

লাচিত বৰফুকন

লাচিত বৰফুকন

ড° সূৰ্যকুমাৰ ডুৱা

অসম প্ৰকাশন পৰিষদ

গুৱাহাটী - ৭৮১ ০২৪

LACHIT BARPHEKUN : Life-sketch of Lachit Barphukan by Dr. Suryakumar Bhuyan and published by Laxmi Nath Tamuly IAS, Secretary, Publication Board Assam, Guwahati 781 021, Assam, India. Fifth Edition, December 2003. Price Rs. : 60.00

অসম প্ৰকাশন পৰিষদৰ আগতীয়া লিখিত অনুমতি অবিহনে এই গ্ৰন্থ বা ইয়াৰ কোনো অংশ ফটোকপি, ৰেকৰ্ডিং আদিৰ দৰে কোনো ইলেক্ট্ৰনিক বা যান্ত্ৰিক উপায়েৰে, অথবা কোনো তথ্যৰ সংগ্ৰহ-পুনৰ ব্যৱহাৰ প্ৰণালীৰে পুনৰ প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰিব বা আন কোনো ৰূপতে ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰিব।

No part or whole of this publication may be reproduced or utilized in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording, or by any information storage and retrieval system, without the prior permission in writing from Publication Board Assam.

প্ৰকাশক
লক্ষ্মীনাথ তামুলী আই এ এছ
সচিব
অসম প্ৰকাশন পৰিষদ
গুৱাহাটী - ৭৮১ ০২১

প্ৰথম প্ৰকাশ : এপ্ৰিল ১৯৭৯
দ্বিতীয় প্ৰকাশ : নবেম্বৰ ১৯৮০
তৃতীয় প্ৰকাশ : মে' ১৯৮৯
চতুৰ্থ প্ৰকাশ : জুলাই ১৯৯০
পঞ্চম প্ৰকাশ : ডিছেম্বৰ ২০০৩

মূল্য : ৬৫.০০ টকা

মুদ্ৰক
হেমকোষ ষ্টেছনাৰ্ছ
ডু-সাইডী তিনিআলি, গুৱাহাটী-৭৮১ ০২১

সচিবৰ ভূমিকা

১৯৫৮ চনতে প্রতিষ্ঠাপিত অসমৰ জাতীয় অনুষ্ঠান অসম প্ৰকাশন পৰিষদে অসমৰ ভাষা-সাহিত্য-সংস্কৃতিলৈ অনেক মূল্যবান অৱদান আগবঢ়াইছে। পৰিষদে আৰ্থিক লাভালাভলৈ আওকাণ কৰি আমাৰ ভাষা-সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ শ্ৰেষ্ঠ সাহিত্যিকসকলৰ ৰচনাৰাজি একত্ৰে সঙ্কলন—যথা, গোহাঞিবৰুৱা ৰচনাৱলী, জ্যোতিপ্ৰসাদ ৰচনাৱলী, ফণী শৰ্মা ৰচনাৱলী, বাণীকান্ত ৰচনাৱলী, অম্বিকাগিৰী ৰায়চৌধুৰী ৰচনাৱলী, ৰত্নেশ্বৰ মহন্ত ৰচনাৱলী, লক্ষ্যদেৱ বৰা ৰচনাৱলী, ভোলানাথ দাস ৰচনাৱলী আদিৰ উপৰিও সাহিত্যিক-ৰাজনীতিক গোপীনাথ বৰদলৈ, তৰুণৰাম ফুকন, নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ আদিসকলৰ সমগ্ৰ ৰচনা প্ৰকাশ কৰি অসমীয়া বুদ্ধিসন্তা আৰু বৌদ্ধিক জগতত এক আলোড়নৰ সৃষ্টি কৰিছে। ঠিক একেদৰে বিশ্ববিশিষ্ট মহাত্মা গান্ধী, জৱাহৰলাল নেহৰু, ড° সৰ্বপল্লী ৰাধাকৃষ্ণণ, ৰাভিন, ৰাছেল, ৰবীন্দ্ৰনাথ আদিৰ লেখীয়া মনীষীসকলৰ চিন্তা-ভাৱনা প্ৰকাশক গ্ৰন্থৰ প্ৰকাশৰদ্বাৰা অসমীয়া পাঠকৰ মানসিক দিগন্ত বিস্তৃত-বিধৌত কৰাত সহায় কৰিছে। অসমৰ প্ৰাচীন বুৰঞ্জী অধ্যয়নৰ দিশতো অসম প্ৰকাশন পৰিষদ এক বলিষ্ঠ ভূমিকাত অৱতীৰ্ণ হৈছে। ড° মহেশ্বৰ নেওগৰ প্ৰাচ্য-শাসনাৱলী, ড° ডিম্বেশ্বৰ শৰ্মাৰ কামৰূপ-শাসনাৱলী, হিতেশ্বৰ বৰবৰুৱাৰ আহোমৰ দিন, গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ আসাম বুৰঞ্জী, পদ্মনাথ গোহাঞিবৰুৱাৰ অসমৰ বুৰঞ্জী, ড° হেৰম্বকান্ত বৰপূজাৰীৰ দ্য কম্প্ৰিহেনচিভ হিষ্ট্ৰি অব আচামকে ধৰি বুৰঞ্জী বিষয়ক গ্ৰন্থ প্ৰকাশ কৰি পৰিষদে বুৰঞ্জী ৰচনাৰ ধাৰাবাহিকতা অটুট ৰাখিছে। এই ক্ষেত্ৰত এক বলিষ্ঠ সংযোজন হ'ল অসমৰ প্ৰথম আলোচনী অকনোদই, আঙ্গাৰ বন্ধু আৰু মৌৰ একত্ৰ সঙ্কলন।

বৈষ্ণৱ যুগৰ অৱদান বিষয়ক গ্ৰন্থ—সত্ৰীয়া নৃত্য আৰু সত্ৰীয়া নৃত্যৰ তাল, সত্ৰ-সত্ৰীতৰ স্বৰৰেখা, কীৰ্তন-ঘোষা আৰু নাম-ঘোষা ; প্ৰাচ্য-পাশ্চাত্যৰ ৰামায়ণ, মহাভাৰত, ইলিয়াড, ওডিছী আৰু ইনীদৰ দৰে ধ্ৰুপদী মহাকাব্যৰ প্ৰকাশনক আমাৰ পাঠক সমাজে সাদৰেৰে আকোৱালি লৈছে।

ভাৰতীয় পৰম্পৰাৰ পঞ্চভক্ত, হিতোপদেশ, কথা-সৰিৎ সাগৰ ; বিশ্ব-সাহিত্যৰ অজান দেশত এলিচ আদি এক সংখ্যক প্ৰখ্যাত শিশু-গ্ৰন্থ আৰু জনপ্ৰিয় বিজ্ঞান বিষয়ক পুথিৰে অসম প্ৰকাশন পৰিষদে ভাষা-সাহিত্যৰ প্ৰচাৰ-প্ৰসাৰত সততে অবিহণা যোগাই আহিছে।

কিন্তু অসম প্ৰকাশন পৰিষদৰ দৰে জাতীয় অনুষ্ঠান এটোৰ পৰা ইতিমধ্যে প্ৰকাশিত অনেক দুৰ্মূল্য আৰু দুস্তাপ্য গ্ৰন্থ বহুৰ বছৰ ধৰি প্ৰকাশ নোহোৱাকৈ থকাত গ্ৰন্থ-আগ্ৰহী সমাজ গ্ৰন্থ-অধ্যয়নৰ পৰা বিৰত থাকিব লগাত পৰিছে। সেয়েহে আমি এই ২০০৩ বৰ্ষতে প্ৰায় ছকুৰি গ্ৰন্থ পুনঃ মুদ্ৰণ কৰি পাঠকসমাজলৈ আগবঢ়ালো। আশা কৰিলো, পঢ়ুৱৈ সমাজে প্ৰকাশন পৰিষদৰ গ্ৰন্থ পূৰ্বৰে আগ্ৰহেৰে আদৰি ল'ব।

জগদীনাথ ভানুজী আই এ এছ

সচিব

গুৱাহাটী

ডিছেম্বৰ ২০০৩

অসম প্ৰকাশন পৰিষদ

লাটিড বৰফুকন

ভাৰত ইতিহাসৰ পৰ্যবেক্ষক আৰু হাজিনকলৰ কাৰণে লাটিড বৰফুকনৰ কাহিনী অত্যন্ত আকৰ্ষণীয়, কাৰণ, তেওঁৰ কাহিনীৰ লগত সেই কালৰ জৰাজীৱিত সৰ্বভাৰতীয় লোকৰ দাম জড়িত আছে,— সন্মতি আওতাকৈৰ, শিকাজী মহাবীৰ আৰু শিৱ ভক্ট টেনবাহাদুৰ। তেওঁলোকৰ সকলোফিকনেই বজা বাহসিংহৰ অসম অভিযানৰ সৈতে পোনপটীয়াকৈ সংশ্লিষ্ট আছিল।

বাহসিংহৰ যুদ্ধ পৰিচালনাৰ বিষয়ে সম্যকৰূপে জানিবলৈ হলে তেওঁৰ জীৱনৰ আগছোৱা কাহিনী আৰু বণ-কোশলৰ বিষয়ে কিছু পৰিচয় থকা আবশ্যক। তেনেহলেহে বাহসিংহৰ ঐতিহ্যবাহী লাটিড বৰফুকনৰ স্বেচ্ছাৰ প্ৰকৃত ৰূপ আমি যথাযথ ভাৱে উপলব্ধি কৰিব পাৰিম।

মোগলৰ সংঘৰ্ষৰ পৰিপাক্ষিত আক্ৰান্ত দেশৰ অৱস্থা কেনেকুৱা হৈছিল, সেই সম্পৰ্কীয় ঘটনাবলীৰ দাখা-প্ৰশাখাৰ বিষয়ে লাটিড বৰফুকনৰ বুৰঞ্জীৰপৰা আভাস পাই, সেইদেৰে এই কাহিনী চিত্তাকৰ্ষক। সংঘৰ্ষৰ প্ৰতিক্ৰিয়া আৰু পৰিণতিৰ বিষয়ে 'অসমীয়াই' যিদৰে বিবৃত আৰু প্ৰণালীবদ্ধভাৱে বিবৰণী সংৰক্ষণ কৰিছিল, তেনেকৈ কোনো ভাৰতীয় জাতিয়ে বকা কৰা নাই। মোগল সেনাপতিসকলে অসমত কি কৰিছিল, কি কৈছিল, কিদৰে আচৰণ কৰিছিল, আৰু তেওঁলোকে কি অনুভৱাত পৰিছিল, সেইবোৰ সকলো কথা বুৰঞ্জীবোৰত লিপিবদ্ধ হৈ আছে। তাৰ সহায়েৰে, পাৰন্ত ভাষাত লিখা বিবৰণীসমূহৰপৰা পোতা জ্ঞান সঞ্জনসিদ্ধ হয়, সেইদেৰে অসম বুৰঞ্জীসমূহ পাবলৈ জাৰাৰ বুৰঞ্জীসমূহৰ অপৰিহাৰ্য-ভাৱে পৰিপূৰক বুলি ধৰিব পাৰি।

বাহসিংহৰ অসম যুদ্ধৰ কাহিনী, তাৰ এডোৱাৰ্ড পেইটৰ "অসম ইতিহাস" আৰু তাৰ যত্নস্বৰূপ চৰকাৰৰ "আওতাকৈৰৰ ইতিহাস," এই দুই বহুশ্লীল গ্ৰন্থত লিপ্যবিত আঁঠলিৰ উপযোগীভাৱে সংকিপ্তকৈ নিবৃত্ত হৈছে। কিন্তু এই কাহিনী সম্পৰ্কে পোৱা সমস্ত প্ৰাচুৰ্য আৰু ঘটনাৰ ভকতলৈ চাই এৰল ৰক্তৰ গ্ৰন্থৰ এডোৱাৰ্ড, কাৰণ ১০৬৭ চনৰপৰা ১০৭১ চনলৈকে এই চাৰিখণ্ডৰ অৱস্থা মহাসম্ভটৰ হাজৰেদি পাব হবলগীয়া হৈছিল, আৰু যি উপায়েৰে অসমীয়াই এই সম্ভট উদ্ধাৰ হব পাৰিছিল—সেই কাহিনী অতি দৌৰণপূৰ্ণ আৰু অসমতকাল অদ্ভুতপ্ৰণালীক।

পাটনি

ইংৰাজী ১৯৫৫ চনৰ জুন মাহত পুণা নগৰীত বহা ইতিহাস হিষ্টৰী কংগ্ৰেছৰ প্ৰথম অধিবেশনত লাচিত ববজুকনৰ বিষয়ে এটি প্ৰবন্ধ পাঠ কৰা হৈছিল। এই প্ৰবন্ধটো সকলোৰে সানৰে গ্ৰহণ কৰিছিল, বিশেষকৈ যোৰ মহাবাহীৰ বজ্জুকনে, কাৰণ তেওঁলোকৰ জাতীয় নেতা শিৱাজী মহাবাহাৰ সমসাময়িক আৰু সমকক্ষ বীৰ আছিল লাচিত ববজুকন। তেওঁলোক ধৰ্মোজনে মোগলৰ অসামান্য কৰ্মতাৰ গতিবোধ কৰিছিল, লাচিত ববজুকনে পূৰ্বভাৰতত আৰু শিৱাজীয়ে দক্ষিণাত্যত। পাচলৈ সেই প্ৰবন্ধটো সংশোধিত আৰু পৰিৱৰ্তিত কৰা হয়, আৰু ১৯৫৬ চনৰ ছেপ্টেম্বৰ মাহত ইংলণ্ডলৈ যোৱাৰ সময়ত তাক ডেনে অৱস্থাতে এৰি যোৱা হৈছিল। ইংলণ্ডত পৰা চুবুৰাব পাচত উভতি আহে।

তাৰ পাচত অন্ত কাম-কাজৰ হেচা পৰাত ১৯৫৫ চনৰ শেহ ছোৱাত্তোহে লাচিত ববজুকনৰ কাম পুনৰ হাতত লব পাৰে। সেই সময়ত দ্বিতীয় মহাসম্ৰাটৰ অন্তসান ছোৱাত্ত আহাৰ অনেক নিজ নিজ গবেষণা আৰু অধ্যয়নলৈ উভতি আহিবলৈ অৱকাশ পাই। ববজুকনৰ বিষয়ে সকলো আহিলা-পাতি পুনৰ অধ্যয়ন কৰে, বিশেষতঃ অসম গৱৰ্ণমেণ্টৰ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগৰ দ্বাৰা আৱিষ্কৃত আৰু সংগৃহীত সমলবোৰ। যোৱা চৈধ্য মাহে যি আজৰি পাইছোঁ, সেই সকলোখিনি আজৰি লাচিত ববজুকনৰ এই বুৰঞ্জীখনৰ সংশোধন আৰু পৰিৱৰ্তনৰ কাৰ্যত প্ৰয়োগ কৰা হৈছে, আৰু এই গ্ৰন্থ বচনা ১৯৫৬ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহৰ মাজ ছোৱাত্তত সমাপ্ত হৈছে।

ভাৰত ইতিহাসৰ গবেষক আৰু ছাত্ৰসকলৰ কাৰণে লাচিত ববজুকনৰ কাহিনী অত্যন্ত আকৰ্ষণীয়, কাৰণ, তেওঁৰ কাহিনীৰ লগত সেই কালৰ জনচেবেক সৰ্বভাৰতীয় লোকৰ নাম জড়িত আছে,—সম্ৰাট আওৰাজেহ, শিৱাজী মহাবাহা, আৰু শিৱ ৬ক টেগ বাহাদুৰ। তেওঁলোকৰ সকলোকিনেই বজা বাহসিংহৰ অসম অভিযানৰ সৈতে পোনপটীয়াকৈ সংলগ্ন আছিল। সেই কাৰণে সেই ঘটনাৰ তেওঁ বিমান পৰা মাত্ৰ তিহান বহল কৰিবলৈ পৰম যত্ন কৰিছোঁ, যাতে ঘটনাটোৰ পাবিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাৰ সঠিক আভাস দিব পাৰোঁ, এই উদ্দেশ্য বিশেষকৈ বজা বাহসিংহৰ কেন্দ্ৰত অনুসৰণ কৰা হৈছে।

অসমত ভেৰ্তৰ দুষ্ট পৰিচালনাৰ বিষয়ে সম্বন্ধৰূপে জানিবলৈ হলে ভেৰ্তৰ জীৱনৰ আগছোৱা কাহিনী আৰু বণ-কোমলৰ বিষয়ে কিছু পৰিচয় থকা আবশ্যক। তেনেহলেহে বাৰসিংহৰ প্ৰতিদ্বন্দ্বী লাচিত বৰদুৱন্দৰ মেতুঙৰ প্ৰকৃত ৰূপ আৰি বৰাবৰুভাৱে উপলব্ধি কৰিব পাৰিম।

মোগলৰ সংঘৰ্ষৰ পৰিণামত আক্ৰান্ত দেশৰ অৱস্থা কেনেকুৱা হৈছিল, সেই সম্পৰ্কীয় ঘটনাবলীৰ শাখা-প্ৰশাখাৰ বিষয়ে লাচিত বৰদুৱন্দৰ বুৰঞ্জী-পৰা আভাস পাওঁ, সেই দেখি এই কাহিনী চিন্তাতুৰ্কক। সংঘৰ্ষৰ প্ৰতিক্ৰিয়া আৰু পৰিণামৰ বিষয়ে অসমীয়াই যিদৰে বিভূত আৰু প্ৰণালীবদ্ধভাৱে বিবৰণী সংৰক্ষণ কৰিছিল, তেনেকৈ কোনো ভাবভীৰু আভিৰে বন্ধা কৰা নাই। মোগল সেনাপতিসকলে অসমত কি কৰিছিল, কি কৈছিল, কিদৰে আচৰণ কৰিছিল, আৰু তেওঁলোক কি অনুশিষ্টাভ পৰিছিল, সেইবোৰ সকলো কথা বুৰঞ্জীবোৰত লিপিবদ্ধ হৈ আছে। তাৰ সহায়তহে, পাবলু ভাৰাত লিখা বিবৰণীসমূহৰপৰা পোৱা জ্ঞান সম্প্ৰসাৰিত হয়, সেইদেখি অসম বুৰঞ্জীসমূহ পাবলু ভাৰাত বুৰঞ্জীসমূহৰ অপৰিহাৰ্যভাৱে পৰিপূৰক বুলি ধৰিব পাৰি।

বাৰসিংহৰ অসম দুদ্ধৰ কাহিনী, চাৰ এডৱাৰ্ড 'গ্ৰেইট'ৰ 'অসম ইতিহাস'—আৰু চাৰ বহুমাৰ চৰকাৰৰ 'আওৰকজেনৰ ইতিহাস', এই দুই বহুদূৰীয়া গ্ৰন্থত নিৰ্বাচিত আঁচনিৰ উপযোগীভাৱে সংক্ষিপ্তকৈ বিবৃত হৈছে। কিন্তু এই কাহিনী সম্পৰ্কে পোৱা সবল্য প্ৰাচুৰ্য আৰু ঘটনাৰ গুৰুতলৈ চাই এখন বড়ৰ গ্ৰন্থৰ প্ৰয়োজন; কাৰণ, ১৬৬৭ চনৰপৰা ১৬৭১ চনলৈকে এই চাৰিবছৰ অসম মহা সড়টৰ মাজেদি পাব হবলগীয়া হৈছিল, আৰু যি উপায়েৰে অসমীয়াই এই সড়ট উত্তীৰ্ণ হ'ব পাৰিছিল—সেই কাহিনী অতি যৌবনপূৰ্ণ আৰু অনন্তকাল অনুপ্ৰেৰণাত্মক।

বণ-প্ৰসবিনী অসম দাৰুৰ ধৰ্ত্ত অসমক মহাবোভা, বাজনীতিৰ পুৰুষ, ৰখি আৰু সংভাৱকে জন্ম গ্ৰহণ কৰিছে, কিন্তু অসমৰ অতীত-বুৰঞ্জীৰ বিষয়ে দানুহে অতি জনপদে জানে। অসমীয়া আতি আতি দুৰ্ভাগ্য পৰিছে, তেওঁলোকৰ যৌবনৰ প্ৰতিদ্বন্দ্বী বিষয়ে বৰ্ত্তমান অৱস্থাই সন্তোষ দিগিৰে। অতীতৰ সমস্তাৰ দুদ্ধা-সড়টৰ সমস্ত অসমীয়াৰ চিত্তই কিমান গুণতলৈ উঠিব পাৰে তাক দূৰাব কাৰণে সেৱাসকলৰ উচিতদুহৰণা আৰি জনলৈক

জানিব পাবে। যে যিবোৰ গুণবৰণা এটি জাতিৰ এক আৰু স্বাধীন সাধন হ'ব পাবে সেইবোৰ গুণবৰণা অসমীয়া নেতাসকল একেবাৰে বৰ্ণিত নাছিল। বৰ্তমানে এই গুণবোৰৰ অনুশীলন আগতকৈয়ো অধিক লাগতিয়াল হৈ পৰিছে, কাৰণ, আগন্তুক স্বাধীনতা লাভৰ যুগত আমি ভাৰতীয়ই অনেক জটিল বাস্তবিক, অৰ্থনৈতিক আৰু সামাজিক সমস্যা সমাধান কৰিব লগীয়া হৈছে। লাচিত বৰফুকনৰ আৰু তেওঁৰ সহযোগী শৰাইঘাটীয়া বীৰসকলৰ উদাহৰণে অকল অসমীয়া জাতিৰ কাৰণেই নহয়, গোটেই ভাৰতীয়ৰ কাৰণেও অনুপ্ৰেৰণাৰ স্থল।

‘অসমত হোৱা ঘটনাস্থলীৰ বিবৰণী অংশ প্ৰকাশিত আৰু অপ্ৰকাশিত বুৰঞ্জীবোৰৰপৰা লোৱা হৈছে। তাৰ তালিকা পৃথিব অস্তত প্ৰমাণপঞ্জীত দিয়া হৈছে।* এই বুৰঞ্জীবোৰৰ ভিতৰত অতি উল্লেখযোগ্য হৈছে ‘ৰামসিংহৰ যুদ্ধৰ কথা’ নামৰ পুথিখন। ইয়াত ৰামসিংহৰ তলত হোৱা অসম-মোগলৰ সংঘৰ্ষৰ কাহিনী লিপিবদ্ধ আছে। ভিতৰত প্ৰমাণবৰণা অনুমান হয় যে এই বুৰঞ্জীখনৰ গ্ৰন্থকাৰ হৈছে সমুদ্ৰ চূড়ামণি দলৈ। মোৰ ধাৰণা মতে, তেওঁ অচ্যুতানন্দ দলৈৰ বাহিৰে আন কোনো নহয়। শৰাইঘাটৰ যুদ্ধত কৰা সুখ্যাতিপূৰ্ণ কামৰ কাৰণে তেওঁক সমুদ্ৰ-ধৰি উপাধি দিয়া হৈছিল। সমুদ্ৰ চূড়ামণিৰ দৰে প্ৰত্যেক দৰ্শক আৰু বৰ্ণিত ঘটনাস্থলীত অংশ গ্ৰহণ কৰোঁতা বিচক্ষণ পণ্ডিতৰ দ্বাৰা সঙ্কলিত বুৰঞ্জী মূল্যবান নহৈ নোৱাৰে। কিন্তু চূড়ামণ্যবলতঃ পুথিখন অসম্পূৰ্ণ আৰু শৰাইঘাটৰ শেষ যুদ্ধৰ আগতে বিবৰণৰ অন্ত পৰিছে। বুৰঞ্জীখনৰ ভাষা প্ৰাচীনকলীয়া। বোধহয়, গ্ৰন্থকাৰৰ ইচ্ছা আছিল কাব্য বচনা পদ্ধতি অনুসৰণ কৰা আৰু অলপ-অচৰপ অপ্ৰচলিত ভাষা ব্যৱহাৰ কৰা। বুৰঞ্জীৰ পাঠো অনেক ঠাইত ভ্ৰষ্ট হৈছে, হয়তো অন্তৰ্জ পাঠবৰণা নকল যুগত কৰা হৈছিল বা তাক অনভ্যন্ত আৰু অসাৱধান হানুহে নকল কৰিছিল। এই বুৰঞ্জীৰ সহায়েৰে মই কেবাটাও বাস্তবতাৰূপী ভটনা অৱতাৰণা কৰিব পাৰিছোঁ। ‘ৰামসিংহৰ যুদ্ধৰ কথা’ৰ বিষয়ে এটি টোকা চমুৰ্ণ পৰিলিঙত দিয়া হৈছে, যাতে এই বুৰঞ্জীখনৰ বিষয়ে আগ্ৰহ সৃষ্টি হয়, আৰু যাতে কোনো গৃহস্থৰ বোঁৱাচাকত পাহৰা অৱস্থাত থকা দ্বিতীয় আৰু সম্পূৰ্ণ ‘ৰামসিংহৰ যুদ্ধৰ কথা’ পুথি এখন উদ্ধাৰ হয়।

---

* এই প্ৰমাণপঞ্জী বৰ্তমান অনুবাদৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হোৱা নাই। তাৰ আত্মস পাতনিত আৰু পৃথিব ভিতৰত যথেষ্ট পোৱা যায়।—অনুবাদক।

যোৰ হাতত থকা সম্বলৰ সকলোখিনি উদ্ধা বাহুহাবৰ কাৰণে হই বধাসাধ্য চেউ কৰিহেঁ। কিন্তু গুৱাহাটীত গবেষণা কৰা লোকে যি অসুবিধা ভোগ কৰে হই তাৰ হাত সাৰিব পৰা নাই,—ইয়াত ভাল গ্ৰন্থাশায় নাই ; আৰু পৰম্পৰ আলোচনা কৰাৰো বিশেষ সুবিধা নাই। হই কিমান-দূৰ কৃতকাৰ্য হৈহেঁ পাঠকসকলে তাক বিচাৰ কৰিব। কিন্তু এটি কথা উল্লেখ কৰিব পাৰি যে এজন পুৰুষক কেন্দ্ৰ কৰি অসম বুৰঞ্জীৰ কোনো এটা যুগৰ বিষয়ে পুৰোনুপুৰে আৰু বৈজ্ঞানিকভাৱে আলোচনাৰ চেষ্টা এই গ্ৰন্থত পোনপ্ৰথমে কৰা হৈছে, সেইদেখি আশীৰ্বাহ থকাটো অনিবাৰ্য। এনেমূলত কেছিঅৰ প্ৰাচ্য পণ্ডিত প্ৰফেচাৰ ব্ৰাউনৰ কথাষাৰে যোক উল্লিখি দিছে,—“যিজনো নিৰ্ভুল আৰু নিৰ্ণৃত গ্ৰন্থ ৰচনা কৰিবলৈ অভিলাষ কৰে, তেওঁ একো লিখিবলৈ সন্মত নহয়। কোনো গ্ৰন্থ পৰা যদি নতুন গবেষণাৰ সূত্ৰপাত হয়, তেন্তে সেই গ্ৰন্থই, অভিলাষ দোষবুজ্ত হলেও, তাতোকৈ ভাল গ্ৰন্থ গ্ৰন্থনৰ বাট মুকলি কৰি দিব পাৰে। যদিও, এনে অৱস্থাত, পূৰ্বৰ গ্ৰন্থৰ অন্তিম পৰ্যন্ত পাহৰণিৰ পৌত্তন্ত্ৰ বিলীন হৈ যোৱাৰ সম্পূৰ্ণ সম্ভাৱনা।”

লাচিত বৰফুকনৰ মৃত্যুৰ পাচত, অসম আত্মকল্যাণ আৰু অবিহা-অবিৰ জীলাকৃষি হৈ পৰিল। ইয়াৰ পৰিণামত ৰজা আৰু মন্ত্ৰীৰ সন্মানে সলনি, আঁক তাৰ লগে লগে প্ৰতিদ্বন্দ্বীসকলৰ হত্যা আৰু কৌতৰসকলৰ অজ্ঞাত হকলৈ ৰখিলে। এই শোকসগা অৱস্থা ১৬৮১ চনত গদাধৰসিংহ মহাবজা সিংহাসনত উঠাৰ দিনলৈকে চলি থাকে। ১৬৭১ চনৰপৰা ১৬৮১ চনলৈকে, এই দহ বছৰৰ বুৰঞ্জী লিখকৰ ‘আতন বুঢ়াগোহাঁই আৰু তেওঁৰ যুগ’ শীৰ্ষক ইংৰাজী গ্ৰন্থত বিশদভাৱে বৰ্ণিত হৈছে।

এইখিনিতে হই কেবাজনো ভ্ৰলোকলৈ কৃতজ্ঞতা জনোৱাৰ সুবিধা গ্ৰহণ কৰিলোঁ,—দাসুৰাৰ বীৰ্জাৱল নামক কাৰাবাৰৰ অধ্যক্ষ, ৰাজপুত্ৰনাথ শিকাৰৰ অন্তৰ্গত লক্ষ্মনগড়ৰ ঐশেঠ বীৰ্জাৱল আগবঢ়োৱা, বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগৰ কৰ্মচাৰী ঐয়ুত মাধবচন্দ্ৰ বৰুৱা; বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগৰ কৰ্মচাৰী ঐয়ুত উমেশচন্দ্ৰ ডালুকদাৰ, তেওঁ প্ৰেছলৈ পঠোৱা পাণ্ডুলিপি যুগত কৰাত সহায় কৰিছে ; ঐয়ুত সূৰ্যকান্ত বৰপূজাৰী আৰু ঐয়ুত কুপেন্দ্ৰকুমাৰ হাজৰিকা, এওঁলোক দুজনে বাছে-বাছে সহায় কৰিছে ; যোলবা আবুল কজল হৈয়দ আহমদ, অসমৰ নিকাৰবিভাগৰ সহকাৰী অধ্যক্ষ, এওঁ পাবত ভাষাত লিখা ‘মাহীৰ-উল-উমদা’ নামক গ্ৰন্থত

ମନ୍ତ୍ରବିଂଶତି ବଜ୍ରୀ ବାସନ୍ତିହସ ଚନ୍ଦ୍ର, ଜୀବନୀ ଇନ୍ଦ୍ରାଞ୍ଜଳିରେ ଅନୁବାଦ କବି ଦିହେ ;
 ଐଶ୍ଵ-ଏସ୍ ଦାସବାସୀ, ଜୟପୁରର ମହାକନ୍ୟା ଧାତବ ବେଞ୍ଜିଜୀବ, ଏଣୁ ବାସନ୍ତିହସ
 ବିଷୟେ ଏଠି ଟୋକା ସୁଞ୍ଜ କବି ଦିହେ ।

ଓଡ଼ିଆଟି, ଅମର

୬ ଫେବ୍ରୁଆରୀ, ୧୯୫୭ ଡନ

ଶ୍ରୀସୂର୍ଯ୍ୟକୃଷ୍ଣାବ କୁଞ୍ଜୀ

প্ৰতিভা

আবজ্ঞাপি	...	১
ঐতিহাসিক পটভূমি	...	৪
বীৰভূমলাৰ অসম আক্ৰমণ	...	৭
আহোমৰ বুদ্ধ সংকল্প	...	১৪
লাচিত বৰফুকন বৰসেনাপতি	...	১৯
মোগলৰ হাডবপৰা গুৱাহাটী উদ্ধাৰ	...	২৭
অসমৰ বিৰুদ্ধে বাহসিংহ বজা	...	৩৩
অসমীয়াৰ আত্মসংৰক্ষণৰ প্ৰণালী	...	২৪
বাহসিংহই গুৱাহাটী ধোজে	...	৪৭
বাহসিংহৰ আক্ৰমণৰ পতিবোধ	...	৫১
আলাউদ্দিন আহোমৰ বিপৰ্যয়	...	৬১
বাহসিংহই টানকৈ গুৱাহাটী ধোজে	...	৬৭
স্বৰ্গদেৱ চক্ৰধৰজসিংহৰ মৃত্যু	...	৭০
স্বৰ্গদেৱ উদয়াদিত্য সিংহ	...	৭১
লৰাইঘাট বুদ্ধত অসমীয়াৰ জয়	...	৭৫
লাচিত বৰফুকনৰ মৃত্যু	...	৮৩
১৮২৬ চনলৈকে বটমাহালীৰ আভাস	...	৮৪
অম্বেবৰ বজা বাহসিংহ	...	৮৭
সামৰণি	...	১১৫

পৰিশিষ্ট

প্ৰথম :	উক্তি সংগ্ৰহ	...	১৬৩
দ্বিতীয় :	ঐতিহাসিক গ্ৰন্থবপৰা টোকা	...	১৭১
তৃতীয় :	পত্ৰাৱলী	...	১৭৭
চতুৰ্থ :	'বাহসিংহৰ বুদ্ধৰ কথা' নামৰ বুৰঞ্জী	...	১৮৯
পঞ্চম :	প্ৰমাণ-পত্ৰী	...	১৯৮

আৰম্ভণি

লাচিত বৰকুকনৰ নাম আৰু কাহিনী তেওঁৰ নিজ দেশৰ সীমাবাহিৰে প্ৰচাৰিত হোৱা নাই। ইংলণ্ডৰ লৰ্ড নেলচন আৰু ওৱেলিংটনে, ইটালীত মেটজিনি, কেতৌৰ আৰু গেৰিবিন্ডিয়ে, ৰাজপুতানাৰ মহাৰাণী প্ৰতাপে, আৰু মহাবাহুত শিৱাজী মহাৰাজাই যি অনুপ্ৰেৰণা যোগাই আহিছে, লাচিত বৰকুকনেও নিজৰ জন্মভূমি অসমতো সেই অনুপ্ৰেৰণা যোগাইছে। বুদ্ধকেন্দ্ৰত তেওঁৰ নেতৃত্ব কোনোপ্ৰকাৰে হীন হোৱাৰ কাৰণে তেওঁৰ বশন্তা আৰু গৌৰৱ সীমাবদ্ধ হোৱা নাই। এই সীমাবদ্ধতাৰ মূল কাৰণ হৈছে প্ৰচাৰৰ অভাৱ। 'দুৰ্ভাগ্যবশতঃ এই অভাৱৰ কাৰণে অসমৰ সকলো মহৎ আৰু আদৰ্শস্থানীয়া কাৰ্য্যৱলী, অসমৰ বীৰপুত্ৰসকলৰ কাহিনী, অসমৰ কল্পি, দাৰ্শনিক আৰু সন্তসকলৰ অৱদান আৰু চিন্তাসমূহ জনাজাত হ'ব পৰা নাই। এনেকি অসমতো লাচিত বৰকুকনৰ সমগ্ৰ কাহিনী জনসাধাৰণে নাজানে; কাৰণ সেইবোৰ অসমীয়া হাতেলিখা বুৰঞ্জীৰ পাতত সন্নিবিষ্ট হৈ আছে, আৰু আৰ্তি কমসংখ্যক বুৰঞ্জীয়ে পোহৰলৈ ওলাইছে।

অসমৰ প্ৰসিদ্ধ বীৰ লাচিত বৰকুকন আছিল শিৱাজী মহাৰাজাৰ সমসাময়িক, আৰু শিৱাজীৰ দৰে তেওঁ নিজদেশত যোগলৰ প্ৰভুত্ব স্থাপনৰ গতিবোধ কৰিছিল। ৰাষ্ট্ৰৱৰ্ত্তে কবলৈ গ'লে লাচিত বৰকুকনৰ প্ৰধান প্ৰতিদ্বন্দ্বী ৰামসিংহ ৰজা মহাবাহুৰ সাজাজ্য সংগঠক শিৱাজীৰ কৰ্মজীৱনৰ সন্ধিক্ষণত জড়িত আছিল। সেই সম্পৰ্কে ৰামসিংহই যি কাম কৰিলে তাৰ পৰিণাম স্বৰূপে এওঁ

হুজুৰ সৈন্তবাহিনীৰ সেনাপতি হৈ অসমলৈ আহিব লগাত পৰিল। আৰু আমাৰ হাতত থকা বুৰঞ্জীমূলক উপাদানৰপৰা জানিব পাৰি যে মোগলৰ বিৰুদ্ধে শিৱাজীৰ কৃতকাৰ্যতাৰ দৃষ্টান্তই অসমীয়াসকলক পূৰ্ব-ভাৰতত মোগলৰ আক্ৰমণৰ কাৰ্যকৰীভাৱে প্ৰতিবন্ধক জন্মাবলৈ উদগনি দিছিল।

সুদক্ষ সেনাপতিয়ে ডেওৰ প্ৰচুৰ আহিলা-পাতি আৰু বিপুল সৈন্তবাহিনীৰ ওপৰতে অকল নিৰ্ভৰ নকৰে। ডেওৰ প্ৰধান অৱলম্বন হৈছে সুদৃঢ় প্ৰতিজ্ঞা আৰু অবিচলিত নিৰ্ভীকতা। যুদ্ধ-প্ৰথা আৰু ৰাজনীতিৰ পন্থাতকৈ ডেও দেশবাসীৰ হাড়ে-হিমজুৱে লগা হৃদয়মনীয় সাহ-পিতৰ ওপৰত বেছি বিশ্বাস স্থাপন কৰে। লাচিত বৰফুকনৰ জীৱন কাহিনী, বিশেষকৈ মোগলৰ লগত হোৱা সংঘৰ্ষৰ ঘটনাবলী ক'হিয়াই চালে, সুদক্ষ সেনাপতিৰ গাত কি কি গুণ থকা আৱশ্যক তাক সম্যকভাৱে জানিব পাৰি।

মোগলৰ বিৰুদ্ধে লাচিত বৰফুকনৰ যুদ্ধ পৰিচালনাৰ কাহিনীত অসমীয়া জাতিয়ে যিদৰে সংগঠন শক্তি, নিয়মানুৱৰ্তিতা আৰু একমুখী কাৰ্যপন্থাৰ সক্ষমতাৰ পৰিচয় দিলে, অসমৰ সংৰক্ষিত বুৰঞ্জীত ক'তো ভেনে উদাহৰণ পোৱা নাযায়। চাৰি বছৰ ধৰি সমগ্ৰ জাতিয়ে সংঘবদ্ধ হৈ এজন মানুহৰ দৰে কাম কৰিছিল। ক'ববাত অৱহেলা আৰু কৰ্তব্য পাহৰি যোৱাৰ প্ৰমাণ পালে তাক ভূবন্তে আৰু উগ্ৰ-ভাৱে দমন কৰা হৈছিল। দীঘলীয়া ৰাজকাৰ্যত চুলি পকি বুঢ়া হোৱা সেনাপতি আৰু ডা-ডাঙৰীয়াই কোমল বয়সীয়া বৰসেনাপতি লাচিত বৰফুকনৰ আদেশ হাঁহিমুখে পালন কৰিছিল। অনিদ্ৰ সতৰ্কতা আৰু দীৰ্ঘকাল ধৰি বিজয়-সান্ত্বনা সপোনৰ প্ৰভাৱত নিজৰ ব্যক্তিগত সুখ-সুবিধাৰ কথা আৰু আত্মীয়-স্বজনৰ চিন্তা সকলোৱে পাহৰি গৈছিল। সংঘবদ্ধ হৈ শত্ৰুৰ সন্মুখীন হবৰ নিমিত্তে, অসমীয়া জাতিৰ চৰিত্ৰৰ সঙ্গুণবিলাক সমাবেশ কৰি তাক কাৰ্যক্ৰমলভাৱে

ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল। দেশৰ সৌৱৰ আৰু সেনাপতিসকলৰ-
মৰ্যাদা ক্ষুণ্ণ হোৱাকৈ কোনো কথা কোৱা নহৈছিল বা কোনো কাৰ্য
কৰা নহৈছিল।

নিঃস্বার্থ দেশপ্ৰেম আৰু নেতৃত্বৰ বিষয়ে শিক্ষা পাবলৈ হলে
প্ৰতিজ্ঞনে লাচিত্ত ববদুকনৰ যোগল সংঘৰ্ষৰ কাহিনীৰ প্ৰতি সদা-
সৰ্বদা উত্ততি উত্ততি চাব লাগিব। তেওঁৰ প্ৰতিজ্ঞাৱী যোগল
সেনাপতি বৃদ্ধক্ষেত্ৰত পৰাভূত আৰু মৰ্যাদা-সূণ্য হৈ অসমীয়াসকলৰ
বিষয়ে এইদৰে কৈ গৈছিল, “বন্ত বাজা, বন্ত মজী, বন্ত সেনাপতি,
বন্ত সেনা, একো আদৰীয়ে সকলো সেনা চলাইতে পাৰে! নই
হেন বাবসিংহ বলত থাকিও হিত্তক নেপাওঁ।” অৰ্থেব কতোৱা
বংশৰ বীৰসকলৰ পক্ষে খত্ৰৰ বিষয়ে এনে আশংসা-বাণী বাতাবিক।

ঐতিহাসিক পটভূমি

লাচিত বৰফুকনৰ মোগল বিজয়ৰ সকলো কথা ভালকৈ অনুসৰণ কৰিবলৈ হ'ল অসমৰ ৰাজনৈতিক ভূগোল আৰু পূৰ্বৰ সংঘৰ্ষসমূহৰ বিষয়ে কিছু পৰিমাণে জনা আৱশ্যক।

খৃষ্টীয় সোতৰ শতিকাত অসম ৰাজ্য, পশ্চিমে মানাহা আৰু পূবে শদিয়াৰ পৰ্বতমালালৈকে বিস্তৃত আছিল। মানাহা আছিল মোগল সাম্ৰাজ্যৰ পূৰ্ব সীমান্ত আৰু শদিয়াৰ ওচৰে-পাৰে তিব্বতলৈ যোৱা দ্বাৰা। তেতিয়াৰ অসম ৰাজ্য দীঘলে ছয় মাইলতকৈ বেছি আৰু পথালিয়ে আটেকুৰি বা তিনিকুৰি মাইল। ব্ৰহ্মপুত্ৰ নদী ৰাজ্যৰ ইমূৰৰপৰা সিমূৰলৈ প্ৰবাহিত হৈছিল। উত্তৰখণ্ড উত্তৰ-কোল, আৰু দক্ষিণখণ্ডক দক্ষিণকোল বোলা হৈছিল। দীঘলে অসম ৰাজ্য দুভাগত বিভক্ত আছিল, মানাহাৰপৰা কলিয়াবৰলৈকে এই খণ্ডক পশ্চিম-অসম বা নামনি অসম বোলা হৈছিল আৰু কলিয়াবৰৰপৰা শদিয়ালৈকে এই খণ্ডক পূব-অসম বা উজনি অসম বোলা হৈছিল। তেতিয়াৰ দিনত অসম ৰাজ্যৰ ৰাজধানী আছিল উজনি অসমৰ গড়গাওঁ নামে চহৰ। নামনি অসম স্বৰ্গদেৱৰ প্ৰতিনিধি বৰফুকনে শাসন কৰিছিল। সাধাৰণতে গুৱাহাটীত তেওঁৰ শাসন-কেন্দ্ৰ আছিল; কিন্তু গুৱাহাটী মোগলৰ অধীনত থকা কালত বৰফুকনৰ ৰাজধানী ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ভালেখিনি উজনিত থকা কলিয়াবৰলৈ স্থানান্তৰিত কৰা হৈছিল।

মোগলৰ বুৰঞ্জীত সুপ্ৰসিদ্ধ চামধৰা আৰু শিমলুগড়, এই দুটা দুৰ্গ কলিয়াবৰৰ ওচৰত নৈৰ উত্তৰপাৰে আৰু দক্ষিণপাৰে অৱস্থিত আছিল। পশ্চিমৰপৰা আক্ৰমণ কৰিবলৈ অহা শত্ৰু সৈন্যক পোনতে মানাহা, আৰু তাৰ সমীপৱৰ্তী যোগীঘোপা আৰু পৰ্বতনত অসমীয়াই গতিবোধ কৰিছিল। ইয়াৰ পিচত, গুৱাহাটীৰ ওচৰৰ পাহাৰলৈকে

এছোৱা সূচল নৌ-পথ আছিল। শত্ৰুসৈন্য গুৱাহাটী পাব হৈ থলে, ইয়াৰ ওঠৰ মাইল পূবে থকা কাজলিমুখত গতিবোধৰ চেষ্টা কৰা হয়, তাৰ পিচত চামথৰা আৰু শিমলুগড় দুৰ্গত। চামথৰাই আছিল অসমীয়াৰ শেষ বৰখুলি আৰু ইয়াত যদি কিবা প্ৰকাৰে ভৰি পিছলিবলৈ হ'ল, তেনেহলে ৰাজধানী গড়গাঁৱৰ ওচৰলৈ গোটেইখণ্ড ৰাজ্য শত্ৰুৰ কবলৰপৰা বন্ধা কৰা টান হৈ পৰিছিল। সেইদ্বৈধি আহোম-সকলৰ যুদ্ধপন্থাৰ উদ্দেশ্য আছিল, কেউফালে কোঠ-বুৰুজ, গড়-প্ৰাঞ্চিৰে আবৃত হৈ থকা গুৱাহাটীত শত্ৰুক চূড়ান্তভাৱে ধ্বংস কৰা, আৰু নোৱাৰিলে আকৌ এবাৰ চামথৰাগড়ত যুঁজ কৰি চোৱা।

ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দুয়োপাৰে ভৈয়ামৰ সীমান্তত প্ৰাচীন পৰ্বতমালা। তাৰ অধিবাসীসকলে পুৰণি প্ৰথামতে জীৱন নিৰ্বাহ কৰিছে। নিম্নমীয়া পাচা-বৰঙণিৰ সহায়ৰে গড়গাঁৱত আহোম শাসনৰ লগত তেওঁলোকৰ সহযোগিতাৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল। পৰ্বতীয়া ৰাজ্য-সমূহৰ বজাসকলে প্ৰত্যক্ষভাৱে বা আওপাকে আহোম স্বৰ্গদেৱৰ অনুৰ্ভতিতা মানি চলিছিল আৰু যুদ্ধাদিৰ সময়ত তেওঁলোকৰ সাৰ্বভৌম স্বৰ্গদেৱসকলক মানুহ আৰু আহিলা-পাতি যোগান দি সহায় কৰিছিল। অসমৰ স্থানীয় বাসিন্দাসমূহ আৰু তেওঁলোকৰ সহযোগী সামন্ত নৃপতিসকল, পাহাৰবাসী আৰু পৰ্বতৰ নামনিত থকা মানুহ আৰু বন লৈ বণ কৰা বগুৱাৰ সৈতে অসমৰ সৈন্তবাহিনী সংগঠিত হৈছিল। এই সৈন্তবাহিনীৰ দৈনিক জীৱনত লাহ-বিলাহ আড়ম্বৰ নথকাৰ কাৰণে মোগল সৈন্ততকৈ বৰৰ ক্ষেত্ৰত-বিশেষ সুবিধা আছিল।

অসমৰ মোটেই প্ৰজা যুদ্ধৰ কাৰণে তৈয়াৰ হৈ থকা সৈন্তবাহিনীৰ দৰে আছিল। নিৰ্ভালিত বিষয়াই তেওঁলোকক পৰিচালনা কৰিছিল। একুৰি মানুহৰ ওপৰত আছিল এজন বৰা আৰু হয়-হাজাৰৰ ওপৰত এজন ফুকন। বধ্যৱৰ্তী বিষয়াসকল আছিল—তিনি হাজাৰৰ ওপৰত

বক্সা, এহেজাবব ওপবড এজন হাজৰিকা আৰু এখ মাজুহৰ ওপবড এজন শইকীয়া । বয়সস্থ প্ৰজাবৃন্দৰ প্ৰত্যেক খেলবে এজন সেনাপতি আছিল আৰু ডেওঁলোকৰ সংগঠন প্ৰণালী এনে সূচাক্ষৰপে সম্পন্ন হৈছিল যে অতি কম সময়ৰ ভিতৰতে এটা ডাঙৰ ফৌজ সংগ্ৰহ কৰি সেনাবাহৰলৈ আনিব পৰা গৈছিল, আৰু নিজ নিজ গাঁৱত বা মূল শিবিৰত এদল ফৌজ সদায় আদেশৰ কাৰণে সন্নিৱসিত হৈ আছিল ।

মীবজুমলাৰ অসম আক্ৰমণ

খৃষ্টীয় সোতৰ শতিকাৰ আগভাগত উজনি অসমৰ স্বাধীনতা অটুট হৈ আছিল। নামনি অসমৰ প্ৰভুত্ব পোনতে কোচৰ হাতত আছিল আৰু তাৰ পিচত আহোম আৰু মোগলৰ মাজত হাত-সলনি হয়।

১৬৩৯ খৃষ্টাব্দত অসমৰ সেনাপতি মোমাইতামূলী বৰবৰুৱা আৰু মোগলৰ সেনাপতি আল্লাহ-ইয়াৰ-খাঁৰ মাজত সন্ধি স্থাপন হয়। এই সন্ধি মতে গুৱাহাটীৰপৰা আৰম্ভ কৰি গোটেই নামনি অসম মোগলৰ হাতলৈ আহে। মোগল সম্ৰাট ছাহজাহান পাদশ্বাহৰ নথিয়া আৰু দিল্লীৰ সিংহাসনৰ কাৰণে তেওঁৰ পুত্ৰসকলৰ মাজত হোৱা কন্দলৰ সুবিধা লৈ আহোম স্বৰ্গদেৱ ৰুক্মিণীসিংহ মহাৰাজে মোগলক গুৱাহাটীৰপৰা খেদি মানাহ পাৰ কৰি থয়। চাকৰ সমীপলৈকে স্বৰ্গদেৱে গাওঁ-ভূঁই লুবি নষ্ট কৰে আৰু ডালেমান মোগল প্ৰজাক ধৰি বন্দী কৰি লৈ আহে। মোগলৰ কবজলীয়া কোচবেহাবেও স্বাধীনতা ঘোষণা কৰে।

দিল্লীৰ সিংহাসনত সুদৃঢ়ভাৱে বহি লৈ সম্ৰাট আওৰঙ্গজেৱে কোচবেহাৰ আৰু অসম আক্ৰমণ কৰি পূৰ্ব-ভাৰতত লুপ্ত হোৱা মোগলৰ মৰ্যাদা আৰু কমতা পুনৰ সংস্থাপিত কৰিবৰ কাৰণে মীবজুমলা নবাবক আদেশ দিলে। কোচবেহাৰ অধিকাৰ কৰি মীবজুমলাই ১৬৬২ চনৰ আৰম্ভণিত অসম প্ৰৱেশ কৰে। মানাহ আৰু গুৱাহাটীৰ অন্তৰ্গত দুৰ্গসমূহৰ ক্ষীণ গতিবোধ মীবজুমলাই অতি সহজে অতিক্ৰম কৰে। তেওঁ ইটোৰ পিচত সিটো দুৰ্গ অধিকাৰ কৰে। প্ৰকাৰান্তৰে কোনো প্ৰতিবন্ধক নোহোৱাকৈ পাছু, নবাই, গুৱাহাটী আৰু কাজলিৰ দুৰ্গ মোগলৰ হস্তগত হয়।

মীবজুমলাৰ অবাধ গতিৰ মূল কাৰণ আছিল অসমীয়াৰ মাজত হোৱা বিৰোধ আৰু অসন্তুষ্টি। প্ৰধান প্ৰধান সেনাপতিৰ বাৰ আৰু

বিষয় আহোমসকলৰ চিবন্তন ভোগ আছিল। আহোমসকল আছিল বুদ্ধপ্ৰিয় টাই জাতিৰ মানুহ আৰু তেওঁলোকে তেৰ শক্তিকাৰ আগছোৱাত অসম জয় কৰে। স্বৰ্গদেৱ জয়ধ্বজসিংহ মহাবাজে এজন হিন্দু কায়স্থক নামনি অসমৰ ৰাজপ্ৰতিনিধি নিয়োগ কৰে আৰু মীৰজুমলাৰ বিৰুদ্ধে পঠোৱা সৈন্তবাহিনীৰ ওপৰত তেওঁক যুদ্ধৰ চৰ্দাৰ পাতে। এই বিষয়াজনৰ নাম আছিল বেজদলৈ পৰিয়ালৰ মনথিৰ ভঁৰালী বৰুৱা। পাবন্ত ভাষাত লিখা বুৰঞ্জীসমূহত তেওঁক “বিজদিলী ফুকন” বুলি অভিহিত কৰা হৈছিল। এই নিয়োগত পুৰুষাত্মকমে ক্ৰমতা ভোগ কৰি অহা আহোম ডাঙৰীয়া, বিষয়া আৰু সেনাপতি-সকলৰ বিষম অসন্তোষ আৰু কোপ সৃষ্টি হয় আৰু আক্ৰমণকাৰীক তেওঁলোকে যি প্ৰতিবন্ধক দেখুৱায় সি আহোমৰ বিচক্ষণ সামৰিক সংগঠন, নাইবা বাৰম্বাৰ বিদেশী সৈন্তক পৰাজিত কৰা গৌৰৱৰ অনুকূল নাছিল। সেইদেখি মীৰজুমলাৰ অসম প্ৰৱেশ অপ্ৰতিহত বিজয়-নাটৰ কাহিনী। অৱশ্যে আহোম শিবিৰত হোৱা অন্তৰ্বিৰোধ যে ইয়াৰ কাৰণ, এই কথাটো মীৰজুমলাৰ অভিযানৰ কোনোজন ঐতিহাসিকে আঙুলিয়াই দেখুৱা নাই।

মোগল সৈন্ত কলিয়াববৰ ওচৰ পোৱাৰ লগে-লগে আহোমসকলৰ চেষ্টনা আছিল। তেওঁলোকে শিমলুগুৰি আৰু চামধৰাত শত্ৰু-সৈন্ত জেটিবৰ কাৰণে সকলো চেষ্টা কেন্দ্ৰীভূত কৰিলে। পাবন্ত ভাষাত লিখা মীৰজুমলাৰ অসম অভিযানৰ বুৰঞ্জীত কোৱা হৈছে যে, “শিমলুগুৰিৰ স্বৰ্জয় আৰু গগনম্পৰ্ণী গড় অববোধ কৰা কাৰ্য উচ্চ সত্ৰকাৰীসকলৰ ভিতৰত অপ্ৰসঙ্গী বীৰবো কল্পতাৰ অতীত আছিল।” মীৰজুমলাৰ ঐতিহাসিক সেনাপতি দিলেৰ-খাঁ দাউদ-জায়ে এই দুৰ্গ আক্ৰমণ কৰিছে। আহোমসকলে এই অৱবোধৰ বিৰুদ্ধে কৃতকাৰ্য্যকৰে কিছুদিন প্ৰতিবন্ধা কৰি আছিল; কিন্তু উত্তৰবাহিনী আহোম সৈন্তৰ সেনাপতি লাজিচং বৰসোহাঁয়ে যথাসময়ত অৱকট

দুৰ্গলৈ আহিলা-পাতি নগঠোৱাত দিনেৰ-ৰাতি দুৰ্গৰ দুৱাৰ ভাঙি সোমাবলৈ সমৰ্থ হ'ল আৰু শীৰজুমলাই নিজে ১৬৬২ চনৰ ২৬ ফেব্ৰুৱাৰী তাৰিখে শিমলুগড় দুৰ্গ প্ৰবেশ কৰি তাৰ গড়-প্ৰাক্তি দেখি বিস্ময় প্ৰকাশ কৰিলে। উত্তৰপাৰে থকা চামথবাগড়ৰ আহোম সৈন্তাই শিমলুগড়ৰ দখল দেখি আতঙ্কিত হৈ বিশেষ কোনো বাধা নিদিয়াকৈ সেই ঠাই ত্যাগ কৰিলে। ইয়াৰ পিচত বুঢ়াপোহীই ডাঙৰীয়া সেনাপতি হৈ কুকুৰাকটাত এবাৰ পত্ৰৰ সৈতে হুঁজি চায়। সেই বশতো আহোম সৈন্ত বিতৰ্ক হয়। জয়ধ্বজসিংহ মহাবাজ নামৰপৰ পৰ্বতলৈ পলাই যায়, আৰু শীৰজুমলাই ১৬৬২ চনৰ ১৭ মাৰ্চ তাৰিখে গড়গাওঁ নগৰ প্ৰবেশ কৰে।

ৰাজধানীৰ ওচৰত থকা কালত শীৰজুমলাই শোকাবহ পৰিণাম ভোগ কৰিবলৈ ধৰিলে। ৰাজ্যৰ সোঁ-মাজত পত্ৰসৈন্ত টিছিল-ঘিলাই থকা দৃশ্য দেখি অসমীয়াৰ মূগ্ধ দেখপ্ৰেম জাগ্ৰত হ'ল। মোগলক দেশবপৰা খেদাবৰ কাৰণে বিস্তৰ আয়োজন চলিল আৰু বৰ্গদেৱে নিজে নামৰূপ বাহুবপৰা তাক পৰিচালনা কৰিবলৈ ধৰিলে। অসমীয়া সৈন্তাই জুমে-জুমে মোগলক বেলেগ বেলেগ ঠাইত আৰু বিশেষকৈ নডবা-নিচিলতা সমুদ্ৰত আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে। খোৱাব আহিলা-পাতি চলাচল হবলৈ নিদি আহোম সৈন্তাই বাটতে কাঢ়ি লৈছিল, ইয়াৰপৰা মোগলৰ নানান অনুবিধা আৰু কষ্ট হবলৈ ধৰিলে। অভিযানৰ লগত থকা মোগল ঐতিহাসিকে স্বীকাৰ কৰিছিল, “আবীবাসকলে সত্ৰকনয়নে দিল্লীৰ কালে চাই আহিল, আৰু সৈন্তবোৰে লৰা-তিবোতাৰ কাৰণে বিৱাকুল হৈ পৰিছিল।”

১৬৬৩ খৃষ্টাব্দৰ জানুৱাৰী মাহত ডিপায়ৰ ঘিলাকাৰীবাটত আহোম আৰু মোগলৰ সন্ধি-পত্ৰ স্বাক্ষৰিত হয়। এই সন্ধিসমতে আহোমে মোগলক নামনি অসম এৰি দিয়ে; যুদ্ধৰ খৰচৰ বাবে তিনি-লাখ টকা, নব্বৈটা হাতী দিবলৈ পাত লয় আৰু বছৰি একুৰি হাতী

দিলে স্বীকাৰ কৰে। ইয়াৰ উপৰিও স্বৰ্গদেৱৰ কন্যা বম্বী গাভৰু আৰু স্বৰ্গদেৱৰ ভতিজী তিপাম বজাৰ জীয়েকক দিল্লীৰ সম্ৰাটৰ আদৰ্শমহললৈ পঠাবলৈ প্ৰতিশ্ৰুতি দিয়ে। সন্ধিমতে দিবলগা কৰভাৰৰ প্ৰথমছোৱা অতি সোনকালে মোগলৰ প্ৰতিনিধিৰ হাতত গতাই দিয়া হয়। ১৬৬৩ চনৰ কেতুৱাবী মাহত মীৰজুমলাই অসম ত্যাগ কৰে আৰু ন-কৈ মোগলৰ ছত্ৰাধীন হোৱা নামনি অসমৰ কোজাদাৰ নিযুক্ত হয় বহুদ-খাঁ নবাব।

মোগল সেনাপতি মীৰজুমলাই বাৰহাজাৰ অসমীয়া প্ৰজা আৰু বম্বী লগত লৈ অসম এৰিলে। নিজ ইচ্ছাৰে মীৰজুমলাৰ লগত যোৱাসকলৰ ভিতৰত আছিল—বাড়লি ফুকন, মৌ পিয়া, হৰিডেকাৰ পুতেক, উজ্জ্ব ছৱৰীয়া, দাংখৰা আৰু বম্বুকাথৰ পুতেক মনোহৰ কাকতি। এইসকল আহোম বিষয়াক মোগলে বম্বী কৰি ধৰি লৈ গৈছিল—লুখুৰি চেটিয়া ৰাজখোৱা, দয়লীয়া বৰগোহাঁই ৰাজখোৱা, লালুক গোহাঁই আৰু দীঘলা ৰাজখোৱা। এইদৰে অসমৰ মানুহ লগত লৈ যোৱাৰ কাৰণে স্বৰ্গদেৱ জয়ধ্বজসিংহই প্ৰতিবাদ জনাইছিল, যিহেতু সেই কাৰ্য খিলাৰাবীঘাটৰ সন্ধিসৰ্তৰ বিৰুদ্ধে আছিল।

স্বৰ্গদেৱ বকতাত থকা কালত মীৰজুমলাৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ কাৰ্যত কৰ্তব্যবিমূৰ্খ হোৱা বিষয়সকলক যথাবিধি শাস্তি দিছিল, বাইকৈ বিনাকলে স্বৰ্গদেৱৰ লগ এৰিছিল। এনে ধৰণৰ অপৰাধী দেশত অলেখ আছিল আৰু তেওঁলোকক শাস্তি দিবলৈ হলে বহুত মানুহে প্ৰাণ হেৰুৱাব লাগিব। বিশেষতঃ সেই অপৰাধ সাধাৰণ আৰু বহুবিভীৰ্ণ আছিল। বজা শহৰ ৰাজমন্ত্ৰী ফুকনে স্বৰ্গদেৱক উপদেশ দিলে—“যুবৰ চুলি ছুই এডাল পকিলে তাক কাটিলে শোভা দেখি, সকল যদি পকিল তাক কাটিলে আপোনাৰ যুবত ছৰ পাবলৈহে আছে।” এইবুলি কোৱাত স্বৰ্গদেৱে অতীতৰ অপৰাধ বৰ্ণন কৰিলে, আৰু শাস্তি দিয়াৰপৰা কাত্ত হ’ল।

উজনি অসমবপৰা মোগল সৈন্ত আঁতৰি অহাত আহোম স্বৰ্গদেৱ আৰু মন্ত্ৰীসকলে তেওঁলোকৰ হেৰোৱা ৰাজ্য আৰু মৰ্যাদা উদ্ধাৰ কৰিবলৈ বিস্তৰ আয়োজন চলালে আৰু মোগলৰ সৈতে বাহিৰে মিত্ৰতাৰ ভাও ধৰি তেওঁলোকে নিৰ্ধাৰিত কৰ-ভাৰ নিয়মমতে যোগাবলৈ ধৰিলে। পূৰ্ব-ভাৰতত মোগলৰ বিৰুদ্ধে সংঘৰ্ষ হৈ বৃদ্ধ কবিৰ মনেৰে কোচবেহাৰ, জয়ন্তীয়া আৰু কাছাৰৰ বজাসকলৰ সৈতে পত্ৰ চলাচল হবলৈ ধৰিলে। পুনৰ বৃদ্ধ হলে সহায় কবিৰ বুলি এইসকল বজাই ডাঠকৈ প্ৰতিজ্ঞা দিলে।

জয়ন্তীয়া বজা যশমন্তবায়ু আৰু তেওঁৰ কৰতলীয়া নৰতলীয়া মানিকসিং বজাই আহোম স্বৰ্গদেৱলৈ লিখিলে—“জয়ন্তা আৰু গড়গাওঁ দুই নাহয়। তোমাৰ দেশ নামাৰিছে যেন আমাৰ দেশহে মাৰিছে, আমাৰ মনে এমত হুখ লাগিছে। তোমাৰ দেশ বঙালে মাৰিলে আমি কুশলে বসি আছিলোঁ। হকুম নাকবিলাম দশ-বিশ হাজাৰ লোক আমাৰ গৈয়া নাপৰিল, এই খানহে আমাৰ চিন্তে অধিক হুখ লাগিছে। অতপৰ যে হৈবাৰ আছিল সে হৈল। আৰু বঙালে খানিক পীড়া কৰিলেক এইমাত্ৰ, মাটিক নিবাক নাপাৰিলে। সেইদেশ, সেইলোকসকল আছে, তুমি আপুনি কুশলে আছে। এখন এমত কাৰ্য কৰি তুমি আমি একপ্ৰীতি হৈয়া যেমনে বঙালৰ দাদ লৈবাৰ পাৰি তাকে কৰ।”

কোচবেহাৰৰ বজা প্ৰাণনাৰায়ণে জয়ধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱলৈ লিখিলে—“মোৰ ৰাজ্যচ্যুত তোমাবো ৰাজ্যচ্যুত হৈল; কিন্তু মোবো মনে নাহি কৰে, তোমাবো মনে নাহি কৰে, ইয়াতে মঞি ৰাজ্য কিবি পালোঁ, তোমাবো ৰাজ্য পাইলা। আৰু তোমাৰ যে ৰাজ্যচ্যুত হৈছে, ইহাৰ কাৰণ তোমাৰ কোনো হুখ কবিবাৰ উচিত নাহয়। দেখ, ৰামচন্দ্ৰ সুবৰ্ণ, বুদ্ধিৰ্ভিৰ, এই সকলবো ৰাজ্যচ্যুত হৈছিল; কিন্তু তামৰাসকলে উদ্ধোগ কৰিয়া কিৰিয়া লৈলেক নিমিত্তে ভাহাৰাৰ

অকীৰ্ত্তি নাইল। সম্প্ৰতি আমাৰ তোমাৰ ৰাজ্যচ্যুতি হৈছিল। ইহাত যদি আমাৰ সময়ত উদ্ধোগ নাকৰি তবে আমাৰ অকীৰ্ত্তি হৈবেক। আক যেখন লিখিছ, ইদানীক আমাৰ তোমাৰ যেমতে শ্ৰীতি হয় তেমনে কৰিবা।”

আহোম স্বৰ্গদেৱ জয়ধ্বজসিংহ মহাৰাজে উত্তৰ দিলে—“তুমি যি ৰাজ্যচ্যুত নহৈবাৰ উদ্ধম কৰিবৰ কাৰণ কহিলা কহিবাক পোৱা। কিন্তু সূৰ্যক বাহুয়ে আগ্ৰহণ কৰিয়া থয়, তথাপিহে সূৰ্য পুনৰ প্ৰকাশ নকৰে? এতেকে আমিও বলাবল জিজ্ঞাসা কৰিয়া যতন কৰিছি, তুমিও ইহাক লাগিয়া যতন কৰিবা। বিশেষ অগ্নি বায়ু সংযোগ হুয়া যেমন তৃণসকলক দহি ছন্ন কৰে, তুমি আমি তেমনে শ্ৰীতি হৈলে শত্ৰুক দমন কৰি নষ্ট কৰিবাক পাবি, তেমনখান কৰিবা।”

মোগলৰ বিৰুদ্ধে পুনৰ যুদ্ধৰ আয়োজনৰ কাম কিছু পৰিমাণে আগবঢ়াৰ সময়ত ১৬৬৩ খৃষ্টাব্দৰ নবেম্বৰ মাহত জয়ধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ মৃত্যু ঘটে। মীৰজুমলাই গড়গাওঁ পাওঁ-পাওঁ হওঁতে ৰাজধানী এৰি পাহাৰলৈ পলাই যোৱাৰ কাৰণে জয়ধ্বজসিংহ মহাৰাজৰ নামত প্ৰাচীন বুৰঞ্জীসমূহত কলঙ্ক আৰোপিত কৰা হৈছে। তেওঁ সাধাৰণতে “ভগনীয়া ৰজা” আখ্যাৰে অভিহিত। মোগলৰ লগত হোৱা সংগ্ৰামত তেওঁ পৰাভূত হৈছিল সঁচা, কিন্তু শত্ৰুক নিজ দেশৰপৰা আঁতৰাবলৈ তেওঁ যি চেষ্টা কৰিছিল তাৰদ্বাৰা তেওঁ পৰাজয়ৰ গ্ৰানিক জাতিৰ নৈতিক শক্তি আৰু কাৰ্যকৰী উদ্ধমত ৰূপান্তৰ কৰিছিল। সেই কাৰণে তেওঁৰ সাম্প্ৰতিক পৰাভবক আমি বিজয়ৰ সূচনা বুলি কব পাৰোঁ। অন্তিম কালত দিয়া নিৰ্দেশৰপৰা আমি তেওঁৰ দেশ-প্ৰেমিক মনোবাহুৰ সন্বেত পাওঁ। তেওঁ মন্ত্ৰীসকলক নিজৰ কাষলৈ মাতি আনি কলে—“মোৰ গা বিধাৰণ, ভালকে পোৱা নাই। এতেকে মই তোমালোক সকলোতে কৈছো, ভগাৰাজ্যখন যিকুপে বন্ধা পৰিব

ভোমালোক সকলো বুদ্ধি হৈ একমতিয়ে প্ররতি এজনাক আগত লৈ
প্রতিপাল কবিবা। আক বঙাল লক্ষ্ম বুকুৰ খাল উদ্ধাব কবিব
পাবিলে ভাল হয়।”

আহোমৰ যুদ্ধ সংকল্পে

স্বৰ্গদেৱ চক্ৰধ্বজসিংহৰ মৰণান্তে দদায়েকৰ পুতেক চক্ৰধ্বজসিংহ মহাৰাজ সিংহাসনত বহিল। তেওঁ বজা হোৱা দিনবেপৰা অসম-মোগলৰ সংঘৰ্ষৰ ক্ষেত্ৰত এক নতুন যুগৰ সূত্ৰপাত হ'ল। অসম দেশ এক প্ৰকাৰে মোগলৰ কবজলীয়া ৰাজ্য হোৱা দেখি নতুন গৰাকী বজাই মৰ্মাস্তিক হুখ পালে। নামনি অসম মোগলৰ তলত, আৰু যুদ্ধৰ পেচক্ ভালেখিনি এতিয়াও দিব লগা হৈ আছে। ইয়াৰ কাৰণে গুৱাহাটীৰ কোজাদাৰ বহিদ্-খাঁই ভয় দেখুৱাই টানকৈ পত্ৰ লিখিবলৈ ধৰিলে। সম্ৰাট আওৰাজ্জৈৱে চক্ৰধ্বজসিংহ মহাৰাজলৈ এযোৰ কাপোৰ বা খেলাট উপহাৰ দিছিল আৰু গড়গাঁৱলৈ অহা পাদশ্চাহী উকীলে টানি ধৰিলে যে স্বৰ্গদেৱে সেই কাপোৰ তেওঁ-লোকৰ আগতে পিন্ধিব লাগে। চক্ৰধ্বজসিংহই এই ভীষণ অপমান সহিব নোৱাৰিলে। তেওঁ সিংহাসনৰপৰা গৰ্জি উঠি কলে—“বঙালৰ অধীন হৈ থকাতকৈ মৰণেহে যুগুত। এযোৰ সিয়া কাপোৰৰ কাৰণে মই লোকৰ তলতীয়া হব লগীয়াত পৰিলোঁ।” ১৬৬৫ খৃষ্টাব্দৰ মাৰ্চ মাহত পাত্ৰ-মন্ত্ৰী, বিষয়াসকলক মাতি আনি নামনি অসমৰপৰা মোগলক খেদি পঠাবলৈ উপায়-মন্ত্ৰণা কৰিবলৈ আদেশ দিলে, বোলে—“মোৰ পুখাও-পুলিনে লোকৰ তলপ হৈ যোৱা নাই, এতিয়া ম লোকৰ তলপ হৈ থাকিব নোৱাৰোঁ। মই স্বৰ্গমহাৰাজৰ নাতি, বন্দী বঙালক কি ৰূপে কবভাৰ দিম?”

স্বৰ্গদেৱ চক্ৰধ্বজসিংহই ভুবন্তে যুদ্ধ কৰিবলৈ মন কৰিলে; কিন্তু আতন বুঢ়াগোহাঁই ৰাজমন্ত্ৰী ডাঙৰীয়াই সতৰ্ক বাণী শুনোৱাত বজাৰ ব্যগ্ৰভা শাম কাটিলে। বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াই যুক্তিৰে বুজালে যে, বঙালক ধৰিবলৈ সময়ৰ প্ৰয়োজন, সৈন্যক শিক্ষা দিব লাগিব, খোৱাৰ সামগ্ৰী আৰু যুদ্ধৰ আহিলা-পাতি উৰালত ভালকৈ গোটাব

লাগিব, যাতে বহুব চেবেকব কাৰণে যুদ্ধ পৰিচালনা কৰিব পাৰি।

সেইদেখি, ৰাজমন্ত্ৰী আতন যুট্টাগোহাঁই ডাঙৰীয়াই স্বৰ্গদেৱ আৰু মন্ত্ৰীসকলক এইকপে পৰামৰ্শ দিলে—“ৰজা হলে অক্লক মাৰি-কাটি আপোনাৰ সীমানাক ৰাখিব লাগে, ভেবেনে মলবৰ্ষ বৃদ্ধি হয়। দেৱতাই যিখান বুলিছে উত্তমহে বুলিছে। সকল দিন বড়ৰ ৰাজা, বঙালৰ আইচাট সৰিব নোৱাৰি। দেৱতাই উত্তমহে কৈছে, পাৰিত-পক্ষে ঘেন আজিৱেই ধৰিম।

“কিন্তু ৰাজ্যত চাউল-কঠা নাই, বহা-পাবনাটো ভালৰূপে নাই, এতেকে বঙালক কিৰূপে ধৰা যাব? ৰাজ্যকো আহিলা-পাতি যোগাই দিব লাগিব। সিহঁত আহিলা-পাতি মাৰিলে ববৰাব দিব লাগে। এতেকে আহিলা-পাতি বহু লাগে; কিন্তু ৰাজ্যো ভাগিছে, এতিয়াহে স্বৰ্গদেৱে চণাই আনি পূৰ্বৰ ঠায়ে-ঠায়ে পাতিছে। তাৰ চাউল-কঠা, কানি-খান হৈছে নহৈছে তাকো বিচাৰ কৰিব লাগে। সকলো ভৱত কৰি চাউল-কঠাহে প্ৰধান, তাৰ বিকল হলে কোনো কাৰ্য সিদ্ধ নহয়।

“নাও-নাৱৰাখানি আহিলা-পাতি ভাগে-ভাগে যি দিব লগা এতিয়া স্বৰ্গদেৱে সুধিলে বুলিব, ‘আছে, জোবাই দিব পাৰিম।’ কাৰ্যৰ বেলা দিব নোৱাৰিব। তেতিয়া কাটিলে-মাৰিলে কোনোখান নহব। কোনো সময়ত নাও আহিলা-পাতি সমস্তে পৰিবলৈ আছে। আৰু যদি ছুই চাবি বহুব লাগি থকা গল, এতিয়া শুণ্ডাবত অধিকাৰিক নহলে তেতিয়া কিৰূপে জোবাই দিয়া যাব? এতিয়া বিচাৰ কৰি নিয়ম নকৰিলে সময়ত কাটিলে-মাৰিলে কাৰ্য নহব।

“কুমাৰে চক বেচে, আৰু কাঁড়ী পাইকে পৰলীয়া চাউল একঠা খাবৰ নিমিত্তে চকড়া কড়িৰ চক এটি আনে। সকলো মূলি এবুৰি

কড়িৰ বেহানি সেয়ে হানি হয় বুলি পাইকে হাতত লৈ বজাই চায়। সেই যদি হাতত নাৰাজে নিয়েনেকি ?

“আক চৰায়ে গছত বাসা লৈ পোৱালী জগায়। পোৱালী ভুলি কিছু শকত হলে ঠোঁটত ধৰি উকুৱাই চায়, ইডালে-সিডালে লৈ ফুৰায়। পাখি যদি গজিল, উৰিব যদি পাৰিলে, মাইকীৰ লগত চৰি-বুলি আহি বাঁহ লয়হি। উৰিব পাৰিলেহে মাটিলৈ নমায়, তাতো আপোনি আহাৰ কৰিব পাৰিলেহে লগ এৰে। পাখি যদি সমান হ’ল, মাইকীয়ে আহাৰ দিব নোৱাৰি যদি উকুৱাই নিয়ে, এক উৰণ দি পৰেগৈ, দোয়াবাব বাঁহ নাপায়হি। কোনো শিয়াল কুকুৰে খায়, নাই মাহুহে ধৰি নিয়ে।

“মাহুহ চ’ৰা নাৱত উঠিব। আগৰ বৈচা, মাঝৰ বৈচা, পাচৰ বৈচা তিনিবো একেলগে চাব পৰিলে দেখিবলৈও ভাল, বাওঁতায়ো উৎসাহ পায়, নাৱো চলে, কঢ়াবিয়ে দি চল পায়। আগৰ, মাঝৰ, পাচৰ তিনিবো যদি তিনচাব হ’ল কঢ়াবিয়ো দি চল নাপায়, নাৱো নচলে, দেখোঁতায়ো ভাল নেদেখে।

“এনেৰূপে প্ৰমাণ কৰি দেৱে যদি কাৰ্যত মন দিব পাৰে, তেবে শত্ৰুক মাৰি পূৰ্ব সীমনাত ৰাজ্য ৰাখিব পাৰে।”

বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াৰ দূৰদৰ্শিতাপূৰ্ণ পৰামৰ্শ শুনি স্বৰ্গদেৱে দেশৰ প্ৰকৃত অৱস্থাৰ বিষয়ে ভালকৈ জানিব পাৰিলে। ৰাজভঁৰালত কিমান আহিলা-পাতি যুগুত আছে সেই বিষয়ে স্বৰ্গদেৱে জয়ানন্দ ভামদলৈক সুধিলে। মুকলি চ’ৰাত এই প্ৰশ্ন সোধাত দলৈয়ে ক’লে যে ভঁৰালত আহিলা প্ৰচুৰ পৰিমাণে আছে। কিন্তু স্বৰ্গদেৱ ভিতৰলৈ যোৱাত দলৈয়ে প্ৰকৃত অৱস্থাৰ বিষয়ে ক’লে, বোলে—“খাৰ-বাকদৰ নামে এপেৰাও নাই, গুলীৰ নামে চাৰিপেৰাও ভঁৰালত নাই, আক কাঁড় এক আটিও নাই। পাত্ৰ-মন্ত্ৰী বিষয়াসকলৰ আগত বনচ’ৰাত সোধাৰ কাৰণে মই সবহকৈ আছে বুলি কলো, কাৰণ ভেনেকৈ নক’লে

আমাৰ মানুহৰ উৎসাহ হ্ৰাস পাব, আৰু শত্ৰুৱেও শুনি সন্তোষ পাব।”

বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াৰ উপদেশ স্বৰ্গদেৱ আৰু পাত্ৰ-মন্ত্ৰী বিষয়া-সকলে গ্ৰহণ কৰাত ছবছৰ ধৰি যুদ্ধৰ আয়োজন চলিবলৈ ধৰিলে। স্বৰ্গদেৱে নিজে বগুৱাৰ শিক্কা চাই কুৰিছিল আৰু কেনেকৈ খেজু-কাঁড় আৰু যুদ্ধৰ অশ্ব অস্ত্ৰ মাৰিব লাগে তাক নিজহাতে শিকাইছিল। নতুন সৈন্যবোৰক উৎসাহ দিবৰ মনেৰে স্বৰ্গদেৱে ডেওলোকক ভিৰোতা, সোণ, কাপোৰ, গাখীৰ, মাছ, লোণ আৰু চাউল উপহাৰ দিছিল। ৰাজ্যবিষয়াৰ তত্ত্বাৱধানত খান আৰু অশ্বাশ্ব খাদ্য শস্যৰ খেতি কৰোৱা হৈছিল। খাৰস্বৰ আৰু কমাৰশাল বজাৰ নগৰৰ ভিতৰত পতা হৈছিল, আৰু তাত দিনে-ৰাতিয়ে কাম চলিছিল। মাটিৰ যুদ্ধৰ আয়োজনৰ বাহিৰেও আহোমসকলে ভালেমান হিলৈচৰা যুদ্ধৰ নাও আৰু অসংখ্য সাধাৰণ নাও তৈয়াৰ কৰিছিল। কাৰ্য-কুশলতাৰ কাৰণে হেজাৰ সৈন্যৰ যুঠ ভাঙি পাঁচশৈয়া কৰি যুঠ কৰা হৈছিল। তেনে প্ৰত্যেক পাঁচশৈয়া যুঠৰ ওপৰত এজন হাজৰিকা নিয়োগ কৰা হৈছিল। ছয় হেজাৰ সৈন্যৰ ওপৰত এজন কুকন পতা হৈছিল। আয়োজন সম্পূৰ্ণ হোৱাৰ পিচত স্বৰ্গদেৱে নিজে আগত থাকি সৈন্যৰ মোহলা চাইছিল আৰু সিহঁতৰ সাহ-পিত দেখা পাই স্বৰ্গদেৱে পৰম আনন্দ পাইছিল।

তাৰ পিচত এই বিপুল সৈন্যবাহিনীৰ সেনাপতি পতাৰ সময় আহিল। আহোমৰ নামজলা কৈদৰ ভিতৰত সাহসিক সেনানায়ক ভালেমান আছিল ; কিন্তু অসমৰ ভীষণ সমস্যাটোলৈ চাই যেই-সেই সেনাপতিৰ দ্বাৰা একো স্কল নহব। তাৰ উপৰিও ৰাজ্যৰ ধৰণী বুঢ়াগোহাঁই, বৰগোহাঁই আৰু বৰপাত্ৰগোহাঁই এওলোক তিনিজনাই সকলো বিষয়কে পাতিব-ভাতিব পাৰে আৰু প্ৰয়োজন হলে ৰজাকো পাতিব-ভাতিব পাৰে, এতিয়া এওলোক তিনিজনো সৈন্যৰ পৰিচালক

নিযুক্ত হৈছিল। যিজন সেনাপতি হব, তেওঁৰ কাৰ্য-কুশলতা আৰু
 বুদ্ধি বিচক্ষণ হব লাগিব, তেহে তেওঁৰ দেশৰ নেতাসকলৰ সহযোগ
 লাভ কৰিব পাৰিব। যাতে কোনো সংঘৰ্ষ নহয়, সেই কাৰণে
 সেনাপতিজনৰ গাত আহোমৰ উল্লভ থকা কলিয়াবৰপৰা গুৱাহাটী-
 লৈকে এই থণ্ড নামনি অসমৰ ব্যৱতীয়া শাসন ভাৰ ন্যস্ত থাকিব।
 এই বিষয়ে স্বৰ্গদেৱ আৰু পাত্ৰমন্ত্ৰীয়ে ভালকৈ সমালোচনা কৰিবলৈ
 ধৰিলে, এনেকি দেওধাই দৈৱজ্ঞবো মতামত ললে। অৱশেষত,
 অসমৰ ভাগ্যান্বিত্যৰূপে লাচিত বৰকুকন মুখ্য সেনাপতি পদৰ বাছনি
 উঠিল।

লাচিত বৰফুকন বৰসেনাপতি

লাচিত বৰফুকন কোন ? তেওঁ আছিল দিল্লীৰ সম্ৰাট জাহাঙ্গীৰ আৰু ছাহজাহান বাদশ্বাহৰ দিনৰ মোগলৰ লগত হোৱা যুদ্ধত অসমৰ সেনাপতি মোমাইতামূলী বৰবৰুৱাৰ ভূমলীয়া পুতেক । সামান্য অৱস্থাপৰৱৰ্তী মোমাইতামূলী বৰবৰুৱা হৈছিল । ৰাজ্যৰ সৰ্বপ্ৰধান কাৰ্যপালক আৰু বিচাৰক, এই দুয়ো বিষয়ৰ ভাৰ আছিল বৰবৰুৱাৰ গাত ।

তেওঁৰ নাম আছিল শুকুতি, কিন্তু তেওঁ মোমাইতামূলী বুলিহে বেছি কৈ জনাজাত । তেওঁ পোনতে সাধাৰণ বজুৱা হিচাপে চাৰি টকা ৰূপৰ কাৰণে ভাগিনীয়েকৰ ঘৰত বন্ধা হৈ কাম কৰিছিল । এদিন তেওঁ চবাইদেওলৈ যোৱা আলিকাৰবৰ পৰ্য্যন্ত আলি দিবলৈ কোবেৰে কাম কৰি আছিল । ভাগিনীয়েকে তেওঁক মোমাই বুলি মাতিছিল, তাকে দেখি সেই ঠাইৰ মানুহে শুকুতিক মোমাই বুলি মাতিবলৈ ধৰিলে । স্বৰ্গদেৱ প্ৰতাপসিংহ মহাৰাজ বাটেৰে যাওঁতে শুকুতিক কাম কৰি থকা দেখা পালে, আৰু তেওঁ ধাননি পৰ্য্যন্ত চিকুৰকৈ আলি দিয়া দেখি স্বৰ্গদেৱে সন্তোষ পালে । মানুহৰ গুণৰ প্ৰতি স্বৰ্গদেৱৰ দৃষ্টি বৰ চোকা আছিল । স্বৰ্গদেৱে মোমাইক ভাগিনীয়েকৰপৰা মোকোলাই আনি পোনতে তিপৰীয়া ৰাজখোৱা আৰু পিচলৈ বজাৰ বাৰীচোৱা বৰতামূলী পাতিলে । মোমাই-তামূলীয়ে ইটো পদবপৰা সিটো পদলৈ উঠি অৱলম্বিত বৰবৰুৱাৰ বিষয় লাভ কৰিলে । মোগল যুদ্ধৰ সময়ত তেওঁ আহোম সৈন্যৰ সেনাপতিৰূপে যুদ্ধ পৰিচালনা কৰিছিল । ১৬৩৯ চনত আল্লাহ-ইয়াব-খাঁৰ লগত হোৱা সন্ধি নিবন্ধত মোমাইতামূলীয়ে প্ৰধান অংশ গ্ৰহণ কৰিছিল ; আৰু বহুবছৰ ধৰি এই সন্ধিৰ ভেটিতে অসম-মোগলৰ সন্ধি পৰিচালিত হৈছিল । মোমাইতামূলীৰ দুব-

দৰ্শিতা আৰু সাহসিকতা স্বৰ্গদেৱ প্ৰতাপসিংহৰ প্ৰধান সম্বল আছিল। এজন্য মোগল উকীলে ফৌজাদাৰৰ আগত কৈছিল—“চাহেব, অসমৰ কথা কি কোৱা? বজা হ’ল সাক্ষাৎ মহাদেৱ, মোমাইতামূলী হ’ল মহাদেৱৰ প্ৰধান ভৃত্য নন্দী। এই দুজনো অসমৰ কাৰ্যকাৰক হৈ থকা পৰ্যন্ত তুমি সেই দেশলৈ টোৱাব নোৱাৰা।” মোমাইতামূলীৰ জীয়েক পাখৰী গাভৰু স্বৰ্গদেৱ জয়ধ্বজসিংহৰ কুৰ্বৰী আছিল। সম্ৰাট আওৰঙ্গজেৱৰ তৃতীয় পুত্ৰ চুলতান। আজমতাবাৰ মহিষী ৰমণী গাভৰু আছিল জয়ধ্বজসিংহ আৰু পাখৰী গাভৰুৰ সন্তান। মোমাইতামূলীৰ পুত্ৰসকলেও ৰাজ্যৰ ওখ ওখ বিষয় ভোগ কৰিছিল।

অসমৰ বৰ্তমান অৰ্থনৈতিক জীৱন মোমাইতামূলী বৰবৰুৱা অনুষ্ঠিত ব্যৱস্থাৰ পৰিণতি বুলি কব পাৰি। ১৬০৮ খৃষ্টাব্দত তেওঁ অসমীয়া বিষয়াসকলৰ কৰ্তব্য আৰু কাৰ্যপন্থা নিৰূপণ কৰে আৰু কাৰ তলত কিমান সংখ্যক পাইকে কাম কৰিব তাকো ধাৰ্য কৰি দিয়ে। মোগলৰ মনচবদাৰী প্ৰথা অনুযায়ী বৰা, শইকীয়া, হাজৰিকা, বৰুৱা, ৰাজখোৱা, ফুকন এইসকল বিষয় সৃষ্টি কৰা হয়। অৱশ্যে এই প্ৰথা নিৰূপণ কৰোঁতে অসমত পূৰ্বকালৰেপৰা চলি অহা বিষয়াৰ তাৰতম্যৰ প্ৰণালীৰ পিনেও চকু ৰখা হৈছিল। সুদৃঢ় অৰ্থনৈতিক ভেটিত অসমীয়া গাৱঁলীয়া জীৱন সংগঠন কৰাৰ ভাবো মোমাইতামূলীক অৰ্পণ কৰা হৈছিল। শাসনৰ সুবিধাৰ নিমিত্তে গাওঁসমূহক এটা এটা চুবুৰীত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছিল। প্ৰত্যেক অসমীয়া পৰিয়ালৰ ভিৰোভাসকলৰ নিমিত্তে সূতাকটা আৰু কপোৰবোৱা বাধ্যতামূলক আছিল। মোমাইতামূলীৰ এই দুবদৰ্শী ব্যৱস্থাৰ কাৰণে, জাতি বৰ্ণ আৰু সামাজিক অৱস্থা নিৰ্বিশেষে গোটেই অসমত কপোৰ বোৱা প্ৰথা আজিলৈকে প্ৰচলিত হৈ আছে। প্ৰতিখন গাঁৱতে প্ৰয়োজনীয় কাৰিকৰ, পুৰোহিত আদি সকলো বিদ্যা আৰু ব্যৱসায়ৰ যন্ত্ৰণা বসতি আছিল। অৰ্থনৈতিক স্বাধীনতা অসমীয়া সামাজিক

জীৱনৰ মূল লক্ষ্য আছিল। ইয়াৰ ফলত প্ৰতি পৰিয়ালৰ নিজৰ যাবতীয় প্ৰয়োজনৰ বস্তু নিজ ঘৰতে উৎপন্ন হৈছিল।

সমসাময়িক অসম বুৰঞ্জীৰপৰা মোমাইতামূলীৰ কৰ্তব্য পৰায়ণতাৰ বিষয়ে এটি ভাল উদাহৰণ পোৱা যায়। নামনি অসমত শাসন-কৰ্তা হৈ থকা কালত তেওঁ কছাৰী ৰজা ভীমবল নাৰায়ণৰপৰা এখন চিঠি পালে। চিঠিত তেওঁক ‘নামাজানিৰ ৰজা’ বুলি অভিহিত কৰা হৈছিল। এই আখ্যা দেখি মোমাইতামূলীয়ে ভাবিলে যে তেওঁৰ অধিপতি স্বৰ্গদেৱ প্ৰতাপসিংহ মহাৰাজক অপমান কৰা হৈছে। তেওঁ এই বিষয়ে গড়গাঁৱত থকা স্বৰ্গদেৱলৈ লিখি পঠিয়ালে। স্বৰ্গদেৱে উত্তৰ দিলে—“কছাৰী ৰজাই মোৰ বিষয়া ববককাক ৰজা বুলি চিঠি দিছে, ইয়াৰপৰা বুজিব পৰা গ’ল যে সৰ্বাধিনায়ক মহাৰজা মোলৈ তেওঁৰ অসীম শ্ৰদ্ধা। কছাৰী ৰজাৰ কোনো অপৰাধ নাই। তেওঁৰ উকীলক ভালৰূপে বাঁটা দি বিদায় দিবা।”

মোমাইতামূলীৰ উচ্চপদ আৰু প্ৰখ্যাতি লাভৰ মূল কাৰণ আছিল তেওঁৰ অতুলনীয় কৰ্তব্যজ্ঞান আৰু স্বৰ্গদেৱৰ প্ৰতি পৰম আনুগত্য আৰু নিষ্ঠা। তেওঁৰ কৰ্তব্য যিমানকি গুৰু বা সাধাৰণ হওক, তেওঁ সকলো অৱস্থাত তাৰ সমাধানত নিজৰ সৰ্বাস্তুঃকৰণ দি কাম কৰিছিল। তেওঁ নিজৰ প্ৰতি আৰু নিজৰ আদৰ্শৰ প্ৰতি সদায় সত্যনিষ্ঠ আছিল, আৰু তেওঁৰ সকলো কাৰ্য্যালীত সৰ্বাঙ্গ-সুন্দৰভাৱে সমাধানৰ আনন্দই তেওঁক অনুপ্ৰেৰণা যোগাইছিল, নিজৰ লাভ বা সুবিধা যিয়েই নহওক লাগিলে। লাচিত্ত ববফুকনে পিতৃদেৱতাৰপৰা এইখিনি গুণৰ উত্তৰাধিকাৰী হৈছিল, অপৰাজেয় কৰ্তব্যজ্ঞান আৰু নিজে কৰা কামত সম্পূৰ্ণ আত্মবিলোপ। লাচিত্ত ববফুকনে যদি নিজৰ আত্মজীৱন-চৰিত লিখিলেহেঁতেন তেওঁ তাত স্বীকাৰ কৰিলেহেঁতেন—“মই দেউতাৰ পৰা শিকিছিলো, কৰ্তব্য-পৰায়ণ হবলৈ আৰু নিজৰ কাম ভাল পাৰলৈ, আৰু মোৰ ওপৰত

আবোপণ কৰা দায়িত্বক নিষ্ঠতা আৰু বিবেকেৰে কৰি যি মধুৰ আনন্দ সেই আনন্দত আত্মবিভোৰ হবলৈ ।”

দেউতাক মোমাইতামুলী বৰবৰুৱাৰ ৰাজধানীত থকা ঘৰৰ চ’ৰাৰ দৈনন্দিন কাৰ্যাৱলীৰপৰা লাচিতে পোন প্ৰথমে শিক্ষা পাইছিল। এই চ’ৰাই তেওঁৰ পক্ষে শিক্ষাবাহৰ আৰু বিভাগীয় স্বৰূপ হৈছিল। বৰবৰুৱা হিচাপে মোমাইতামুলীৰ তলত যাৱতীয় বিষয়াসমূহে কাম কৰিছিল, এওঁলোকৰ সহায়েৰে তেওঁ নিজৰ ৰাজকাৰ্য সম্পাদন কৰিছিল, মাটি আৰু গোচৰৰ সিদ্ধান্ত দিছিল, বিদেশৰপৰা অহা দূতসকলক সম্বৰ্ণনা জনাইছিল, আৰু ৰজাঘৰীয়া আৰু কূটনৈতিক সমস্যাবোৰ আলোচনা কৰিছিল। স্বৰ্গদেৱৰ বৰচ’ৰা, ন্যায়ালয় আৰু থকাঘৰত বৰবৰুৱাৰ কৰ্তব্য ধাৰ্য আছিল। কিন্তু তেওঁৰ ঘৰতো যথেষ্ট কাম আছিল, সেইবোৰৰ সিদ্ধান্ত যথাসময়ত স্বৰ্গদেৱৰ পাত্ৰ-মন্ত্ৰীৰ আগত আলোচনা আৰু সমৰ্থনৰ কাৰণে দাঙি ধৰিছিল। দেউতাকৰ চহৰৰ ঘৰতো হোৱা সকলো কথা ল’ৰা অৱস্থাত লাচিতে দেখিছিল আৰু শুনিছিল। যাতে পৰিয়ালৰ ভিতৰত পুৰুষাত্মনৈমিত্তিক ওখ বিষয়বোৰ চলি থাকে, তাৰ কাৰণে আহোমৰ সম্ভ্ৰান্ত লোকসকলে পুতেকহঁতক শিক্ষা দিবৰ নিমিত্তে উপযুক্ত শিক্ষক নিয়োগ কৰিছিল। সকলো উচ্চ পৰিয়ালতে ভাল ভাল পণ্ডিত নিযুক্ত কৰা হৈছিল। তেওঁলোকে আহোম শাস্ত্ৰ আৰু হিন্দু দণ্ডনীতি আৰু অৰ্থশাস্ত্ৰ অগ্ৰসৰি ডেকাসকলক ৰাজধৰ্মৰ জ্ঞান দিছিল, আৰু দেশৰ বুৰঞ্জী আৰু শাসন সম্বন্ধীয় পূৰ্বৰ আৰ্হি স্বৰূপে ঘটনাবোৰৰ কথাও জনাইছিল। বৰবৰুৱাৰ পুত্ৰ হিচাপে লাচিতে ৰজাৰ বৰচ’ৰালৈকো অহা-যোৱা কৰিছিল। বুৰঞ্জীত পোৱা যায় যে লাচিতক ৰাজমন্ত্ৰী ডাঙৰীয়াৰ হাচটিধৰা তামুলী নিযুক্ত কৰা হৈছিল, এই পদটো বৰুৱা সচিব বা প্ৰাইভেট ছেক্ৰেটৰী খাপৰ বিষয়। ৰাজনীতিৰ ক্ষেত্ৰত এই পদটোক প্ৰথম সোপান বুলি সকলো ঠাইতে গণ্য কৰা হয়।

হাচটিধৰা তামূলীয়ে মন্ত্ৰীৰ ডামোল-পাণ আৰু কাকড-পত্ৰ লৈ গৈছিল আৰু সেইমতে ডেওঁ বজাৰ বৰচ'ৰাত হোৱা পাত্ৰ-মন্ত্ৰীৰ মেলত উপস্থিত হব পাৰিছিল। সেই মেলত থাকিবলৈ সুবিধা পোৱাটো বিশেষ অনুগ্ৰহৰ কথা। দেউতাকৰ ঘৰত লাভ কৰা শিক্ষাক স্বৰ্গদেৱৰ চ'ৰাত সমাধা হোৱা পাত্ৰ-মন্ত্ৰীৰ মেলৰ কথা-বাৰ্তাৰ জ্ঞানবঢ়াৰা লাচিতে পৰিপুষ্ট কৰিব পাৰিছিল।

সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালৰ ল'ৰাৰ কাৰণে সামৰিক শিক্ষা বাদ নপৰিছিল, কাৰণ সেই কালত অসামৰিক আৰু সামৰিক এই দুয়োৰে ভিতৰত নিকপকপীয়া প্ৰভেদ নাছিল। আৰু প্ৰতিজন বিষয়াই, এনেকি আয়াসোধ্য বিষয়া, বা পুৰোহিতেও আৱশ্যক হলে আৰু অৱস্থা অনুযায়ী অল্প গ্ৰহণ কৰিব লগাত পৰিছিল। প্ৰাচীন আহোম পৰিয়ালবৰ্গ আছিল মূল শাসনৰ বাই ধৰ্ম্মী-বৰুৱা, সেই কাৰণে ডেওঁলোকৰ ডেকাসকলে বহুমুখী শিক্ষা লাভ কৰিব লগাত পৰিছিল। লাচিত ববফুকন লুখুবাখুন কৈদৰ মাতুহ আছিল। এই কৈদৰ অতি প্ৰাচীন আৰু এওঁলোকৰ আদি পুৰুষজনা অসম বিজেতা চুকাৰাৰ লগত আছিল। আহোম স্বৰ্গদেৱসকলৰ পৰা মৈদামত খোৱাৰ কালত ডেওঁলোকৰ নিৰ্দিষ্ট কৰ্তব্য আছিল।

লাচিতৰ চা-চেহেৰাৰ বিষয়ে জানিবৰ কাৰণে আমাৰ হাতত সমসাময়িক ছবি পৰা নাই। বাহওক, ডেওঁৰ আৰু সহযোগী সেনাপতিসকলৰ আকৃতি-প্ৰকৃতিৰ বিষয়ে এটি সংক্ষিপ্ত লিপিবদ্ধ বিবৰণী পোৱা যায়। লিখকে এটা-দুটা কথাৰে লাচিতৰ ৰূপ বৰ্ণনা কৰিছে। লাচিতৰ বিষয়ে বুৰঞ্জীত আছে—“ইটাখুনিৰ নামনিত আছিল লাচিত ফুকন, ডেওঁৰ মুখখন বহল আৰু পূৰ্ণচন্দ্ৰৰ নিচিনা। কোনোও ডেওঁৰ চকুলৈ চাব নোৱাৰে।”

বৰসেনাপতি হোৱাৰ পূৰ্বে লাচিতে কি কি বিষয় ভোগ কৰিছিল তাৰ বিষয়ে সঠিক জানিব নোৱাৰি। কিন্তু তিনিটা বাৰ

লোৱাৰ কথা নিশ্চয়কৈ জানিব পাৰি। পোনতে তেওঁ ঘোঁৰাবকৱাৰ পদ পাইছিল। ঘোঁৰাবকৱাৰ কাম আছিল বজাৰ ঘোঁৰাবোৰৰ ডাঙাবন্ধন কৰা। এই বাবত থাকোঁতে লাচিতে ছৰ্গাস্ত ঘোঁৰাক বশলৈ আনিছিল, তাৰ পৰিণামত বজাই ঘোঁৰাত উঠোঁতে দোলাড উঠা যেন পাইছিল। কিছুদিনৰ পিচতে লাচিতে ছলীয়া বববকৱাৰ পদ পাইছিল আৰু তাৰপিচত গড়গাঁৱৰ সমীপৱৰ্তী শিমলুগুৰি খেলৰ প্ৰধান বিষয়া শিমলুগুৰীয়া ফুকনৰ বাব পাইছিল। তাৰ পিচত তেওঁ দোলাকাষৰীয়া বকৱাৰ পদ পায়। তেওঁৰ কাম আছিল বজা দোলাড উঠি যাওঁতে লগত যোৱা পালী-পহৰীয়াবোৰক চলাই-মেদি ফুৰা। দোলা-কাষৰীয়াবোৰৰ বাব আছিল আজিকালিৰ পুলিচৰ চিপাহীৰ দৰে আৰু সেই অনুসাৰে দোলা-কাষৰীয়া বকৱাজন আছিল আজিকালিৰ পুলিচ বিভাগৰ বৰমূৰীয়া বিষয়া ইন্সপেক্টৰ জেনাৰেলৰ নিচিনা। বকৱাতকৈ ফুকনৰ ঋণ্য অধিক হলেও সেই দোলা-কাষৰীয়া বকৱাৰ বাবটোৱে লাচিতক বেছি চকুত লগা কৰিছিল। মৌৰজুমলাৰ আক্ৰমণৰ সময়ত লাচিতে দিখৌখত শত্ৰুসৈন্যৰ লগত যুদ্ধ কৰিছিল আৰু সেই কামত তেওঁ কিছু পৰিমাণে কৃতকাৰ্য্যও হৈছিল।

ববসেনাপতিৰূপে নিযুক্ত হোৱাৰ সময়ত লাচিত দোলা-কাষৰীয়া বকৱা আছিল বুলি কোৱা হৈছে। স্বৰ্গদেৱে দোলাড বহি থকা অৱস্থাতে লাচিতক এবাৰ কাষলৈ মাতি আনিলে আৰু নতুন সেনাপতিৰ কাৰ্যদক্ষতাৰ প্ৰমাণ চাবৰ মনেৰে স্বৰ্গদেৱে দোলা-কাষৰীয়া মাজুহখিনিক নিজৰ কৰ্তব্য সম্পাদনৰ বিষয়ে বুজাবলৈ লাচিতক আদেশ দিলে। লাচিতে ভালকৈ বুজাই দিয়াত স্বৰ্গদেৱে সন্তোষ পাই কলে—“বঙাল শত্ৰু ওচৰতে আছে। কেনেকৈ চৈয়দ পিৰোজ আৰু চৈয়দ চালাক ধৰিব পৰা যাব? অধিকাৰী যাক পাতিম সিও গাঢ় হব লাগিব।” ইয়াৰ উত্তৰত লাচিতে ক’লে—

“স্বৰ্গদেৱৰ ৰাজ্যতনো মানুহ নাই নেকি ? বঙালনো কি ? মানুহহে । আমাৰ ৰাজ্যত নোলাব নেকি তেনে মানুহ ? স্বৰ্গদেৱে খুলা দিবহে লাগে । মন কৰি চাওঁক ।” এই কথা শুনি তেতিয়ক লোচিঙক অসমীয়া সৈন্যৰ প্ৰধান সেনাপতি পাতিবলৈ স্বৰ্গদেৱে থিৰ কৰিলে । স্বৰ্গদেৱৰ সিদ্ধান্তত মন্ত্ৰীসকলেও হৰতৰ দিলে ।

লাচিতক সেনাপতি পতা কথাটো প্ৰকাশ্যভাৱে ৰোষণা কৰাৰ পূৰ্বে তেওঁৰ নিৰ্ভীকতা আৰু আত্মমৰ্যাদাবোধৰ নতুন প্ৰমাণ চাবৰ কাৰণে স্বৰ্গদেৱে ইচ্ছা কৰিলে । লোচিঙক স্বৰ্গদেৱৰ কাৰ্যলৈ মাতি অনা হ’ল । স্বৰ্গদেৱৰ আগত আঠ বছৰ সময়ত আঁৰত থকা লিগিৰা এটাই, আগৰ ব্যৱস্থামতে, বেগেৰে আহি লোচিঙক মূৰৰ বস্ত্ৰ ধাপমাৰি কাঢ়ি লৈ গ’ল । এইদৰে মূৰত শিঙা কাপোৰ কাঢ়ি নিয়াটো তেতিয়াৰ দিনত, এনেকি আজিও, বৰ অপমানৰ কথা । লোচিঙৰ বঁৰ ধং উঠিল, তেওঁ ধাপৰপৰা হেংদান উলিয়াই লিগিৰাটোক কাটিবলৈ খেদি গ’ল । উপায় নাপাই লিগিৰাই স্বৰ্গদেৱৰ সিংহাসনৰ তলত সোমাল । তালৈকে উগ্ৰভূতি হৈ লোচিঙে লিগিৰাটোক কাটিবলৈ চোঁচা মাৰি গ’ল । এনেতে স্বৰ্গদেৱে বাধা দিলে আৰু লোচিঙৰ অপৰিমেয় সাহসিতাৰ প্ৰমাণ পাই তেওঁক স্বৰ্গদেৱে প্ৰশংসা কৰিবলৈ ধৰিলে । লোচিঙক স্বৰ্গদেৱে সোণোৱালী হেংদান আৰু মৰ্যাদা অতুলসি অশ্ৰুতৰ প্ৰতিপাদি আত্মত্যাগিকভাৱে সেনাপতি আৰু ববফুকন পদত নিযুক্ত কৰিলে ।

মুন্ধৰ আয়োজনৰ লগে লগে চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ স্বৰ্গদেৱে মোগলৰ মতি-গতি আৰু সামৰিক কাৰ্য-কলাপৰ বিষয়ে জানিবৰ কাৰণে দেশ-বিদেশলৈ উকীল-কটকী পঠিয়াবলৈ ধৰিলে । দেশৰ ছবৰস্থা দেখি স্বৰ্গদেৱ দুখিত হৈছিল সঁচা, কিন্তু যিখন দেশে মহম্মদ-বিপ-বখ্টিয়াৰ খিলিজিৰ দিনৰেপৰা মুছলমানৰ আক্ৰমণ ব্যৰ্থ কৰি আহিছে, মীৰজুমলাৰ হাতত পৰাভূত হোৱাৰ একমাত্ৰ দৃষ্টান্ত সেই দেশৰ

কাৰণে বিশেষ অপমানৰ কথা নহয়। অৱশ্যে এই অপমানৰপৰা খন্তেকীয়াভাৱে মৰ্যাদা হানি হৈছিল বুলি ধৰিব লাগিব। চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ স্বৰ্গদেৱ অভিভূত হোৱা নাছিল, কাৰণ স্বজাতিৰ অদম্য খন্তিব ওপৰত তেওঁৰ দুৰ্জয় বিশ্বাস আছিল।

১৬৬৩ আৰু ১৬৬৫ খৃষ্টাব্দৰ ভিতৰত দাক্ষিণাত্যত মহাবাদ্ৰৈৰ শিৱাজীয়ে মোগলক পৰাভৱ কৰিছিল। শিৱাজীৰ কৃতকাৰ্য্যতাই স্বৰ্গদেৱ চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ মহাবাজক নিজৰ বুদ্ধ কৰাৰ প্ৰচেষ্টাত উদগনি বোগাইছিল। ১৫৮৭ শকৰ ২৪ মাঘ বা ইংৰাজী ১৬৬৬ চনৰ ৭ ফেব্ৰুৱাৰী তাৰিখে চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহই কোচবেহাৰৰ ৰজা প্ৰাণনাৰায়ণলৈ লিখিছিল—“তুমি কৈ পঠাইছা বোলে শুবাএৰে বঙালৰ লেঢ়াই লাগিছে, শুবাএ বঙালক মাৰি কুৰিদিনৰ পথ হোঁহোঁকাইছে, আৰু দাউদ-খাঁ পৰিল, আৰু দিলেৰ-খাঁ মায় খাইছে, আৰু পাদশ্চাও দিল্লীৰ পৰা আগবঢ়িল আহিছে, এইখান কৈছা, পাচত কাৰ ভজজয় হয় ইয়াকো নেজানি। আৰু বুলিছা আমিও গড়খাটৈ প্ৰবন্ধে কৰিছোঁ, তুমিও গড় বান্ধা, লোক মলুকবো মহলা কৰা। হয়, বুলিব পোৱা। কিন্তু বাবেক দেৱতাবো ভজজয় আছে। এবাৰ ঘাটীছোঁ বুলি আমি যত্ন নকৰিম নেকি? সিহঁতে এবাৰহে আমাক এনে কৰিছে সিহঁতক আমি বাৰম্বাৰ বেনে কৰিছোঁ তুমি আপুনি সমস্তবোৰ জানা।”

মোগলৰ হাতৰপৰা গুৱাহাটী উদ্ধাৰ

১৬৬৭ খৃষ্টাব্দৰ বাৰিষাব্দ লগে লগে অসমৰ যুদ্ধৰ আয়োজন সমাপ্ত হ'ল আৰু যুদ্ধ যাত্ৰাৰ নিমিত্তে অসমৰ সৈন্তবাহিনী সাজু হ'ল। যুদ্ধৰ আৰম্ভণি কালত কৰিবলগীয়া পূজা-পাওল আহোম আৰু হিন্দু প্ৰথামতে যথাবিধি অনুষ্ঠিত হ'ল।

চক্ৰধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱে সেনাপতিসকলক যথাযোগ্য বঁটা-বাহন দি এইৰূপে আজ্ঞা কৰিলে বোলে—“ভইঁতবো ভাৰ্যা পুত্ৰ, গো-ব্ৰাহ্মণ সকলো বন্ধা পৰিব লাগে। বঙালক যুদ্ধে জিনিবো ইয়ো যশস্তা মই পাব লাগে। যদি ইটাখুলিত ভাৰ্য্য বোৱাৰ ভইঁতৰ নিচিনা মুকন বাজখোৱাইঁত নোলাব নেকি?”

১৫৮৯ শকৰ ৩ ভাদ, ইংৰাজী ১৬৬৭ চন, ২০ আগষ্ট বৃহস্পতিবাৰে আহোম সৈন্ত দুভাগে বিভক্ত হৈ ব্ৰহ্মপুত্ৰইদি ভটিয়াবলৈ ধৰিলে। বৰমুকনৰ দোপদৰ কলিয়াবৰ পাই তাতে থাকি মোগলৰ বিৰুদ্ধে আক্ৰমণ চলালে। গুৱাহাটীত থকা মোগল ফৌজাঘাৰ চৈয়দ ফিবোজ-খাঁ শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ কাৰণে প্ৰভুত হৈ নাছিল, আৰু বঙামাটি আৰু ঢাকাৰপৰা নতুন সৈন্ত আহি পোৱাবো সময় নাছিল। ইয়াৰ পৰিণামে আহোম সৈন্তই ক্ৰমান্বয়ে জয়লাভ কৰিবলৈ ধৰিলে।

গুৱাহাটীৰ উত্তৰপাৰে বৰনদীৰ কাষৰত বাহুবাবী আক্ৰমণ কৰি আহোমে যুদ্ধৰ সূত্ৰপাত কৰে। কাজলীৰ গড় অতি সোনকালে অসমৰ হাতত পৰিল, তাত থকা সকলো বঙালকে কাটি পেলোৱা হ'ল, তাৰ ভিতৰত পাঁচোটা চৰ্দাৰো আছিল। উত্তৰপাৰৰ বঙাল সৈন্ত বিভক্ত পলাল। গুৱাহাটীৰ উত্তৰে মনিকৰ্ণেশ্বৰ আৰু চাহবুকজত দুটা কোঠ দি আহোম সৈন্তই গুৱাহাটী লবলৈ মন কৰিলে। গুৱাহাটীৰ ইটাখুলি বা শুক্ৰেশ্বৰ পৰ্বতৰপৰা একোজন বঙাল সৈন্ত ওলাই চাহবুকজ আক্ৰমণ কৰিলে। সেই যুদ্ধত কলকু মন্দিৰে

পুতেক বেতমেলাই অসামান্য সাহ-বিক্রম দেখুৱাইছিল। উত্তৰপাৰৰ বৃদ্ধত আহোম সৈন্য ইমান কৃতকাৰ্য হব নোৱাৰিছিল, কিন্তু তাত থকা ফুকনসকলে স্বৰ্গদেৱৰ আগত কৰা অজীকাৰ সুঁৱৰি প্ৰাণটাকি বৃদ্ধ কৰিছিল।

দক্ষিণকূলত আহোম সৈন্যই বৃদ্ধ কৰি কৃতকাৰ্যতা লাভ কৰিছিল। ইটাখুলি আক্ৰমণ কৰাটোৱেই আছিল তেওঁলোকৰ প্ৰধান লক্ষ্য। এই ইটাখুলি এটা সৰু পাহাৰ, ইয়াৰপৰা পশ্চিমে আগিয়াঠুৰি পৰ্বত আৰু পূবে কুৰুৱা পৰ্বতলৈকে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ এটি সুবিস্তীৰ্ণ দৃশ্য দেখা পোৱা যায়। ইটাখুলি ছুৰ্গৰ ভিতৰত মোগলে সৈন্যৰ আহিলা-পাতি গোটখুৱাই থৈছিল। তাক অধিকাৰ কৰাটো অতি কষ্টসাপেক্ষ আছিল। অসমীয়া সেনাপতি পেলন ফুকনে কৈছিল—“যিজনে ইটাখুলি লব পাৰিব মই তেওঁৰ বন্ধা হৈ থাকিম।” পেলন ফুকনে এনেকৈ পৰাজয়ৰ মনোবৃত্তি প্ৰকাশ কৰা দায়ত স্বৰ্গদেৱে ফুকনক বুকু ছিৰি মাৰিবলৈ গড়গাঁৱৰপৰা আদেশ দি পঠিয়ালে। ইয়াকে শুনি গুৱাহাটীৰ ফুকনসকলে কলে, বোলে—“পেলন ফুকনে এনে কথা কোৱা আমি শুনা নাই।”

পেলন ফুকনক শাস্তি দিবলৈ খোজা কথাটোৰপৰা সুকল হ'ল। গুৱাহাটীৰ সেনাপতিসকলে অদম্য উৎসাহেৰে খুঁত কৰিবলৈ ধৰিলে, আৰু এদিন শেহতীয়া নিশা ইটাখুলি ছুৰ্গ আক্ৰমণ কৰিলে। চোৰবচা অসমীয়া সৈন্যই মোগলৰ হিলৈৰ মুখত পানী ভৰাই থোৱাৰ কাৰণে সেইবোৰ অকৰ্মণ্য হৈ পৰিল। মোগল সৈন্যই নাৱেৰে আগবাঢ়ি নৈৰ কাষৰপৰা ইটাখুলি আক্ৰমণ কৰিলে, কিন্তু আহোমৰ ধাৰাধাৰ গুলী বৰ্ষণত ভিত্তিৰ নোৱাৰিলে। ১৫৮৯ শক, কাতি মাহৰ ১৭ দিন ঘোৱাত, ১৬৬৭ খৃষ্টাব্দৰ ২ নবেম্বৰ বৃহস্পতিবাৰে মাজনিশা ইটাখুলি আৰু গুৱাহাটী, এই দুই ছুৰ্গ আহোমৰ হাতত পৰিল। ইটাখুলি আক্ৰমণৰ সময়ত বীৰৰ সাজেৰে সজ্জিতা দুজনী ভিৰোতা

মোগল দুৰ্গৰপৰা ওলাই আহিছিল, অসমৰ সৈন্যৰ খেদাও সেই বীৰাজনা দুৰ্গৰাকীয়ে নৈ পাৰ হৈ অন্ধকোণ্ড পালেগৈ। বণ জিনি আহোম সৈন্যই পাদশ্যাহী ভঁৰাল থকা হাতী, ধোবা, হিলৈ, টকা আৰু আন আন সকলো আহিলা-পাতি গোটাই-পিটাই ললে। অসম আৰু মোগলৰ সীমান্ত বানাহা নৈলৈকে মোগলক খেদি থোৱা হ'ল। গুৱাহাটীৰ ফৌজাদাৰ চৈয়দ কিবোজ-খাঁ আৰু শিববৰ্মী চৈয়দ চালা প্ৰমুখ্যে কেবাজনো পলবীয়া বঙালক আহোমে ধৰি আনিলে। কিছুমান বন্দীক কাটি বাকীবোৰক গড়গাঁৱলৈ পঠোৱা হ'ল। মৌৰজুমলাই ধৰি লৈ যোৱা আমাৰ মানুহ কেতখিনিক ওভোভাই আনিলে।

এইদৰে দুমাহ সময়ৰ ভিতৰতে আহোমে হেৰোৱা ৰাজ্য আৰু লগে-লগে হেৰোৱা মৰ্যাদা আৰু প্ৰতিপত্তি পুনৰ উদ্ধাৰ কৰিলে। ইয়াৰ গুৰিত আছিল স্বৰ্গদেৱ চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ মহাৰাজৰ দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞা আৰু পৰম সাহসিক মনোবৃত্তি। বণ জয়ৰ বাৰ্তা শুনি স্বৰ্গদেৱে ক'লে —“মই এতিয়াহে ভাত এগৰাহ সুখেৰে খাব পাৰিম।” গুৱাহাটীত থকা সেনাপতিসকললৈ স্বৰ্গদেৱে যথাযোগ্য বঁটা-বাহন পঠিয়ালে আৰু পুনৰ যুদ্ধৰ নিশ্চয়তা জানি সাৱধান আৰু সৰ্তক হৈ থাকিবলৈ তেওঁলোকক আদেশ দিলে। ভগৱানে তেওঁক যুদ্ধজয়ৰ গৌৰৱ প্ৰদান কৰাৰ নিমিত্তে স্বৰ্গদেৱে নিজে বিশ্বনাথ ক্ষেত্ৰলৈ গৈ তাত মহাসমাৰোহেৰে পূজা পাতিলে।

গুৱাহাটী আৰু অসম উদ্ধাৰৰ কাহিনী অসম-মোগলৰ সংঘৰ্ষৰ বুৰঞ্জীত এটা লেখত লবলগীয়া অধ্যায়। সমসাময়িক অসম-বুৰঞ্জীত এই কাহিনী বিশেষভাৱে বৰ্ণিত হৈছে। শিলালিপি আৰু হিলৈভো এই ঘটনা খোদিত কৰা হৈছে। গুৱাহাটীত পোৱা এটা বিজয়-স্তম্ভত লাচিত ববকুকনৰ শৌৰ্য গুণ এইদৰে বৰ্ণোৱা হৈছে—“সকলোবিধ ভূষণেৰে ভূষিত আৰু অলঙ্কৃত ৰাৰ শৰীৰ, নানাবিধ বিভাৰে দীপ্তিমান

যাব অন্তঃক্ষেপণ, কলিকাতাব পাণে স্পৰ্শ নকৰা মনোহৰ গুণবিলাকেৰে যি শ্ৰোভিত, প্ৰভাপত যি দীপ্তিমন্ত, হাতী, ঘোৰা আৰু সেনাবিলাকৰ যি অধিপতি, পবন বৈৰ্য, স্বৰ্গাদা, বৌৰ্য আৰু গান্ধীৰ্য যি গাগৰ-বৰুণ ক্ৰীৰবৰুণৰ পুত্ৰক নামে প্ৰখ্যাত, সেই নামজানিব ববফুকনে মুছলমানসকলক অনেক বিধ অন্ত-শস্ত্ৰ, হাতী-ঘোৰা আৰু সেনাপতি প্ৰাউড্ৰেবেৰে কৰা বণ জিকি খকাৰৰ বক্ত-বক্ত-বাণ-চক্ষ অৰ্থাৎ ১৫৮৯ বছৰ বোৱাত, বিৰাজ কৰিছিল।” নগাওঁ জিলাৰ শিমলুগড় দুৰ্গৰ ওচৰত শিলঘাটত পোৱা এটা বৰটোপত এইদৰে লিখা আছে—

“স্বৰ্গদেৱ চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহই ১৫৮৯ শকত যবনক বুদ্ধত জিনি এই অস্ত্ৰ উদ্ধাৰ কৰিছে।”

উত্তৰ গুৱাহাটীৰ ফুলুৰগড়ৰ পূৰ্বপিনে থকা এটা ডাঙৰ শিলৰ গাত দুখণ্ড লিপি পোৱা গৈছে। দুয়োখণ্ড অসমীয়া ভাষাত লিখা, প্ৰথমখণ্ড শিলটোৰ নামনিত আৰু দ্বিতীয়খণ্ড প্ৰায় এবাৰহাত ওপৰত। উল্লিখিত শিলালিপি এই—

“ক্ৰীক্ৰীস্বৰ্গনাৰায়ণ দেউ মহাবাজাৰ মন্ত্ৰী, বাইগড়ীয়া বুঢ়াগোহাঁঞি নেওগ ববফুকন, বাইগুডি গোহাঁঞিফুকন, বুঢ়াগোহাঁঞিফুকন, দিহিঙ্গীয়া বাজখোৱা, জুমলি ডেকা বক্ৰায় চৈন্তা পিবোজক আৰি গড় নিশ্বিলে। আখোন মাহ। শক ১৫৮৯।”

ওপৰৰখন কলিত আছে

“ক্ৰীক্ৰীস্বৰ্গনাৰায়ণ মহাবাজাৰ মন্ত্ৰী বাইগড়ীয়া বুঢ়াগোহাঁঞি, ববফুকন, বৃহৎ গোহাঁঞিফুকন, বৃদ্ধ গোহাঁঞিফুকন, দিহিঙ্গীয়া সন্দিকৈ ফুকন সমন্বিতে গড় নিশ্বিল, আখোন মাহ, শকে ১৫৮৯।” অনুমান হয়, ওপৰৰ কলিখন পোনতে সংক্ষেপকৈ লিখা হৈছিল, তাৰ লগত কিছু কথা যোগ দি উল্লিখিত কলিখন লিখা হৈছে।

গুৱাহাটী উদ্ধাৰ কৰাৰ পিচত নব-অধিকৃত ৰাজ্য সংৰক্ষণ কৰাৰ কাৰণে আহোমসকলে চেষ্টা কৰিবলৈ ধৰিলে। ৰাজনীতি আৰু

সামৰিক কোশল, এই ছয়ো বিষয়তে সুনিপুণ বিষয়াসকল গুৱাহাটীত একেলগ হ'ল। মোগলৰ সম্ভাৱিত আক্ৰমণ ব্যৰ্থ কৰিবৰ নিমিত্তে তেওঁলোকে উপায়-মন্ত্ৰণা বিবেচনা কৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁলোকে খিব কৰিলে যে গুৱাহাটীৰ চাৰিওমেৰে থকা গড়প্ৰাকি আওতাই লব লাগিব, যাতে গড়ৰ ভিতৰত মানুহ আৰু আহিলা-পাতি নিৰাপদে বাসিব পাৰি। গুৱাহাটী হৈছে আগৰে পতা ঠাই, সেইদেখি যুদ্ধৰ ঘাটি হিচাপে গুৱাহাটী উপযোগী। এই বিষয়ে লাচিত বৰফুকনে নিজে কৈছিল—“গুৱাহাটীত থাকি যুদ্ধ আমি নিজৰ হাঁহত বহি যুদ্ধ কৰাৰ নিচিনা সুবিধা।” ভেজপুৰৰ সমীপৱৰ্তী চাৰধৰাৰ পৰিৱৰ্তে গুৱাহাটীতেই আহোম সৈন্যৰ থানা পাতিবলৈ খিব কৰা হ'ল।

ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ছয়োপাৰে অসমীয়াৰ গড় আদি নিৰ্মাণ কৰিবৰ কাৰণে স্বৰ্গদেৱে অঁতন বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াৰ আদেশ দিলে আৰু লাচিত বৰফুকনলৈ কৈ পঠিয়ালে, বোলে—“প্ৰতিডোখৰ সামৰিক সজ্জাৰ ঠাইত এজন উপযুক্ত সেনাপতিৰ তলে একোজন সৈন্য থব লাগে।” কামৰূপৰ বান্ধৱীৰ শাসন সুদৃঢ়ভাৱে সংগঠিত কৰা হ'ল আৰু নিৰ্ধাৰিত জাইগিৰি ধন বা বাজহ সংগ্ৰহ কৰিবলৈ চৌধাৰী আৰু পাটোৱাৰী নিযুক্ত কৰা হ'ল।

তলত লিখা আহোম বিষয়াসকলৰ মাজত কামৰূপৰ পৰগণাবোৰৰ শাসনভাৰ ভাগ কৰি দিয়া হ'ল :

বৰফুকনৰ তলে—পৰগণা পাতিদৰং, বৰভাগ আৰু বজেশ্বৰ।

পানীফুকনৰ তলে—পৰগণা খাতা আৰু বনভাগ।

ছৱৰা ফুকনৰ তলে—পৰগণা পূবপাৰ আৰু পশ্চিম পাৰ।

ডেকা ফুকনৰ তলে—পৰগণা সৰুবাৰ আৰু কহাৰীমহল।

চেটিয়াফুকনৰ তলে—বামচা আৰু সৰুক্ষেত্ৰী।

দৈৱজীয়া বাজখোৱাৰ তলে—বৰক্ষেত্ৰী।

ডব-খলগৰিয়া বাজখোৱাৰ তলে—চৈৱনীয়া।

গজপুৰীয়া ৰাজখোৱাৰ তলে—বাঢ়ন্তী।

পানী-শলগুৰীয়া ৰাজখোৱাৰ তলে—নগৰবেৰা।

পানী দিহিঙ্গীয়া ৰাজখোৱাৰ তলে—বগৰীবাৰী।

তকুৱা দিহিঙ্গীয়া ৰাজখোৱাৰ তলে—বৰপেটা।

নামদঙ্গীয়া ৰাজখোৱাৰ তলে—বৰনগৰ।

পানী-অভয়পুৰীয়া ৰাজখোৱাৰ তলে—বজালী।

বৰ-অভয়পুৰীয়া ৰাজখোৱাৰ তলে—বেকেলি।

সক-অভয়পুৰীয়া ৰাজখোৱাৰ তলে—বাউসী।

ওপৰত উল্লিখিত বন্দৱস্ত গদাধৰসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ দিনলৈকে চলি থাকে, খৃষ্টাব্দ ১৬৮১-১৬৯৬। তেওঁৰ দিনত পৰগণাবোৰৰ অধিকাৰী ফুকন আৰু ৰাজখোৱাসকলে স্বৰ্গদেৱৰ প্ৰতিনিধি গড়গঞা সন্মিলৈ ফুকনক ধৰিবলৈ উদ্যোগ কৰাত পৰগণাৰ শাসনভাৰ তেওঁ-লোকৰপৰা বৰফুকনৰ খাচ অধীনলৈ নিয়া হয়।

চৰাই-পহু মৰাৰ ছলেৰে লাচিত বৰফুকনে গুৱাহাটীৰ সমীপৱৰ্তী হাবি-বননি বাট-পথ চাই ফুৰিবলৈ ধৰিলে। গড়বোৰৰ বুকুত অন্তৰ্বে-অন্তৰ্বে হিলৈ পতা হৈছিল। সেইদৰে পৰ্বতৰ গাত, পৰ্বতৰ নামনিত আৰু ভৈয়ামতো হিলৈ পাতিছিল। এই কালত নৈৰ পাৰত আৰু পানীৰ মাজত গড় বন্ধা প্ৰথা পকা হৈ উঠে। দক্ষিণে পাতুৰপৰা অনুৰৰ আলিলৈকে আৰু উত্তৰে শৰাইৰপৰা কুৰুলৈকে ঠায়ে ঠায়ে সেনাপতি আৰু সৈন্য যুদ্ধৰ আহিলা লৈ সাজু হৈ আছিল। ইটাখুলিৰ নামনিত বৰফুকনৰ ঘাটি আছিল। আৰু উত্তৰপাৰৰ সৈন্য-সামন্ত পৰিচালনা কৰিবৰ বাবে বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াই লখিয়া পৰ্বতত কোঠ দি আছিল। পাদশ্বাহী সৈন্ত্যে-সৈন্তে যুদ্ধৰ কাৰণে এইদৰে আহোমসকল ভৈয়াৰ হৈ আছিল।

অসমৰ বিৰুদ্ধে বামসিংহ বজা

১৬৬৭ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত সম্ৰাট আওৰদ্ধজেরে আহোমে গুৱাহাটী লোৱা বার্তা পালে, ইয়াকে শুনি পূৰ্ব ভাৰতত যোগদানৰ মৰ্যাদা পুনৰ সংস্থাপিত কৰিবৰ কাৰণে এটা ডাঙৰ কোজ পঠিয়াবলৈ সম্ৰাটে সঙ্কল্প কৰিলে। এই সৈন্যবাহিনীৰ সেনাপতি পাণ্ডিল বীৰজা বজা জয়সিংহৰ পুতেক বজা বামসিংহক। বামসিংহক সেনাপতি বচাব এক কাৰণ আছিল তেওঁৰ সামৰিক কৃতিত্ব। আৰু এক কাৰণ হ'ল, শিৱাজী মহাবজা আৰু শিখণ্ডক টেগ বাহাদুৰ বজা বামসিংহৰ অৱহেলাত আটক অৱস্থাৰ পৰা পলাই যোৱাৰ কাৰণে শাস্তি। বামসিংহ পদচ্যুত হোৱাত আৰু তেওঁক সম্ৰাটৰ বৰচ'বালৈ যাবলৈ নিষেধ কৰাত অশ্বেষৰ কছোৱা ৰাজপৰিয়ালৰ বংশধৰ জয়সিংহ বজা বৰ 'মৰ্মাহত হৈছিল। জয়সিংহৰ সামৰিক সুখ্যাতি কান্দাহাৰৰপৰা বজদেশলৈকে, আৰু বজৰপৰা মাৰাখা দেশলৈকে বিয়পি পৰিছিল। পুতেক বামসিংহৰ অপমানৰ পিচত জয়সিংহ সবহদিন জীয়াই নেখাকিল। ১৬৬৭ চনৰ ২ জুলাই তাৰিখে বৰহনপুৰ নগৰত জয়সিংহৰ মৃত্যু হোৱাৰ পিচত সম্ৰাটে বামসিংহক আদৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। বামসিংহৰ পূৰ্বৰ চাৰিহাজাৰী মনচৰ ওভোতাই দিলে, আৰু তেওঁক অসম বণৰ সেনাপতি কৰি পঠিয়ালে। এই অসম "সেনাপতিৰ সমাধিস্থল" বুলি পৰিগণিত হৈছিল। বিশেষতঃ নবাব শীৰজুদ্দাৰ মৃত্যুৰ পিচত এই বিশ্বাসে দৰ্কে শিখা মেলিছিল। ১৬৬৭ চনৰ ২৭ ডিচেম্বৰ তাৰিখে, সম্ৰাট আওৰদ্ধজেরে বামসিংহক এটা মূল্যবান খেলাট বা সাজ উপহাৰ দিলে, তাৰ ভিতৰত আছিল হোঁহাৰ সোণোৱালী জিম এটা আৰু মৃত্যুৰ বন কৰা জামদাৰ এখন। ১৬৬৮ চনৰ ৬ জানুৱাৰী তাৰিখে সম্ৰাটে বামসিংহক প্রকাশভাৱে অসম অভিযানৰ সেনাপতি পাণ্ডিলে, আৰু ক'লে যে তেওঁক সৈন্য আৰু

আহিলা-পাতি দিবৰ নিমিত্তে উমদাত-উল-মূলক জাকব খাঁ উজীৰক আদেশ দিয়া হৈছে। বাৰিষা পাৰ হোৱাৰ পিচতে গুৱাহাটী লবৰ কাৰণে সত্ৰাটে বামসিংহক আদেশ দিলে, আৰু তেওঁলৈ আৱশ্যক অনুযায়ী অধিক সৈন্য পঠিয়াবলৈকো গাত ললে।

বামসিংহই তেওঁৰ প্ৰতি কৰা সত্ৰাটৰ আচৰণ পাহৰিব নোৱাৰিলে আৰু তেওঁ দুখ মনেৰেহে অসমলৈ আহিছিল। এজন অসম্ভট সেনাপতিক ভাৰতৰ দূৰ-দূৰণিত যুদ্ধৰ অধিনায়ক কৰি পঠোৱাটো সুবিবেচনাৰ কাম হৈছিল বুলি কব নোৱাৰি। সত্ৰাটেও এইটো কথা ভালকৈ বুজিছিল, কাৰণ তেওঁ হিন্দু বজা বামসিংহৰ কাৰ্যকলাপৰ ওপৰত চকু ৰাখিবৰ নিমিত্তে, আৰু বিশেষকৈ তেওঁ কিজানি অসমৰ স্বৰ্গদেৱ আৰু বিষয়াসকলৰ সৈতে ভিতৰি গোপনে মিত্ৰতা কৰে, এই আশঙ্কাত ভালেমান মুছলমান বিষয়াক বামসিংহৰ লগত পঠিয়াইছিল। এই কেইজনো মুছলমান বিষয়া হৈছে মীৰা, চৈয়দ চাইফ দেৱান, মীৰ ৰাজি দেৱান, সাতশ যাছোলৰ বাহলোল-খাঁ দাৰোগা, তিনিশ তাহাদিৰ চুলতান আলি দাৰোগা আৰু মীৰ মজববেগ হাজী ওৱাকায়ানবীচ।

বামসিংহৰ মূল সৈন্য আছিল, ২১জন ৰাজপুত চৰ্দাৰ, তেওঁৰ নিজৰ মাহিনা পোৱা ৪০০০ অখাৰোহী, ১৫০০ আহাদি আচোৱাবী, আৰু ৫০০ হিলৈদাৰী আৰু বজ্জদেশৰ সৈন্যৰ সৈতে বামসিংহৰ সৈন্যৰ সংখ্যা আছিল ৩০০০০ পদাতিক, ১৮০০০ তুৰ্কী বোৰাত উঠা অখাৰোহী আৰু কোচবেহাৰৰ ১৫০০ তীবন্দাজ। তেওঁৰ সেনাপতিসকলৰ ভিতৰত আছিল ৰজা ইন্দ্ৰমণী, আট্টে হেজাৰ সৈন্যৰ নায়ক চান্দমন্স-খাঁ, আলম-খাঁ দুই হেজাৰী, বক্ৰম-খাঁ দুই হেজাৰী, দেৱান চৈয়দ গজপ-খাঁ এক হেজাৰী, কায়াম-খাঁ, জুলেল-বেগ, পৃথুৰজা, মানিক ৰজা, আট্টে হেজাৰ সৈন্যৰ নায়ক মীৰ গজৰপ খাঁ, বেলদাৰী, মিচিৰি-খাঁ, কিৰাতসিংহ ভাতিয়া, মিৰখাৰ বদুনাখসিংহ আৰু বৈৰাম-

দেউ ছিছোদিয়া। কোচবেহাৰৰপৰা পৰীক্ষিতৰ নাতি জয়নাথায়ণ বজা, কবিশেখৰ বৰুৱা, সৰ্বেশ্বৰ বৰুৱা, মনমথ বৰুৱা, বনশ্ৰাম বৰুৱা বামসিংহৰ লগত আছে। পাটনাত থকা লিখপুত টেগ বাহাদুৰকো বামসিংহই লগত আনে আৰু কামৰূপৰ বাহুয়ত্ৰৰ প্ৰভাৱ ব্যৰ্থ কৰিবলৈ গাটগৰাকী লীৰকো বামসিংহই লগত লৈ আছে। মীৰ্জা বজা জয়সিংহৰ পৰম বন্ধু নবাব ছাৱিষ্টা-খাঁই বামসিংহক বৰ আদৰ অভ্যৰ্থনা কৰিলে। ঢাকাৰ সৈন্তবাহিনীৰ অন্তৰ্গত হুছেজাৰ সৈন্ত বামসিংহই লগত ললে।

বয়োবৃদ্ধ নবাব ছাৱিষ্টা-খাঁ আছিল পৃথিৱী বিখ্যাত মমতাজ বেগমৰ ককাইদেৱেক। তেওঁ ভাগিনীয়েক সম্ৰাট আওৰাজ্জেরৰ কিছু পৰিমাণে অপ্ৰিয় ভাজন হৈছিল, বিশেষতঃ ১৬৬৩ চনৰ ৪ এপ্ৰিলৰ দিনা বুঢ়া আঙুলি এটা ছিঙা অৱস্থাতেই পুনৰ তুৰ্গৰপৰা পলোৱা দিনৰে পৰা। শিৱাজীৰ বশত কাৰ্যকামত দক্ষতাহীনতা আৰু অৱহেলাৰ অপৰাধত ছাৱিষ্টা-খাঁক শাস্তিৰূপে বজৰ চুবেদাৰ নিযুক্ত কৰা হৈছিল। ডেতিয়াৰ দিনত বজদেশ খাদ্য-সামগ্ৰীৰে পৰিপূৰ্ণ “শাস্তিৰ প্ৰদেৰ্শ” বুলি পৰিগণিত হৈছিল। অসমলৈ যাব খোজা বামসিংহক লগ পাই ছাৱিষ্টা-খাঁই অসম বন্দৰ সঙ্কটৰ কথা বুজাই ক'লে। অসমৰ অস্বাস্থ্যকৰ হাৱা-পানী, বাহুয়ত্ৰ, বিষাক্ত পানী, অটব্য আৰু তুৰ্গম হাবি-বনজি, ভিবোতাৰ চল-চাফুৰি আৰু আহোম সেনাপতিসকলৰ বণ-কটিপ আৰু তলে-পুতল কুটনীতিৰ কথাও ক'লে। সংৰক্ষিত প্ৰাচীন বুৰঞ্জীৰপৰা ইয়াকো জনিব পাৰি যে বামসিংহৰ কৃতকাৰ্যতাৰ বিষয়ে নবাব ইয়াক আশাবিভ নাছিল। বজদেশৰ একেবাৰে গাভেলগা অসমৰ দৰে স্বাধীন ৰাজ্যৰ অৱস্থিতিটো ছাৱিষ্টা-খাঁই সম্পূৰ্ণৰূপে অপচয় নকৰিছিল, কাৰণ ইয়াৰপৰা বজৰ চুবেদাৰৰ মৰ্যাদা আৰু প্ৰাৰম্ভ বৃদ্ধি হোৱাৰ সম্ভাৱনা আছিল।

দুৰণিৰ বণ-বিগ্ৰহৰ মুখ্য দায়িত্ব হিন্দু অধিনায়কৰ ওপৰত পৰিলে লগতে এজন মুছলমান সেনাপতি পঠোৱা পাদশ্বাহৰ নিয়ম আছিল, বিশেষকৈ যদি শত্ৰুপক্ষ হিন্দু হয়। সেইদেখি সম্ৰাটে গুৱাহাটীৰ ভূতপূৰ্ব ফৌজাদাৰ বহিদ্-খাঁক বামসিংহৰ সহকাৰী সেনাপতিৰূপে নিযুক্ত কৰিলে। এইদৰে শিৱাজীৰ বিৰুদ্ধে জয়সিংহ বজাই যুদ্ধ কৰিবলৈ যোৱাত দিলেৰ-খাঁ দাউদজাইক লগত পঠোৱা হৈছিল। অসম বৰলৈ বহিদ্-খাঁক পঠোৱাৰ কাৰণ সম্ৰাটে যুক্তি দেখুৱাই ক’লে, বোলে—“বহিদ্-খাঁ, তই মাজুম-খাঁৰ লগতো আগৈয়ে গৈছ, আহোমৰ মাত-কথাও বুজ, তই যা।”

অস্থৰাধিপতি বজা বামসিংহৰ নেতৃত্বত অসমলৈ এটা সামৰিক অভিযান অহাত অসমীয়া সচেতন হ’ল, বুজিলে যে যুদ্ধৰ কাৰণে তেওঁলোকে শত্ৰুভাৱে আয়োজন কৰিব লাগিব। মোগল সাম্ৰাজ্যবাদৰ পুৰুষাত্মক সমৰ্থনকাৰী অস্থেবৰ বজাসকলৰ সামৰিক শক্তি আৰু উত্তমৰ কথা গোটেই ভাৰতবৰ্ষত প্ৰখ্যাত আছিল। বামসিংহ অহাৰ বাৰ্তা পাই অসমীয়াৰ প্ৰাণত কোনো আতঙ্কৰ সৃষ্টি হোৱা নাছিল। তেওঁলোকে মাত্ৰ ইয়াকে উপলব্ধি কৰিছিল যে পূৰ্বৰ গুৱাহাটী উদ্ধাৰৰ সংগ্ৰামতকৈ এই আগন্তুক সংগ্ৰাম অধিকতৰ কঠিন আৰু সমস্ৰূপূৰ্ণ হব। অসম-মোগলৰ সংঘৰ্ষত এইবাৰ এটি নতুন পৰ্যায়ৰ আৰম্ভণি হ’ল, ইয়াৰ উদ্দেশ্য আছিল গুৱাহাটীৰপৰা মানাহালৈকে এইখণ্ড ৰাজ্যৰ আধিপত্য সংৰক্ষণ। আহোমৰ মৈত্ৰবাহিনীক নতুন প্ৰশালীৰে ঠাৱে-ঠাৱে খোৱা হ’ল। গুৱাহাটীৰ গড়-কোঠ আৰু শত্ৰুত কথা হ’ল। লাচিত ববফুকনে তেওঁৰ আত্ম সোনকালে পালন নকৰিলে কাকো ওদাই এৰা নহব বুলি আদেশ প্ৰচাৰ কৰিলে। উত্তৰ পাৰে আমিনগাঁৱৰ ওচৰত গড় এটা সজাব তাৰ ববফুকনে মোমায়েকক দিছিল। নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ ভিতৰত গড় সমাপ্ত নোহোৱাত লাচিতে মোমায়েকক ছটুকুৰাকৈ কাটিলে,

বোলে—“দেশতকৈ মোমাই ডাঙৰ নহয়।” জাতিৰ এই
কঠোৰতাৰ দৃষ্টান্ত মৈত্ৰৰ মাজত দকৈ বহুখুল হ'ল আৰু যুদ্ধৰ
কামত শিবিলাতা আৰু অৱহেলাৰি সজাৱনা সম্পূৰ্ণৰূপে প্ৰিয় হ'ল।

অসমীয়াৰ আত্মসংৰক্ষণৰ প্ৰণালী

১৬৬৯ খৃষ্টাব্দৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহত বামসিংহই সীমান্তত থকা বঙামাটি থানা পালেহি। অসমীয়া সেনাপতিসকলে গুৱাহাটীত একেলগ হৈ কামাখ্যা গোসাঁনীলৈ তুতি-মিনতি কৰিলে, বোলে—“হে মাও, বঙালখিনিক খাই দিয়া আৰু আমাক ৰক্ষা কৰা।” লাচিত কুকনে এই বুলি আজ্ঞা প্ৰচাৰ কৰিলে, বোলে—“প্ৰতিটো বগুৱাই নিজৰ কৰ্তব্য কপ্‌কপীয়াকৈ পালন নকৰিলে আৰু কোনো সেনাপতি বা বগুৱাৰ অৱহেলাৰ প্ৰমাণ পালে, তুৰন্তে শিৰচ্ছেদ কৰা হ'ব, স্বৰ্গদেৱৰ হস্তক্ষেপৰ কথা পিচতহে আহিব।” নতুন প্ৰণালীমতে সৈন্যবোৰক সজোৱা হ'ল। প্ৰতিজন সৈন্যৰ টোপোলা, সাজ আৰু অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ একেবাৰে নোৱাৰাকৈ কম কৰা হ'ল। ভৈয়ামৰ মাটিৰ গড়ত ছ-হাত অস্ত্ৰৰে আৰু পাহাৰৰ গাত ন-হাত অস্ত্ৰৰে একোটা বগুৱা থোৱা হ'ল। প্ৰতিটো পালী কিমান দীঘল হ'ব আৰু তাত কি ধৰণৰ আৰু কেইটা হিলৈ থাকিব তাকো ধাৰ্য কৰা হ'ল। গড় আৰু পৰ্বতৰ দীঘ পৰিমাণ সঠিককৈ জুখি তাক কাকতত লিখা হ'ল। পানীৰ ওপৰত গড় বান্ধিবলৈ যি যি সঁজুলিৰ আৱশ্যক তাকো পুখ্খাপুখ্খকৈ লিপিবদ্ধ কৰা হ'ল। গুৱাহাটীৰ চাৰিওমেৰে অৱস্থিত কোঠ-প্ৰাঙ্গিৰ প্ৰতিটো অংশত একোজন সামৰিক বিষয়া লগৰ সৈন্যৰ সৈতে সষ্টম হৈ আছিল। ইয়াৰ পৰিণামত গুৱাহাটীৰ চাৰিওমেৰে লগা-লগিকৈ চূৰ্ভোচ গড় প্ৰস্তুত হৈছিল। বৰক্ষেত্ৰত যি আয়োজনৰ সিদ্ধান্ত হৈছিল তাক কাকতত লিখি থোৱা হ'ল, যাতে সেইবোৰ আপোনা-আপুনি অনুসৰণ কৰিব পাৰি আৰু যাতে আত্মৰক্ষিক সামৰিক আয়োজনত কোনো ব্যাঘাত নজন্মে।

প্ৰতিজন সেনাপতিৰ অধীনত থকা সামৰিক খণ্ডক অসমীয়াই পালী বুলি কৈছিল। সেনাপতিজনৰ ডলত এক ফোজ সৈন্য আছিল,

লগত অন্ত-শত্ৰু, খাৰ-বাকদ আৰু অশু আহিলা-পাতি যথেষ্ট আছিল। তেওঁৰ তলত ভালেমান অঘাইট সাহসী সৈন্য আছিল, তেওঁলোকক চোৰবচা বোলা হৈছিল। শত্ৰুপক্ষৰ গতি-বিধি আৰু উদ্দেশ্যৰ বিষয়ে চোৰবচা সৈন্যই বাতৰি সংগ্ৰহ কৰিছিল; যাতে এওঁলোকৰ সৈন্যবাহিনীয়ে নিৰাপদে থাকিব পাৰে। তেওঁলোকৰ কৰ্তব্য সাধনত অপৰিসীম সাহস আৰু উপস্থিত বুদ্ধিৰ প্ৰয়োজন হৈছিল। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰ আৰু দক্ষিণে থকা গড়ত কোনো ঠাইত উদং মোহোৱাকৈ আৰু লানী নিভিগাকৈ পালী নিবন্ধ কৰা হৈছিল। বাৰ্মাৰ সৈন্যৰ বিৰুদ্ধে অশুচিত যুদ্ধ-প্ৰণালীৰ লগত খাপ খোৱাকৈ পালীবোৰ ১৬৬৯ খৃষ্টাব্দত মতুনকৈ সংগঠিত হয়। যথা—

দক্ষিণকূলে : গোটেই খণ্ড বৰসেনাপতি লাচিত বৰফুকনৰ তলত আছিল। তেওঁৰ ছাউনি আছিল শুক্ৰেশ্বৰ বা ইটাখুলি পাহাৰত। তেওঁ তবোৱাল আৰু ধলুৰে সজ্জিত আছিল। মূৰত তেওঁ বগটুপি পিন্ধিছিল। তেওঁৰ মুখ আছিল বহল, পূৰ্ণিমাৰ চন্দ্ৰৰ নিচিনা, কোনেও মুখলৈ চাবলৈ সাহ নকৰিছিল।

বৰগোঁহাই পৰিয়ালৰ খহুৱা পাত্ৰ গোঁহাই-ফুকন, এওঁ আছিল আমৰাজুৰিৰপৰা পাতুলৈকে, এইখণ্ড পালীৰ সেনাপতি।

লুপুৰি-চেটিয়া ওপৰদৈয়ঙ্গীয়া ৰাজখোৱা, বাঙলীবুদ্ধৰপৰা কামাখ্যালৈ উঠা পশ্চিম খটখটিলৈকে, লগত ৮০ জন চোৰবচা সৈন্য। তেওঁ যুদ্ধৰ ঘোৰাত উঠি ফুৰিছিল, মূৰত পিন্ধিছিল বগটুপি, হাতত লৈছিল তবোৱাল, ধলু আৰু যাঠি।

লাটুম দোলাকাষৰীয়া বহুৱা, কামাখ্যাৰ পশ্চিম খটখটিৰপৰা ছুৱাৰ-গড়িলালৈকে, লগত ৩৬০ জন চোৰবচা। আকৃতি দীঘল, তবোৱাল লৈ ঘোৰাত উঠি ফুৰিছিল, আৰু গাঁটিমাৰি কাপোৰ পিন্ধিছিল।

লিচিত্ত ববকুকন

ববচেং গোহাঁই, এওঁ ছুৱাব-গঁড়িলাবপৰা পাবছোপাংলৈকে, লগত ৩৬০ জন চোবচা, হাতত এখন চোকা তৰোৱাল ।

খাফুৱা বাঙুকিয়াল ববগোহাঁই, পাবছোপাংলৈকে, খেতুখিৰীয়া-লৈকে লগত ৮০ জন চোবচা, হাতত তৰোৱাল ।

বেথাবক হাজৰীকা লেকাই চেটিয়া, পোটানগবপৰা ফটাশিল-লৈকে, লগত ৬০ জন চোবচা, মূবত বণটুপি, হাতত হেংদান আৰু বাঠি, মাজুহজন চুটি-চাপৰ আৰু গাঁথলু, দেখাত ক'লাববণীয়া ।

নেঙগ গোহাঁই, ফটাশিলবপৰা অশুবৰ আলিৰ মূবলৈকে, চুটি-চাপৰ আৰু সকসজীয়া, খবকৈ খোজ কাঢ়ে, মূবত বণটুপি, হাতত যাঠি আৰু বেকা তৰোৱাল ।

ববগোহাঁই পৰীয়া হাটৰায় কলিয়াবৰীয়া গোহাঁই-কুকন, অশুবৰ আলিত, লগত ১০০ জন চোবচা, গা পাতল, খোজত খব, হাতত যাঠি আৰু দা, মূবত বণটুপি, কাপোৰৰ গাঁটি মাৰিছিল । দোলাত উঠি পালী চাই কুৰিছিল, চালে ভয় লাগে ।

ববগোহাঁই পৰীয়া লহমন মৰজীখোৱা চোটয়া, অশুবৰ আলিৰ দক্ষিণে পৰ্বতত, লগত ১০০ জন চোবচা, গা পাতল, দেখাত ক'লা আৰু চিকচিকীয়া, মূবত বণটুপি আৰু গাড ক'লাপাৰৰ ববণৰ গাঁটি মাৰিছিল । হাতত তৰোৱাল লৈ ডাঙৰ মাতেৰে আজ্ঞা প্ৰচাৰ কৰি পালী চাই কুৰিছিল ।

ববগোহাঁই-পৰীয়া জাতি চন্দন নামদৈয়জীয়া ৰাজখোৱা, উমাহবণ পৰ্বতত, লগত ৮০ জন চোবচা, বৰণ তেজগোৰা, চকু তামববণীয়া, চাবলৈ ভয় লাগে, মূবত বণটুপি, ম'হৰঙীয়া গাঁটি, হাতত তৰোৱাল আৰু ধকু ।

বুঢ়াগোহাঁই-পৰীয়া বৰহাজৰিকাৰ শূড়েক চক্ৰপাণি বাটবৰ তব-ললবৰীয়া ৰাজখোৱা, উমাহবণ পৰ্বতবপৰা ভোভোভাশিমলুৰ বাটত, লগত ৮০ জন চোবচা, দেখাত ধোঁৱাববণীয়া, পালীৰ মাজেদি

খবকৈ খোজ কাঢ়ি কুবে, হাতত তবোৱাল, ধনু আৰু শকত টাঙোন ।

দক্ষিণকূলে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পানী বন্ধা কৰিছিল :

নৈৰ ওপৰত সজা পানীগড়ৰ পৰিবক্ষক আছিল নামদণ্ডীয়া
ৰাজখোৱা, তেওঁৰ তলত আছিল ১০৪ গোট বখীয়া আৰু
নাওঁবৈচা ।

টলচুব পুতেক চেটাই পানী শলগুৰীয়া ৰাজখোৱা, লগত ৮০ জন
চোৰবচা ।

টলচু দিখৌমুখীয়া ৰাজখোৱা, লগত ৮০ জন চোৰবচা ।

কলখু সন্মিকৈ নেওগ, লগত ৮০ জন চোৰবচা ।

উত্তৰপাৰে : মহামন্ত্ৰী বাঁহগৰীয়া আন্তন বুঢ়াপোহাঁই ৰাজমন্ত্ৰী
স্বয়ং নিজে গুৱাহাটীৰ উত্তৰকূলৰ সৈন্ত্যৰ অধিপতি আছিল । তেওঁৰ
বাহৰ আছিল লখিয়া পৰ্বতত, লগত আছিল ৮০ জন চোৰবচা,
আকৃতি দীঘল আৰু খোজ ৰাজহংস গতি, মূখ বহল, কপালত ছটা
তিল, বৰণ তেজগোৰা, গাঁটি ম'হ-বৰখীয়া, হাতত হেংদান ।

বৰগোহাঁই-পৰীয়া শেন গোহাঁই বৰ-অন্তৰ-পুৰীয়া ৰাজখোৱা,
জুৰিয়াবপৰা শবাইলৈকে পালীৰ সেনাপতি, লগত ৮০ জন চোৰবচা,
আকৃতি দীঘল, বৰণ তেজগোৰা, মাত ডাঙৰ আৰু গলগলীয়া, খোজ
খব, দেখিলে ভয় লাগে, মূৰত বগটুপি, ক'লা বৰখীয়া গাঁটি, হাতত
দা, ধনু আৰু যাঠি ।

কুল বৰুৱাৰ ভতিজাক মাজিও-অন্তৰপুৰীয়া ৰাজখোৱা, শবাই
সমুখে বাহৰ, কেকুৰীলৈকে পালী, ৮০ জন চোৰবচা, গা পাতল,
দেখিবলৈ ধুনীয়া, ম'হবৰখীয়া গাঁটি, মূৰত বগটুপি, হাতত তবোৱাল,
ধনু, ছটা-ছটা জোৰ আৰু ছটা চক । পালীত খবকৈ খোজ কাঢ়ি
কুবে, বঙচুৱা চুলি আৰু চকু । ইকালে-সিকালে বাওঁতে-খক্ৰম খতি
নিৰ্ভীক ভাব দেখুৱাই কুবে ।

লানমাখকৰ হবিবৰ সৰু-অন্তৰপুৰীয়া ৰাজখোৱা, কেকুৰীবপৰা

লখিয়া পৰ্বতলৈকে পালী, চকু অলপ কেঁবা, পালীৰ মাজে-মাজে খৰকৈ খোজ কাঢ়ি ফুৰে।

মিৰি-সন্দিৰ্কে ফুকন, লখিয়াৰপৰা চিলা পৰ্বতলৈকে পালী, বৰচিলা পৰ্বত আৰু সৰুচিলা পৰ্বত এই দুয়ো ঠাইৰ সৈন্যৰ সেনাপতি, বৰণ ক'লা, চকু বঙচুৱা, খোজ অতি খৰ, কোনো ঠাইত থিৰ হৈ থাকিব নোৱাৰে, সদায় খোজকাঢ়ি ফুৰে, দেখিলে ভয়লগা, হাতত তৰোৱাল আৰু ধনু, আৰু গাঁটি মাৰি কাপোৰ পিন্ধিছিল।

হাজৰিকা বৰুৱা, সৰুচিলা পৰ্বতৰ এছোৱাত আছিল, আৰু নেওগ বৰুৱা আনছোৱাত। প্ৰতিজনৰে ৮০ চোৰবচা। দুয়োকে দেখিলে ভয় লগা, তৰোৱাল দাঙি পালীত খৰকৈ খোজ কাঢ়ি ফুৰে, কাষত ধনু।

সৰুজনা দুৱৰা লেচাই তৰুৱা-দিহিঙ্গীয়া ৰাজখোৱা, পালী চিলা পৰ্বতৰপৰা সিন্দূৰীঘোপা খৰাগৰুৱা আলিলৈকে গজ-গজীৰ হৈ পালীত। খোজ কাঢ়ি ফুৰে, বৰণ তেজগোৰা, বুকু বহল, কঁকাল খামুচীয়া, হাতত দা, কাষত ধনু, মূৰত বগটুপি।

চাৰিঙ্গীয়া পেলন ফুকন, পালী খৰাগৰুৱা আলিৰপৰা বঙমহল-লৈকে, লগত ১২০ চোৰবচা, হাত আৰু ভৰি চুটি আৰু গাঁথলু, বৰণ ধোৱা-বৰগীয়া, দেখিলে ভয়লগা, হাতত হেংদান, ধনু আৰু বাক, ম'হ-বৰগীয়া গাঁটি আৰু ঘূৰগীয়া টুপি।

টোৱা গোঁহাই গজপুৰীয়া ৰাজখোৱা, পালী বঙমহলৰপৰা আদমৰ শিললৈকে, লগত ১০০ চোৰবচা, চুটি-চাপৰ, হাতত তৰোৱাল আৰু মাটি, মূৰত বগটুপি, ম'হবৰগীয়া গাঁটি।

অৰ্গদেৱৰ জায়েক মৰাণ গোঁহাই, আদমৰ শিলৰপৰা কানাই-বৰশীৰোৱা শিললৈকে, লগত ৮০ চোৰবচা।

খদিয়া ধোৱা ৰূপসন্দিৰ্কে, কানাইবৰশীৰোৱা শিলৰপৰা চাহ বুকুজলৈকে পালী।

কুকুৰাত বাঘ চোৱাল বৰপাত্ৰ গোহাঁই, লগত ১২০ চোববচা, বৰণ ভেজগোৰা, ব'লৈকে যাব সকলোৱে সৰ্হাৰি পায়, হাতত মাখন এখন তবোৱাল, দ মাটিত পালী।

বৰপাত্ৰ গোহাঁইৰ পালীৰ ওচৰতে ভায়েক বাইদজীয়া ফুকনৰ পালী, ৮০ চোববচা, দেখিবলৈ অতি ধুনীয়া।

ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰপাৰে পানীৰ চৰ্দাৰ আছিল দিহিজীয়া ফুকনৰ ভতিজাক পানী দিহিজীয়া ৰাজখোৱা, লগত ৮০ চোববচা। আৰু বুঢ়াগোহাঁই ফুকনো আছিল, লগত ১০০ চোববচা।

তলত নাম দিয়া বিষয়াসকলো ছয়োপাৰে মুখিয়াল সেনাপতি আছিল, কিন্তু তেওঁলোকৰ পালীৰ বিষয়ে সঠিককৈ জানিব পৰা নেযায়, বৰগোহাঁই পৰীয়া কমলাকান্ত অভয়পুৰীয়া ৰাজখোৱা, ফুলবৰুৱাৰ পুতেক হলধৰ ছৱৰা; লুখুৰীৰ পুতেক দৈয়জীয়া ৰাজখোৱা, পাপ কৈদৰ চাওদাং বৰুৱা, বাইদজীয়া ফুকন, চেৰেগুৱাল ফুকন আৰু দিহিজীয়া ফুকন।

সতৰ্ক আৰু সাৱধান হৈ থাকিলেহে স্বাধীনতা ৰক্ষা কৰিব পাৰি। বামসিংহই দিল্লী এবাৰ পিচৰ পৰাই অসমীয়া চোৰাংচোৱাই তেওঁৰ গতিবিধি অনুসৰণ কৰি আহিছিল। বামসিংহই ঢাকা এবাৰ বাতৰি লাচিত বৰফুকনক তুবন্তে জনোৱা হ'ল। বামসিংহ বজামাটি পাওঁতে মানাহুত থকা আহোম সেনাপতিসকলে শত্ৰুৰ অগ্ৰগতি ৰোধ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। ছয়োপক্ষৰে মাজত সৰুসুৰা যুদ্ধ হৈছিল, তাত অসমীয়া সৈন্যৰ পৰাজয় ঘটিল। বামসিংহই এহেজাৰ হেঙাল কুকুৰ লগত আনিছিল, ধোঁৱাৰ আঁৰত সেই কুকুৰে যুদ্ধৰ পালীৰপৰা আমাৰ সৈন্যক কানুৰি চোচোৰাই লৈ গৈছিল। সিহঁত জাক পাতি নহাৰ কাৰণে এটা-দুটাকৈহে মাৰিব পৰা গৈছিল। অসমীয়া সৈন্য এনে অৱস্থাব সন্মুখীন হবলৈ সাজু নাছিল, সেইদেখি তেওঁলোকে সীমান্তৰ থানা ত্যাগ কৰি গুৱাহাটীলৈ উজাই আহিব ধৰিলে।

সীমান্তত শত্ৰুসৈন্যক আগভেটি ধৰা অসম্ভৱ হেন জানি লাচিত্ত ববকুকনে আত্মবন্ধাব কাৰণে এটি নতুন প্ৰথা উদ্ভাৱন কৰিলে।

গুৱাহাটীৰ চাৰিওমেৰে পৰ্বতমালা, তাৰ মাজে-মাজে বৰাছানত দুৰ্গ আৰু বুকজ, সেইদেখি গুৱাহাটীৰ বৰবেহুৰ মাজলৈ শত্ৰুসৈন্যক সূমাই লবলৈ ববকুকনে চেষ্টা কৰিলে। সেই অৰ্থে মোগল সৈন্যক গুৱাহাটীৰ সমীপলৈ আনিবলৈ তিনিজনৰা ৰাজখোৱা পঠিয়ালে। কোনো বাধা নোপোৱাকৈ ৰামসিংহ অসমৰ পানীবেহুৰ মাজত সোমাল, তেওঁ ভাবিলে, অসমে ভয় কৰিহে শত্ৰুক কোনো বাধা দিয়া নাই। ৰামসিংহৰ সৈন্যই দেখা পোৱাকৈ, কিন্তু মোগলৰ হিলৈব গুলীয়ে চুকি নোপোৱাকৈ, ৰাজখোৱা কিজনৰ সৈন্য উজাই আহিবলৈ ধৰিলে। বাতি বেলিকা ৰাজখোৱাসকলে, নৈৰ পাৰত বাহৰ কৰি থাকিল। বাহৰত কলগছ পুতি তাত জোৰ আঁৰি থয়। পুৱা হলে অসমীয়া সৈন্যই নান্দত উঠি ৰামসিংহৰ আগে আগে উজাই আহিবলৈ ধৰে, যেন সিহঁতে বশ নকৰি পিচ হুঁহকি আহিছে। বিনা প্ৰতিবন্ধকে ব্ৰহ্মপুত্ৰই দি উজাই আহিবলৈ পাই ৰামসিংহই নিজকে নবাব শীৰজুমলাৰ দৰে সৌভাগ্যবান বুলি ভাবিবলৈ ধৰিলে। ষষ্ঠদিনা অসমীয়া সেনাপতি দিহিঙ্গীয়া ৰাজখোৱাৰ ভাগৰ দুটা মানুহ বাহৰত টোপনিতে থাকিল, ৰামসিংহৰ মানুহে তাহাঁতক ধৰি সেনাপতিৰ আগত হাজিৰ কৰিলে। ৰামসিংহই সিহঁতক এৰি দি কলে, “ভহঁতৰ ববকুকনক কৰিগৈ মোক একঘড়ি পেচাই দিবলৈ।”

ববকুকনে আদেশ প্ৰচাৰ কৰিছিল যে কৰ্তব্য অৱহেলা কৰা মানুহক তেওঁ শিবচ্ছেদ কৰিব, এই আদেশত ঐচৰ স্পাৰ্টান জাতিৰ কঠোৰতা নিহিত আছিল। এই আদেশ শুনি বুঢ়াগোহাঁই সমন্বিতে সকলোৱে ঠিঙিলে। বক্তৃতা হোৱা কৃত্যদণ্ড অকল বৰ্গদেৱেহে বিহিব পাৰে, ববকুকনে তেনে কৃত্যদণ্ড দিলে বৰ্গদেৱৰ ৰাজকমতা অমান্য কৰা হয়। কিন্তু হেন সমস্তাব কালত ববকুকনৰ আদেশ অৰ্থা-

পযোগী আৰু সৰীচীন আছিল। এই আদেশৰ কথা গুৱাহাটীৰ মানুহে চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ স্বৰ্গদেৱক চ'ৰাত বহি থাকোতে জনাদেগৈ। স্বৰ্গদেৱে পাচে মতামত দিম বুলি কলে। বাতি স্বৰ্গদেৱে মন্ত্ৰীসকলৰ সৈতে সমালোচনা কৰিলে। এনেতে বৰফুকনৰ কাপোৰৰ আঁৰ-পৰা মাত্ৰ লগালে, বোলে, “বৰফুকনক নিজৰ আজ্ঞা মতে কাম কৰিবলৈ দিলেহে গো-ব্ৰাহ্মণ বন্ধা পৰিব আৰু অসমৰ জয় হ'ব।” বৰফুকনৰ আজ্ঞা স্বৰ্গদেৱে সমৰ্থন কৰিলে। সেই বাৰ্তা জনিলে অনাৰ নিমিত্তে কটকীক ডৰ্শিলে।

লাচিত বৰফুকনে এদিন সপোনত এজনী স্ত্ৰীক দেখিলে, দীৰ্ঘকায় গোঁড়বৰ্ণ, ওপৰৰ ওঠে আকাশ চুইছিল, ডলৰ ওঠে পাতাল চুইছিল, জিতাখনে মোগলৰ কালে টোৱাইছে, অসমীয়া সৈন্য, সেনাপতি স্ত্ৰী গৰাকীৰ পিচফালে থিয় দি আছিল। চুড়ামণি আৰু সৰোবৰ নামে দুজন হিন্দু জ্যোতিষীক সপোনৰ গুঢ় অৰ্থ সুধিলে। তেওঁলোক দুয়ো কলে যে সপোনৰ সন্ধেত হৈছে মোগলৰ পৰাজয় আৰু স্বৰ্গদেৱৰ জয়। সপোনৰ বতৰা শুনি অসমীয়া সৈন্যৰ মাজত তেওঁলোকৰ দিগ্বিজয়ৰ সুনিশ্চিত ধাৰণাৰ সৃষ্টি হ'ল।

লাচিত বৰফুকনৰ যুদ্ধ-প্ৰণালী অন্ধবিশ্বাসৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত হোৱা নাছিল আৰু অতি মাত্ৰা আত্মবিশ্বাসত নিৰ্ভৰ কৰি তেওঁ হাতসোৱটি বহি থকা বিধৰ মানুহো নাছিল। তেওঁ শত্ৰুসেনাৰ প্ৰকৃত বলাবল বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। তেওঁ শুনিলে যে অসংখ্য মোগল সৈন্য গুৱাহাটীৰ ফালে আগবাঢ়ি আহিছে। এই বাৰ্তা সঁচানে মিছা জানিবৰ নিমিত্তে কেইজনমান মানুহ লগত লৈ তেওঁ দুৰ্গৰ সুৰত উঠি শত্ৰু সৈন্য চালে। বৰফুকনৰ চকুলো বাগৰিবলৈ ধৰিলে। বৰফুকনে মনত শুনিবলৈ ধৰিলে, “মই ফুকনৰ দিনত এনে দশা হ'ল! মোৰ বজা বন্ধা হ'ব কেনেকৈ? ৰাজ্য বন্ধা হ'ব কেনেকৈ? পিচলৈ বা বন্ধা হ'ব কেনেকৈ?” ফুকনৰ হৃদয়ত অশান্তিৰ পিচতেই

নাইকিয়া হ'ল। তেওঁৰ মনত হতাশাৰ ভাব অন্তৰ্হিত হোৱাত ডেওঁ
 আগৰ দৰে সুস্থিৰ হ'ল আৰু মাতৃভূমি বন্ধা কৰাৰ কামত দৃঢ়তা
 উৎসাহেৰে মন দিবলৈ ধৰিলে।

ৰামসিংহই গুৱাহাটী থাজে

শত্ৰু-সৈন্যৰ সংখ্যা সবহ বুলি জানি লাচিত বৰফুকনে স্থিৰ কৰিলে যে সন্মুখ যুদ্ধ হুদিনমান হোহোঁকাৰ পাৰিলে হাতত সময় পোৱা যাব, আৰু তেওঁৰ আয়োজন সম্পূৰ্ণ কৰিব পাৰিব। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বালিত আৰু গোটাচেৰেক বালিগড় সজাৰ কাম এতিয়ালৈকে হৈ উঠা নাই। যি কি নহওক, দিনচেৰেকৰ বিলম্ব সকলোফালৰপৰা সুবিধাজনক আছিল। বৰফুকনে কটকী পঠিয়াই ৰামসিংহক কোৱালে বোলে, “ভাই ৰামসিংহ বজাত এইখন কৰিগৈ, তেওঁ কি কাৰ্যে আহিছে আমিও জান পাৰ লাগে। সাঘ, দান, দণ্ড, জেদ এই চাৰিটা কথা আৰু শাস্ত্ৰ-মৰ্যাদা সৰ্বকালে প্ৰবৰ্ত্তা হৈছে। এতেকে প্ৰস্তুত কাৰ্য বুদ্ধিলেহে জ্ঞাতা বুলি, এইৰূপে কৰি”। গুৱাহাটীৰ ফোজাদাৰ ফিবোজ-খাঁক অসমে বন্দী কৰি থৈছিল। তেওঁক মোকোলাই বৰফুকনে এইদৰে কবলৈ ৰামসিংহ বজাৰ তালৈ পঠিয়ালে। ৰামসিংহই ফিবোজ-খাঁৰ জব্বিৰতে কৈ পঠিয়ালে, বোলে, “আহ্লায়াব-খাঁ। আৰু মোমাইতামূলী বৰবৰুৱাৰ সহিতে নিবন্ধ অশুৰালি, ববনদী যি সীমা কৰি গৈছে সেই নিবন্ধকে লৈ গুৱাহাটী ছাবি দিয়ক, তেবে গো-ব্ৰাহ্মণ বন্ধা পৰিব। আমি ৰাজ্য নান্ধাতাব নাতি ৰামসিংহ আহিছোঁ। তেওঁ বৰবৰুৱাৰ পুত্ৰ, ডাঙৰ মানুহ, আৰু যদি চৰণজাম নাই মোলৈ কৈ পঠাব, দি পঠাম। ভাই কুকনে একঘড়ি লোচাই দিয়ক”—।

ইয়াৰ উত্তৰত লাচিত বৰফুকনে কৈ পঠিয়ালে, বোলে, “ফিবোজ-খাঁ, তই ভাই ৰাজ্যত কৰি, আহ্লায়াব-খাঁ বৰবৰুৱাৰ প্ৰীতিৰ কথা যি কৈছে, গুৱাহাটী কামৰূপ ডাঙিৰ নহয়। পূৰ্বে কোচক খেদি লোৱা গৈছে। দৈবশক্তিয়ে গোটাচেৰেক দিন আমাৰ পৰা লৈছিল। ইদানীং ঈশ্বৰে দিলত আমি পাইছোঁ। যেখন ভাই

ৰাজ্যক দিয়ে তেখন পাব। আৰু একষড়ি যি লেটাই দিবৰ কথা কৈছে শৰীৰ থাকেমানে বুদ্ধ কৰা যায়। আৰু বুদ্ধৰ সামগ্ৰী দিম বুলি যি কৈছে তাও পথত্ৰমে আহিছে, আপোনাকে নোজোৰে। স্বৰ্গদেৱৰ কোন বস্তু অপ্ৰাপ্য আছে? যদি নাই তাও খুজিব, মই দিম”।

ৰামসিংহক বাৰ্তা কৈ ফিৰোজ-খাঁ উভতি বৰফুকনৰ বাহৰ পালত তেওঁক পুনৰ বন্দী কৰি ধলে। পিচে ৰামসিংহ উজাই আহি গুৱাহাটীৰ উত্তৰ-পশ্চিমে চৈধ্য মাইল আঁতৰত হাজোত থাকিল। তাৰেপৰা এটোপোলা আফুগুটি দি এজন বিশ্বাসী কটকীক পঠিয়াই লাচিত বৰফুকনক কোৱালে, বোলে, “বৰফুকনে গুৱাহাটী এৰি দিয়ক। টোপোলাত থকা পোস্তৰ গুটি যিমান, আমাৰ লগত সিমান সৈন্য আহিছে”। বৰফুকনে কৈ পঠিয়ালে বোলে, “পোস্তৰ গুটি পটাত বতিলে পানী হব। লগতে বালি এচুঙা পঠিয়ালে”, আমাৰ সৈন্যৰ এনয় লক্ষণ”।

লাচিত বৰফুকনৰ উত্তৰ অসমৰ দুজন কটকী নিম আৰু ৰামচৰণে নিছিলে। অসমৰ কটকী দুজনাৰ মনত বিশ্বয় জন্মাবৰ নিমিত্তে ৰজা ৰামসিংহৰ আদেশমতে তেওঁৰ চ’ৰাত কিছুমান কাঠৰ চৰাই নচুৱাই দেখুৱালে। ৰামচৰণে তাৰে এটা চৰাই খুজিলে। ৰামসিংহই এটাৰ ঠাইত দুটা চৰাই দিলে। শত্ৰুৰ ঠাইত খোজনীয়া হোৱাৰ নিমিত্তে বৰফুকনে ৰামচৰণক লোৱা লগাই ধলে। পৰদেখৰ চ’ৰালৈ এনে লুভীয়া মাজুহৰ সজী হৈ যাবলগীয়া হোৱাত নিম কটকীয়ে অহুতাপ কৰিবলৈ ধৰিলে।

ইতিমধ্যে ৰামসিংহৰ লগত থকা হাজালভঙা লক্ষৰ নামে এজন বৈবাসী অসমৰ হাতত পৰিল। হাজোৰ সমীপৱৰ্তী কুলীহাটীৰ ৰাজেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তীক চাবৰ মনেৰে তেওঁ গুৱাহাটীৰ কালে আহি বৰফুকনক আশীৰ্বাদ কৰি পুৰোহিত হিচাপে থাকিল। অসমৰ

আয়োজন দেখি যোগল সেনাপতিসকলৰ অন্তৰত কেঁমে ভাব উপজিছে তাক কবলৈ লক্ষবৰ টানি ধৰা হ'ল। বান্ধুসিংহ আৰু তেওঁৰ ভলভীয়া সেনাপতি বহিদ্-খাঁৰ মাজত হোৱা কথা-বাৰ্তা লক্ষবে উল্লেখ কৰিলে। বান্ধুসিংহই অসমৰ গড় দেখি বহিদ্-খাঁক কলে, “পাহাৰৰ ওপৰত গড় কৰিছে, আগত বৈদানো অগ্নি। তালেতো অসমক যুদ্ধত নোৱাৰে, চক্ৰাকৃতি বেহু, একো ঠাইলৈ তিনি আলি, মাইবে নাপায়, ভীৰ, কানায়ন, ধোবাবুহ নাই, বস্ত্ৰ মন্ত্ৰী, বস্ত্ৰ সেনাপতি, বস্ত্ৰ পদাতিক, একে পৰ্বত, তাতে এনে দুৰ্গম বেহু কৰিছে।” লক্ষবৰ মুখে এই কথা শুনি মহাবত্ৰী আতন বুঢ়ামোহাঁই ডাঙৰীয়াই সৈন্তলৈ কৈ পঠিয়ালে, “সকলোৱে শুনিবা, আমাৰ গড় দেখি শত্ৰুৰ বল-উৎসাহ হ্ৰাস হৈছে। ইয়াৰ উত্তৰত সৈন্ত-সেনাপতিয়ে কৈ পঠিয়ালে, “ববকুকনে মাজ দৃঢ় কৰিব, আমি জ্ঞান-পৰিভ্ৰমে যুঁজিম”।

১৬৬৯ চনত মাৰ্চ মাহত সজ্জাট আওৰলৈকে নিজেৰ জন্ম উপলক্ষে বান্ধুসিংহক পাঁচহাজাৰী নবাবৰ বৰ্ষাদা দিলে। ১৬৯০ লক্ষত ২১ চ'তৰ দিনা বান্ধুসিংহ আহি লুইতৰ পাবত আগিরাঠুৰীত থাকিল। বহিদ্-খাঁই আহোমৰ খানা খবাই বা আমিনগাঁৱৰ সন্মুখ হৈ কোঠ দিলে। দুই ফালৰে হিলৈ জাঁই কৰিবলৈ ধৰিলে। বান্ধুসিংহৰ ভতিজাক কাঁড় লাগি মৰিল। বৰহিলৈৰ গুলী এটা লাগি বান্ধুসিংহৰ ডামিষৰৰ কাপোৰ ফালি ভিতৰত পৰিল। কাৰো জন্ম নোহোৱাকৈ সেইদিনা যুদ্ধৰ সামৰণি পৰিল। যুদ্ধৰ কথা আলচিবলৈ বান্ধুসিংহই বহিদ্-খাঁক নিজৰ শিবিৰলৈ মাতি পঠিয়ালে। সেই কালত বহিদ্-খাঁ নাচ-গান আদি আয়োদ-উৎসৱত মহতুল হৈ আছিল। তেওঁ বান্ধুসিংহৰ আদেশ মানানিলে। তাৰ উপৰি বহিদ্-খাঁই আহোম-সেনাপতি নিবি-সন্দিকৈৰ তালৈ প্ৰীতিপূৰ্বক পত্ৰ লিখি পঠিয়ালে। বান্ধুসিংহই বহিদ্-খাঁৰ ষড়্ৰতা সহিব নোৱাৰি বহিদ্-খাঁৰ ডামিষৰৰ বহী কাটি পেলালে। বহিদ্-খাঁ গাঁৱৰ ভিতৰ সোমাই দলিলাবীত

বাহব কবি ব'ল। বামসিংহ আক বহিদ-খাঁৰ মাজত আগবেপৰা কন্দল চলি আছিল। বামসিংহই পঞ্চাশত নহবত বজাৰ, বহিদ-খাঁয়ো সেইদৰে বজাৰ। বামসিংহই আপত্তি কৰি বোলে, “সি মোৰ তলতীয়া সেনাপতি, ছয়োৰে মৰ্যাদাৰ ভাবভাৱ বন্ধা কৰা উচিত”। ইয়াতে বহিদ-খাঁই কলে, “আমাক ছয়োকে পাদশ্চাই অসমৰ বিৰুদ্ধে বণ কৰিবলৈ পঠিয়াইছে। আমাৰ ছয়োৰে মাজত নহবত বজোৱাত হীন-ডেটি হব কিয়?” বামসিংহই ভাবিলে; বহিদ-খাঁই সন্তোষতঃ আহোমৰ সৈতে মিত্ৰতা কৰিছে। ইয়াৰ পিচত বহিদ-খাঁ লগৰ সৈন্ত লৈ হাজোলৈ আহিল।

ৰামসিংহৰ আক্ৰমণৰ পতিবোধ

ইয়াৰ পিচত ৰামসিংহই মাটিৰ ভালেদি নুচুঙা খান্দি ২ বাটেদি নবাই কোঠৰ কাষ চাপিলে। আহোমে কোঠৰ খায়ে পানীৰে পূৰ কৰি পেলালে। ৰামসিংহই চাং বান্ধি তাৰ ওপৰত হিলৈ থৈ আহোমৰ কোঠৰ পিনে গুলীয়াবলৈ ধৰিলে। ইয়াৰ ফলত কিছু ঠাইত বেৰ ভাঙি পৰিল, কিন্তু ডাক ভঙালিকে আঙোড়া হ'ল। অসমীয়াৰ হিলৈৰ গুলীত ভিটিব নোৱাৰি ৰামসিংহই সেই ঠাই এৰি আঁতৰি গ'ল।

১৬৬৯ খৃষ্টাব্দত বাবিৰা কেইমাহ যুদ্ধৰ কোনো সাল-সলনি নঘটিল। যোগল সৈন্যই চাৰিওভাগে বিস্তৃত হৈ কেওপিনৰপৰা গুৱাহাটীৰ গড় ভাঙিবলৈ মনস্থ কৰিলে। পানীত আছিল মনচুৰ-খাঁ, সতীক-খাঁ, বচিক-খাঁ, সোটাচেবেক কিৰিজি আৰু কশিদান বজা; দক্ষিণ আছিল—আলি-আকবৰ-খাঁ, যিব-চৈয়দ-খাঁ, ইন্দ্ৰবনি বজা, জয়নাবায়ণ বজা আৰু মাকল-খাঁ চৰ্ণাৰ। উত্তৰে আহোম কোঠৰ সন্মুখীন হৈ আছিল ৰামসিংহ বজা নিজে। সিন্দূৰী-ঘোণা দ্বাৰাও আছিল জাহিৰ-বেগ, কাৰাম-খাঁ, ফক্ৰাৰ বৰি আৰু কোচবেহাৰৰ তিনিজন বকরা, কৰিশেখৰ, সৰ্বেশ্বৰ আৰু মনমথ, লগত কাড়ী, বাকৰতী পোন্ধৰ হেজাৰ। যোগলে নৈৰ দক্ষিণ পাৰে পাতুৰ সৰীপত বাঙলীৰুকত গড়ৰ এডোখৰ ঠাই ভাঙিলে। কিন্তু নুচুঙৰ বাঙী-বজাই সময়মতে ইয়াৰ বাৰ্তা পাই সেই পানীৰ সেনাপতিক জনালে। তেঁও গড় আওতাৰ কাৰণে মাতুৰ আছিল—পাতি লৈ মাজু হৈ আছিল। অতি সোনকালে তেঁও গড় সেৱাৰতি হোৱাত যোগল সৈন্যই বিস্ময় মানিলে। গড় ভাঙিব নোৱাৰি যোগলে বৰহিলৈ মাৰি গুলী চলাবলৈ ধৰিলে, কিন্তু ইয়াতো বিশেষ ফলকাৰ্য নহ'ল। যোগলে সেই চেষ্টা এৰি পাতুৰ সৰীপৰপৰা আঁতৰি গ'ল। বাঙী-বজাই কিছুমান পলৰীয়া যোগল সৈন্যক ধৰি সিহঁতৰ আঙুলি কাটি

ববফুকনলৈ পঠিয়াই দিলে। বন্দীবোৰক তাৰ পিচত গড়গাঁৱলৈ নিলে। স্বৰ্গদেৱে বাগী-বজাক যথাযোগ্য পুৰস্কাৰ দিলে।

১৬৬৯ খৃষ্টাব্দৰ জুন মাহত সুজনসিংহ বজা আৰু ৰূপনাবায়ণ বজাৰ আদেশত মোগলে আহোম সৈন্যক কালজোৰ পৰ্বতত আক্ৰমণ কৰিলে। আহোমৰ সেনাপতি মিবিসন্দিকৈ ফুকনে কিছুমান কোঠ সাজি শত্ৰুসৈন্যৰ লগত নদিন ধৰি ৰণ কৰিলে। তাৰপিচত মোগলে দৰঙেদি গুৱাহাটী সোমাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। ছহেজাৰ অশ্বাৰোহী, দুশ পদাতিক আৰু দুশ হিলৈদাৰী মোগল সৈন্যই গুৱাহাটীৰ উত্তৰে বৰনদীৰ মুখত থকা বাহবাৰী বা বাহগড়া কোঠৰ সন্মুখে আগবাঢ়ি গ'ল। ইহঁতৰ সেনাপতি আছিল বহলোল-খাঁ, প্ৰাণ-নাৰায়ণ, কবিশেখৰ বৰুৱা আৰু সৰুসিংহ বজা। অসমৰ সেনাপতি বাগী বজাই ববফুকনক এই বিষয়ে আগবে পৰা সংবাদ দি থৈছিল। বাগী বজাই মোগল ফৌজক দুই-পৰ্বতৰ মাজে এটা ঠেক বাটেদি ফুচুলাই আনি আকস্মিকভাৱে আক্ৰমণ কৰিলে, মোগল বিভঞ্চে পলাল। বহু-সংখ্যক মোগল আৰু সিহঁতৰ যুদ্ধৰ আহিলা-পাতিও ভালেখিনি হানি হ'ল। বাগী বজাৰ যত্নত মোগলৰ দৰঙেদি গুৱাহাটী সোমোৱা চেষ্টা বিফল হল। এইদৰে যুদ্ধত কৃতকাৰ্য হৈ দিহিঙ্গীয়া ফুকনৰ আজ্ঞামতে আগিয়াঠুৰীৰ ওচৰত চোঁচা নদীৰ কাষৰত আহোম সৈন্যই মোগলক আক্ৰমণ কৰিলে। এই ৰণত পোনতে আহোমৰ জয় হ'ল। ভালেমান মোগল বন্দী হল আৰু অসমে আহিলা-পাতিও বিস্তৰ পালে। বামসিংহ বজাই নিজে যুদ্ধ পৰিচালনা কৰিবলৈ ধৰিলে, আহোমৰ মাটি-সৈন্যৰ পৰাজয় ঘটিল। উপায় নেপাই আহোম সৈন্য পানীত জাপ দি পৰিল। তাতো মোগলে সিহঁতক খেদি খেদি কাটিলে। অসমৰ কেবাখনো যুদ্ধৰ নাও মোগলে ধৰি নিলে। আহোম সেনাপতিসকল নিজ নিজ কোঠলৈ উভতি আহিল। স্বৰ্গদেৱে যুদ্ধত হৰাৰ কথা শুনি বৰ দুখ কৰিলে আৰু ববফুকন আৰু বৰগোহাঁইলৈ কৈ পঠিয়ালে, বোলে, “ঘেনেকৈ

হওঁক শত্ৰুক খেদি দাব লাগে আৰু ধৰি নিয়া নাও কেখন উদ্ধাৰ কৰিব লাগে।”

ইতিমধ্যে বাৰিষা কাল হোৱাত ধাৰাসাবে বৰকুকৰ হৰলৈ ঘৰিলে, ইয়াৰপৰা আহোমৰ অস্তি নুবিধা হল, কিন্তু বঙালৰ অৱস্থা ঠিক তাৰ ওলোটাটো হ’ল। বাৰ্জপানীৰ প্ৰকোপত মোগলৰ ধানাবোৰ আঁতৰা আঁতৰি হৈ পৰিল, বাজত পানী। ইয়াৰ পূৰ্বে গড়সাঁইৰ ওচৰত থাকোঁতে বীৰকুমাৰা নবাবৰো একে কথা হৈছিল, “এৱে হুৰৌগ দিল্লীৰ ইতিহাসত কেতিয়াও ঘটা নাছিল। বাৰহেজাৰ অৰাবোহী আৰু অসংখ্য পদাতিক সৈন্তই হুয়াই ধৰি অৱকল হৈ আহিল, বৰকুকৰ কাৰণে ওলাই মুক্ত কৰিব নোৱাৰে আৰু চাৰিওফালে থকা শত্ৰুৱেও সিহঁতক কাচিখুই আক্ৰমণ কৰে”। বীৰসিংহৰ আক্ৰমণৰ বেলিকা, আহোমৰ পক্ষে বাৰিষাৰ পূৰ্বৱৰ্তী মুক্ত-প্ৰধানী আত্মবল্যৰ তেতিয় সংগঠিত হৈছিল। আহোমে বিজে আগবাঢ়ি গৈ মোগলক আক্ৰমণ নকৰিছিল। নাচিঙ বৰকুকৰে বঙালৰ আহিলা-পাতি অন্ত পৰাৰ কাৰণে, আৰু ব্যাধি-বৰকল বঙালৰ সৈন্তৰ সংখ্যা দুগুণ হোৱাৰ কাৰণে বাট চাই আহিল। হাতত সময় পালে কুকৰে মুক্তৰ আয়োজনো যথাযথভাৱে সম্পূৰ্ণ কৰিব পাৰিল বুলি আশা কৰিছিল। সেইদেখি সীমাৰুদ্ধ হিচাপে অৱবোধৰ চেষ্টা কৰিছিল আৰু দেশৰ অন্তান্ত ঠাইৰ লগত চলাচলৰ নুবিধা বন্ধা কৰি আহিল।

১৬৬৯ আৰু ১৬৭০, এই দুই বছৰ চেঙ্গা-চোবোকাভাৱে মুক্ত আৰু শান্তিৰ প্ৰস্তাৱ একেলগে চলি আহিল। এবাৰ বঙাল উত্তৰে থকা বড়মহলৰ কোঠৰ পিনে আগবাঢ়ি গ’ল, এই কোঠৰ সেনাপতি আছিল পানী দিহিল্লীয়া বাজখোৱা বুঢ়াসোহাঁই কুকৰ, এওঁক সাধাৰণতে সোহাঁই-কুকৰ বুলি কোৱা হৈছিল। মোগল সৈন্তই ধোবাৰ তেঁতত বীৰল চেপেটা ঢাল বা ঠাঠাৰা বান্ধি তাৰ পাতত থাকি হতাহতি মুক্ত কৰিবৰ সময়ত তাৰপৰা ওলাই আগবাঢ়ি গৈছিল। এই মুক্ত

প্ৰথম অৱস্থাত আহোম সৈন্ত সিমান কুণ্ডকাৰ্য্য নহ'ল। যোঁৱা সজিকৈব পুতেক আৰু অনন্তবায় এই যুদ্ধত পৰিল।

ইয়াৰ পিচত গোহাঁই-কুকনে নতুন প্ৰণালীৰে সৈন্ত সজাবলৈ ধৰিলে। প্ৰতি বাহিনীৰ সন্মুখৰ চাৰিখাৰী হাতীৰে সজোৱা হৈছিল, প্ৰত্যেকৰ গাত আঁৰ থকা টঙি, ওপৰত বাকুৱতী, হিলৈদাৰী আৰু কাঁড়ী। ফৌজৰ ভিতৰত ক'লা সাজ পিন্ধা সাধাৰণ সৈন্ত। এই ন-কৈ সজোৱা সৈন্তৰ মহলা দুৰ্ভেজ বেহুৰ নিচিনা হল আৰু মোগলৰ আক্ৰমণ বাৰ্থ কৰিব পাৰিলে। ৰামসিংহই দূৰৈৰ নিৰাপদ ঠাই এডোখৰৰপৰা এই যুদ্ধ চাই আছিল, ৰামসিংহই গোহাঁই-কুকন সেনাপতিক চাবলৈ অসমীয়া কটকী ভকতদাহক ইচ্ছা জনালে। গোহাঁই-কুকনে ইয়াৰ উত্তৰত কৈ পঠিয়ালে, বোলে, “মোৰ সলনি মোৰ একুৰি হেজাৰ যুঁজাৰু পঠিয়াম, সিহঁতে বজা ৰামসিংহৰ সৈন্তক পিহি পানী কৰিব।”

ইয়াৰ লগে লগে অসমীয়াই নেৰানেপেবাকৈ দগা-যুদ্ধৰে বঙালক আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে। শত্ৰু সৈন্ত অসাৱধান অৱস্থাত থাকিলে অসমীয়াই কোঠৰপৰা আগবাঢ়ি বঙালৰ ওপৰত পৰে, পাৰিলে আক্ৰমণ কৰে, নোৱাৰিলে আকৌ নিজ নিজ কোঠলৈ উভতি আহে। এনে ধৰণৰ আক্ৰমণক ৰামসিংহই “চোৰৰ বৃত্তি” বুলি আখ্যা দিছিল।

১৬৬৯ চনৰ আগষ্ট আৰু ছেপ্টেম্বৰ মাহত নাৱৰ যুদ্ধ হ'ল। মোগলে যুদ্ধৰ নাৱত উঠি অসমৰ পানী-গড়ৰ ফালে আগবাঢ়িবলৈ ধৰিলে, প্ৰতিখন নাৱতে ৰোলটা ক'ব বহিছিল। নাৱবীয়া সৈন্ত লগত লৈ বন্ধুকনে নিজে বঙালক আক্ৰমণ কৰিলে। বঙালৰ বহুত মানুহ বৰত পৰিল। আন এদিন অসমৰ শ্ৰুচুৰ দৈৱজ সত্ত্বে চূড়ামণি দলৈ আৰু সৰোবৰ দলৈ আহোম সৈন্তৰ লগত যুদ্ধৰ নাৱত উঠি ব্ৰহ্মপুত্ৰ পাৰ হৈছিল। এনেতে নৈৰ মাজতে ডেওলোকৰ নাওখন বঙালে আক্ৰমণ কৰিলে। এটা আহুত সৈন্তৰ গাৰপৰা এচেকুৰা ডেজ ওলাই সৰোবৰৰ গাত পৰিল, তাতে ডেও যুঁহা গ'ল। নাৱত মৰা সৈন্তৰপৰা একুৰিখন বাক আনি তাৰে আঁৰ কৰি চূড়ামণিয়ে

নিজকে বন্ধা কবিলে। নারত থকা সৈন্তবোৰৰ পৰৱৰ্তী চূড়ামণিয়ে নিজ চকুৰে সেইদিনা দেখা পাইছিল। যুদ্ধৰ নারত উঠাৰ নিমিত্তে ববন্ধকনে দৈৱজ্ঞক বিকৰ্ণনা কৰি কলে,—“জ্যোতিৰীয়া দৈৱজ্ঞক কোনে যুদ্ধৰ নারত উঠিব দিলে মই কব নোৱাৰোঁ। ইহঁত মৰিলে আমাৰ সহায় শুচিল, কাৰণ সিহঁতৰ গণনাই আমাক বিশেষভাৱে উৎসাহ দিয়ে”। ইয়াৰ উত্তৰত সমুজ্জ্বল চূড়ামণি দলৈয়ে কলে, “মহাভাৰতৰ যুদ্ধৰ সময়ত বণধলিৰ সকলো ঠাইতে মাজুহ” বৰিছিল, ক’ত কোন মৰিছে তাৰ একো সন্তেদ পোৱা নগৈছিল”।

সেই যুদ্ধৰ দিনা কোৱামুছা নামে এজন আহোম সেনাপতিক বঙালে নাৱে সৈতে ধৰি লৈ গ’ল। আনন্দত মতলীয়া হৈ মোগল সৈন্তাই অলপ বাঁচাবলৈ মন কৰিলে আৰু সিহঁতক আনন্দ দিবৰ নিমিত্তে কোৱামুছাক নাচিবলৈ কলে। কোৱামুছা এই প্ৰস্তাৱত মান্তি হৈ নচাব চেৱে-চেৱে হাত চাপবিৱাৰলৈ মোগল সৈন্তক অজুৰোধ কৰিলে আৰু লগে লগে ডেওৰ নাওবৈচাইতক চকুৰে ইঞ্জিত দিলে। বন্দী কোৱামুছাই লৱলাসে নাচিবলৈ ধৰিলে, মোগল সৈন্তই হাত চাপবি বাই সজীতৰ ডাল যোগালে, লগে লগে নাওবৈচাই চেৱে-চেৱে বৈঠা মাৰিবলৈ ধৰিলে। নৃত্য আৰু সজীতৰ সুৰত সকলো মহগুল হল। এনে হেগতে কোৱামুছাৰ নাৱবীয়াইতে পাবত থকা অসমীয়াৰ পিনে নাও মাৰিবলৈ ধৰিলে, অলপ সময়ৰ ভিতৰতে বঙালৰ নাৱৰ মাজৰপৰা কোৱামুছাৰ নাও আঁতৰি গ’ল। মোগল সৈন্তই চিঞৰিবলৈ ধৰিলে, “কোৱা পলাল!” বামসিংহই এই ঘটনা শুনি আশ্চৰ্য্য কৰে, “অসমীয়া চৰ্দাৰজন কোনে পিৱান”।

১৬৬৯ খৃষ্টাব্দৰ ছেপ্টেম্বৰ মাহত আহোমে আগতকৈও চবাকৈ দগা-যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। আহোম সৈন্তই মাজনিয়া কোঠৰপৰা ওলাই বঙালক আক্ৰমণ কৰিছিল। সিহঁতে এইদৰে ক্ৰমান্বয়ে বঙালক নিৰ্যাতন কৰিবলৈ ধৰিলে, আৰু শত্ৰুৰ অনেক মাজুহ হানি কৰিলে। এনে ধৰণৰ চোবৰ বৃত্তিৰপৰা ফাল্গুণ থাকিবলৈ বামসিংহই লাচিত

ববফুকনলৈ পত্ৰ দিলে, বোলে, “ভাই নবাব, ববফুকনৰ বজবীৰ্যৰ প্ৰমাণ মই এতিয়াহে পালোঁ।” আনৰ লগত বলে নোৱাৰি ডেওঁ চোৰৰ বুদ্ধিৰে বুদ্ধ কৰিছে, শিৱালে যেনেকৈ বনৰ হাতী মাৰিবলৈ বিচাৰে। এনে কাপুকৰ লগত বুদ্ধ কৰিলে কোনো মন্দান নাই। চোৰ আৰু দস্যুৰ কালে পিঠি দি আঁতৰি যোৱাটো লাজৰ কথা নহয়। সেই দেখি মই আৰু বুদ্ধ নকৰোঁ।” সেইমতে ১৬৬৯ চনৰ অক্টোবৰ-পৰা ১৬৭০ চনৰ মাৰ্চলৈকে বামসিংহই বুদ্ধ নকৰি এনেয়ে আছিল।

নৈশ বুদ্ধৰ অন্তৰ্ভাষণ কৰি আহোমে বশৰ মৰ্যাদা বিকৃত কৰিছে বুলি বামসিংহই কৰা অভিযোগৰ উত্তৰত ববফুকনৰ আৰু ডেওঁৰ সেনাপতিসকলে বাণী কটকী আৰু কলীয়া কটকীৰ যোগে এই বুলি উত্তৰ দি পঠিয়ালে, বোলে, “আমি পৰীক্ষা চাব খুজিছিলোঁ। মাটিয়েদি বুদ্ধ কৰিবলৈ বামসিংহৰ সাহ-পিত আছে নে নাই। এইটো মনত থাকিব লাগিব যে সিংহই মাথোঁ। বাতি বুদ্ধ কৰে, আনবিলাকে মাটিয়ে পানীয়ে দিনত বুদ্ধ কৰে।” বামসিংহই বাৰম্বাৰ কবলৈ ধৰিলে যে বাতিৰ বুদ্ধ শাস্ত্ৰ-সম্মত নহয়। ইয়াৰ উত্তৰত অসমৰ তুজনা ব্ৰাহ্মণ কটকীয়ে কলে, “আহোমে বাতি বুদ্ধ নকৰি নোৱাৰে, কাৰণ ডেওঁ-লোকৰ সৈন্ত্যৰ মাজত এক লক্ষ বান্ধু আছে, ইহঁতে মাতুহ খায় আৰু নিশা চৰি ফুৰে।” বামসিংহই এই কথা পোনতে বিশ্বাস কৰা নাছিল, কিন্তু কটকী তুজনাই বাবেপতি কলে যে ব্ৰাহ্মণৰ মুখে সত্যৰ বাহিৰে আন কথা নোলায়। বামসিংহই কলে, “অসমীয়া সৈন্ত্যই বাতিৰ ভাগত যে এনে পৰাক্ৰম দেখুৱায় তাৰ কাৰণ মই এতিয়াহে বুজিলোঁ। অ, সিহঁতৰ লগত মাতুহ খোৱা বান্ধু আছে! কিন্তু যোক প্ৰমাণ লাগে, তেহে মই ব্ৰাহ্মণৰ কথা পতিয়াব পাৰোঁ।” কটকীয়ে সকলো বৃন্তান্ত ববফুকনত জনালে। এইদৰে বঙালৰ মনত ভয় জন্মাই ওকাইদাং মাৰি কথা কোৱাৰ বাবে ফুকনে কটকীক খলাগিলে, আৰু বান্ধুৰ থকা প্ৰমাণ দিয়া বুলি গাভ ললে। আহোমৰ বপুৱাক গাৱে পতি ক’লা সাজ পিন্ধোৱা হ’ল, এহাতে মাতুহৰ টো

আক আনহাতে মাছ, বাতি এই বগুৱাই মোগল বাহুবৰ শিনে ঠেং দাঙি নাচি ফুৰিবলৈ ধৰিলে। ৰামসিংহই নিজ চকুৰে বাকসৰ সৈন্ত দেখি ব্ৰাহ্মণৰ কথাভংগতিয়ন গ'ল।

ৰামসিংহই আহোমৰ বল-শক্তিৰ বিষয়ে অসমীয়া কটকী ডক্ক-দাহ আক ধূলিক শূষিলে, বোলে, “মোৰ নিচিনা ক্ষত্ৰিয় এজনে এই বুদ্ধত একো কৰিব পৰা নাই কিয়? আহোমৰ বণ-কৌশল কেনেকুৱা ধৰণৰ? তেওঁলোকক পৰাস্ত কৰিব পৰা নেৰায় কিয়? সেনাপতি কোন কোন? আক তেওঁলোকৰ নাম বা কি?”

ইয়াৰ উত্তৰত অসমীয়া কটকীয়ে কলে, “হে মহাৰাজ, আমি কওঁ শুনা, মহামন্ত্ৰী কৰ্ম্ম আতন বুঢ়াগোহাঁয়ে নিজে বুদ্ধক্ষেত্ৰত নামি-ছিল। আন মুখ্য সেনাপতিসকলৰ নাম কওঁ শুনা : ফুলবক্সাৰ পুতেক চম্পা পানীফুকন, লালুকী নাম-দৈয়াজীয়া ফুকন, পেলন চাৰি-জীয়া ফুকন, ডেকাফুকন, গোহাঁই-ফুকন, বৰপাত্ৰ গোহাঁই, বৰগোহাঁই শদিয়াখোৱা ৰূপ-সন্দিকৈ, আক মিৰি-সন্দিকৈ। তলৰ সেনাপতি-সকল হৈছে : শেন গোহাঁই, মৰাণ গোহাঁই, বঙাচিলাৰ পুতেক লেচাই। লুথুৰি দৈয়াজীয়া ৰাজখোৱা, নামদৈয়াজীয়া ৰাজখোৱা, পানী-দিহিজীয়া ৰাজখোৱা, তকুৱা-দিহিজীয়া ৰাজখোৱা, মাজু-অভয়পুৰীয়া ৰাজখোৱা, সৰু-অভয়পুৰীয়া ৰাজখোৱা, নামদজীয়া ৰাজখোৱা, গজপুৰীয়া ৰাজখোৱা, দিখৌমুৰীয়া ৰাজখোৱা, তব-শলগুৰীয়া ৰাজখোৱা, লাঠুম নেওগ, আক চাওদাং বক্সা, এওঁলোক হ'ল মজলীয়া মৰ্যাদাৰ নবাব। ইয়াৰ বাহিৰেও সকলো খাপৰ নবাবসকল আহিছে। মহাৰাজ, তুমিহে নালাগে পাদশ্বাহে স্বৰ্গ আহিলেও এওঁলোকক বুদ্ধত জিনা টান”। ৰামসিংহই শূষিলে, বোলে, “আগৰ কেবাৰ বুদ্ধত এইবোৰ নবাব ক'ত আছিল”। কটকীয়ে কলে, “মহাৰাজ, তেওঁলোক এমাহৰ বাটত নামজপ নামে ঠাইত থাকে, আগৰ কেবাৰ তেওঁলোকে বুদ্ধ হোৱাৰ

বাতবিকে নাপালে। এইবাব এওঁলোকে যুদ্ধৰ বাৰ্তা পাই বন কবিবলৈ আহিছে।”

অসমীয়া সেনাপতিসকলৰ বিষয়ে অকল এক পক্ষবৰণা শুনি বামসিংহ সন্তুষ্ট হোৱা নাছিল। তেওঁ নিজৰ উকীল পণ্ডিত বায়ক সুধিলে, “অসমৰ পাত্ৰ-মন্ত্ৰীসকলৰ কাৰ কেনে আসন্ন তাক কি দেখিলি”? পণ্ডিত বায়ে ক’লে, “বৰপাত্ৰ গোহাঁই, বৰগোহাঁই, ববফুকন, বৰগোহাঁই ফুকন, এওঁলোক ৰূপে-গুণে, ভেজ্জে-বয়সে, বলে-বুদ্ধিয়ে সকলো ৰূপে সমৰ্থ। আৰু বুঢ়াগোহাঁই বয়সতো অল্প, গৌড়, সুলৰ, ধীৰ গহন আসন্ন, সকলো কাৰ্যত চতুৰ, মন্ত্ৰণাত সকলো চলে”। এইৰূপে শুনি বামসিংহে বোলে, “ইমান বয়সতে ইমান বুদ্ধি”! পণ্ডিত বায়ে বোলে, “বৰে চক্ৰী”। বামসিংহই ইয়াৰ উত্তৰত কলে, “আৰু বয়সত এওঁৰ লগত কোনে ডাকিব পাৰিব? ভাল মন্ত্ৰী, সাৰ্থক মন্ত্ৰী জন্মিলে।”

অসমীয়া কটকীয়ে বামসিংহক আৰু জনালে যে অসমীয়া সেনাপতিসকলৰ লগত চুড়ামণি নামে এজন দৈৱজ্ঞ আহিছে, তেওঁৰ জ্যোতিৰীয়া গণনা ইমান নিখুঁল যে তেওঁৰ উপদেশমতে যুদ্ধযাত্ৰা কৰিলে যুদ্ধত জয়লাভ একেবাৰে সুনিশ্চিত। কটকীয়ে আৰু জনালে যে এনে সৰ্বজয়ী বাৰীসকলৰ সন্মুখত বামসিংহৰ পৰাজয় ধৰা-বজ্জা কথা। তৎকালীন কটকীয়ে বামসিংহক কলে যে চুড়ামণিয়ে মাহে এহেজাৰ দৰমহা পায়। বাজপুত বজাই চুড়ামণিক মাহে চাৰি হেজাৰ টকা দৰমহা দিবলৈ অকীকাৰ কৰিলে আৰু চুড়ামণিক আনি বামসিংহ বজাত সমৰ্পণ কৰিব পাৰিলে তৎকালীন কটকীক চাৰি হেজাৰ টকা পুৰস্কাৰ দিবলৈ পাত্ৰ ললে। তৎকালীন এই প্ৰস্তাৱৰ কথা চুড়ামণিক কোৱাত দৈৱজ্ঞই মাত্ৰ লগালে, বোলে, “মাজে-মাজে তালৈ গৈ বং চাবলৈ মন যায়। কিন্তু মোৰ কাৰণে ইমানবিলাক যোগল টকাত কৰ হৈছে যে সিহঁতে মোক জীয়াই-জীয়াই বন্দী কৰিলেও নই আচৰিত নহওঁ আৰু বিশেষকৈ, শত্ৰুৰ লগত মিতিয়ালি কৰাৰ কাৰণে

মোৰ ওপৰত ববকুকনৰো খং উঠিব পাৰে"। চূড়ামণিয়ে ববকুকনক সকলো কথা বিবৰি কলে। কুকনে এইদৰে ধন ঘটাৰ কৌশলক বৰকৈ নিশ্চা কৰিলে। তাৰ নিচিন্ত ভকতদাহ কটকীয়ে চূড়ামণিক গোপনে বামসিংহৰ তালৈ নিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। এই কথা শুনি ববকুকনে ভকতদাহক পানীত পেলাই মাৰিবলৈ মন কৰিলে, ভকতদাহে বাহৰ এৰি পলাই সাবিল।

মহামন্ত্ৰী আতন বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াই লখিয়া পৰ্বতৰ কোঠত থাকি উত্তৰ-বাহিনী সৈন্ত পৰিচালনা কৰিছিল। ডেও লাই, লেচাই, চিলি, মাৰি, মাৰি, আচোৰ, বাহুলী আৰু অন্যান্ত চোবাংচোৱা লগাই মোগলক নগুৰ শাস্তি কৰিবলৈ ধৰিলে। সিহঁতে বাতি মনে মনে মোগলৰ বাহৰত সোমাই তাৰপৰা ধন-সোণ আঁতৰাবলৈ ধৰিলে। মোগল সেনাপতিসকলে সন্ধিয়া পৰতে আহাৰ খায় আৰু ভাং ধুতুৰা পান কৰি শুবলৈ যায়, আৰু বিচনাত পৰি দীঘল নলীৰে গুৰগুৰি হোকা হপিবলৈ ধৰে। ডেওলোকৰ টোপনি আহিলে খিতমতগাবে মুখৰপৰা নলী আঁতৰাই হোকাড সেৱিয়াই থৈ নিজেও শুবলৈ যায়। হোকাৰ মাত শুনা হলেই খাপ লৈ থকা অসমীয়া চোবাংচোৱাই তামিষৰৰ ভিতৰত সোমাই টকাৰ মোনা লৈ যায়। সিহঁতে নবাবে ব্যৱহাৰ কৰা হোকাও চুব কৰে। এইদৰে ঘোৰাত উঠি চুব কৰা মোনা আদি লৈ বাওঁতে মোগলে দেখা পায়। কিন্তু চোবাংচোৱাই বৰ বেগেৰে নিজৰ বাহৰলৈ ঘোৰাত উঠি চেকুৰ মেলি মোগলৰ খেদাৰপৰা বন্ধা পৰে।

অসমীয়া সেনাপতিসকলে লাহে লাহে বুজি পালে যে ডেওলোকৰ দগা-মুখৰপৰা মোগলৰ হাৰাশাস্তিহে হৈছে, কিন্তু তাৰপৰা বিপেৰ একো লাভ হোৱা নাই। ডেওলোকে পৰাপকে মাটিৰে বগ নকৰিছিল, আৰু অন্ত্যবোহী সৈন্তৰ সন্মুখীন হবলৈ কুণ্ঠিত হৈছিল। ডেওলোকে বিশ্বাস কৰিছিল যে মোগলৰ নুসন্ধিত আচোৱাবী সৈন্ত এটাই এখ অসমীয়া বগুৱাক পৰাস্ত কৰিব পাৰে। মুখৰ পৰিস্থিতিৰ বিষয়ে

অসমীয়া সেনাপতিসকলে গোপনে সিদ্ধান্ত কৰিলে যে পানী
 বুকুই ডেওলোকৰ একমাত্র অস্ত্রস্বয়ন আৰু সেইমতে যোগসক ব্রহ্ম-
 পুত্ৰৰ পানীলৈ ফুচুলাই আনিব। লাগিব আৰু মাটিবুকু বিশেষকৈ
 বৰ্জন কৰিব লাগিব।

আলাবৈত আহোমৰ বিপৰ্যয়

লাচিতৰ পূৰ্বে নামনি অসমৰ বৰফুকন আছিল ধোৰাকোঁৱৰ, তেওঁ গড়গাঁৱত থকা স্বৰ্গদেৱৰ আৰু গুৱাহাটীৰ সেনাপতিসকলৰ বাৰ্তাবিদ অনা-নিয়া কৰিছিল। বংমহল কোঠৰ সেনাপতি পেলন ফুকনে ধোৰাকোঁৱৰক মনে মনে জনালে যে বৰফুকনে অকাৰণত চূড়ান্তভাৱে যুদ্ধ কৰাত পলম কৰিছে, ইপিনে বৰফুকন-বাৰিষাৰ কাৰণে আক্ৰমণৰ সুবিধা। ধোৰাকোঁৱৰে এই কথা স্বৰ্গদেৱক জনালে, স্বৰ্গদেৱে ততালিকে বিশ্বাস কৰিলে যে হয়তো গুৱাহাটীয়া সেনাপতিসকলে অলপ গা-এৰা দিছে।

গুৱাহাটীৰ সেনাপতিসকলৰ ওপৰত স্বৰ্গদেৱৰ বিশ্বাস হানি হোৱাৰ কাৰণ আছিল বামসিংহৰ কূটনৈতিক কৌশল। কটকী চলাচল আৰু যুদ্ধ কৰি গুৱাহাটী লবলৈ অসমৰ্থ হোৱাত আহোম সেনাপতিসকলৰ মাজত তেওঁ ভেদ-ভাৱ সৃষ্টি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল, যাতে তেওঁলোকে একমত হৈ কোনো কাম কৰিব নোৱাৰে। বামসিংহই কাঁড়ৰ আগত চিঠি এখন বান্ধি ডাক মিৰি-সন্মিকৈ ফুকনৰ বাহৰলৈ মাৰি পঠিয়ালে। চিঠিখন বৰফুকনলৈ উদ্দেশ্য কৰি লিখা হৈছিল আৰু তাৰ মৰ্ম আছিল, “অ, বৰফুকন, কালি তুমি আমাবপৰা একলাখ টকা বক্চিচ লৈ আমাৰ বিৰুদ্ধে আৰু যুদ্ধ নকৰোঁ বুলি প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিল। তুমি কি কাৰণে এতিয়াও বণৰ ভাও এৰা নাই”। মিৰি-সন্মিকৈ ফুকনে চিঠিখন স্বৰ্গদেৱলৈ পঠিয়াই দিলে। যুদ্ধজয়ৰ বাৰ্তা শুনিবৰ কাৰণে স্বৰ্গদেৱ উৎকণ্ঠিত হৈ পৰিছিল। সেইদেখি পত্ৰৰ কথা তেওঁ বিশ্বাস কৰিলে। কিছুদিনৰ কাৰণে বৰফুকনক সন্দেহৰ ডাৱৰে আৱৰি থৈছিল, কিন্তু আতন বুঢ়াগোহাঁইৰ বুজনিত সেই সন্দেহ দূৰীভূত হ’ল। বুঢ়াগোহাঁইয়ে এই পত্ৰত শত্ৰুৰ হাত আছে বুলি বুজালে, আৰু বৰফুকন যে কৰ্তব্যৰ পথৰপৰা এৰেবিও বিচলিত হোৱা নাই বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াই তাকো বুজালে।

ইতিমধ্যে ছুরো সৈন্ত্যৰ মাজত বামসিংহই স্বৰ্গদেৱৰ লগত দন্দ-
বুদ্ধ কবিবৰ অভিপ্ৰায়ে স্বৰ্গদেৱলৈ নিমন্ত্ৰণ জনাই সোনবৰ নদীয়ালৰ
হাতত ববকুকনলৈ এখন পত্ৰ দিলে। বামসিংহৰ এই পত্ৰত নিজকে
মীৰ্জা ৰাজা জয়সিংহৰ পুতেক আৰু ৰাজা মাজাভাৰ সন্ততি বুলি
পৰিচয় দিছিল। কিন্তু আহোম স্বৰ্গদেৱে ৰজাৰ দাস্তিক প্ৰস্তাৱৰ
উত্তৰত এইবুলি সমিধান দিলে, “বামসিংহ এজন ভৃত্য মাথোন,
তেওঁৰ মূৰত ছত্ৰ নাই, এনে শুদা মানুহৰে সৈতে দন্দবুদ্ধ কবিবলৈ
মোৰ ইচ্ছা নাই”।

চক্ৰধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱে আৰু ধৈৰ্য ধৰিবলৈ অপাৰগ
হ’ল। তেওঁ যুদ্ধৰ সমাপ্তি দেখিবলৈ বাহা কৰিলে আৰু
বিলম্ব কৰাৰ নিমিত্তে সেনাপতিসকলক শাস্তি দিব খুজিলে।
তেওঁ বেটীয়ে পিন্ধা সাজপাৰ আৰু খনচেবেক কুঠাৰ লাচিত
ববকুকনলৈ পঠিয়াই দি কলে যে মোগলক ভুবন্তে আক্ৰমণ কৰিব,
নহলে ফুকনে আৰু লগৰ সেনাপতিসকলে সেই সাজপাৰ পিন্ধিব
লাগিব, আৰু কুঠাৰেৰে তেওঁলোকৰ বুকু ছিৰিব। মোগল ডেউয়া
দলিবাৰীৰ ওচৰত আলাবৈ পৰ্বতৰ দাঁতিত বাহৰ কৰি আছিল।
মোগল বাহৰৰ সন্মুখত এখন মুকলি পথাৰ, ভৈয়ামৰ এমূৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ
গাত লাগিছিল আৰু ইমূৰ চোঁচা নৈলৈকে বিয়পি আছিল। লাচিত
ববকুকনে ভালকৈ জানিছিল যে অঝোৰোহী মোগল সৈন্তলৈ ভয় কৰা
তেওঁৰ বগুৱাই ৰাজপুতৰ লগত মুকলি পথাৰত যুদ্ধ কৰিলে কৃতকাৰ্য
হব নোৱাৰিব। স্বৰ্গদেৱৰ আদেশ শুনি লাচিতে মাথোন ক’লে,
“আলাবৈত মোগল সৈন্ত জুম ৰাখি আছে। কেঁচা বৰলক
জোকালে গা সাৰিবলৈ টান হব। তথাপি স্বৰ্গদেৱৰ আজ্ঞা হৈছে,
কি বুলিম” ?

ইতিমধ্যে বামসিংহই আহোমক সন্মুখ যুদ্ধলৈ আহ্বান কৰি
অপমানসূচক পত্ৰ পঠিয়ালে। তাৰ লগে লগে দীৰ নৰাৰ নামে
সেনাপতিৰ ভলে একোঁজ সেনাও পঠিয়ালে। ববকুকনে ৰজাৰ

পত্ন পাই হুহুবি হেজাব সৈন্ত পঠিয়ালে, তেওঁলোকৰ সেনাপতি আহিল চাৰিকীয়া পেলন কুকন, দিখৌহুখীয়া বাজখোৱা, নামদৈয়কীয়া বাজখোৱা আৰু ওপৰ-দৈয়কীয়া বাজখোৱা। কুকনে বাৰসিংহলৈ কটকী পঠিয়াই জনালে যে তেওঁ একুবি হেজাব সৈন্ত মাৰ্খে পঠিয়াইছে। বাজপুত সেনাপতি বাৰসিংহলৈ তাৰিলে যে তেওঁৰ অলপ সংখ্যক সৈন্তৰ সহায়েৰে যুদ্ধত জয়লাভ কৰিলে তেওঁৰ সুখ্যাতি বাঢ়িব, সেইদেখি তেওঁ দীৰ নবাব সেনাপতিৰ তলে মাত্ৰ দহ হেজাব সৈন্ত পঠিয়ালে। বাৰসিংহৰ আজ্ঞা মতে মদনান্ধী নামে এজনী ডিবোতা বাজপুতৰ হুঁজাক সৈন্তৰ আগ-আগে গ'ল। বাৰসিংহলৈ তাৰিলে, “তাই যদি বশত পৰে তাৰ পৰা আমাৰ একো অপমান নহব। আৰু যদি পত্নৰ বশ-জয় হয় তাৰপৰা তেওঁলোকৰ একো সুখ্যাতি নাৰাঢ়িব”। পুৰুষ বগুৱাৰ দৰে সাজপাৰ আৰু বৰ্ষা পিন্ধি মদনান্ধীয়ে সৈন্তৰ আগ-আগে যাবলৈ ধৰিলে। এশবছৰ পূৰ্বে কোচৰ লগত আহোমে বণ কৰোঁতে অৱলম্বন কৰা কোঁশল এতিয়া অসমে অৱলম্বন কৰিলে। তেওঁলোকৰ কাঁড়ী আৰু হিলৈদাবীক ব্ৰাহ্মণৰ সাজপাৰ পিন্ধাই যুদ্ধৰ সৈন্তবাহিনীৰ আগত খোৱা হ'ল। বাৰসিংহলৈ হাতীৰ হাৰ্ড দাহত বহি এই ‘ব্ৰাহ্মণ’ সৈন্ত দেখি ঠাঁহিবলৈ ধৰিলে আৰু আহোমৰ মৌলিক বণ-কোঁশলৰ প্ৰশংসা কৰিলে।

আগাটৈ পৰ্বতৰ দক্ষিণে ডয়া-ময়া বণ আৰম্ভ হ'ল। মদনান্ধীয়ে বিজুলী বেগেৰে পত্নসৈন্তৰ ফালে খেদি গৈ ভালেমান অসবীয়া বণ-ৱাক কাটিলে। বৰ বেগেৰে ইফাল-সিফাল কৰাত মদনান্ধীক কাঁক আৰু গুলীয়ে একো কৰিব নোৱাৰিলে। অসবীয়াৰ প্ৰথম তিনি শাবী সৈন্ত ছেদেলি-ছেদেলি হৈ পৰিল আৰু মানুহো অনেক হানি হ'ল। ববকুকনে ধাটৈ থানি তাৰ জিতববপৰা যুদ্ধ কৰিবলৈ আদেশ দিলে। মদনান্ধীয়ে চতুৰ্শ শাবী অসবীয়া সৈন্তক আক্ৰমণ কৰোঁতে তেওঁৰ কোঁজ পাতত থকা অসবীয়া বগুৱাৰ সুখানুবি হ'ল। বাজপুত

সৈন্ত অইনকালে ঢাল লৈ ব্রহ্মপুত্ৰ পাৰ হব খুজিলে, কিন্তু এইবাবো সিহঁত অসমীয়া সৈন্তৰ সন্মুখত গৈ পৰিল। এইবাবৰ বুদ্ধত ব্রহ্মপুত্ৰৰ পাৰত শত্ৰুৰ গুলী লাগি মদনানুভীয়ে শ্ৰাণ এৰিলে।

মোগল সেনাপতি মীৰ নবাবে এইবাব নিজে অসমীয়া সৈন্তৰ ওপৰত আক্ৰমণ পৰিচালনা কৰিলে। চূড়ামণি দৈৱজ্ঞই লাচিতক কলে যে মীৰ নবাব এইবাব বণত পৰিব। লো-ঠাঠাবাৰ আঁৰত থাকি লাচিত ববফুকন আক ভেওঁৰ ঘাই সেনাপতিসকলে দূৰবপৰা বণ চাই আছিল। ভেওঁলোকে বুদ্ধৰ ফলাফলৰ বিষয়ে চূড়ামণি দৈৱজ্ঞক সুধিলে বোলে, “বুদ্ধত কোন কোন ঘাইল হব, কোন মৰিব আৰু কোনে সবাতকৈ টানকৈ বণ কৰিব”। বগুৱা বাহিনী বণ কৰিবলৈ আগবাঢ়ি যোৱা দেখি চূড়ামণি দৈৱজ্ঞই এই বুলি ভৱিষ্যৎ বাণী কবলৈ ধৰিলে, বোলে, “এওঁ মহাযোদ্ধা, এওঁ শত্ৰুক মাৰিহে আহিব। সিজন আঁৰিমৰা হব। আৰু ভূতীয়জন সম্পূৰ্ণভাৱে ধ্বংস হব”। দৈৱজ্ঞৰ গণনা আখৰে-আখৰে ফলিয়ালে। লাচিত ববফুকনে প্রশংসা কৰি ক’লে, “চূড়ামণি দৈৱজ্ঞ, তুমি গোটেই বুদ্ধশাস্ত্ৰ হাতৰ মুঠিলৈ আনিব পাৰিলা।”

আহোমৰ হাতত পৰাস্ত হৈ মীৰ নবাবৰ সৈন্ত বিজ্ঞে পলাবলৈ ধৰিলে। লুখুৰী ৰাজখোৱাই মীৰ নবাবক ধৰি লাচিত ববফুকনৰ আগত নি থিয় কৰালে। এই লুখুৰী ইতিপূৰ্বে মোগলৰ বন্দী হৈ দিল্লীত আছিল, আৰু মীৰ নবাবে কৈ-মেলি লুখুৰীক বন্দীৰপৰা মোকোলাইছিল। সেইমতে পূৰ্বৰ কথা সূৰি, মীৰ নবাবে নিজকে মুক্তি দিবলৈ লুখুৰীক ধৰিলে। ইয়াৰ উত্তৰত লুখুৰীয়ে কলে, “তুমি যি কৰিছিলি সেইটো মই কৰিব নোৱাৰোঁ। তোমাক যদি মই এৰি দিওঁ, মোৰ ল’ৰা-ছোৱালী পৰ্বন্তে সকলোকে কাটিব। এনে অভ্যুদয নকৰাই ভাল”। মীৰ নবাবক আহোম কোঠলৈ নি বন্দীৱা দি ধলে।

আহোমৰ এই সাম্প্ৰতিক বৰ-জয়ৰ নিচত মহা বিপৰ্যয় ঘটিল,

আক আলাবৈব যুদ্ধৰ কথা পৰিতাপ আক তুখেৰে মানুহৰ মনত পৰি থাকিব। বামসিংহই ভাৱলৈ বুকি পালে যে আহোমে যুদ্ধ আয়োজনৰ লগে লগে কুটনীতি আক অপপ্ৰচাৰৰ সহায় লৈছে। তেওঁ কলে—“পোনত্বে মোক কৈছিল বোলে, বগলৈ যাঁখোন একুবি-হেজাৰ সৈন্ত পঠিয়াইছে, সেই দেখি মই দহ-হাজাৰ সৈন্ত বগলৈ পঠিয়ালো, যাতে শত্ৰুৰ সৈন্ততকৈ মোৰ সৈন্তৰ সংখ্যা সবহ নহয়, আক যুদ্ধৰ নীতিও ভুল নহয়। সমান সৈন্তৰ যুদ্ধ দেখাতে পাঁপ”। বামসিংহ কোঠৰপৰা ওলাই তেওঁৰ ওস্তাদ সৈন্তবোৰক অসমীয়া বণুৱাক আক্ৰমণ কৰিবলৈ আদেশ দিলে, আহোমে তেতিয়া যুদ্ধত পোৱা বঙালৰ আহিলা-পাতি লৈ নিজ-নিজ কোঠলৈ উভতি আহিছিল। এইবাৰ ৰাজপুত সৈন্তই যন্ত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰিছিল, আক দীঘল বাকৰ আঁৰত থাকি যুদ্ধ কৰিছিল। অসমীয়া সৈন্তই কোঠ পাওঁ-পাওঁ হওঁতে ৰাজপুত সৈন্তই সিহঁতক আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে। এই আক্ৰমণৰ কাৰণে অসমীয়া সৈন্ত একেবাৰে সাজু হোৱা নাছিল আক এই ধৰণৰ নতুন যন্ত্ৰ আক দীঘল বাকৰে সজ্জিত ৰাজপুত অস্বাৰোহীৰ লগত যুদ্ধ কৰাৰো তেওঁলোকৰ অভিজ্ঞতা নাছিল। শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ আগত আহোম সৈন্ত ভিত্তি নোৱাৰিলে। ৰাজপুত সৈন্তই ইমান ওচৰৰপৰা আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে যে অতি কম সংখ্যক আহোম সৈন্তইহে বন্দুকৰ লিপ্-লিপ্-টো টানিব পাবিলে আক ধুত কাঁড় লগাব পাবিলে। ববকুকনৰ দহহেজাৰ সৈন্ত আগলৈৰ পৰাও প্ৰাণহীন অৱস্থাত পৰি থাকিব লগীয়া হ’ল। ইমান সৈন্তৰ প্ৰাণহানি কৰি বেছি ভাটি দিয়া সময়ত ৰাজপুত সৈন্ত বাহিনী নিজৰ কোঠলৈ উভতি গ’ল।

বামসিংহৰ আনন্দৰ পাৰ নোহোৱা হ’ল। তেওঁ কলে—“অসমীয়াৰ ইমান সাহ। অশ্বৰৰ আচোৱাৰীৰ লগত যুদ্ধ কৰিবলৈ সাহ কৰে!” অকল সেইদৰে যুঁখামি নকৰিবলৈ লাচিত্ত ববকুকনলৈ বামসিংহই কাঁড়ৰ আগত পত্ৰ মাৰি পঠিয়ালে। আহোম সেনাপতি

বৰফুকনেও ইয়াৰ ঊন্থৰত কাঁড় মাৰি জনালে—“দাতিয়াল বজা অনেক আহিছে। তাৰে কোনো জনে আমাত হুসুধি মৈদানত আনন্দ কৰিলে। এফৈদ পৰিছে, আৰু সগুগুন সাষ্টম হৈ আছে।”

আলাবৈত ঘটা এই বিপৰ্য্যয়ে লাচিত বৰফুকনক বৰকৈ বিচলিত কৰিলে। তেওঁ বাহৰত বহি দুখমনে গুণিবলৈ ধৰিলে—“আমাৰ একোটা সৈন্য একোটা হাতী, মই আজি তেনেকুৱা দহ হেজাৰ সৈন্য একেদিনাখনতে হেৰুৱালো।” মহামন্ত্ৰী আভন বুঢ়াগোঁহাই ডাঙ-বীয়াই বৰফুকনক এই বুলি বুজনি দিলে, বোলে—“অৱশেষত আমাৰেই ৰণ জয় হব, এনে দুৰ্ঘটনাৰপৰা আমাৰ উৎসাহ হ্ৰাস হব নালাগে। বাৰীৰ ভিতৰৰ পুখুৰী সিটোতেও আঠোটা-দহটা মানুহক শিকিয়ে বিক্ৰে। এইটো ৰণহে হৈছে। এইজানি দুই-চাৰিলোক কিয় নপৰিব? এই কথা বজালৈ জনাবলৈ ভাল নহয়।” থলত থকা বিষয়াৰ পৰামৰ্শ নামানি ওপৰৰপৰা আদেশ জাৰি কৰাৰ কু-পৰিণামৰ দৃষ্টান্ত এই আলাবৈৰ যুদ্ধতে পোৱা যায়। কিন্তু এইটো স্বীকাৰ কৰিব লগিব যে আলাবৈৰ বিপৰ্য্যয়ৰপৰা আহোমৰ বিশেষ ক্ষতি হলেও তাৰপৰা শত্ৰুৰ সুবিধা নাবাঢ়িল। আহোম সৈন্যৰ অতি ক্ষুদ্ৰ অংশৰ বিক্ৰেহে শত্ৰুৱে এইদৰে কৃতকাৰ্য হব পাৰিছিল।

ৰামসিংহই টানক গুৱাহাটী খোজে

আজাৰৈৰ বুদ্ধত ৰামসিংহই জয়লাভ কৰি গুৱাহাটী এবিৰলৈ টানকৈ ধৰিলে, আৰু গুৱাহাটীৰ গড় সজোৱাৰ খৰচ স্বৰূপে ডিনলাথ টকা অসমক দিবলৈ গাত ললে। ৰামসিংহই বুজিলে যে কেবামাহ ধৰি বুদ্ধ চলি থকা সত্ত্বেও অসমীয়াই এক ধৰ্ম্মীয়া মণ্ডলীও এৰি দিয়া নাই, আৰু শত্ৰুৰ প্ৰতিৰোধ কৰাৰ কোনো সুবিধাও এৰা নাই। তেওঁলোকৰ মিত্ৰিৰালিৰ যচনবো অস্ত নাই। ৰামসিংহ মহা বিপাকত পৰিল, ধৰিব নে এবিৰ একো ঠিক কৰিব নোৱাৰিলে।

ৰামসিংহই লাচিত বৰফুকনৰ বুদ্ধি আৰু বৰ-কৌশল প্ৰশংসা কৰিব ধৰিলে, আৰু তেওঁৰ পূৰ্বৰ কাহিনীৰ বিষয়ে অসমীয়া কটকী কোপতীয়া মাথবচৰণক সুধিলে—“মাথবচৰণ, মীৰজুবলাই তোমা-লোকৰ দেশ মাৰ্বোঙে এইজন সেনাপতি ক’ত আছিল ?” মাথবচৰণৰ সমিধান তেনে সেনাপতি আৰু তেনে কটকীৰ উপযুক্ত আছিল—“পূৰ্বদিশে নবা নামে এক দেশ আছে। হাতী, ঘোঁৰা, কাপোৰ, জাইসিবি শোধাত লেহেয় কৰিলত জাইসিবি আনিবৰ কাৰণে বৰ্ণদেৱে লাচিতক পাকিলে। সেই দেশক মাৰি-কাটি জাইসিবি লৈ আহিল। পাচে মাজুৰ-ৰা আহিছিল বুলি শুনি খেদি আহি কলিয়াবৰ পালত এনেতে শুনিছে বোলে মাজুৰ-ৰা হুকাল”। আনৰ মনত জয় সকাৰ কৰা শক্তি মাথবচৰণ কটকীৰ জন্মত আছিল, তেওঁ আৰু কলে—“ডিনলাথ প্ৰজা সহযিত্তে পাহাৰী বজ্জাকলো আহিছে, তেওঁলোকৰ মতি-পতি বুজা টান। তেওঁলোকে বৰ্ণদেৱক প্ৰাৰ্থি বৰলৈ আহিছে, ফুকনৰ আজালৈকো বাট বেচায়। এতিয়াও আহিব লাগিছে। কোনো ঠাইত হল পালে দাইলো কৰে ডাকো নেজাবি”।

মাধবচৰণ কটকীৰ জৰিয়তে গুৱাহাটী এৰি দিবৰ কাৰণে আৰু পূৰ্বৰ সীমানা ওলোতাই দিবৰ কাৰণে ৰামসিংহই পুনৰবাৰ অজুৰোধ কৰিলে। বৰফুকনে মাধবচৰণক লখিয়া পৰ্বতত থকা বুঢ়াগোহাঁইৰ তালৈ পঠিয়ালে। ডাঙৰীয়াৰ পৰামৰ্শ লৈ কটকী বৰফুকনৰ তালৈ উভতি আহিল। আহোমে কি মন কৰিছে—এই বুলি সোধাত মাধবচৰণে ৰামসিংহক বৰফুকনৰ হৈ এই বুলি উত্তৰ দিলে—“আমি স্বৰ্গদেৱৰ আজ্ঞাকাৰী, ৰামসিংহ ৰজা আৰু আমাৰ নিবন্ধ কিমান কাল বহিব? তেওঁ ববলোকৰ সন্তান। নিবন্ধ কৰিলে শ্ৰীতিগোট সহ উত্তৰোত্তৰ যাতে বৃদ্ধি পায় তেনে নিবন্ধহে কৰা উচিত, লোকেও প্ৰশংসা কৰে। সুচাক সুবৃদ্ধি মন্ত্ৰী বুলি ৰামসিংহ ৰজাক আমাৰ দেশৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধলৈ পঠিয়াইছে। এই দেশত পৰাংমুখ হৈ গলে তেওঁ কেনেকৈ প্ৰশংসা পাব?” কটকীৰ কথা শুনি ৰামসিংহই বৰফুকনৰ বাক্যকে মানি লোৱাৰ ভাও কৰিলে।

আহোমৰপৰা কোনো বিশেষ সুবিধা নাপাই ৰামসিংহে অসমৰ সেনাপতিসকলক ধন আৰু বঁটা দি ফুচলাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। তেওঁ মাধবচৰণ কটকীৰ আগত বিশ্বাসে কলে—“মই ফুকন ৰাজখোৱালৈ ধন দিওঁ, তেওঁলোকে ইয়াক পাই বৰাই-বুজাই গুৱাহাটী এৰি দিয়ক। মোক যি বোলে তাকে কৰিম”। পাচে কটকীয়ে তেনে কৰিবলৈ গাতো ললে, আৰু ধনো ললে। বৰফুকনলৈ বাখৰপতা কণ্ঠহাৰ এধাৰি উপহাৰ দিলে, আৰু তাক যুদ্ধলৈ যাওঁতে পিন্ধিবলৈ কলে। ৰামসিংহই নিজৰ কটকী পণ্ডিতৰায়ক মাধবচৰণৰ লগত পঠিয়ালে। এই পণ্ডিতৰায় এজন বিচক্ষণ কূটনৈতিক পুৰুষ আছিল। পণ্ডিতৰায়ে নিজৰ সকলো সামৰ্থ্য যুক্তিৰে বৰফুকনক গুৱাহাটী এৰি দিবলৈ কলে। বৰফুকন আগৰ সংকল্পতে দৃঢ় হৈ থাকিল। ফুকনে কলে—“উদয়গিৰিৰ স্বৰ্গ মহাৰাজা, জন্তুগিৰিৰ পাদশ্ৰাহ, এওঁলোক দুজনে সিদ্ধান্ত কৰিলেহে আমি নিজৰ ৰাজ্য এৰি

দিব পাৰিম ভোমালোকেও বজলাদৈখ এৰি তিদি পাৰিবা। আমি
সেৱক হৈ যদি কিবা নিবন্ধ কৰোঁ, স্বামীজনে ডাক নাৰামখিবও পাবে।
এইবুলি পণ্ডিত বাহুব লগত মাধবচৰণ কটকীক যোগলব ডালৈ
পঠিয়াই দিলে।

মুছব মীমাংসা এটাত উপনীত হবলৈ বামসিংহ বৰ ব্যুত্ৰ হৈ
উঠিল। পণ্ডিতবায়ব মুখে শুনিলে যে ইটামূলি কোঠ আকু কামাখ্যা
পৰ্বতৰ নামনিৰ মাজত গড়ৰ এছোৱাত লুইতৰ বালিত এটা সুবজ
আছে। এই বালি ডোখৰৰ নাম আন্ধাকবালি আৰু ইয়াৰ কাষৰেদি
বৰ্তমানে গুৱাহাটী ট্ৰেণ্ড ৰোড গৈছে। কামাখ্যাৰ নামনিত ১ বখা
ঠাইকে আমাবাজুৰি ঘাট বোলা হয়। ওঠৰ-ৰ পতিকাৰ বেহালৈকে
আন্ধাকবালিত এটা গড় আছিল। কি এতিয়া তাৰ কোনো
চিনচাব নাই। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰত থকা এইডোখৰ ঠাই সদাৰ নৈয়ে
খহাই নিয়াৰ আভাৱ সন্দেহ নাই। সুপ্ৰসিদ্ধ কামাখ্যা মন্দিৰ পূৰ্ব
ভাৰতত সন্মতকৈ পূৰ্বনি ডাক্তিক উপাসনাৰ ঠাই বুলি মানুহে বিশ্বাস
কৰে। গুৱাহাটীৰ পশ্চিমে দু'মাইল আঁতৰত এটা পৰ্বতৰ ওপৰত
এই কামাখ্যা মন্দিৰ প্ৰতিষ্ঠিত। কামাখ্যাৰ সন্মুখে উত্তৰ পাৰে
অখক্ৰান্ত মন্দিৰ। সেইদেখি দক্ষিণে আমাবাজুৰি ঘাট আৰু ইটা-
খুলি আৰু উত্তৰে অখক্ৰান্ত, এই তিনিও সলগ্ন কৰি এটা ত্ৰিভুজৰ
ছবি আঁকিব পাৰি। বামসিংহই আন্ধাকবালিৰ গড়ৰ সুবজটুকু
গুৱাহাটী সোমাবলৈ মনস্থ কৰিলে, লগত থাকিব একোজন অধিবাহী
সৈন্য আৰু ডেওৰ মানুহ আৰু বোৰা নায়ক তুলি লুইত পাৰ
কৰাব।

স্বৰ্গদেৱ চক্ৰবৰ্ত্ত্যসিংহৰ মৃত্যু

অসম-মোগলৰ যুদ্ধ এইদৰে চলি থকাত অসমৰ ৰজা চক্ৰবৰ্ত্ত্যসিংহৰ মৃত্যু ঘটিল, এপ্ৰিল ১৬৭০। অসমৰ মান-মৰ্যাদাৰ পুনৰ উদ্ধাৰত চক্ৰবৰ্ত্ত্যসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ অপৰিসীম আত্মসম্মান জ্ঞান আৰু দেশপ্ৰেম বাহকৈ কাৰ্য্যকৰী আছিল। তেওঁৰ আদৰ্শই সেনাপতি আৰু ৰণুৱা-সকলৰ অন্তৰত সাহ আৰু প্ৰতিজ্ঞাৰ বীজ বোপণ কৰিছিল। অসমৰ মুখিয়াল পুৰুষসকল গুৱাহাটীত থকাত স্বৰ্গদেৱে তলখাপৰ বিষয়াৰ সহায়েৰে ৰাজকাৰ্য্য চলাব লগীয়া হৈছিল আৰু দুৰ্ভাগ্যত থকা সৈন্য-সামন্তৰ কাৰণে মালুহ আৰু আহিলাপাতি যোগান দিব লগাত পৰিছিল। বাৰতীয়া ৰাজ্য পৰিচালনাৰ কাম সুদক্ষভাৱে সম্পাদিত হোৱাত সৈন্যক যোগান দিয়া কাম সুচাৰুৰূপে সম্পন্ন হৈছিল। যুদ্ধৰ আয়োজন প্ৰবল-প্ৰভাৱেৰে চক্ৰবৰ্ত্ত্যসিংহ স্বৰ্গদেৱে প্ৰবৰ্ত্তন কৰাত ইয়াৰপৰা চূড়ান্ত বিজয়ৰ কাম সহজসাধ্য হৈ পৰিছিল।

স্বৰ্গদেৱ উদয়াদিত্যসিংহ

স্বৰ্গদেৱ চক্ৰবৰ্ত্ত্যসিংহৰ মৰণান্তে তেওঁৰ ভায়েক উদয়াদিত্যসিংহ সিংহাসনত বহিল। ন-জনা স্বৰ্গদেৱ সাধাৰণভাৱে বুদ্ধ পৰিচালনাৰ কাৰণে সামৰ্থ আছিল, কিন্তু ককায়েক বজ্জাৰ দৰে শক্তিমন্ত আৰু উত্তোগপূৰ্ণ পুৰুষ নাছিল। বুদ্ধৰ গতি দীৰ্ঘলীয়া হোৱাৰ বাবে অসমীয়া সৈন্যৰ মাজত ওজৰ-আপত্তিও হবলৈ ধৰিছিল। বামসিংহই আগতকৈও সঘনে আৰু টানকৈ নিজৰ দাবী-প্ৰস্তাৱ ডাঙিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ অসমীয়া সেনাপতিসকলক বুজালে যে তেওঁৰ দাবী গ্ৰহণ নোহোৱালৈকে তেওঁ অসম এৰি নেযায়। দিল্লী এৰিবৰ সময়ত সত্ৰাট আওৰজাজেৱে বামসিংহক কোৱা কথাখিনি অসমীয়াৰ মাজত প্ৰচাৰ হবলৈ ধৰিলে। সত্ৰাটে বামসিংহক বোলে কৈছিল—“তুমি যদি অসমক পৰাস্ত কৰি আহিব পাৰা তেন্তে তোমাক ভাল গুৰুৰাও পাতিল আৰু বহুমূলীয়া উপহাৰ দিম। যদিহে নোৱাৰা তেন্তে তোমাৰ শিৰচ্ছেদ হব, ডাৰোপৰিও তোমাৰ ল'ৰা-ছোৱালী আৰু অঙ্গহী-বজ্জহীক তোমাৰ ঠাইবপৰা দূৰত নি মাৰিম”। অসমীয়া সেনাপতিসকলে বামসিংহৰ আশ্বিত্য প্ৰস্তাবসমূহক প্ৰত্যাৰ্জ দিবলৈ ধৰিলে আৰু ছয়ো-পক্ষৰে লেনদেন আগতকৈও শ্ৰীতিময় হ'ল।

বামসিংহই এইবাৰ তিনিজন কটকী পঠিয়ালে—ঘীৰা, বামহৰি কাৰ্জি আৰু পণ্ডিতবাৰ আৰু নিজৰ দাবী জনাই পত্ৰও দিলে। বৰ-কুকনে কলে—“আজ্ঞাৱাৰ ঘী আৰু মোৰ পিতৃদেৱতাৰ মাজত যি নিবন্ধ হৈছিল তাৰ সুখ্যাতি আজি অৱধি জিলিকি আছে। বজ্জাই যদি শ্ৰীতি বাহা কৰে তেনেহলে তেওঁ ঘীৰাকে পণ্ডিতবাৰকে পঠিয়াই দিম”। লগতে বামসিংহলৈ উপহাৰো পঠিয়ালে। বজ্জাই পণ্ডিতবাৰ আৰু ঘীৰাক ওন্তোতাই পঠিয়াবলৈ পাত ললে। অসমীয়া কটকী নীৰ আৰু বামচৰণে বৰকুকনক এই প্ৰস্তাৱ জনালে। এইবাৰ বামসিংহই অসমীয়া কটকীক বিশেষ সম্বাদেৰে ভুলিলে। কটকীক

সোণৰ খুবীতকৈ ফুলচন্দন আৰু ৰূপৰ কাঁহিতকৈ ডামোল পাণ দিলে। বঙালৰ কটকী পণ্ডিতবায়কো সেই সন্মানেৰে তুলিবলৈ ববফুকনে আয়োজন কৰিলে। ইয়াকে শুনি স্বৰ্গদেৱ উদয়াদিত্য-সিংহ মহাৰাজে পণ্ডিতবায় কটকীক তোলা সময়ত ব্যবহাৰ কৰিবলৈ ববফুকনলৈ চম্ভতাপ, কেপ কৰা ডলছা, পিকদান, ফুলচন্দন, ডামোল পাণ দিবলৈ সোণৰ খুবী, ৰূপৰ কাঁহি, বনকৰা চন্দোৱাৰ পঠিয়াবলৈ যত্ন কৰিলে।

কিন্তু বামসিংহই ভালকৈ বুজিলে যে অসমীয়াৰ আন্তৰিক কাৰণে দেখুৱা চেষ্টাৰ উদ্দেশ্য আছিল চূড়ান্ত যুদ্ধৰ কাল হোঁহোঁকাই নিয়া। বামসিংহই অসমৰ কটকী নীম আৰু বামচৰণক কলে, বোলে—
 “বাৰে-বাৰে উকীল পঠাওঁ, কামতো একো হাছিল নহয়। ববফুকনে মোক গুৱাহাটী এৰি দিয়ক, আৰু হৈয়দ কিবোজৰ বেটা হৈয়দ চালাকো এৰি দিয়ক। মই যদি ইয়াতকৈ অধিক বিচাৰোঁ মোক এই হাতৰ ডবোৱাল পৰমেশ্বৰীয়ে খাব, আৰু মোৰ ডিঙিৰ মুক্তাব কণ্ঠহাৰ মহালক্ষ্মীয়ে মোক চিৰকাললৈ এৰিব। মোৰ কথাত যদি সজ্ঞাত নেযায় তেন্তে লোহিত্যৰ সমীপত মাধব গোঁসাই আছে, তাতো লপত কাঢ়িম। ভাই ফুকনে যদি এই কথা গাত লয় তেন্তে তেওঁ যি খোজে মই তাকে দিম”। বামসিংহই এই সমিধান নীম আৰু বাম-চৰণৰ জৰিয়তে পঠিয়ালে, লগত মোগলৰ কটকী আৰু পত্ৰ একো নিদিিলে। বামসিংহৰ প্ৰস্তাবৰ কথা ফুকনে স্বৰ্গদেৱলৈ জনাই পঠালে, কিন্তু স্বৰ্গদেৱে ববফুকনৰ প্ৰস্তাবক গ্ৰাহ্য নকৰিলে, কাৰণ তাক বামসিংহৰ কটকীয়ে অনা নাছিল। পণ্ডিতবায় কটকীক তুলিবৰ নিমিত্তে স্বৰ্গদেৱে যি যি বাহানি বঁজাই থৈছিল তাকো ববফুকনলৈ নপঠিয়ালে।

ববফুকন অযুখ্যে সেনাপতিসকলে গুৱাহাটী এৰি দিবলৈ সন্মত কৰিছিল বুলি জনা যায়। কিন্তু এই সিদ্ধান্তৰ সঠিক কাৰণ কি তাক

জানিব পৰা নেযায়। মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোঁহাই ডাঙৰীয়াট এই প্ৰস্তাবত অমান্তি হৈ ক'লে—“ভোমালোকে যি বুলিছা সিও এক কথা। কিন্তু এতিয়া গুৱাহাটী এৰি দিব লাগিলে, আগেয়েনো এৰি নিদি কি নিমিত্তে বুদ্ধ কৰি আহিলাপাতি হানি কৰিলে? বামসিংহই শপত কাঢ়ি সীমনা খুজিছে। আমি দিলেও বামসিংহৰ শপত পাৰ্শ্বাহাই বাখে কি নেবাখে! বামসিংহৰ শপত ছাই-আলিৰ নিচিনা। তেওঁৰ অঙ্গীকাৰ পাচলৈ যিজন নবাব আহিব তেওঁ বাখে নে নেবাখে ডাৰো ঠিকনা নাই। ভেতিয়া হলে আমি কি কৰিম? আক গুৱাহাটী এৰি আন কলৈ যাম? পাচলৈ আমি গড়গাওঁ এৰি নামৰূপলৈ যাব লাগিব”। বুঢ়াগোঁহাইৰ মতকে স্বৰ্গদেৱে বাখিলে। স্বৰ্গদেৱৰ আজ্ঞামতে আহোম সেনাপতিসকলে বুদ্ধৰ কাৰণে সষ্টম হৈ ব'ল।

ইতিমধ্যে সত্ৰাট আওবজ্জৈৱে বহুপ-খাঁৰ মুখে কৈ পঠিয়ালে, বোলে—“মই বামসিংহক অসমৰ সন্মুখে বুদ্ধলৈ পঠিয়াইছোঁ, তাৰ মানুহৰ লগত মতিবালি কৰিবলৈ পাঠোৱা নাই।” এই বহুপ-খাঁ সুপ্ৰসিদ্ধ নৌ-সেনাপতি মনোৱাৰ-খাঁৰ ভতিজাক আছিল। বামসিংহই বোলে—“মই বুদ্ধ কৰি চালেঁ, বুদ্ধত নোৱাৰি, বন্দুক যাঠি বৰচিৰ বুদ্ধৰো প্ৰয়োজন নাই, মৈদান নহয়। উস্তবে-দক্ষিণে অসমে বেহুগড় কৰিছে। পানীৰে এটি বুদ্ধ আছে।”

বামসিংহই দিল্লীৰপৰা এটি বাৰ্তা পাই মনত বৰ দুখ পালে। বামসিংহ অসমত থকা সুবিধা লৈ সত্ৰাট আওবজ্জৈৱে এদিন খং উঠি পুতেক কৃষ্ণসিংহক বাঘৰে সৈতে বুদ্ধি বং দেখুৱাবলৈ কলে। কৃষ্ণসিংহই ঢাল তবোৱাল লৈ আগবাঢ়ি গৈ বাঘৰ লগত কিছুপৰ বুদ্ধ কৰি তাক তবোৱালেৰে কাটি দুডোখৰ কৰিলে। এই বাতৰিৰ লগতে বামসিংহৰ মাক আৰু পত্নীয়ে পত্ৰ লিখি জনালে, বোলে—“কৃষ্ণসিংহক পাদশ্চাহে বাঘৰে হুঁজাই নাৰিব খুজিলে, এনে মিত্ৰ পাদশ্চাহ! আমাৰ বংশে অনেক বজ্জাসকলক পাদশ্চাহৰ বশ কৰি

দিছে। তাব যশ-ধৰ্মে আমাক আটিছে! পূৰ্বৰ দেশ মাৰি যোগলব
বল কৰি দিলেহে আটিবনেকি? আক শুনিছো সেই দেশত অনেক
নাম-কীৰ্তন প্রকাশ হৈ আছে, আক তাত গো-ব্রাহ্মণ বৈষ্ণবসকল সুখ
শান্তিৰে আছে। তেনে দেশ মাৰিলে তাব পৰিণাম কি হয় তাক
তুমি জানা। আক মনত ৰাখিবা যে অসমদেশ মাৰি মাজুম-খাঁ সবহ-
দিন জীয়াই থাকিব নোৱাৰিলে। ইয়াকে চাই যি ভাল হয় তাকে
কৰিবা”। ইয়াকো শুনা গৈছিল যে সম্ৰাট আওবঙ্গজেন্নে বামসিংহৰ
পুতেকক ইছলাম ধৰ্মত দীক্ষিত কৰিবলৈ প্রস্তাব কৰিছিল।

শৰাইঘাট যুদ্ধত অসমীয়াৰ জয়

ৰামসিংহ বৰুৱাই ভুলকৈ বুজিছিল যে শাস্তিৰ প্ৰস্তাবৰপৰা একো ফল নধৰে। এইবাৰ তেওঁ আক্ৰমণৰ ব্যৱস্থা কৰি যুদ্ধৰ চূড়ান্ত সিদ্ধান্তৰ কাৰণে চেষ্টা কৰিবলৈ ধৰিলে। আন্ধাকবালিৰ গড়ৰ শুবজাইদি গুৱাহাটী সোমোৱাৰ সম্ভাৱনা আৰু বৰফুকনৰ নৰিয়া অবস্থাৰপৰা সুবিধা হ'ব বুলি ৰামসিংহই ক্ষিপ্ৰ গতিৰে কাম কৰিবলৈ ধৰিলে। পাঁচোটা মোগল চৰ্দাৰে নাৱৰপৰা হিলৈ কাঁড় মাৰিবলৈ ধৰিলে। তাৰ ভিতৰত দুটা ফিবিজিও আছিল। তাকে দেখি অসমীয়া নাও আমাবাজুৰি ঘাটৰ পোনে ভটিয়াবলৈ ধৰিলে। ঘোঁৰাত উঠি মোগলৰ সেনাই আন্ধাকবালিৰ পোনে নাও মেলিলে। গড়ৰ শুবজা ইতিমধ্যে মেৰামতি কৰাত মোগলৰ নাও উত্তৰপাৰে জুৰিয়ালৈ গ'ল। অসমীয়া সৈন্যই মোগলৰ নাও খেদি অশ্বক্ৰান্ত পালেগৈ।

বৰফুকনৰ তেতিয়া টান নৰিয়া। আৰু তেওঁ নিজে সৈন্য চলাব নোৱাৰাৰ কাৰণে আহোমে এক প্ৰকাৰে যুদ্ধ জয়ৰ আশা এৰিব লগাত পৰিল। কিছুমানে উজ্জাবৰ মনেৰে নাৱত মাল-পত্ৰ বোজা দিবলৈ ধৰিলে। অশ্বক্ৰান্তৰ্ত সেনাপতি আছিল মিৰি-সন্দিকৈ পৰিয়ালৰ হাজৰিকা এজন, তেওঁৰ মাজুহে যুদ্ধ এৰা দেখি সহায় বিচাৰি বৰফুকনলৈ প্ৰাৰ্থনা জনালে। বৰফুকনে হাজৰিকালৈ কৈ পঠিয়ালে বোলে—“তোৰ মাজুহক কৰি যে মই ইয়াতে মৰিম, আৰু যুদ্ধ এৰাৰ কথা মই সপোনতো ভাবিব নোৱাৰোঁ। চিলাৰ পৰ্বতত মই চাৰি কড়াৰ মাটি কিনি থৈছোঁ। মই মৰাৰ কাল আছে, যদি নমৰাকৈ থাকোঁ মই ৰাজ্যতকৈ পাচতহে চাম।” নবা হাজৰিকা নামে সেনাপতি এজন সিন্দূৰীঘোপাবপৰা আহি অশ্বক্ৰান্তত স্বৰ্গদেৱৰ

শবণ দি ভাগিব খোজা সৈন্যৰ আগত আঠু লৈ বোলে—“ৰাজ্য ঐ, সুনীয়া কাঁহিত বিহ ঢালিব খোজ যদি ভাগ।” এই কথা শুনি বৰফুকনে নবা হাজৰিকালৈ ততালিকে দুহেজাৰ সৈন্য পঠিয়াই দিলে।

যুদ্ধ এৰি পলাবৰ কাৰণে ইমান খৰ-খেদা লাগি গ’ল যে বহতীয়া লিগিৰাহঁতে বুঢ়াগোহাঁই আৰু বৰফুকনৰ বস্তু নারত বোজাই দিবলৈ ধৰিলে। এনেকি বৰফুকনৰ নাও কিছুদূৰ উজাই আনি লতালিল পোৱালে। বৰফুকনে নৰিয়াত পৰি কাঁড় ঘৰৰ লোটতে থাকি যুদ্ধৰ গতিবিধি চাই আছিল। মোগলৰ নাও জুৰিয়াৰপৰা অশ্বক্রান্তলৈ যোৱা তেওঁ দেখিলে। তেওঁ ভাবিলে যে অতি সোনকালে দুয়ো-পক্ষৰ তয়া-ময়া বণ লাগিব, আৰু সেই বণত আহোম সৈন্যক মাৰি খাস্তাং কৰিব।

নৰিয়াৰ কাৰণে বৰফুকনে লৰচৰ কৰিব নোৱৰা হ’ল। তেওঁক পিৰাৰে সৈতে বাটঘৰলৈ নিবলৈ কুলে, বোলে—“ৰঙাল কিমান পাইছেহি চাওঁ।” চাৰিটা ভুঞাৰ পোৱালিয়ে বৰফুকনৰ পিৰাৰ চাৰিথুৰাত ধৰি তেওঁক বাটঘৰলৈ আনিলে।

এটা মুহূৰ্ত্তও পেলাই দিব নোৱাৰি! বৰফুকনে শত্ৰুক খেদি যাবলৈ মন কৰিলে। এতিয়া ভাল সময় উপস্থিত হোৱা নাই বুলি মোগলক আক্ৰমণ কৰিবলৈ অচ্যুতানন্দ দলৈয়ে বৰফুকনক হাক দিলে। বৰফুকনৰ জীৱনত এটা ভীষণ সমস্যাৰ সন্ধিক্ষণ উপস্থিত হৈছে। তেওঁৰ সৈন্য শত্ৰুৰ হাতত ধ্বংস হোৱাৰ উপক্ৰম, আৰু তাৰ লগে লগে তেওঁৰ দেশৰ স্বাধীনতাও লুপ্ত হোৱাৰ আগন্তুক। ইপিনে শান্ত্ৰই বাধা দিছে বোলে—“এনে সময়ত শত্ৰুক আক্ৰমণ কৰিলে পৰাজয় অনিবাৰ্য।” তেওঁ নিজে আদেশ প্ৰচাৰ কৰিছিল যে তেওঁৰ অনুশালৰপৰা খেনহিলৈৰ মাত দুশুনিলে কোনেও গুলী-কাঁড় মাৰিব নোৱাৰিব। স্বৰ্গদেৱৰ চ’ৰাত ব্ৰাহ্মণ আৰু আহোম দৈবজ্ঞ

বিশেষ বিশ্বাসৰ পাত্ৰ আছিল। সুধিৱাল সেনাপতি আৰু ৰাজ্য চলোৱা বিষয়াসকলৰ লগত সুনিপুণ দৈবজ্ঞসকল আছিল, আৰু স্বৰ্গদেৱসকলে আদেশ প্ৰচাৰ কৰিছিল যে বুদ্ধৰ আয়োজন আৰু আক্ৰমণ আৰম্ভ কৰাৰ পূৰ্বে দৈবজ্ঞসকলৰ মতাৰিত লব লাগিব। ৰাজনৈতিক ক্ষেত্ৰত জ্যোতিষৰ ব্যৱহাৰৰ বিষয়ে বিশ্বদ গ্ৰন্থ প্ৰচলিত আছিল। দেশৰ এজন মুখ্য বিষয়া হৈ, আৰু দেশৰ দৰ-দস্তৰ জানি দৈবজ্ঞৰ মতামত লাচিত ববফুকনে অগ্ৰাহ্য কৰিব নোৱাৰিছিল। অসহ্য আৰৱীক আৰু মানসিক যত্নশীল ভোগ কৰিবলৈ ধৰি ফুকনে কলে—“গণক, স্বৰ্গদেৱে নৌকাটোডেই মইহে ভোক কাটিম।” নিজৰ গণনাৰ ওপৰত অচ্যুতানন্দৰ দৃঢ় বিশ্বাস আছিল, তেওঁ লাহেকৈ মাত লগালে—‘কাটিবা’। এইখিনিতে লাচিত ববফুকনৰ সন্তুষ্ট-মুচক মনোবৃত্তি স্বীকাৰ কৰি কব লাগিব যে দৈবজ্ঞই শত্ৰুৰ লগত কিবা অভিসন্ধি কৰিছে বুলি তেওঁ একমুহূৰ্তলৈকে সন্দেহ কৰা নাছিল।

লাচিত ববফুকনে দৈবজ্ঞৰ নিষেধ মান্ত কৰিলে। বুদ্ধৰ অৱস্থাৰ বিষয়ে তেওঁ তিলে-তিলে বাতৰি পাই আছিল। ববফুকনে আৰু ধৈৰ্য ধৰিব নোৱাৰি কলে—“বঙাল দেখো আমাৰাজুৰি পাৰ হ’ল। গণক, তয়ো কটা গলি, মোৰো তুৰ্যল আনি চাউল-কানি মাৰিলি”। ক্ষন্তকৰ পাচতে দলৈয়ে কলে—“স্বৰ্গদেৱৰ আশ্বত উত্তম পাইচো। এতিয়া বঙালক ধৰিবলৈ উঠিব লাগে। এই ক্ষণতে ৰামচন্দ্ৰই বাৰণক আক্ৰমণ কৰিছিল।”

ববফুকনে খবৰীখেলৰ নদাইৰ পাতি ধৰি বাটৰবলৈ আহি নান্দত উঠিলেহি, লগত ছখন বুদ্ধৰ নাও আছিল। আহোম সৈন্ত পলাব ধৰা দেখি ববফুকনৰ নাৱৰীয়াই তেওঁৰ নাওখন উজাৰলৈ ধৰিলে। ইয়াকে দেখি ববফুকনে নাৱৰপৰা চিঞৰি মাতি লগালে—“বঙালৰ লগত বুদ্ধ কৰিবৰ নিমিত্তে স্বৰ্গদেৱে এই ধলধৰৰ

সকলো লোক মোৰ হাতত দি থৈছে। এতিয়া মই দুখুঁজি বশ এৰি ল'ৰা-ভিৰোতাৰ লগলৈ যাম নেকি? বন্দী চহীয়ালে মোত দুখুঁজি কিয় নাওঁ উজাই মেলিব"? এই বুলি চাৰিটা চহীয়ালক হেংদানৰ গাদীৰে কোবাই পানীত পেলালে। লগৰ মাহুহে মাতিলত সিহঁতক নারলৈ তুলিলে।

ইমান ততাতৈয়াকৈ চহীয়ালক শান্তি দিয়া দেখি বগুৰাবোৰৰ প্ৰাণত বিষম ভয় সোমাল। এনে এটা ধক উঠিল বোলে বৰফুকনে বঙালক নখৰি ৰাজ্য ভাগিবৰ দেখি মাহুহ কাটিছে, পানীত বান্ধি পেলাইছে। হাবিত লগা জুইৰ দৰে এই বাৰ্তা বেগেৰে প্ৰচাৰিত হোৱাত সৈন্তসকল আচম্বিতে উৎকট সাহেৰে অনুপ্ৰাণিত হ'ল। বৰফুকনে সকলোৱে গুনাকৈ চিঞৰি ক'লে—“বঙালে মোক ধৰি নিয়ক, ৰাজ্য সুখে-শান্তিৰে ঘৰলৈ ওভতি যাওক”। হিলৈ জাবি কৰি বৰফুকনৰ সাতখন নাও বঙালৰ সন্মুখে মেলিলে। বৰফুকনক বঙালৰ নারৰ সন্মুখীন হোৱা দেখি দুয়োপাৰৰ অসমীয়া নাও জটিয়াই বৰফুকনৰ গালৈ মেলিলে। অসমীয়া সৈন্তই পাৰৰপৰা আক নারৰপৰা গুলীয়াবলৈ ধৰিলে। আন্ধাকবাণিৰ সুবজইদি গুৱাহাটী সোমাব পাৰিম বুলি মোগল সেনাপতি ঘছিপ-খাঁই নারত বহি অসমীয়াৰ পিনে পিঠি দি হোঁকা হপি আছিল। লক্ষৰ গুলী লাগি ঘছিপ-খাঁই প্ৰাণ এৰিলে।

অসমীয়া বুদ্ধৰ নাও বঙালৰ নারৰ মাজত সোমাল। দুয়োপক্ষৰে ভিতৰত টান বুদ্ধ হ'ল। কামাখ্যা, ইটাখুলি আৰু অম্বকান্ত, এই তিনি ঠাইত নাও উপচি পৰিল, আৰু সৈন্তবোৰে দুবুৰি সাৰিবলৈ পানীত পৰি কক্ৰকাবলৈ ধৰিলে। আহোম্বে এখন নারৰ পাচত আন এখন জোৰা দি ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰত দলং বান্ধিলে। অসমীয়াৰ আক্ৰমণৰ প্ৰকোপত মোগল ভিৰ্তিৰ নোৱাৰিলে। অসমীয়াই নিজৰ প্ৰাণ আৰু স্বাধীনতা ৰক্ষা কৰিবলৈ বুদ্ধ কৰিছিল। আৰু

মোগলে বৃদ্ধ কবিছিল বৃদ্ধকল্পব খৌবব আক বাজ্য-বৃদ্ধিব
বিলাসব কাৰণে। বঙালব কাঁলে বিত্তব সৈন্ত হালি পখিল।
বৃদ্ধব থলিবঙ্গবা তিবিমাইলমান ভাটিত থকা পাঠলৈকে অসবে
বঙালক খেদিলে। স্বৰ্ণকুণ্ডনে আক খেদি বাবব মন কবিছিল।
অচ্যুতানন্দ মলৈয়ে হাক মিলতহে আক খেদি মগ'ল। বৃদ্ধব অবমান
হ'ল আক সুনিশ্চিতভাৱে অসমব জয়লাভ হ'ল।

বৃদ্ধব খেহত বামসিংহই অসমব সাহসিত আক 'ঈশকৌশলব
প্ৰশংসা কবিলৈ থবিলে, বোলে—“প্ৰতিজন অসমীয়া সৈন্ত লাও
চলোৱা, কাঁড়ববা, বাঁহিৰ থলা, আক হিলৈ কামান মৰা, এই
সকলোডেই পাকৈত। এনেদৰে সকলো কামতে পাৰ্গত বপুৱাব
দৃষ্টান্ত ভাবতবৰ্ধত মই ক'জো দেখা নাই”। বামসিংহই আক
কলে—“অসমব সমুখে বি আহিব তাব গালত হাবীৰ বাঢ়নিবে
কোবাব”।

আগব দিনত গুৱাহাটী আক তাৰ ওচৰব অকলক শবাইঘাট
বোলা হৈছিল। অৱশ্যে, পাণ্ডুব উদ্ভবপাবে থকা আমিনদাওঁ
নামব সক গাওঁখনকে প্ৰকৃত পক্ষে শবাই বোলা হৈছিল। আমিন-
গাঁৱত বৰ্তমানে এটা বেলব ষ্টেচন বহিছে। সেইদেবি এই বন্দক
শবাইঘাটব বৃদ্ধ বুলি কোৱা হয়। গুৱাহাটী আক তাৰ ওচৰে-
পাঁজৰে থকা বিষয়াসকলক সদায় শবাইঘাটীয়া বোলা হৈছিল।
আক যিসকল সেনাপতিৰে শবাইঘাটব বৃদ্ধত অংশ গ্ৰহণ কবিছিল
তেওঁলোকক পাঠলৈকে শবাইঘাটীয়া বুলি বৰ্ণোৱা হৈছিল।
মোগল সম্ৰাটব অনুগ্ৰহ পুনৰ পাবলৈ বামসিংহই বি'আখা
কবিছিল শবাইঘাটব বন্দ আৰোম বিজয়ী হোৱাত সেই আখা
সমূলে উৎপাতিত হ'ল। অসমব স্বৰ্ণবহাবজাক পৰাস্ত কবিবব
মনেৰে বামসিংহ ইয়ালৈ আহিছিল, কিন্তু সামৰিক আয়োজন আক
শ্ৰীতি-প্ৰস্তাব আদি বৃদ্ধব সকলো কৌশল অবলম্বন কৰিও বামসিংহ

আশা চৰিতাৰ্থ নহ'ল। 'আলমগীৰ-নামা' গ্ৰন্থকাৰে অসমৰ নৃপতিসকলক কৰা প্ৰশংসা-বাণী শৰাইঘাটৰ যুদ্ধত ন-কৈ কলিয়ালে—“অসমৰ বজাসকলে কেতিয়াও বশুড়া আৰু বাধ্যতা স্বীকাৰ কৰি আনৰ আগত শিৰ দোঁওৱা নাই। তেওঁলোকে অতি ক্ষমতাপন্ন সম্ৰাটকো কোনো কৰ বা খাজনা দিয়া নাই, তেওঁলোকে হিন্দুস্থানৰ দিৱিজয়ী সেনাপতিসকলৰ উচ্চ অভিলাষ আৰু বিজয়-বাসনাৰ গতিবোধ কৰিছে। যিসকল বীৰ ভুবনবিজেতা বুলি প্ৰসিদ্ধ তেওঁলোকেও অসমৰ বিৰুদ্ধে কৰা যুদ্ধৰ কোনো মীমাংসা কৰিব পৰা নাই”। ইয়াৰ লগতে আধুনিক যুগৰ লিখক এজনৰ মন্তব্যও উল্লেখ কৰিব পাৰি—“আফ্ৰিকাৰ অপৰাজেয় জাতি নিগমিদিয়ান আৰু মোৰীটেনিয়ানসকল ৰোম সাম্ৰাজ্যৰ পক্ষে যেনে অজেয় আছিল মুছলমানৰ পক্ষে অসমীয়াসকলো তেনে অজেয় আছিল”!

যুদ্ধৰ সামৰণিত, বস্তু ভৰা দি নাওঁ উজাবলৈ আয়োজন কৰাৰ নিমিত্তে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াই তেওঁৰ বন্দী আৰু লিগিৰা বোৰক শান্তি দিবলৈ বিচাৰিলে, বোলে—“তহঁতে মোৰ এনে দুৰ্য্যশ আনিবলৈ খোজ? লোকে বলিব মই ভৰা দিবলৈ কোৱাতহে দিছে”।

বামসিংহই হল কৰি যুদ্ধক্ষেত্ৰ এৰি যোৱাৰ সম্ভৱ বুলি আহোমে বলৰ কাৰণে সঠক হৈ থাকিল। যুদ্ধৰ দিনা ৰাতি মোগলে বাহৰত খাই-বৈ আছিল। বামসিংহই পিচদিনা পুৱা আকৌ গুৱাহাটী আক্ৰমণ কৰিব পাৰে বুলি আহোম চোৰাংচাৱাই লাচিত বৰফুকনক জনালে। শত্ৰু সেনাৰ গতি-বিধিৰ বাতৰি সন্ধে জানিবৰ নিমিত্তে বৰফুকনে খাপে খাপে বাতৰি-যোগনীয়া মাজুহ থলে। মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াই আৰু অন্যান্য সেনাপতিক যুদ্ধৰ কাৰণে তৈয়াৰ হৈ থাকিবলৈ ক'লে। বঙালৰ প্ৰকৃত উদ্দেশ্য

কি এই বিষয়ে অচ্যুতানন্দ দলৈক সুধিলে। দলৈয়ে বেমানিকৈ কলে বোলে—“আজি আমি বংহে চাম”। চোবাংচোৱাই বৰফুকনক জনালে—“আক্ৰমণৰ কোনো আগভুক নাই। যোগলে তামিষবা ভাঙি তাক ভাঁজ কৰি নারুত ভৰা দিছে। সিহঁতে ভটিয়াবলৈ আয়োজন কৰিছে”।

বৰফুকনে সৈন্যক এই বুলি আদেশ দিলে—“তহঁতে বঙালক দূৰবপৰা খেদি যাবি, কিন্তু ছিলৈ কাড় মাৰি সিহঁতক হাৰাশান্তি নকৰিবি। সিহঁত পুৰণা সীমা মানাহ পালেগৈ, তহঁতে তাকে এটা কোঠ দি সীমা ৰখি থাকিবি”। ইয়াৰ কাৰণে পঠোৱা কোজৰ সৈন্যই বৰফুকনক ক’লে যে—“আমি বঙালক ধৰিমনে? খেদি ধৰিলে বঙালৰ আহিলাপাতি কিছু পাম”। লাচিত বৰফুকন পলৰীয়া শত্ৰুৰ সা-সম্পত্তি লুটি চহকী হোৱা বিধৰ মানুহ নাছিল। তেওঁ মাত লগালে—“এক বৎসৰ যুদ্ধত নোৱাৰি বঙালে লাজ পাই ভটিয়াই যাবলৈ ধৰিছে, পলৰীয়া সৈন্যক লুৰি স্বৰ্গদেৱ আৰু পাত্ৰ-মন্ত্ৰীৰ কলত আনিবলৈ মোৰ মন নাই”।

ফুকন ৰাজখোৱা জনচেৰেকেও পলৰীয়া বঙাল সৈন্যক ধৰিবলৈ মন কৰিছিল। ইয়াকে শুনি বৰফুকনে ক’লে—“ধৰিব পাৰিলে ভাল, কিন্তু আলাবৈত ৰামসিংহক আগবাঢ়ি ধৰি আমাৰ কেনে দুৰ্দশা হ’ল তাকে মনত ৰাখিব লাগে। কিন্তু পোনতে পলৰীয়া সৈন্যৰ বলাবল বুজিব লাগিব। খেদি ধৰিলে পৰিণামৰ কথা এবাৰ ভাবি চাবা, আৰু যি ভাল হয় তাকে কৰিবা”। বৰফুকনৰ ধৈৰ্যশীল মনোবৃত্তিয়ে সেনাপতিসকলৰ মনত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিলে, আৰু তেওঁলোকে পলৰীয়া বঙালক আক্ৰমণ কৰাৰ প্ৰস্তাব পুনৰ উত্থাপন নকৰিলে। ১৫৯২ শকৰ চ’তৰ ২৩ দিন যাওঁতে, ১৬৭১ খ্ৰঃ অৱ্দৰ ৫ এপ্ৰিল তাৰিখে, ৰামসিংহ ভাটিমুৱা হ’ল। হাজ্জা এবাৰ পূৰ্বে হয়গ্ৰীৱ মাধৱৰ মন্দিৰত পূজা কৰি তাত থকা ব্ৰাহ্মণসকলক ৰামসিংহই কলে বোলে—“বৰনবাব লাচিত বৰফুকন সামাগ্ৰ বীৰ

নহয়। যজ্ঞাকৃতি গড়। যই এ ক. ঠাইত ছিত্ত নেপালো"।
ববকুকনে গুৱাহাটী আৰু মানাহা—এ ১১ ব ভিতৰত থকা কোঠালৈ
আহোম সৈন্ত পঠিয়ালে।

যুদ্ধ জয়ৰ বাতৰি গড়গাঁৱলৈ স্বৰ্গদেৱৰ ভালৈ যথাবিধি পঠোৱা
হ'ল। স্বৰ্গদেৱে যুদ্ধজয়ী সেনাপতিসকললৈ বহুমূলীয়া উপহাৰ
পঠিয়ালে। স্বৰ্গদেৱে অচ্যুতানন্দ দলৈক সমুদ্ৰস্নানৰ উপাধি দি,
আৰু তেওঁক মাটি আৰু বেটা-বন্দী সমন্বিতে কামৰূপৰ কন্যা এটিক
বিত্ত দিয়ালে। অশ্বজ্ঞাস্ত পলাব খোজা সৈন্তক উদগনি দি বন্ধাৰ
কাৰণে নবা হাজৰীকাক এহেজাৰ টকা পুৰস্কাৰ দিলে।

লাচিত ববফুকনৰ মৃত্যু

শবাইবাটৰ যুদ্ধৰ অলপ পাচতে লাচিত ববফুকনৰ মৃত্যুত
যুদ্ধ জয়ৰ আনন্দত শোকৰ টা পৰিল। যোগলক আক্ৰমণ কৰা
সময়ত ফুকনৰ ভীৰপাতে ছব। ডেওৰ শৰীৰে এনে মহাসমস্ৰাৰ
ভাৰ সহিবলৈ অপাৰগ হলেও ডেওৰ মনৰ অদম্য উৎসাহে কৰ্তব্যৰ
পথত ডেওক আগবঢ়াই নিছিল। ডেউৱা সৈন্যৰ অৱস্থা উৎসাহ-
বিহীন হৈছিল। লাচিত ববফুকনে সৰুটৰ সময়ত নিজে আগ হৈ
যুদ্ধ পৰিচালনা কৰা হলে অসমীয়াই নিশ্চাক্ষনকভাৱে পৰাজয়
বৰণ কৰিব লগীয়া হ'লহেতেন। ইংলণ্ডৰ সূত্ৰসিদ্ধ নৌ-সেনাপতি
লৰ্ড নেলচনৰ দৰে লাচিত ববফুকনেও যশ-সম্মতিৰ কোলাত শেষ
নিদ্বাস পেলালে, আৰু শবাইবাটৰ যুদ্ধ অসমীয়াৰ টেকেলগাব হল।

১৮২৬ চনলৈকে ঘটনাবলীৰ আভাস

লাচিতৰ যুত্থাত ভেওঁৰ ককায়েক নিমাতী বৰফুকন হ'ল, ভেওঁ মেটেকাতলীয়া ঠালুক লোলা বৰফুকন বা বুঢ়াফুকন নামেও জনাজাত। পুনৰ অসম অন্ধ্রমণৰ সুবিধাৰ আশাৰে বামসিংহই ১৬৭৬ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰীলৈকে বঙামাটিত থানা কৰি আছিল। মোগলৰ সৈতে পুনৰ যুদ্ধ হোৱা আশঙ্কাত আহোমসকল গুৱাহাটীত ভৈয়াৰ হৈ আছিল। ৰাজনীতি আৰু ৰণ-কৌশল, এই দুই বিষয়তে বিচক্ষণ বিষয়াসকল গুৱাহাটীত কেন্দ্ৰীভূত হৈ থকাত ৰাজধানী গড়গাঁৱত ৰাজকাৰ্য তলখাপৰ বিষয়াৰ প্ৰতিভা আৰু সামৰ্থৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিছিল। গড়গাঁও ৰাজধানী প্ৰতিদ্বন্দ্বী মন্ত্ৰী আৰু সন্ত্ৰাস্ত পুৰুষসকলৰ অৰিয়া-অৰিৰ কেন্দ্ৰ হৈ পৰিল। সিংহাসনত বহা স্বৰ্গদেৱসকলক ৰজা পদৰপৰা গুচাই আৰু হত্যা কৰি আৰু প্ৰতিদ্বন্দ্বী আৰু সিংহাসনৰ যোগ্যতা থকা কৌৱৰসকলকো অন্ধ্রকৃত কৰি ভেওঁলোকে ৰাজনৈতিক ক্ষমতা নিজৈ আৰু লগৰীয়াসকলৰ কাৰণে আত্মসাৎ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল।

১৬৭০ চনত চক্ৰধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ যুত্থা হোৱাৰেপৰা ১৬৮১ চনত গদাধৰসিংহ ৰজা হোৱালৈকে এই এঘাৰ বছৰ কালৰ ভিতৰত ছজন কৌৱৰ ৰাজপাটত বহে। ডেবেৰা বৰবৰুৱাৰ চক্ৰান্তত উদয়াদিত্য ৰজা নিহত হয়। ডেবেৰাই প্ৰতিদ্বন্দ্বী কৌৱৰসকলক হত্যা কৰি বা অন্ধ্রকৃত কৰি, নিজৰ শত্ৰুক বিনাশ কৰি, আৰু নিজ ইচ্ছামতে বিষয়া ভাঙি আৰু নিযুক্ত কৰি ডেবেৰাই এটা ভয়াবহ শাসনৰ সূত্ৰপাত কৰে। শৰাইঘটীয়া সেনাপতিসকলে উজ্জনিৰ গৈ ডেবেৰাক ধৰি বধ কৰিলে, আৰু নিজৰ মনোনীত কৌৱৰ এজনক সিংহাসনত বহুৱালে। নিজৰ সুবৰ্ণপ্ৰতিভা আৰু নিৰ্ভাৰ ওপৰ প্ৰভাৱত মহামন্ত্ৰী আতন বুঢ়াগোঁহাই ডাঙৰীয়াই ৰাজ্যৰ দুৰ্যোগপূৰ্ণ অৱস্থাৰ শায় কটায়। সকলো দায়িত্বপূৰ্ণ

বাহুৰে দেখিব একমাত্ৰ ত্ৰাণকৰ্তা বুলি বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াক মুক্তকণ্ঠে স্বীকাৰ কৰিলে। বুঢ়াগোহাঁইক ছবাবৰ্কে বজা পতা হয়, কিন্তু সেই সন্ধান ভেওঁ ছয়োবাব প্ৰত্যাখ্যান কৰিলে।

বুঢ়াগোহাঁইৰ বাঢ়ি অহা ক্ৰমতা দেখি লালুকসোণা বৰফুকনে তাক সহ্য কৰিব নোৱাৰিলে। ভেওঁ নিজে বজা হৰ্ব খুজিলে, আৰু দিল্লীৰ সম্ৰাটৰ সমৰ্থন পাবৰ অভিপ্ৰায়ে বজাৰ চুবোৰা চুলতান আজমতবাব সৈতে গুৱাহাটী এৰিবলৈ মন কৰি কথা-বাৰ্তা চলাবলৈ ধৰিলে।

লালুক বৰফুকনৰ দ্বাৰাক বাহুলি ভেতিয়া দেশান্তৰীভাৱে মোগলৰ লগত চাকাত আছিল। বৰফুকনৰ ভাগিনীয়েক বমণী গাভৰু সৈতে ১৬৬৮ চনত চুলতান আজমতবাব বিয়া হয়, ভেতিয়াৰেপৰা গাভৰুৰ নাম হয় বহমত বাণু বেগম। লালুক বৰফুকনে এওঁলোক ছয়োজনকে নিজৰ বাৰনিছিব কামত লগালে। চুলতানৰ হৈ নবাব মনচুৰ-খাঁ গুৱাহাটী লবলৈ আহিল। ১৬৭৯ চনৰ মাৰ্চ মাহত লালুকসোণা বৰফুকনে মোগলক গুৱাহাটী এৰি দিয়ে, ইয়াৰ পৰিবৰ্তে মোগলে লালুকক চাৰিলাখ টকা বক্চিচ দিব বুলি গাভ ললে, আৰু ভেওঁক অসমৰ বজা পাতিব বুলিও আশ্বাস দিলে। নবাব মনচুৰ-খাঁ ন-কৈ অধিকাৰ কথা বাজ্যখণ্ডৰ কোজাদাৰ নিবুস্ত হ'ল। লালুকে গড়সাঁৱলৈ উজাই গৈ ভেওঁৰ পতিবোধ কৰিবলৈ অহা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াক বন্দী কৰিলে। লালুকে চৈধ্য বছৰীয়া কৌৱৰ এটিক আনি বজা পাতিলে। তাৰ পাচত আন্তন বুঢ়াগোহাঁইক দাৰিলে। পলৰীয়া কৌৱৰ গদাপানিৰ পতিবিধিৰ বিষয়ে একো সন্তোষ নিদিয়াত কৌৱৰৰ তাৰ্থা জৱনভী কুঁৱৰীক বধ কৰা হ'ল। লালুকে নিজে বাজ্যক্ৰমতা হস্তগত কৰি সকলো কাৰ্যৰ নিয়ন্ত্ৰা হৈ পৰিল, কিন্তু নিয়ন্ত্ৰিত ভলে-ভলে কাম কৰি আছিল। ১৬৮০ চনৰ নবেম্বৰ মাহত ভেওঁৰ দ্বৰবে জৱচেবেক বিজোহী পাইকে লালুকক হত্যা কৰিলে। এতিয়া মন্ত্ৰীসকলৰ

দেখ-শ্রোমব চেতনা জাগ্রত হ'ল। সেইকালৰ অতি সাহসী কোঁৱৰ
গদাপাণিক বিচাৰি ডেওঁকে আনি মন্ত্ৰীসকলে সিংহাসনত বহুৱালে।

১৬৮১ চনৰ আগষ্ট মাহত গদাপাণিক যথানিয়মে সিংহাসনত
অধিষ্ঠিত কৰিলে, বজা হৈ নাম ললে গদাধৰসিংহ। সিংহাসনত
উঠি কিছুদিনৰ পাচতে স্বৰ্গদেৱে মনচুব-খাঁৰ বিৰুদ্ধে সৈন্ত পঠিয়ালে।
এই সৈন্তই গৈ ইটাখুলি যুদ্ধত বঙালক হৰুৱাই ১৬৮২ চনৰ আগষ্ট
মাহত গুৱাহাটী উদ্ধাৰ কৰিলে। মানাহা নদী পুনৰ অসমৰ পশ্চিম
সীমা হ'ল, আৰু ১৮২৪ চনত বুঢ়িছে আহি অসম লোৱালৈকে মানাহা
অসমৰ পশ্চিম সীমা হৈ থাকিল। গদাধৰসিংহ স্বৰ্গদেৱে দেশত
শান্তি আৰু শৃংখলা পুনৰ সংস্থাপন কৰে। ডেওঁৰ পুতেক কজসিংহ
মহাবাজে কাছাৰ আৰু জয়ন্তীয়া বন্দ কৰে, আৰু মোগল ৰাজ্য
আক্ৰমণৰ উদ্দেশ্যে ডেওঁ হিন্দুস্থানৰ, বিশেষকৈ বজৰ ৰজাসকলৰ
বন্ধুত্ব আৰু সমৰ্থন পাবৰ নিমিত্তে কটকী পঠিয়ায়। স্বৰ্গদেৱে এটি
অৰ্থে অসংখ্য সেনানী লৈ গুৱাহাটীলৈ আহে। কিন্তু ডেওঁৰ সৈন্তই
মোগল দেশ আক্ৰমণৰ কাৰণে বজদেশত সোমোৱাৰ পূৰ্বেই
গুৱাহাটীৰ বজাঘৰাৱ বাহৰত স্বৰ্গদেৱৰ মৃত্যু ঘটে।

স্বৰ্গদেৱ গদাধৰসিংহৰ দিনৰেপৰা ফুংখুজীয়া কৈদৰ আহোম
স্বৰ্গদেৱসকলৰ শাসন আৰম্ভ হয়, আৰু ১৮২২ চনত মানে আহি
ডেওঁলোকক নেখেদোৱালৈকে ফুংখুজীয়া কৈদ ৰাজত্বভাঙাত
অধিষ্ঠিত হৈ থাকে। ১৮২৬ চনত ইয়াতাবু সন্ধি হুৱায়ে অসম দেশ
বুঢ়িহৰ অধীনলৈ আহে।

অশ্বৰ বজা বামসিংহ

অসমীয়া সেনাপতি লাচিত বৰকুকনৰ প্ৰতিদ্বন্দ্বী বামসিংহ বজা কচ্ছোৱা নামে ৰাজপুত কৈদৰ বংশধৰ আছিল। এই পৰিয়ালে বাম্পীকিৰ বামাগণৰ ত্ৰীবামচন্দ্ৰৰ দ্বিতীয় পুত্ৰ কৃষ্ণ কৌৱৰৰপৰা উদ্ভব হৈছে বুলি দাবী কৰে। নিম্বেৰ নৃপতি আৰু দময়ন্তীৰ স্বামী নল বজাও কৃষ্ণৰ বংশধৰ বুলি পৰিগণিত।

কচ্ছোৱাসকলৰ বংশাৱলী মতে তেওঁলোকৰ সৰ্বপ্ৰথম বজা ধোলাৰায়ে ধুকুৰ ৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠা কৰে। পাচলৈ এই ৰাজ্যৰ নাম হয় অশ্বৰ, আৰু আজিকালি জয়পুৰ। ধোলাৱাৰৰ ছয় পুত্ৰৰ পাচত হোৱা বজা পূজানে দিল্লীৰ চোহান বংশীয় নৃপতি পৃথ্বীৰাজৰ ভনীয়েকক বিয়া কৰে। মুছলমানৰ লগত হোৱা প্ৰথমহোৱা যুদ্ধত পূজান বজাই ক্ষেত্ৰেবিয়েকৰ সৈন্তৰ এক বাহিনী কোজৰ সেনাপতি হয়, আৰু আক্ৰমণকাৰীসকলৰ লগত বণ কবি পূজান নিহত হয়।

মুছলমানসকলৰ বশ্যতা স্বীকাৰ কৰা ৰাজপুতৰ ভিতৰত এই কচ্ছোৱা বংশৰ অশ্বৰাধিপতি বহুবল বজা প্ৰথম আছিল। দিল্লীৰ সৰ্বপ্ৰথম মোগল সম্ৰাট বাবৰৰ পক্ষ লৈ বহুবল সংগ্ৰামত লিপ্ত হয়। মুছলমান পাদশ্বাহসকলৰ সৈতে বৈবাহিক সন্ধি স্থাপন কৰাত কচ্ছোৱাসকল প্ৰথম ৰাজপুত কৈদৰ আছিল। ১৫৬২ চনত বহুবল বজাৰ প্ৰথম কস্তাক সম্ৰাট আকৰবে বিয়া কৰে, আৰু এওঁ চেলিম কৌৱৰ পাচলৈ জাহাজীৰ পাদশ্বাহৰ মাতৃ হয়। ১৫৮৪ চনত চেলিম কৌৱৰে বহুবল বজাৰ উত্তৰাধিকাৰী ভগবানদাস বজাৰ কস্তাক বিয়া কৰে।

ভগবানদাসৰ ভতিজাক আৰু ভোলনীয়া পো বামসিংহই ১৫৬২ চনৰ পাদশ্বাহী চাকৰিত সোৱায়, আৰু কালক্ৰমে সৈ তেওঁ মাতৃ-হাজাৰী বনচৰ লাভ কৰে। ১৫৮৯ চনত ভগবানদাসৰ পাচত

মানসিংহ অশ্ববৰ সিংহাসনত উঠে। তেওঁ কিছুকাল কাবুলত পাদশ্বাহী চুবোদাৰ হয়, আৰু তাৰ পাচত বিহাৰ, হাজিপুৰ, পাটনা আৰু বঙ্গদেশৰ চুবোদাৰ হয়। তেওঁ নিজৰ বিস্তৃত ৰাজ্যৰ শাসন কাৰ্যত প্ৰকাৰান্তৰে স্বাধীন আছিল, আৰু সুবিচাৰ আৰু সংঘৰ্ষে সৈতে তেওঁ শাসন কাৰ্য চলাইছিল।

পাদশ্বাহী অধিনায়কসকলৰ হৈ মানসিংহ অনেক সংগ্ৰামৰ সেনাপতি হৈছিল। মোগল সাম্ৰাজ্য বিস্তৃত আৰু দৃঢ়ভূত কৰাত মানসিংহ বজাই বৰজনি যোগাইছিল। আনপক্ষে চিহোঁদীয়া ৰাজপুত ৰজা মেৱাৰৰ মহাৰাণা প্ৰতাপে মোগল পাদশ্বাহসকলৰ সৈতে ৰাজনৈতিক আৰু বৈবাহিক মিত্ৰতা স্থাপন নকৰিবলৈ দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞা হয়। মানসিংহৰ পাদশ্বাহী কল-কৌশলৰ সমৰ্থনৰ লগত ৰাণা প্ৰতাপৰ দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞাৰ তুলনা কৰিব পাৰি। চিৰস্মৰণীয় হালধীঘাটৰ যণ্ড যুয়োজনা ৰাজপুত ৰজাৰ সৈন্ত-বাহিনী সন্মুখীন হ'ল। চিতক নামে বোৰাত উঠি মহাৰাণা প্ৰতাপে হাতীত থকা মানসিংহক আক্ৰমণ কৰিলে, আৰু অপৰাজেয় কচ্ছোৱা সেনাপতিৰ গািলে যাঠি নিক্ষেপ কৰিলে। হাউদাৰ তলত সোমাই মানসিংহই কোনোমতে প্ৰাণ ৰক্ষা কৰিলে, অৱশ্যে যুদ্ধৰ পৰিণাম ৰাণা প্ৰতাপৰ প্ৰতিকূল হ'ল। পৰাজিত হোৱা সত্ত্বেও মোগলক একনিষ্ঠভাৱে প্ৰতিৰোধ কৰাৰ সংকল্পবশৰা ৰাণা প্ৰতাপ অকণো বিচলিত নহ'ল।

কোচবেহাৰৰ চুজনা কোঁৱৰ লক্ষ্মী নাৰায়ণ আৰু বঘুদেৱৰ প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা আৰু অবিয়া-অবিয়ে মানসিংহক কামৰূপৰ ৰাজ্য সম্ভাৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিলে। লক্ষ্মী নাৰায়ণে মোগলৰ বশ্যতা স্বীকাৰ কৰি বঘুদেৱক দমন কৰিবলৈ তেওঁলোকৰ সহায় বিচাৰিলে। বঘুদেৱে ইছে-খাঁৰ অধীনে থকা আফগানবিলাকৰ সমৰ্থন লাভ কৰিছিল। ৰজাৰ চুবোদাৰ মানসিংহই ইছে-খাঁক আক্ৰমণ কৰি আফগান আৰু বঘুদেৱৰ সৈন্তৰ সংযোগৰ বাট বন্ধ কৰিলে। বঘুদেৱে উপায় নেপাই অসমৰ স্বৰ্গদেৱ চুখাম্কা খোৰাবজাৰ সহায়

বিচাৰিলে, আৰু নিজৰ কন্যা মজলদৈ গাভৰুক বৰ্গদেৱলৈ উপহাৰ দিলে।

পুৰণি অসমীয়া বুৰঞ্জীত, মানসিংহ বজ্জাক সদায় ‘মাক্কাতা বজ্জা’ বুলি কোৱা হয়, আৰু এঠাইত কি হঠাইত ‘মাকুল বজ্জা’ এই নামটোও পোৱা যায়। অসম বুৰঞ্জীত মানসিংহ আঠহাজাৰী নবাব আৰু এজন প্ৰধান যোদ্ধা বুলি উল্লেখ আছে। মোগল সম্ৰাট্টে তেওঁক সৰ্বতিকাল যুদ্ধ-বিগ্ৰহত ব্যস্ত কৰি ৰাখিছিল। মানসিংহ বজ্জাই তেওঁৰ ৰাজপুত বীৰসকলৰ আগত এবাৰ আক্ষেপ কৰি কৈছিল, বোলে—“যুদ্ধ নকৰি ঘৰত বহি থাকিলে মই কিজানি গড় ৰাখি স্বাধীন হওঁ, এই বুলি পাদশ্বাহে ভয় কৰে। মোক পাদশ্বাহি সকলো বৰ্ণলৈকে পঠিয়াই, মই জিৰাবলৈ সময়কে নেপাওঁ। চিপাহীবিলাকেও ছৰ পাই মোক খেপে”।

বজ্জদেশৰ পাঠান শাসনকৰ্ত্তাৰ বিৰুদ্ধে মানসিংহক সেনাপতি পাতি পঠোৱা হ’ল। বজ্জদেশলৈ আহোঁতে মানসিংহই মথুৰাত কেশৱ গোসাঁইৰ পূজাৰ অৰ্থে এটা মন্দিৰ সাজিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে, আৰু বান্দৰবিলাকৰ কাৰণে বৃন্দাবনত এটা ঘৰ সাজি দিলে। মানসিংহই গৱাড আক্ৰমণ কৰিলে। তাৰ পাচত বাৰানসীৰ কিলেদাৰ-খাঁৰ বিদ্ৰোহ দমন কৰিলে।

মানসিংহই গৌড়ৰ হুচেন-শ্বাহ পাদশ্বাহলৈ উকীল-পত্ৰ পঠালে, বোলে—“দিল্লীৰ পাদশ্বাহত তোৰ পিতৃ-পিতামহে মিল হৈ আছিল। এতিয়া তই কি কাৰণে জাহাঙ্গীৰ পাদশ্বাহক পিঠি দি থাকিলি? কোন গৰ্বে থাকিলি? বিশেষ মই অশ্বৰব মাক্কাতা ৰাজা। এনে কেতেক পাদশ্বাহ মই বগলৰ তলে অনা-নিয়া কৰিছোঁ, দিল্লীৰ পাদশ্বাহৰ ঠাইত কটাইছোঁ, মৰাইছোঁ, আৰু একৱাইও খেদাইছোঁ, এতেকে মোত মিলোক আহি”। ইয়াৰ উত্তৰত হুচেন-শ্বাহে লিখি পঠিয়ালে—“দিল্লীৰ জাহাঙ্গীৰো পাদশ্বাহ, মইও গৌড়ৰ পাদশ্বাহ। পূৰ্বে মিত্ৰভাৱে উকীল আৱাৰত কৰিছিল। এতিয়া তেওঁৰ

মানুহো নাহে, মোৰ মানুহো নেযায়। মান্ধাতা এটা ওমৰাওহে মই পাদশ্বাহ হৈ তাত মিলিব লাগে, সি কোন বুদ্ধিত এই কথা মোলৈ লিখিছে? যদি যুদ্ধৰ কাৰণে আহিছে তেন্তে আহক”। হুচেন-শ্বাহে মানসিংহৰ চিঠি টুকৰা-টুকৰকৈ কালিলে, আৰু উকীলক খেদি পঠিয়ালে।

হুচেন-শ্বাহে বজ্জৰ মুখিয়াল বজা ইছে-খাঁ মহম্মদী, বহুনাথ বজা আৰু কোচবেহাৰ বজাৰ সহায় বিচাৰিলে, কিন্তু মানসিংহৰ দৰে এজন অগ্ৰগণী সেনাপতিৰ বিৰুদ্ধে সহায় কৰিবলৈ এওঁলোকে ইতস্ততঃ কৰিলে। বশত হুচেন-শ্বাহ পৰিল, তেওঁক মানসিংহৰ দদায়েক চন্দ্ৰভাল ঠাকুৰে যাঠিৰে খুচি মাৰিলে। বজ্জৰ বজাসকলে মানসিংহৰ বশ্বতা স্বীকাৰ কৰিলে। ঢাকাত নাম জাহাজীৰনগৰ হ’ল।

দিল্লীলৈ উভতি যাওঁতে মানসিংহই গজাৰ পাৰত ব্ৰাহ্মণে মাৰ্কেণ্ডেয়-চণ্ডী পাঠ কৰা দেখিলে। ইয়াৰ মাহাত্ম্যৰ কথা শুনি মানসিংহই ব্ৰাহ্মণক এহেজাৰ টকা দক্ষিণা দিলে।

অসমীয়া বুৰঞ্জী মতে, সম্ৰাট জাহাজীৰে মানসিংহৰ আঠহাজাৰী মনচৰ ৰাখিলে, আৰু তেওঁক পাণ-ডামোল খাবৰ নিমিত্তে তিনিলাখ টকা নগদ বকচিচ দিলে। বজ্জৰ আকপান পাদশ্বাহ বিষয়ে মানসিংহই জাহাজীৰক কলে—“মই বিমান ঠাইত বুদ্ধ কৰিছোঁ। তাৰ ভিতৰত হুচেন-শ্বাহক লৰ্ঘ্যপ্ৰধান যোদ্ধা বুলি ভাবিছোঁ। তেওঁৰ সাহ অদম্য, আৰু তেওঁ জীৱনৰ আশা পৰিত্যাগ কৰি বুদ্ধত নাহে। পাদশ্বাহৰ পুণ্য প্ৰভাপৰ বলেহে তেওঁ বুদ্ধত পৰিল। আন কোনো তেওঁৰ সহায় নাই”।

১৬১৪ চনত মানসিংহৰ মৃত্যু ঘটে। কোচৰজা লক্ষী নাবায়ণৰ ভনীয়েক প্ৰতাপৰাও মানসিংহই বিয়া কৰাইছিল। তেওঁ স্বামীৰ চিন্তাত সহযুক্ত হয়। মানসিংহৰ পিচত ভাতৃসিংহ অৰ্থেৰেব নিহোৱাৰত বহে, তাৰ পাচত মহাসিংহ বজা হয়। অসমত আৰু

উদ্ভাস্তক্ৰপে জীৱন ধাৰণৰ পৰিণামত এই ছন্দৰ বজা অকালতে
মৃত্যুৰ মুখত পৰে।

জয়সিংহ ভূগবানদাস বজাৰ ভায়েক জনডসিংহক নাতিয়েক
আছিল। বিকানীৰৰ বজা বাণসিংহৰ জীয়েক আৰু সম্ৰাট জাহাঙ্গীৰৰ
মহিষী যোধবায়ৰে মহাসিংহৰ পাচত জয়সিংহ বজা হোৱাৰ প্ৰস্তাব
কৰিছিল। সম্ৰাটৰ প্ৰিয় মহিষী দুৰজাহান বেগমে এই প্ৰস্তাবৰ
বিৰোধে আছিল। জয়সিংহ সাধাৰণতে বীৰ্জা-বজা জয়সিংহ নামে
জনাজাত।

মহাবজা জয়সিংহই কছোৱা পৰিবাৰৰ বীৰত্বপূৰ্ণ যশস্তা পুনৰ
সংস্থাপিত কৰে। মোগল সাম্ৰাজ্য বিস্তাৰৰ কাৰণে তেওঁ বহু কাম
কৰিছিল, অবশেষত ছয়-হাজাৰী মনচৰ লাভ কৰিছিল। তেওঁৰ
ডলত বাইশ-হাজাৰ ৰাজপুত সৈন্তই আৰু বাইশজন ডলতীয়া বজাই
সেনাপতিকপে কাম কৰিছিল। মাতুহে ভাবিছিল ইচ্ছা কৰিলে
জয়সিংহ মহাৰাজে মোগলক ক্ষমতাহীন কৰিবলৈকে সমৰ্থ।

চাৰ বছৰাৰ চৰকাৰে তেওঁৰ জিৰাজীৰ প্ৰৱৃত্ত কছোৱা বজা
জয়সিংহৰ কীৰ্ত্তি-কলাপৰ বিষয়ে এইদৰে কৈছে—“১৬১৭ চনত
বাৰ বছৰীয়া মাউৰা ল'ৰা জয়সিংহই মোগলৰ চাকৰি লোৱাৰ দিনৰ
পৰা তেওঁৰ গোটেই জীৱন অগ্নান যশস্তাবানিৰে সুশোভিত হৈছিল।
তেতিয়াৰেপৰা তেওঁ পাদশাহী ধৰ্ম্মৰ ডলত সাম্ৰাজ্যৰ প্ৰতিভোখৰ
ঠাইতে বুদ্ধ কৰি সুবিছিল,—মধ্য এচিয়াৰ অন্তৰ্গত ৰাজত্বপৰা
দাক্ষিণাত্যৰ বিজাপুৰলৈকে, আৰু পশ্চিমৰ কান্দাহাৰৰপৰা সুদূৰ
বুদ্ধলৈকে। সম্ৰাট জাহাঙ্গীৰৰ দীঘলীয়া ৰাজত্বত এনে এটি
বহুৰ পাব হোৱা নাছিল যি বহুত কোনো ঠাইত জয়সিংহ বজাই
বুদ্ধ কৰা নাছিল, আৰু বুদ্ধত শৌৰ্য-বীৰ্য দেখুৱাব কাৰণে চাকৰিত
তেওঁৰ উন্নতি হোৱা নাইছিল। ভাৰতবৰ্ষৰ বাহিৰে মোগল ৰাজ
পৰিয়ালৰ সেনাপতিসকলৰ পৰিচালিত 'সৈন্তৰ আগসেনাৰ
সেনাপতিৰূপে জয়সিংহক নিযুক্ত কৰি তেওঁৰ অসাধাৰণ সামৰিক

প্ৰতিভাৰ শলাগ লোৱা হৈছিল। পাচলৈ তেওঁ সৰ্বাধিকাৰী সেনাপতিকপে নিযুক্ত হৈছিল। কুটনীতি ক্ষেত্ৰত তেওঁৰ কৃতকাৰ্যতা সামৰিক ক্ষেত্ৰতকৈও অধিক আছিল। ক'ববাত বিষম সমস্যা আৰু আলমুলীয়া কাম সম্পাদন কৰিব লগীয়া হলে সম্ৰাটে জয়সিংহ বজ্জাব সহায় লৈছিল। তেওঁ অপৰিসীম কৌশলী আৰু ধৈৰ্যশীল আছিল। মুছলমানৰ আদব-কায়দাৰ বিষয়েও তেওঁ সুপণ্ডিত আছিল, উৰ্দু ৰাজপুত উপভাষাৰ উপৰিও তেওঁ তুৰ্কী আৰু ফাৰ্চী ভাষাৰ সৈতে সুপৰিচিত আছিল। দিল্লীৰ সম্ৰাটসকলৰ চন্দ্ৰধ্বজাৰ তলে বণ কৰোঁতা আকগান আৰু তুৰ্কী, ৰাজপুত আৰু হিন্দুস্থানী, এই সকলেৰে সংগঠিত বিপুল সৈন্তবাহিনীৰ তেওঁ আদৰ্শ অধিনায়ক আছিল।”

এখন পুৰণি অসম বুৰঞ্জীত কোৱা হৈছে যে, জয়সিংহৰ শক্তি সামৰ্থ্য দেখি সম্ৰাট হাছজাহান শঙ্কাস্থিত হৈ অশ্বৰ ৰাজ্য মোগল সাম্ৰাজ্যৰ অঙ্গীভূত কৰিবলৈ অভিপ্ৰায় কৰিছিল। অশ্বৰ ৰজাৰ বলাবল নিজ চকুৰে চাবলৈ সম্ৰাটে ইচ্ছা কৰিলে। সম্ৰাটৰ অভিৰ্থনাৰ আয়োজন কৰিবৰ নিমিত্তে জয়সিংহ আগবাঢ়ি অশ্বৰলৈ গ'ল। ৰজাৰ ৰাজপুত পৰামৰ্শদাতাসকলে হাছজাহানক ধৰি বন্দী কৰি জয়সিংহক দিল্লীৰ সিংহাসনত বহুৱাবলৈ মন কৰিলে। কিন্তু জয়সিংহই এই প্ৰস্তাবক প্ৰত্ৰয় নিদিলে। সম্ৰাট যোৱা বাটৰ ছয়োকাষে বুদ্ধৰ সাজ পিন্ধি অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰেৰে সজ্জিত হৈ ৰাজপুত সৈন্তসকল খাৰী পাতি থিয় দি আছিল। সম্ৰাটে যিকালেই চকু মেলে সিকালেই যাঠি আৰু তবোৱাল দেখিবলৈ ধৰিলে। অৱশ্যে সম্ৰাটৰ প্ৰতি কোনো অশ্ৰীতিকৰ ভাৱ দেখুৱা হোৱা নাছিল, আৰু তেওঁ অশ্বৰৰ অভিৰ্থনাত সুপ্ৰসন্ন হৈ দিল্লীলৈ উভতি আহিছিল।

সেই একেখন বুৰঞ্জীমতে উৰিছা, ৰাজমহল, মৰাজ, কোচবেহাৰৰ বিজোহী ৰজাসকলক বশ্য কৰিবলৈ, আৰু ঢাকা, চট্টগ্ৰাম, চিলহাটৰ শাসনকৰ্তাসকলে কৰা অশান্তি আৰু অত্যাচাৰ দমন কৰিবলৈ জয়সিংহ ৰজাক পূৰ্বভাৰতলৈ পঠোৱা হ'ল। বিজোহী ৰজাসকলৰ

বন্দিতা বিচাৰি জয়সিংহই তেওঁলোকলৈ টুকীল-পত্ৰ পঠিৱাৰিলে। কোচবেহাৰৰ বজাই সত্ৰাটলৈ মূল্যবান উপহাৰ দিলে আৰু বজাবোজা উৰ্দ্ধস্বৰ্গৰ সময়ত বহুবি চেলাবী দিবলৈ পাত্ৰ ললে। বজাৰ আৰু নেপালৰ বজাই নিজ-ইচ্ছাবে আত্মসমৰ্পণ কৰিলে। উৰিদ্ভাৰ নুৰলসিংহ বজাই জয়সিংহ বজা আৰু তেওঁৰ সৈন্তলৈ মূল্যবান উপহাৰ পঠিৱালে। জয়সিংহ বজাই জয়সিংহ বজাৰ পূজা-অৰ্চনা কৰিলে। পাদশ্ৰীয়ে তেওঁক শীৰ্ষা-বজাৰ খিতাপ দিলে। দিল্লীলৈ উভতি যোৱাৰ পাচত জয়সিংহক কান্দীৰৰ বৃত্ত দৰাৰলৈ পঠোৱা হয়।

ৰামসিংহ আৰু কিৰাতসিংহ নামে জয়সিংহৰ দুজন পুতেক আছিল। বৰজনা পুতেক ৰামসিংহ দেউতাকৰ বেছিভাগ সংগ্ৰাম আৰু কূটনৈতিক কাৰ্য-কলাপৰ লগত জড়িত আছিল। বোল বহুৰ বয়সত পালি-সেনাপতিৰূপে ৰামসিংহ দেউতাকৰ লগত আজীবনলৈ গৈছিল। উনৈ বহুৰ বয়সত ৰামসিংহই একহাজাৰী মনচৰ লাভ কৰে, তাৰ পাচত তেওঁ আঠে হাজাৰ অধিবাহী সৈন্তৰ মনচৰলৈ উন্নত হয়, তেতিয়া তেওঁ পাদশ্ৰীৰ নিচান লবলৈকো অনুমতি পায়। সত্ৰাট হাহাজাহানে ৰামসিংহক তিনি হেজাৰ মনচৰৰ মৰ্যাদা দিয়ে। দিল্লীৰ সিংহাসন লৈ খোৱা-কামোৰা হোৱাৰ সময়ত ৰামসিংহ আৰু তেওঁৰ দেউতাক জয়সিংহই সত্ৰাট হাহাজাহানৰ প্ৰথম পুত্ৰ দাবাচুকৰ পক্ষ সমৰ্থন কৰিছিল। ৰামসিংহই চমুসক বৃত্তত বোগদান কৰে। সেই সুবিখ্যাত বৃত্তত দাবাচুকৰ পৰাজয় হোৱাত তেওঁৰ আশা-ভৰবাৰ অন্ত পৰিল, আৰু ভাৱেৰে আতৰলৈকে হাতত ৰাজদণ্ড স্তম্ভ হ'ল। এতিয়া ভাগ্যবন্ত আতৰলৈকে পকে ৰামসিংহ আৰু তেওঁৰ দেউতাকে নিজৰ ৰাজত্ব আৰু সমৰ্থন প্ৰাৰোণ কৰিবলৈ ধৰিলে। ৰামসিংহই কিছুদিন শাহাজাদা মহম্মদ চুলতান আৰু নবাব শীৰজুদ্দাৰ ওচৰত চাকৰি কৰিছিল। আৰু শাহাজাদা চুলতান খেদি যোৱা কামত লিপ্ত আছিল। পাচলৈ দাবাচুকৰ পুতেক চুলতান

চুকহক জীনগবত ধৰি বন্দী কৰাৰ অভিযানত বামসিংহই অংশ গ্ৰহণ কৰিছিল।

মহাবাহুয়ীৰ বীৰ শিৰাজী মহাবজ্জাৰ বিৰুদ্ধে অভিযানেই হৈছে মীৰ্জাবজ্জা জয়সিংহ আৰু তেওঁৰ পুতেক বামসিংহৰ জীৱনৰ সূৰ্বপ্ৰবান ঘটনা। এই অভিযানৰ পৰিণামত শিৰাজীয়ে আত্মসমৰ্পণ কৰে, তাৰ পাচত শিৰাজী আত্মোন্নয়ন, আৰু কিছুদিনৰ পাচত তেওঁ তাৰপৰা পলাই সাৰে। দাক্ষিণাত্যত শিৰাজীৰ কাৰ্য-কলাপ দেখি সম্ৰাট আওৰাজ্জের আতঙ্কিত হৈছিল। দাক্ষিণাত্যৰ চুবেদাৰ নবাব ছাৰিষ্টা-ৰ্থাক তেওঁৰ পুথায়-ধৰৰ শোৱনি কোঠালিত, ১৬৬৩ চনৰ ৫ এপ্ৰিলৰ দিনা শিৰাজীয়ে আক্ৰমণ কৰে। তেওঁৰ বুঢ়া আঙুলি মাত্ৰ হেৰুৱাই চুবেদাৰ পলাই সাৰে, আৰু তেওঁৰ পুতেকক শিৰাজীৰ মাতুহে হত্যা কৰে। ১৬৬৪ চনৰ আৰম্ভণিতে অতি সমৃদ্ধিশালী চুবাট নগৰী লুণ্ঠন কৰি শিৰাজীয়ে এককোটি টকাৰো অধিক ধন পায়। দাক্ষিণাত্যৰ নতুন চুবেদাৰ চুলতান মোৱাজ্জের আৰু তেওঁৰ সেনাপতি বাখোৰৰ যশোৱন্ত সিংহ শিৰাজীৰ বুদ্ধি আৰু কৌশলৰ সমকক্ষ নাছিল, আৰু তেওঁলোকে মহাবাহুয়ীৰ বীৰ শিৰাজীৰ বশত লেখত লবলগীয়াভাৱে কোনো কৃতকাৰ্যতা লাভ নকৰিছিল।

১৬৬৪ চনৰ ছেপ্টেম্বৰ মাহত আওৰাজ্জেরে জয়সিংহ বন্দীক শিৰাজীৰ বিৰুদ্ধে অভিযানৰ সেনাপতি নিযুক্ত কৰিলে। শিৰাজীৰ জীয়াই-জীয়াই ধৰি সম্ৰাটক সমৰ্পণ কৰিব বুলি জয়সিংহ বজ্জাই প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে। এই কথা শুনি সম্ৰাটে সদায় পিন্ধি থকা মুকুতাৰ মণিধাৰ ডিঙিৰপৰা সোণলোকাই জয়সিংহৰ ডিঙিত পিন্ধালে। জয়সিংহৰ তলে সেনাপতি আছিল দিলেব-ৰাঁ-দাউদ-জাই, দাউদ-ৰাঁ কোবেছী, বজা বামসিংহ ছিছোদিয়া আৰু জয়সিংহৰ ছোৱা পুতেক বামসিংহ আৰু কিৰাতসিংহ। এই উপলক্ষে সম্ৰাটে বামসিংহক চুমপাও, সোণৰ অলঙ্কাৰ আৰু হাতী উপহাৰ দিয়ে। চুলতান মোৱাজ্জেরক ওভোতাই অনাত জয়সিংহৰ ওপৰত দাক্ষিণাত্যৰ শাসনভাৰ অৰ্পিত কৰা হয়।

১৬৬৫ চনৰ ৩ মেই তাৰিখে জয়সিংহ পূৰ্বা পাৰলৈ। তেওঁ নৈ
বশোৱন্তসিংহ মহাবল্লভৰপৰা দক্ষিণী সৈন্তৰ জাৰ গ্ৰহণ কৰে। পত্ন্য
মাজত ভৈদ সৃষ্টি, আৰু পত্ন্যকীয় সেনাপতিসকলক ধন-সোণ
উপহাৰেৰে কলুৰিত কৰাৰ চক্ৰান্ত আদি বুদ্ধৰ সকলো কোণল
অবলম্বন কৰি জয়সিংহই মহাবাহীসকলক বশ কৰিবলৈ চেষ্টা
কৰিলে। শিৰাজী আহিল ভৌচলা কৈদৰ বংশধৰ। জয়সিংহৰ
গুপ্তচৰে শিৰাজীৰ বিৰুদ্ধে পত্ন্যকীয় পোষণ কৰা, আৰু ভৌচলা
কৈদৰ অপ্ৰত্যাশিত পৰোক্ষ সহিব নোৱাৰা সকলো মাতৃহকে
জয়সিংহই লগ পাবলৈ ধৰিলে। যোগলৰ তলত উজ্জলদৰ্শীৰ অজীকাৰ
কৰি জয়সিংহই শিৰাজীৰ বিৰুদ্ধাসকলক তেওঁলোকৰ অধিনায়কক
ত্যাগ কৰিবলৈ এলোচন-সেখুৱালে। এই কূটনৈতিক প্ৰযত্নৰ
উপৰিও মাহাৰীসকলৰ দুৰ্গ আদি আক্ৰমণ কৰিবলৈকে বিভূত
আয়োজন চলিল। প্ৰথমতে মোগলৰ কিছু পৰিমাণে পৰাজয় ঘটিল,
আৰু দিলেব-খাঁ আৰু দাউদ-খাঁৰ মাজত ভীতভাৱে ধনোমালিন্ত হ'ল।
জয়সিংহ আৰু দিলেব-খাঁৰ মাজতো বিভৈদ সৃষ্টি হ'ল। জয়সিংহই
কূটনৈতিক কোণলেৰে শিৰাজীক বশ কৰিবলৈ প্ৰস্তাব কৰিছিল,
কিন্তু এই প্ৰস্তাব চলি থকা অবস্থাতে দিলেব-খাঁই পুৰন্দৰ দুৰ্গৰ
সমুখত হিলৈ পাতিবলৈ ধৰিলে। মাতুলী আৰু কোছনী সৈন্ত
একোজে দিলেব-খাঁৰ আক্ৰমণৰ প্ৰতিৰোধ কৰিলে। জয়সিংহই এই
বিপৰ্যয়সমূহক স্বীকাৰ কৰি কৈছিল,—“আমি পত্ন্য বিৰুদ্ধে
আক্ৰমণ চলোৱাত অসমৰ্থ হৈছোঁ, এইটো স্বীকাৰ কৰিব লাগিব।”
বশোৱন্ত সিংহ আৰু জয়সিংহ এওঁলোক দুজনৰ দ্বাৰা পৰিচালিত
মোগল অভিযানত মাহাৰীসকলৰ জয়লাভৰ বাতৰি সুস্বৰ আহোম
স্বৰ্গদেৱৰ চ'ৰাতো জ্বজ্বলিত হৈছিল। দাক্ষিণাত্যত মোগল সৈন্তৰ
পৰাজয় হোৱাত পত্ন্যকীয় আক্ৰমণ কৰি গুৱাহাটী আৰু কাকৰলপৰা
খেদাবলৈ আহোমসকলে হুঁহু হুঁহু তাৰিছিল। কিন্তু অলপ দিনৰ
পাচতে বুদ্ধৰ পতি মোগলৰ সপক্ষে চলিবলৈ ধৰিলে। দিলেব-খাঁই

পুৰন্দৰ আক্ৰমণ কৰি তাক অধিকাৰ কৰিলে, আৰু ন-কে অহা
অস্ত্ৰ-বাহিনীৰ সহায়েৰে মাৰাঠীসকলৰ সংগ্ৰাম-শক্তি মোগলে সমূলে
ধ্বংস কৰিলে।

১৬৬৫ চনৰ জুন মাহত পুৰন্দৰ দুৰ্গ মোগলৰ হাতত পৰাত
মিহ্নত। বিচৰাৰ বাহিৰে শিৰাজীৰ পক্ষে আন একো পথ নথকা
হ'ল। তেওঁ জয়সিংহক আৰু দিলেৰ-বাঁক তেওঁলোকৰ বাহবত
লগ ধৰি নিজৰ কিছুমান দুৰ্গ আৰু ৰাজ্যৰ এছোৱা পূবত অংশ
মোগলক দিবলৈ স্বীকাৰ কৰিলে। জয়সিংহই শিৰাজীক আগ্ৰালৈ
যাবলৈ অনুৰোধ কৰিলে, আৰু দাক্ষিণাত্যৰ চুবুৰীয়া পদক্ষেপ
আদি কৰি মানান পুৰন্দৰৰ আশা দেখুৱালে। জয়সিংহই
এবাৰ শিৰাজীক কৈছিল—“মৰ্যাদাচ্যুত হিন্দুধৰ্ম্মক তুমি উদ্ধাৰ কৰি
সংৰক্ষণৰ-ব্যৱস্থা কৰাত মই তোমাৰ ওপৰত সন্তুষ্ট হৈছোঁ। ৰামসিংহ
যেনে মোৰ পুত্ৰ তুমিও মোৰ ভেনে পুত্ৰ।” মোগলৰ ৰাজধানীত
শিৰাজী নিৰাপদে থাকিব বুলি ৰামসিংহয়ো প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে।

জয়সিংহ আৰু শিৰাজীৰ মাজত হোৱা নিৰন্ধ সন্ধিটো আগবঢ়োৱা
অনুমোদন কৰিলে, আৰু সন্ধিটো ১৬৬৪ চনৰ ৫ মাৰ্চ তাৰিখে
শিৰাজীলৈ লিখিলে—“তোমাৰ প্ৰতি আমাৰ অতি শ্ৰদ্ধা, আৰু
সময় ক্ষতি নকৰি তুমি ইয়ালৈ আহিবা বুলি আশা কৰিলোঁ।
তোমাক দৰ্শন দিবৰ সময়ত মহা আতিথেয়ৰে তোমাক গ্ৰহণ কৰিম
আৰু সোনকালে তোমাক নিজ দেশলৈ উভতি যাবলৈ দিম।”
এইদৰে আশ্বাস পোৱাত ৰাজ্যৰ ভাৰ মাক জীজাবাই আৰু তিনিজন
মুখিয়াল-মাতুহৰ হাতত সমৰ্পণ কৰি পুতেক শত্ৰুজীয়ে সৈতে
শিৰাজীয়ে আগ্ৰালৈ যাবলৈ হিচ কৰিলে। আগ্ৰালৈ যোৱা
প্ৰস্তাৱটো শিৰাজীৰ গুৰু ৰামদাসেও সমৰ্থন কৰিছিল। গুৰুয়ে
ভাবিছিল যে এনে কৰিলে শিৰাজীয়ে সন্ধিটো আগবঢ়োৱাৰ সকলো
সন্দেহ দূৰ কৰিব পাৰিব।

আগ্ৰালৈ যোৱাৰ আগতে শিৰাজীয়ে বিজ্ঞাপনৰ সন্নিপৰ্ত্তী

বাহুবত জয়সিংহক লগ ধৰিলে। জয়সিংহই শিৰাজীক অভিচেনেহেৰে অভ্যর্থনা জনালে, আৰু আগ্রালৈ যাওঁতে শিৰাজীৰ লগত পুতেক বামসিংহক যাবলৈ কলে। শিৰাজী যাতে নিৰাপদে থাকে তাকে চাবলৈ বামসিংহক আদেশ দিলে, আৰু দঢ়াই-বঢ়াই কলে যে শিৰাজী আপদত পৰিলে বামসিংহই যেন তেওঁক সহায় কৰে। মোগলৰ বাজধানীলৈ যোৱা কালত শিৰাজীয়ে সজ্জায় বামসিংহক সজ লাভ কৰিছিল, আৰু আগ্রা পোৱাৰ সময়ত অশ্বেষৰ বাজ-কোঁৱৰজনা শিৰাজীৰ অনুৰক্ত বন্ধু হৈ পৰিছিল।

আগ্রা পাওঁ-পাওঁ হওঁতে বামসিংহই সজ্জাটক শিৰাজী আহিছে বুলি বাতৰি দিবলৈ আগবাঢ়ি গ'ল। আওবজ্জেকৈ শিৰাজীক তুষ্টে বাদশ্বাহৰ চ'বালৈ লৈ যাবলৈ বামসিংহক আদেশ দিলে। শিৰাজীক অভ্যর্থনা জনাবলৈ এজন মাজ বিষয়া বামসিংহৰ লগত গৈছিল, তেওঁৰ নাম আছিল মুখলিচ-খাঁ, তেওঁ আছিল কেবল ছহেজাৰ মনচবদাৰী নবাব মাখোন। শিৰাজীক দেখুৱা এই প্ৰথম অভ্যর্থনা তেওঁৰ আশাৰ অনুযায়ী নাছিল।

১৬৬৪ চনত, ১২ মেই তাৰিখে শিৰাজী আৰু তেওঁৰ পুতেক শজাজীক সজ্জাটৰ চ'বালৈ নিয়া হ'ল। ডেভিলা চ'বাত মহা আড়ম্বৰে নবাব মনচবদাৰসকল উপস্থিত আছিল। বামসিংহই শিৰাজী আৰু শজাজীক সজ্জাটেৰে ভেট কবালে। সিংহাসনৰ নামনিৰপৰা শিৰাজীয়ে সজ্জাটক চেলাম জনালে আৰু ডেবকুৰি হেজাৰ টকাৰ নজৰাণা দিলে। অলপ কথা সোধাৰ পাচত আওবজ্জেকৈ শিৰাজীক নি পাঁচহাজাৰী নবাবসকলৰ মাজত তেওঁলৈ ধোৱা ঠাইত বহুৱাবলৈ বামসিংহক আদেশ দিলে।

এই অভ্যর্থনাত শিৰাজীয়ে বিষয় অসন্তোষ পালে। ইতিপূৰ্বে বিজাপুৰৰ সৈতে মোগলৰ বণত শিৰাজীক দহ হাজাৰৰ মনচব দিয়া হৈছিল, আৰু তেওঁৰ পুতেক শজাজী আৰু ওলতীয়া সেনাপতি নেতাজী পালকাৰে/পাঁচ হাজাৰৰ মনচব পাইছিল। শিৰাজীয়ে

বামসিংহৰ লে চাই নিজৰ ক্ৰোধ মুক্তভাৱে প্ৰকাশ কৰিলে, আৰু বামসিংহই নিজে কৰা আৰু দেউতাক জয়সিংহই কৰা প্ৰতিজ্ঞাৰ কথা সোঁৱৰাই দিলে। তাৰ পাচত শিৰাজী মুছকছু গ'ল আৰু তাৰ পৰিণামত সভাত থকা নবাবসকলৰ মাজত উহমিহ লাগিল। বামসিংহই সম্ভাটক বুজালে যে শিৰাজীৰ এই অশোভনীয় আচৰণৰ কাৰণ হৈছে মোগল ৰাজচ'ৰাৰ আদৰ-কাৱদাৰ বিষয়ে স্বাভাৱিক অজ্ঞতা আৰু আত্মা নগৰীৰ অসহনীয় গৰম।

এই ঘটনাবপৰা সম্ভাটে শিৰাজীৰ বিদ্ৰোহী আৰু অদম্য মনোবৃত্তিৰ পৰিচয় পালে। তেওঁ কোনো প্ৰীতিভাৱ নেদেখুৱাই আৰু নজৰাণাৰ সলনি কোনো উপহাস নিদি শিৰাজীক চ'ৰাবপৰা বিদায় দিলে। তেওঁক নগৰৰ দুৰ্গৰ বাহিৰে অৱস্থিত আৰু তাজমহলৰ কাষত থকা জয়সিংহৰ প্ৰাসাদলৈ লৈ যোৱা হ'ল। শিৰাজীক বখীয়া দিবৰ কাৰণে আত্মাৰ কটোৱাল পোলাদ-খাঁৰ ভলে গোটা-চেৰেক ডাঠ চাই প্ৰহৰী খোৱা হ'ল। শিৰাজীক চোৱাৰ দায়িত্বভাৰ সম্ভাটে বামসিংহক অৰ্পণ কৰিলে।

তেওঁৰ অৱস্থা যেনে সৰুটাপন্ন আৰু ই যেনে যুত্ৰৰ সম্ভাৱনামে পৰিপূৰ্ণ আজীবন কাৰাবাসৰ সূচনা, তাক বুজিবলৈ শিৰাজীৰ বাকী নাথাকিল। শিৰাজীৰ সপক্ষে জয়সিংহ বজাই কৰা ব্যৱস্থাও এইদৰে ব্যৰ্থ হ'ল। আওৰজাবাদ বাহৰবপৰা জয়সিংহই সম্ভাটলৈ পত্ৰ দিলে যে শিৰাজীক মিত্ৰ কৰি লব পাৰিলে ভাল, জাৰপৰা বাদশ্বাহী স্বাৰ্থ বক্ষা হব। শিৰাজীৰ যাতে কোনো অনিষ্ট নহয়, আৰু যাতে তেওঁৰ আগত কৰা নিৰাপত্তাৰ আশ্বাসৰ কোনো ব্যতিক্ৰম নহয় তালৈ চকু ৰাখিবলৈ জয়সিংহই পুতেক বামসিংহলৈ পুনঃ-পুনঃ নিৰ্দেশ দিবলৈ ধৰিলে। ইতিমধ্যে আকজল-খাঁ আৰু হাজিৰা-খাঁৰ লগত হোৱা সংঘৰ্ষৰ বিকৃত বৰ্ণনা শুনি সম্ভাটৰ মন শিৰাজীৰ প্ৰতি বিৰুদ্ধ হৈ পৰিছিল। শিৰাজীয়ে হাজিৰাজলৈ উভতি যাবলৈ অল্পকাল বিচাৰি প্ৰাৰ্থনা জনাইছিল। সম্ভাটে সেই

সৰ্ধান্তৰ প্ৰতি মন-কাণ নিদিলে, আৰু চূড়ান্তভাৱে অগ্ৰাহ্যও নকৰিলে। শিৰাজীৰ হৈ বামসিংহই সন্দ্ৰাটক অনুন্নয়-বিষয় কৰিলে। সন্দ্ৰাটে বামসিংহক কলে যে এই বিষয়ে যজ্ঞাই যান্ত যান্তিৰলৈ একো বাট নাই।

নিজৰ আশা-ভৱসা আৰু সঙ্কল্প আদি চুবমাব হৈ যোৱাত, আৰু স্বাধীনতা লাভৰ সম্ভৱতে কোনো সম্ভাৱনা নেদেখি, আগ্ৰাব জয়সিংহৰ প্ৰাসাদত শিৰাজী মনঃকষ্টত অস্থিৰ-অধীৰ হৈ পৰিল। তেওঁ বাহিৰে পাদশ্চাহৰ বশুতা মানি আৰু নিজৰ নিয়ন্ত্ৰিত আত্ম-সমৰ্পন কৰাৰ ভাও দেখুৱাবলৈ ধৰিলে। শিৰাজীয়ে ওমবাওসকলৰ প্ৰতি মিতিৰালি দেখুৱাই উপহাস আদি কি সন্তুষ্ট কৰিলে। শিৰাজী সম্পৰ্কে পাদশ্চাহৰ কি উদ্দেশ্য তাৰ বিষয়ে বিশ্বাসযোগ্য বাতৰি সংগ্ৰহ কৰাত বামসিংহই অজ্ঞান ধন ব্যয় কৰিবলৈ ধৰিলে। পোলাদ-খাঁৰ অট্টালিকা নিৰ্মাণ সমাপ্ত হলে শিৰাজীক তাত থবলৈ সন্দ্ৰাটে প্ৰস্তাব কৰিলে। বামসিংহই এই সঙ্কল্পৰ কথা শুনি শিৰাজীক জনালে।

এই সঙ্কটাপন্ন অৱস্থাৰপৰা বন্ধা পৰিবৰ কাৰণে নিজৰ বুদ্ধি-কৌশলৰ বাহিৰে শিৰাজীৰ আন একো উপায় নোহোৱাত পৰিল। তেওঁ এটি বুদ্ধিৰ পথ নিৰ্ধাৰণ কৰিলে, এয়ে তেওঁৰ প্ৰতিভাৰ শূনিপুণ উদ্ভাৱনা আছিল, কাৰণ ইয়াক অবলম্বন কৰি তেওঁ কৌশলী আৰু সতৰ্ক সন্দ্ৰাটৰ চকুত ধূলি মাৰিব পাৰিলে। নিজৰ লগত অহা মাহুৰক দাক্ষিণাত্যলৈ ওভোতাই পঠিৱাবৰ কাৰণে শিৰাজীয়ে সন্দ্ৰাটৰপৰা অনুমতি ললে। বোঙ্গল ৰাজধানীত থকা কালত নিয়বীয়া থবচ কৰি টকা বচাই তাৰে পোহপাল দিব পাৰিব বুলি শিৰাজীয়ে তেওঁৰ সহিবীকেসৰাকীক আৰু মাহুৰক লগলৈ আনিবলৈ প্ৰস্তাব কৰিলে। এই প্ৰস্তাবৰ কথা শুনি শিৰাজীৰ কষ্টকিন বতাবৰ নিমিত্তে সন্দ্ৰাটে টাঁহি এটা মাৰিলে। ব্ৰাহ্মণ আৰু শিৱসকললৈ বিটোৱা আৰু দক্ষিণী প্ৰধানী মতে যুগুত কৰা পাত্ৰ-বস্ত্ৰ

পঠিয়াবলৈ শিৰাজীয়ে ইচ্ছা কৰিলে। বামসিংহ আৰু বালাজী-
আঙজী চিভনিচে বিস্তমত্ৰী বাহুদা-খাঁক গৈ ধৰিলে, আৰু তেওঁৰ
সহায়েৰে শিৰাজীৰ স্বৰূপৰা মিষ্টান্ন আৰু আহাৰ-পাতিৰ পাচি
বাহিৰলৈ পঠিয়াবলৈ সজাটৰ অনুমতি পালে। বিৰাট ডাঙৰ খোৱা
বস্ত্ৰৰে ভৰা বাঁহ-বেতৰ পাচি প্ৰাসাদৰ বাটৰ দুৱাৰেদি বাহিৰলৈ
যাব ধৰিলে। শিৰাজীৰ বন্ধুসকলেও এনেকি ভিতৰলৈ উপহাৰ
পঠিয়ালে। পোনতে পোলাদ-খাঁৰ গ্ৰহৰীয়ে সেই পাচিবোৰ তন্ন-
তন্নকৈ চাইছিল, কিন্তু পাচলৈ এইদৰে অহা-যোৱা কৰা নিত্য-
নৈমিত্তিক কাম বুলি গ্ৰহৰীয়েও টিলা দিবলৈ ধৰিলে। বখীয়া-
হঁতকো উপহাৰ আৰু মিষ্টান্ন দি সন্তোষ কৰিলে, সিহঁতে ভাবিলে যে
শিৰাজী এজন অতি দয়ালু লোক, তেওঁক পাদশ্ৰীয়ে নিষ্ঠুৰভাৱে
বন্দী কৰি থৈছে। সিহঁতে কিছুমান পাচি পৰীক্ষা কৰি সকলো-
বোৰক বাহিৰলৈ পঠিয়াবলৈ অনুমতি দিলে। তাৰ পাচত শিৰাজীয়ে
নৰিয়া ভাও ধৰি আগ্ৰাত থকা ভাল ভাল বৈজ্ঞানিকক মাতি
পঠিয়ালে। দিনচেৰেকৰ পাচত সুস্থ হৈছে বুলি শিৰাজীয়ে প্ৰচাৰ
কৰিলে, আৰু যাতে তেওঁৰ আৰোগ্য লাভৰ কাৰণে আনন্দ দেখুৱাব
পাৰে তাৰ কাৰণে শিৰাজীয়ে সবহকৈ মিষ্টান্নৰ পাচি বাহিৰলৈ
পঠিয়াবলৈ ধৰিলে। ব্ৰাহ্মণসকলে শ্ৰীকৃষ্ণক কৰা ভূতি-মিনতিৰ
মিহিৰে শিৰাজী সুস্থ হৈছে, ইয়াৰ কাৰণে তেওঁলোকলৈ উপহাৰ
স্বৰূপে মগুৰাৰ বাটেদি তিনিটা ধোঁৰা পঠিয়ালে।

১৬৬৬ চনৰ ১৯ আগষ্ট তাৰিখে শিৰাজী আৰু পুতেক শম্ভাজী
ছুটা পাচিৰ ভিতৰত সোমাল, আৰু তেওঁলোকক দুৱাৰেদি
বাহিৰলৈ পাব কৰি নিয়া হ'ল। পহৰীয়াবিলাকৰ মাজেদি পাব হৈ
যাওঁতে সিহঁতে একো সন্দেহ কৰা নাছিল। আগ্ৰাৰ বাহিৰলৈ গৈ
শিৰাজী আৰু পুতেক পাচিবপৰা ওলাল, আৰু শিৰাজীয়ে পঠোৱা
তিনিটা ধোঁৱাৰে বাট চাই থকা-বিদ্যাসী বন্ধুসকলৰ লগ ধৰিলেগৈ।
তাবপাচত তেওঁলোকে মগুৰালৈ গৈ মগনীয়া সন্তাসীৰ ছদ্মবেশ

বৰিলে। আজ্ঞাহাবাদ, বাৰাণসী, পুৰী, গঙ্গোদ্যান, হাইদাবাদ আৰু বিজাপুৰ ৰাজ্যৰ মাজেদি গৈ, ১৬৬৬ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহৰ শেষ ভাগত শিৰাজীয়ে পুণা পালে। তেওঁ হজ্জবেশ পৰিভ্ৰমণ কৰি উভতি অহাৰ কথা সকলোকে জনালে। পুণাধামী আনন্দত মত্তলীয়া হ'ল। বিষয়া আৰু সৈন্যসকলে হেজাবে-হেজাবে গৈ শিৰাজীক অভিনন্দন জনালে, আৰু তেওঁৰ সুখবপৰা পলাই অহাৰ সান্ধোপাত্ৰ কাহিনী শুনিলে।

শিৰাজী পলোৱাৰ কাৰণে আগ্ৰা-নগৰীত চাকল্যৰ সৃষ্টি হ'ল। আওৰজেকৈ শিৰাজীৰ সন্ধান লৈ তেওঁক বিচাৰি উলিয়াবৰ নিমিত্তে সকলো স্থানীয় বিষয়ালৈ আদেশ-জাৰি কৰিলে। সত্ৰাটৰ আদেশ অনুসাবে শিৰাজীক চোৱাৰ দায়িত্ব আছিল বাৰসিংহৰ ওপৰত, গতিকে শিৰাজী পলোৱাৰ কাৰণে তেওঁকে জগৰীয়া বুলি জাবিলে। জনচেৰেক মাৰাঠী ব্ৰাহ্মণক ধৰি সোধাত তেওঁলোকে কলে যে বাৰসিংহই উপদেশ দি আৰু ইচ্ছামতে অৱহেলা কৰি শিৰাজীক পলুৱাইছে। বাৰসিংহই যিদৰে শিৰাজীৰ লগত মিতিৰাজি কৰিছিল, আৰু যিদৰে তেওঁৰ পক্ষ সমৰ্থন কৰিছিল তাৰপৰা বাৰসিংহৰ সহযোগ আছে বুলি সত্ৰাটে উভালিকে বিশ্বাস কৰিছিল। পাদশ্বাহৰ চ'বালৈ আহিবলৈ নিদি আৰু কিছুদিনৰ পাচত তেওঁৰ মৰ্যাদা আৰু দৰ্মহা কাটি নি সত্ৰাটে বাৰসিংহক খান্দি বিধান কৰিলে।

বাৰসিংহৰ দেউতাক জয়সিংহই পুতেকৰ অপমানত মৰ্যাস্তিক হুখ পালে। এই সময়ত লিখা এখন চিঠিত তেওঁ কৈছিল, বোলে “তেওঁৰ বৰ্তমান দুৰ্ভাগ্য হৈছে নিয়ন্তীৰ অখণ্ডনীয় প্ৰভাৱ।” জয়সিংহই পত্ৰত আৰু লিখিছিল, বোলে,—“পাদশ্বাহৰ চ'বাত থকা প্ৰতিনিধিৰ পত্ৰৰ পৰা মই গম পাইছো যে সত্ৰাটে বাৰসিংহৰ মনচৰ আৰু জাইগীৰবপৰা বৰখান্ত কৰিব খোজে।” ইয়াৰ কাৰণ এই যে স্বাৰ্থপৰ মানুহৰ অভিসন্ধিত পৰি শিৰাজীৰ ব্ৰাহ্মণ অনুচৰে

কৈছে যে,—“বামসিংহৰ উপদেশ আৰু সতৰ্কতাৰ অভাৱতহে শিৱাজীয়ে পলাব পাৰিছে। বামসিংহৰ অন্তৰাত্মক এনে বিশ্বাস-ঘাতকতা আছে বুলি যি মানুহে ভাবিব পাৰে তেওঁক যেন ভগবানে যুধ্য-অভিশাপ দিয়ে”।

শিৱাজী পলাই যোৱাৰ পাচত কিছুকাল বিজাপুৰৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ কৰি জয়সিংহ দক্ষিণাত্যত থাকিল। তেওঁৰ ধন, মানুহ আদি কৰি সকলো আহিলা-পাতিৰ ওষ পৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ ন-কৈ সবজাম-পাতি বিচাৰি সম্ৰাটলৈ আবেদন জনালে, সম্ৰাটে তালৈ জ্ঞাপন নকৰিলে। আওৰজজেন্দ্ৰৰ সন্মুখ হৈছিল যে জয়সিংহই শিৱাজীৰ সৈতে লগ হৈ পাদশ্যাহী সৈন্যৰ বিৰুদ্ধে অন্তৰ্ভাৱণ কৰিব। আওৰজজেন্দ্ৰৰ পক্ষে এনে ধৰণৰ উদাসীনতা আৰু সন্মুখৰ কাৰণে জয়সিংহই ভাবিছিল যে বিজাপুৰৰ সংগ্ৰামত অপমানজনকভাৱে পৰাজিত হব লগীয়া ৰাজপুত বীৰসকলৰ প্ৰাণহানি ঘটোৱা এটা পুৰুষাৰবিহীন কাম। সেইদেখি জয়সিংহই সৈন্য-সামন্ত আওৰজবাদলৈ হোঁহোঁকাই আনিলে। শিৱাজীয়ে এৰি দিয়া দুৰ্গবোৰ জয়সিংহই অতি কষ্টেৰেহে মানুহ আহিলা-পাতি দি বক্ষা কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল।

বিজাপুৰৰ যুদ্ধত কৃতকাৰ্য হব পৰা নাই, আৰু বামসিংহই উপায় বুদ্ধি দি শিৱাজীক ‘পলুৱাইছে, এই দুই অপৰাধত সম্ৰাটে দক্ষিণাত্যৰ চুৰেদাৰীৰপৰা জয়সিংহক আঁতৰাই সেই পদত চুলতান মোৱায়েজমক নিযুক্ত কৰিলে। চুলতানৰ লগত দুৱলীয়া সেনাপতি স্বৰূপে যাবৰ কাৰণে সম্ৰাটে যশোৱন্তসিংহক আদেশ দিলে।

১৬৬৭ চনৰ মে মাহত জয়সিংহক দক্ষিণাত্যৰ চুৰেদাৰী পদৰপৰা আন্তৰ্জাতিকভাৱে বিচ্যুত কৰা হ’ল। সম্ৰাটৰ আদেশ মতে, ভগ্নহৃদয় আৰু হতাশ হৈ, আৰু বৃদ্ধ বয়স, পৰিত্যক্ত আৰু অপমানিত জৰ্জৰিত হৈ জয়সিংহই মোগল ৰাজধানী অভিমুখে যাবলৈ ধৰিলে, কিন্তু ১৬৬৭ চনৰ ২ জুলাই তাৰিখে বৰহনপুৰ নামে ঠাইত মীৰ্জাৰাজ:

জয়সিংহৰ মৃত্যু হ'ল। আওবজ্জেক্সৰ কথা মতে দ্বিতীয় পুতেক কিৰাতসিংহই দেউতাক জয়সিংহক বিহু থুৱাই মাৰিলে বুলি কিছুমান মানুহে বিশ্বাস কৰিছিল। জয়সিংহৰ প্ৰতি আওবজ্জেক্সৰ আচৰণৰ প্ৰতিক্ৰিয়া স্বৰূপে মানুহে সজাটৰ হকে জয়সিংহই কথা হিডকৰ কাৰ্যাৱলী স্মৰণ কৰিছিল। এই কথা ইটালীয় পৰিত্ৰাজক নিকলাও মেহুক্ৰিৰণৰা জানিব পৰা যায়। ডেও জয়সিংহ বজা আৰু পুতেক কিৰাতসিংহৰ তলত অত্ৰ-শালৰ কৰ্মচাৰীৰূপে চাকৰি কৰিছিল। বামসিংহ অসমত থকা কালত ডেওৰ মাতৃদেৱী আৰু মহিষীয়ে যিখন চিঠি লিখিছিল তাতো এই প্ৰতিক্ৰিয়া কুটি ওলাইছে।

জয়সিংহৰ মৃত্যুৰ পাচত বামসিংহ অশ্বেৰৰ সিংহাসনত বহিল। আওবজ্জেক্সে কিৰাতসিংহ বজা হোৱাটো সমৰ্থন কৰিছিল, কিন্তু প্ৰজাসকলে কিৰাতসিংহ পিন্ধুহস্তা বুলি ভাবি ডেওক বজা মানি লবলৈ স্বীকাৰ নকৰিলে।

আওবজ্জেক্স এজন সুচক্ৰুৰ ৰাজনীতিজ্ঞ পুৰুষ আছিল। ৰাজপুতৰ অসন্তুষ্টিক অনিৰ্ব্বিষ্ট কাললৈ জীয়াই থাকিবলৈ দিয়া আপদশূন্য নহয় বুলি সজাটে উপলব্ধি কৰিলে। বামসিংহৰ ওপৰত ৰাজঅশুগ্ৰহ বৰ্ষণ কৰা হ'ল, ডেও বজা উপাধি আৰু চাৰিহেজাৰৰ মনচৰ ওভোতাই পালে। তাৰ উপৰিও সজাটে ডেওক এইবোৰ বস্তু উপহাৰ দিলে,—চিৰপাণ্ড এসাজ, ৰাখৰ পতা ডবোৱাল এখন, মুকুতাৰ মণি এধাৰ, সোণৰ জিনেৰে আৰী ধোঁৱা এটা, সোণৰ গাৰী দিয়া কাপোৰ, আৰু অলঙ্কাৰেৰে সজোৱা হাতী এটা। বামসিংহই শিৰাজী পলোৱাত সহায় কৰা কথা সজাটে পাহৰিব পৰা নাছিল, যদিচ ডেও অশ্বেৰৰ নতুন বজা বামসিংহক দিয়া উপহাৰ আৰু পদবীৰ আভুৱৰৰ আৱৰণেৰে নিজৰ প্ৰকৃত মনোভাব লুকাই ৰাখিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল।

১৬৬৭ চনৰ শেৰভাগত, অসমৰ গুৱাহাটী আক্ৰমণ, মোগলৰ পৰাজয়, আৰু মোগলক নামনি অসমত পৰা বহিষ্কাৰ, আৰু গুৱা-

হাটীৰ খানাদাৰ চৈয়দ কিবোজ-খাঁক খৰি নিয়া, এইবোৰ বাৰ্তা সত্ৰাটে শুনা পালে। ডেওঁ অসমক শান্তি দিবলৈ মন কৰি সেই বাক্যৰ বিৰুদ্ধে পঠোৱা পাদশ্বাহী সৈন্যৰ সেনাপতি ৰূপে বামসিংহক নিযুক্ত কৰিলে।

মোগল সাম্ৰাজ্যৰ মাজুহৰ কল্পনাত অসম এখন জঁয়াৰ, আৰু অস্বাস্থ্যকৰ ঠাই বুলি পৰিগণিত হৈছিল, ইয়াৰপৰা কম মাজুহেহে ভালে-কালে উভতি যাব পাৰিছিল। অসম এৰি যোৱাৰ অলপ পাচতে নবাব মীৰজুমলাৰ মৃত্যু হোৱাত এই জনমত বন্ধমূল হৈ পৰিছিল। শিৰাজীক সমৰ্থন কৰাৰ শান্তি স্বৰূপে বামসিংহক অসমৰ বিৰুদ্ধে পঠোৱা হৈছে বুলি সৰ্বসাধাৰণে ভাবিছিল। চাৰ যত্ননাথ চৰকাৰে কৈছে,—“অসমত চাকৰি কৰাটো অতিশয় অশ্ৰিয় আছিল, আৰু বাধ্য নকৰিলে কোনো সৈন্যই অসমলৈ যাব লুখুজিছিল। মুঠতে কবলৈ গ’লে, আগ্ৰাত বন্দী অবস্থাৰ পৰা পলোৱাত বামসিংহই সহায় কৰাৰ শান্তি স্বৰূপে ডেওঁক অসমলৈ পঠোৱা হৈছিল বুলি ভাবিবলৈ যথেষ্ট কাৰণ আছে।” পৰিত্ৰাজক মেহুক্ষিয়েও এই মতকে সমৰ্থন কৰিছে,—“শিৰাজী পলোৱাৰ প্ৰতিহিংসা হিচাবে জয়সিংহৰ বৰজনা পুতেক বামসিংহক অসমলৈ পঠাইছিল। সত্ৰাটে জানে যে অসমলৈ গৈ মীৰজুমলাৰ তেনে দুৰ্যোগ ঘটিল, বামসিংহৰো এঁকে দশা হ’ব”। সমসাময়িক অসম বুৰঞ্জীবিলাকতো এই মতকে উল্লেখ কৰা হৈছে।

শিৰাজীৰ উপৰিও আন এজন সুপ্ৰসিদ্ধ নেতাই বামসিংহৰ সহায়ত্বে মুক্তি লাভ কৰিছিল। বামসিংহৰ ওপৰত আওৰজজৈয়ৰ অসন্তোষ হোৱাৰ উয়েই দ্বিতীয় কাৰণ হ’ল। এজন পুৰণি অসম বুৰঞ্জী মতে শিশুগুৰু টেগবাহাভূবে পাদশ্বাহৰ ক্ষমতা নানানি নানা-ধৰণৰ অৱৈধ নত প্ৰচাৰ কৰি ভ্ৰমি কৰিছিল। তাতে ব্ৰাহ্মণ ভট্টাচাৰ্য-সকলৰ ক্ৰোধ আৰু অক্ৰোধ হ’ল। গুৰু টেগবাহাভূবে ডেৰকুৰি হাঙাৰ নানকপতী চিপাতী লগত লৈ দেশ লগু-ভগু কৰি কুৰিছে বুলি

অভিযোগ হ'ল। সম্রাটে গুরুক মৃত্যুদণ্ডৰ আবেশ দিলে, গুরুক বামসিংহৰ শৰণাগত হ'ল, বামসিংহই জামিন হৈ গুরুক বাখিৰেণ অলপ দিনৰ পিচতে গুরু বন্দীৰপৰা পলালত সম্রাটে তাৰ নিষিদ্ধে বামসিংহক জগবীয়া কৰিলে। বামসিংহই কলে,—“গুরু টেগ-বাহাদুৰনো কোন মানুহ? বজা আৰু নবাবৰ মৰ্যাদাৰ মানুহহে সম্রাটৰ খঙৰ পাত্ৰ। তেওঁ এজন মগনীয়া ককাঁৰ, তেওঁ পলাই যোৱা বাবে মোক দায় দিলে লোকে হাঁহিব”। এই কথা শুনি সম্রাটে মনৰ অসন্তোষ মনতে বাখিলে আৰু কছেৱা বজাসকলে মোগলক কথা সহায়ৰ কথা শূৰীৰি বামসিংহক ডেতিয়া একো শাস্তি নিদিলে। শাস্তি দিলে তাৰ পৰিণাম স্বৰূপে বজাসকলে গোট খাই মোগলৰ বিৰুদ্ধে সংঘবদ্ধভাৱে যত্নযত্ন কৰিব পাৰে বুলিও সম্রাটে শঙ্কা কৰিছিল।

ওপৰত কোৱা মতে, অসমত মোগলৰ পৰাভৱৰ কথা শুনি সম্রাটে এটি সুবিধা পালে। অসম বুৰঞ্জীত এইদৰে আছে,—“এই বাৰ্তা শুনি সম্রাটে বামসিংহক কলে বোলে, মাজাতাৰ পুতেক জয়সিংহ বজাই বঙালা বুদ্ধ কৰি তাক বশ কৰিছে, এতিয়া তুমি অসমৰ বুদ্ধলৈ যোৱা। বজাক এইদৰে কোৱাব কাৰণ হ'ল এই, অসমৰ বুদ্ধলৈ গলে এটি নবাবো কিবি নাই, খেটো আপুনি নৰে, খেটো বশত পৰে। অসমৰ পানী বিহ, বতাহ ৰেয়া, পৰ্বতবোৰো হাবি, এডেকে অসমলৈ গৈ বানসিংহ নবক। এই গল্পনা কৰি বানসিংহক পঠাই দিলে।”

বামসিংহই গুরু টেগবাহাদুৰক সমৰ্থন কৰাৰ কথা শিখৰ বুৰঞ্জী-লেখক জে. ডি. কানিংহাম চাহাবে, গুরুমুখী ভাৱাত লিখা টেগ-বাহাদুৰৰ জীৱন-চৰিত্ৰত এখনৰ আলম লৈ কৈছে,—“কমতাকাৰী আৰু শাস্তিভঙ্গকাৰী ৰূপে গুরুক দিল্লীলৈ মাতি অনা হ'ল। কিন্তু তেওঁ জয়পুৰ বা অদেবৰ বজাক সহায়দাতাৰূপে লাভ কৰিলে। বজাই গুরুক হৈ নাতিলে, আৰু সম্রাটক বুদ্ধলৈ যে বাজকমতা লাভ কৰিবলৈ নিবিচাৰি এনে সন্ত পুত্ৰৰে ভীৰ্ষ বাজা কৰিবলৈহে বাজা

কৰে”। অলপতে বজ্জলৈ যাবলগীয়া হোৱাত ৰামসিংহই টেগ-
বাহাদুৰক নিজৰ লগত নিবলৈ মন কৰিলে। অসমৰ বিৰুদ্ধে
অভিযানত ৰামসিংহৰ লগত গুৰু টেগবাহাদুৰো আছিল। তেওঁ
ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ তীব্ৰত ভগবানক আৰাধনা কৰিছিল।

গুৰু টেগবাহাদুৰক লগত আনি ৰামসিংহই নিশ্চয় ভাবিছিল যে
গুৰুৰ প্ৰভাৱত সৈন্যবোৰ শাস্ত হৈ থাকিব আৰু তেওঁ সিহঁতৰ
উদ্ধতালিক প্ৰতিৰোধ কৰিব পাৰিব। ধুবুৰীৰ গুৰুদ্বাৰ দম্ভমেৰ
মহন্তৰ হাতত থকা এখন পুথিবৰণা জনা যায় যে গুৰুৱে কামৰূপীয়া
যাত্ৰ-মন্ত্ৰৰ পৰিণামৰপৰা ৰামসিংহক বন্ধা কৰিবলৈ সমৰ্থবান হব।
এই যাত্ৰ-মন্ত্ৰৰ বাবে গোটেই ভাৰততে অসম জনাজাত আছিল।
ৰামসিংহই ভাবিছিল যে তেওঁলোকৰ ওপৰতো এই যাত্ৰ-মন্ত্ৰ প্ৰয়োগ
কৰা হব। সেই একে উদ্দেশ্যেৰে ৰামসিংহই পাঁচজন মুছলমান পীৰকো
অসমলৈ আনিছিল—চাহ-আকবৰ, চাহ-বাগমাব, চাহ-চৰণ, চাহ-হুফি
আৰু চাহ-স্কামাল। ধুবুৰীত পাঁচপীৰৰ দৰগা নামে এটি মুছলমান
কব্ৰ এতিয়াও আছে, তাত চাহ-আকবৰ ফকীৰৰ দেহাৱশেষ গোব
দিয়া হৈছিল।

গুৰুমুখী ভাষাত লিখা লিখৰ বুৰঞ্জীসমূহৰ মতে ৰামসিংহই
নিজৰ উপদেষ্টা-আৰু সৈন্যবৃন্দক লগত লৈ পাটনাত গুৰু টেগ-
বাহাদুৰৰ লগ ধৰিলেগৈ, আৰু গুৰুৰ আশ্ৰয় আৰু আশীৰ্বাদ ভিক্ষা
কৰিলে। ৰামসিংহই বজা মানসিংহৰ কামৰূপ অভিযানৰ কথা
বিবৰি কলে বোলে,—“হে সৎগুৰু, হিন্দুস্থানৰ আৰ্হি বজাসকল
সম্ভাট আকবৰৰ বশীভূত আছিলোঁ। কামৰূপৰ বজা মাখোন বিদ্ৰোহী
হৈ সম্ভাটক অমান্য কৰিলে। এজন সাহসী সেনাপতিয়ে সৈন্য-
বাহিনী লগত লৈ কামৰূপ জয় কৰিব লাগে বুলি সম্ভাটে ইচ্ছা
প্ৰকাশ কৰিলে। অতি সাহসী মুছলমান বিষয়াসকলক সম্ভাটৰ
অভিবাৰ্জনা জনোৱা হ’ল, কিন্তু কোনেও কামৰূপ বুদ্ধলৈ যাবলৈ
আগ নাবোঁছিল। আনপক্ষে তেওঁলোকে ক’লে যে স্বৰ্জয় মাহ-বল

থাকিলেও সত্ৰাটৰ প্ৰস্তাব চৰিতাৰ্থ কৰা অসম্ভৱ।” এই সম্পৰ্কে মানসিংহৰ নাম উল্লেখ কৰা হ’ল, আৰু তেওঁকে সত্ৰাটে কামৰূপ অভিযানৰ সেনাপতি পাতিলে। বামসিংহই কবৰলৈ গৈছিল,— “কেবা যোদ্ধা ব্যাপী সীমান্তত মানসিংহই টামিহৰা উভিলে, আৰু কামৰূপৰ মাহুৰৰ মাহু-মন্ত্ৰৰ সঙ্ঘেও তেওঁ কৃতকাৰ্য হ’ল। অসমত থকা কালত নবাব মীৰজুমলাৰ সৈন্য-সামন্তৰ কেনে বিপৰ্য্যক ঘটিল, কেনেকৈ তেওঁৰ অৰ্থাৰোহী সৈন্য ধ্বংস হ’ল, কেনেকৈ তেওঁৰ পদাতিক সৈন্য মৰি অস্ত পৰিল, আৰু ঢাকা পোৱাৰ পূৰ্বেই যজ্ঞা আৰু ভাগবত নবাব কেনেকৈ মৃত্যু-মুখত পৰিল, তাকো বামসিংহই সৰিষেৰ বৰ্ণনা কৰিলে।”

তাৰ পাচত বামসিংহই সত্ৰাটে তেওঁক দিয়া আদেশৰ কথা কলে, বোলে, “অসমৰ বৰলৈ সত্ৰাটৰ মন্ত্ৰীসকলে মোক পঠিয়াবলৈ পৰামৰ্শ দিছে। তেওঁলোকে কৈছে যে অসম জয় কৰিব পাৰিলে এখন নতুন ৰাজ্য মোগল সাম্ৰাজ্যৰ অন্তৰ্ভুক্ত হব। আৰু মই যদি বৃদ্ধত নিহত হওঁ তেন্তে সত্ৰাটে সমগ্ৰ ৰাজপুতনা মোগল সাম্ৰাজ্যৰ চামিল কৰি লব পাৰিব। তেওঁলোকৰ কথা শুনি সত্ৰাটে মোক মাতি পঠিয়াই কামৰূপৰ বিক্ৰমে যাবলৈ আদেশ দিছে।” তেওঁৰ মাতৃদেৱী আৰু পত্নীসকলে এই বাৰ্তা পাই আতঙ্কিত হোৱাৰ কথাও বামসিংহই কলে। বামসিংহই গুৰু টেগবাহাদুৰৰ আগত আৰু বুজালে, “অকালতে প্ৰাণ এৰিবলৈ মই ইচ্ছা কৰোঁ নেকি বুলি তেওঁলোকে শুনিলে। মীৰজুমলাৰ দৰে সাহসী বীৰ আন কোনো নাছিল, তেওঁ যদি এনেকৈ মৃত্যুৰ গৰাহত পৰিবলৈ পালে তেন্তে মোবনো কি আশা আছে? অসমলৈ যোৱা সেনাপতিসকলৰ ভিতৰত ৰজা মানসিংহৰ বাহিৰে আন কোনো উত্ততি অহা নাই। মই যোৱা সঙ্কটপূৰ্ণ অৱস্থাৰ কথা ভালকৈ উপলব্ধি কৰিব পাৰিলোঁ, আক্ৰমণী সৈন্যৰ নেতৃত্ব গ্ৰহণ কৰিলে মৃত্যু অনিবাৰ্য, আৰু সত্ৰাটৰ আজ্ঞা অবমাননা কৰাটোও মাৰাত্মক”।

ৰামসিংহই কলে যে তেওঁৰ প্ৰধান মহিষীয়ে তেওঁৰ এই সমস্যাৰ সমিধান দিছে। তেওঁ গৈ গুৰু টেগবাহাদুৰৰ আশ্ৰয় লব লাগে, গুৰু টেগবাহাদুৰ এতিয়া গুৰু নানকৰ গাদীত বহিছে, মহিষীৰ পূৰ্বপুৰুষকল শিখগুৰুৰ শিষ্য আছিল। ৰামসিংহ বজাই স্বীকাৰ কৰিলে যে বাণীৰ উপদেশে তেওঁক সাক্ষ্য দিলে, আৰু তেওঁৰ মনলৈ পুনৰ শান্তিৰ ভাৱ উভতি আহিল।”

গুৰুৱে ৰামসিংহক অবিৰতভাৱে ভগবানৰ নাম আৰাধনা কৰিবলৈ উপদেশ দি কলে,—“গুৰু নানক প্ৰভুৱে তোমাক সহায় কৰিব, আৰু তুমি কামৰূপ জয় কৰিব পাৰিবা।” গুৰুৰ আশীৰ্বাদ লাভি ৰামসিংহ পৰম হৰ্ষযুক্ত হ’ল। তেওঁ বিধিমেতে প্ৰাৰ্থনা কৰি লমবেত মানুহৰ মাজত পবিত্ৰ খাত্ত বিলালে। তাৰ পাচত চৰণ-পছল বীতি সম্পন্ন কৰি ৰামসিংহই গুৰু টেগবাহাদুৰৰ হাতত শিখ ধৰ্মত আনুষ্ঠানিকভাৱে দীক্ষিত হ’ল। ৰামসিংহই অভিযানৰ সজী-হবলৈ গুৰুক অনুৰোধ কৰিলে আৰু সেই মতে গুৰু যাবলৈ মান্তি হ’ল। পাচলৈ গুৰুৱে স্বীকাৰ কৰিছিল যে তেওঁ তিনি উদ্দেশ্যে ৰামসিংহৰ লগত আহিছিল, বজাৰ বন্ধু স্বৰূপে, ভগবানৰ বাণী প্ৰচাৰক, আৰু শোণিতক্ষয়ৰ নিৰোধক স্বৰূপে।

সৈন্য অহা সকলে ঠাইতে গুৰুৱে শিখ ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰিছিল। ৰামসিংহ কিছুদিন ঢাকাত থাকিল, তাত বজ্জচুবেদাৰ নবাব ছাৰিষ্টা-খাঁয়ে অতি চেনেহেৰে অভ্যর্থনা কৰিলে। ছাৰিষ্টা-খাঁ জয়সিংহ বজাৰ অন্তৰঙ্গ বন্ধু আছিল। নবাবে ৰামসিংহক মূল্যবান হাতী আৰু ধোৰা উপহাৰ দিলে, আৰু লগতে আটেকুৰি হাজাৰ টকাৰ মূল্যৰ খঞ্জৰ নামে এখন তৰোৱালো দিলে। অসমৰ দূষিত বতাহ আৰু বিষাক্ত পানী সন্মুখে সান্ধান হবলৈ ছাৰিষ্টা-খাঁই ৰামসিংহক সতৰ্ক কৰি দিলে। আৰু অসমৰ ভিৰোতাক মহললৈ আনিবলৈ হুকু দিলে, বোলে,—“সেই ঠাইৰ ভিৰোতাকল অতি মন্থকৰ্মী।” খাত্তৰ সন্তাৰ আৰু বুকুৰ আহিলা-পাতি টুটাৰ বাৰ্তা পালে তাকো পঠিয়াবলৈ ছাৰিষ্টা-খাঁই পাত ললে।

চাকাত থাকোঁতে গুৰু টেগবাহাছৰে বালুকী নামৰ এজন মানুহৰ অতি ভক্তিমতী/মাতৃক লগ পালে। চাকাবপৰা গৈ অসমৰ সীমান্তত থকা মোগলৰ থানা বঙামাটি পালেগৈ। কামৰূপৰ বজা এজনে যাহু-মন্ত্ৰৰ সহায়েৰে বামসিংহক পৰাস্ত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল, কিন্তু একো কৰিব নোৱাৰিলে। ইয়াৰ পাচত অসমীয়াই মায়াবিদ্ধাত শূনিপুণ কামৰূপৰ কিছুমান ডিবোতাক লগালে, কিন্তু বামসিংহৰ লগত গুৰুজনে থকাত এই ডিবোতাসকলে একো অনিষ্ট সাধিব নোৱাৰিলে। বজাজনে উপায় নেপাই কামাখ্যালৈ পূজা আগবঢ়ালে, আৰু বামসিংহক পৰাস্ত কৰিবলৈ আয়োজন কৰিলে। কিন্তু গুৰুজনে মাজত সোমাই ছৰোৰো ডিওবত মিত্ৰতা স্থাপন কৰিলে।

তাৰ পাচত বামসিংহৰ সৈন্ত-সামন্ত ধুবুৰীত আহি বলহি। গুৰু টেগবাহাছৰে কৈছিল যে এই ধুবুৰীলৈ গুৰু নানকজীও আহিছিল। গুৰু টেগবাহাছৰ আদেশমতে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰত থকা এটা পৰ্বতৰ ওপৰত সৈন্তসকলে এটা দৌল বান্ধিলে, প্ৰতিজন সেনাই পাঁচ টাল মাটি নিছিল, সেই দৌলৰ ওপৰত এটা ঘৰো সজা হ'ল। এই ঠাই ডোখৰ ধুবুৰীৰ গুৰুদ্বাৰ-দমদমে বুলি আজিও বিখ্যাত, আৰু অজস্ৰ তীৰ্থ যাত্ৰীয়ে ইয়াক দৰ্শন লাভ কৰিবলৈ আহে। গুৰু টেগবাহাছৰ দৰ্শন লাভ কৰিবৰ মনেৰে আৰু নিজৰ মনোবাঞ্ছা চক্ৰিগৰ্ভৰ কাৰণে আশীৰ্বাদ পাবৰ মনেৰে অনেক প্ৰজা আহিবলৈ ধৰিলে। গোটেই দেশে গুৰুক শ্ৰদ্ধাভাৱেৰে ভক্তি কৰিবলৈ ধৰিলে। গুৰুৰ আশীৰ্বাদত বাজাবান নামেৰে স্থানীয় বজা এজনে এটি পুত্ৰ লাভ কৰিলে।

ধুবুৰীত থকা কালত পাটনাত ভেওঁৰ এটি পুত্ৰ উপজিছে বুলি গুৰুৱে বাৰ্তা পালে। এই শুভবাৰ্তা উপলক্ষে বামসিংহৰ বাহুবত আনন্দ-উৎসব হ'ল। হিলৈ জাঁই কৰিলে, সজীত-বৃত্যও হ'ল, আৰু বগনীয়াক ভিক্ষা দিলে। গুৰু এই পুত্ৰজনৰ নাম আছিল গোবিন্দ।

১৬৭৫ চনত সম্ৰাট আওৰজাজেৰে টেগবাহাছৰক বধ কৰাৰ পাচত গোবিন্দ শিখৰ দশমগুৰুৰ পদত অধিষ্ঠিত হয়।

গুৰু টেগবাহাছৰে খুবুৰী এৰি যোৱাৰ পাচত ৰামসিংহই অসম অভিমুখে আগবাঢ়িবলৈ ধৰিলে। সীমান্তৰ থানাত ভেওঁক অলপ বাধা দিয়া হৈছিল, কিন্তু অতি সোনকালে ভেওঁ সেই বাধা অতিক্ৰম কৰিব পাৰিলে। অসমীয়াৰ উদ্দেশ্য আছিল মোগল সৈন্যই যাতে অপ্ৰতিহতভাৱে গুৱাহাটীৰ সমীপলৈ আগবাঢ়িব পাৰে, আৰু যাতে গুৱাহাটীত দুয়োপাৰে থকা বেহাগড়ৰপৰা মোগল সৈন্যক ভালকৈ প্ৰতিবন্ধক দিব পাৰে। ৰামসিংহই পোনতে হাজোৰ ওচৰত থানা পাতি ব'ল, তাৰ পাচত সমীপবৰ্তী গাওঁ আৰু পথাৰত বাহৰ পাতিলে। জয়সিংহই শিৰাজীৰ বিৰুদ্ধে অবলম্বন কৰা যুদ্ধপ্ৰণালী ৰামসিংহয়ো অনুসৰণ কৰিছিল। কূটনৈতিকভাৱে কটকী চলাচল, আৰু তাৰ লগে লগে প্ৰতিজ্ঞা আৰু আশ্বাসৰ সহায়েৰে ৰামসিংহই যুদ্ধৰ সমস্যা সমাধান কৰিবলৈ বিচাৰিছিল, তাৰে কৃতকাৰ্য নহলে সামৰিক সংঘৰ্ষেৰে যুদ্ধৰ সিদ্ধান্ত কৰিবলৈ মন কৰিছিল। আহোম সেনাপতি-সকলক ধন-সোণ উপহাৰ দি বৰিবলৈ আৰু ভেওঁলোকৰ মাজত বিভেদ সৃষ্টি কৰিবলৈ ৰামসিংহই অনৰ্গল চেষ্টা কৰিছিল। কিন্তু শিৰাজীৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধত ৰাজপুতৰ কূটনীতি আংশিকভাৱে কৃতকাৰ্য হলেও অসমৰ বেলিকা সি সম্পূৰ্ণকৈ ব্যৰ্থ হৈছিল। ১৬৭১ চনৰ মাৰ্চ মাহত গুৱাহাটীৰ ওচৰত হোৱা পানীৰ যুদ্ধত এই সংঘৰ্ষৰ চূড়ান্তভাৱে পৰিণতি কৰিছিল। সেই বৰ্ষত ৰামসিংহৰ সৈন্য পৰাজিত আৰু ছত্ৰ-ভঞ্জন হৈছিল। সংগঠন শক্তি, একতা আৰু সাহসৰ কাৰণে ৰাজপুত সেনাপতি ৰামসিংহই অসমীয়াক প্ৰশংসা কৰিছিল।

সংঘৰ্ষ চলি থকা সময়ত ৰামসিংহই বাৰ্ডা পালে যে সম্ৰাট আওৰজাজেৰে বজাৰ পুতেক কৃষ্ণসিংহ কুমাৰক বাঘৰ সৈতে খেলা কৰাইছিল, অৱশ্যে কৃষ্ণসিংহই জয়ী হৈ গা সাৰি আহে। অৱেৰব দৃঢ় এজন ৰামসিংহৰ মাতৃদেবী আৰু মহিষীৰপৰা এখন পত্ৰ

আনিছিল। অসমৰ প্ৰজাসকলৰ ধৰ্মনিষ্ঠতা আৰু সম্ৰাটৰ মনোবঞ্জনৰ কাৰণে যুদ্ধ আদি কৰা নিষ্ফল বুলি দেখুৱাই অসমক আক্ৰমণ কৰাৰ-পৰা বিৰত থাকিবলৈ সেই পত্ৰৰদ্বাৰা ৰামসিংহক অনুৰোধ কৰা হৈছিল। অস্বৈৰৰ পত্ৰত লিখা হৈছিল এই,—“কৃষ্ণসিংহক পাদশ্যাই বাৰেৰে যুঁজাই মাৰিব খুজিলে। এনে আমাৰ মিত্ৰ পাদশ্যাহ! অনেক ৰাজ্যসকল মাৰি বশ কৰি দিছে, তাৰ যশে-ধৰ্মে আমাক আটিছে। পূৰ্বদেশ মাৰি মোগলৰ তল কৰি দিলেহে কি আমাৰ আয়ু-শ্ৰী বাঢ়িব? আৰু শুনিছোঁ সি দেশত নামধৰ্ম, নাম-কীৰ্তন সততে প্ৰবৰ্তিছে, আৰু গো ব্ৰাহ্মণ বৈষ্ণৱ কুশলে আছে। এইসকলক তলকৈ দিলে কি হয় তাক জানে! তাক মাৰি মাজুম-খাঁ কতকাল বঞ্চিল, ই ঠাই নেপালেহি! তাকে চাই কিবি আহিল হে যোগ্য। আকৈ চাই যেখন কৰে।”

অস্বৈৰৰ দূতে নবাব ছায়িষ্টা-খাঁৰ পৰাও এই বুলি এখন পত্ৰ আনিছিল,—“ৰামসিংহক কবি, আসামদেশক সংশয়ে নবাব ৰাজ-সকলৰ মান-মৰ্যাদা গোট ৰহিছে। তাকে মাৰি বশ কৰিলে আমাৰ সকলৰো ভাস ভাগে।” ছায়িষ্টা-খাঁই এইদৰে লিখাৰ উদ্দেশ্য আছিল নিশ্চয় এনে ধৰণৰ,—পৰাক্ৰমশালী আৰু স্বাধীন অসম ৰাজ্য থকাৰ কাৰণে, নবাব আৰু ৰাজ্যসকলৰ লগত লেনদেন কৰোঁতে মোগল সম্ৰাট্ট বিবেচনাযুক্ত আৰু সাবধান হব লগীয়া হৈছিল, কাৰণ অসমক আক্ৰমণ কৰাৰ প্ৰস্তাব কৰিলে সম্ৰাটে সন্ধটৰ সময়ত তেওঁলোকৰ সহায় বিচাৰিব লগাত পৰিছিল, অসমত আৰু বিদ্ৰোহী নবাব আৰু ৰজাসকলে অসমকে কেন্দ্ৰ কৰি তেওঁলোকৰ প্ৰতিবোধৰ অভিসন্ধি সম্পাদন কৰাৰ সম্ভাৱনা আছিল। কূটনৈতিক হিচাবে বজ্জৰ চুবুৰীয়াৰ পদবী বিশেষ উল্লেখযোগ্য আছিল, কাৰণ বজ্জদেশ অসমৰ একেবাৰে গাত-লগা।

অসমত পৰাজিত হোৱাৰ পাচত ৰামসিংহ বণ-শেষ সৈন্ত লৈ বঙামাটিত বৈ তাৰপৰা অসমক পুনৰ আক্ৰমণ কৰিবলৈ সুবিধা

বিচাৰি আছিল। কিন্তু তেওঁ তেনে একো সুবিধা নাপালে, কাৰণ আহোমসকলে শত্ৰুৱে পুনৰ আক্ৰমণ কৰিব পাৰে বুলি সষ্টম হৈ আছিল। ১৬৭৬ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহত, বাৰিষা কাল আৰম্ভ হোৱাৰ পূৰ্বে ৰঙামাটি এৰি উভতি যাবলৈ সম্ৰাটে ৰামসিংহক আদেশ দিলে আৰু উমদাত-উল-মূলকে মনোনীত কৰা বিষয়াক ৰঙামাটিৰ শাসনভাৰ দি যাবলৈ আজ্ঞা কৰিলে। পোনতে এই ভাৰ আবু-নছৰ-খাঁ আৰু তাৰ পাচত ইবিন-ই-হুচেইন-খাঁৰ ওপৰত পৰিল। ১৬৭৬ চনৰ জুন মাহত ৰামসিংহই সম্ৰাটক গৈ চেলাম দিলে। অসমৰ সীমান্তত ৰামসিংহ ইমান দিন শান্তি স্বৰূপেহে আছিল। এক বিবৰণমতে দিল্লীলৈ উভতি যোৱাৰ পাচতে ৰামসিংহৰ মৃত্যু ঘটে। আন এটি বিবৰণ মতে ১৬৮৭-৮৮ চনত কাবুললৈ যাওঁতে ৰামসিংহৰ লোকান্তৰ হয়।

ৰামসিংহৰ পাচত তেওঁৰ পুতেক কৃষ্ণসিংহ বা কৃষ্ণাঙ্গসিংহ উত্তৰাধিকাৰী হয়। ৰামসিংহ অসমত থকা কালত সম্ৰাটে কৃষ্ণসিংহক জামিন স্বৰূপে ৰাখিছিল। কৃষ্ণাঙ্গসিংহে কিছুদিন কাবুলত বৃদ্ধ কৰে। সম্ৰাটে তেওঁক তিনিহাজাৰী মনচৰ মৰ্যাদা দিয়ে। কিন্তু কাবুলত হোৱা আভ্যন্তৰীণ যুদ্ধত যা খাই তেওঁ মৃত্যু-মুখত পৰে। কৃষ্ণাঙ্গসিংহৰ পাচত বিছানসিংহ উত্তৰাধিকাৰী হয়।

বিছানসিংহ ইছলামা-বাদৰ প্ৰধান বিচাৰকৰ পদলৈ উঠে। ১৬৯৯ চনত তেওঁৰ মৃত্যু হয়। তাৰ পাচত তেওঁৰ পুতেক চেৱাই জয়সিংহ গাদীত বহে। ৰামসিংহৰ পিতৃ মীৰ্জাৰজা জয়সিংহৰ পৰা পৃথক কৰিবৰ কাৰণে এওঁক চেৱাই বা দ্বিতীয় জয়সিংহ বোলা হয়। এওঁৰ ৰাজত্বৰ কালছোৱাত মোগল শক্তিৰ অবসান আৰু ধ্বংস পৰিলক্ষিত হয়। চেৱাই জয়সিংহই সেইকালৰ খোৱা-কামোৰা আৰু বৃদ্ধ-বিশ্ৰাম আদিত অংশ গ্ৰহণ কৰে। জয়পুৰত জয়সিংহই নিৰ্মাণ কৰা প্ৰাসাদক মন্দ্ৰোৰ ক্ৰেমলিনৰ লগত তুলনা কৰিব পাৰি।

কিন্তু চেৱাই জয়সিংহ বজাৰ সৰ্বজ্ঞেষ্ঠ অবদান হৈছে জ্যোতিৰ্বিজ্ঞান গবেষণা ক্ষেত্ৰত। তেওঁৰ জ্যোতিষৰ জ্ঞান ইমান গভীৰ আৰু বিস্তৃত আছিল যে তেওঁক মোগল সম্ৰাট মহম্মদ-চাহে জ্যোতিষৰ বহু গণনা পদ্ধতি সংস্কাৰ কৰাৰ ভাৰ দিয়ে। জয়সিংহই জেইজ মহম্মদ চাহী আখ্যা দি কিছুমান নিয়মাবলী সঙ্কলন কৰি তাক সম্ৰাটৰ নামে উত্থাপন কৰে। ১৮২৯ চনত কৰ্নেল-জেমচ-টডে কৈছিল,—“এই নিয়মাবলীৰ সহায়েৰে এতিয়ালৈকে জ্যোতিষীয়া গণনা সঙ্কলন আৰু পঞ্জিকা যুগুত কৰা হয়।” দিল্লী, জয়পুৰ, বাৰাণসী আৰু মথুৰাত তেওঁ জ্যোতিষ গণনাৰ গুণ মণ্ডপ বা যন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ নিৰ্মাণ কৰে, আৰু সেইবোৰত নিজে আৱিষ্কাৰ কৰা যন্ত্ৰ আদি স্থাপন কৰে। সেইবোৰৰ সহায়েৰে কৰা গণনা আদি নিৰ্ভুল হোৱা দেখি সকলোৱে আচৰিত হৈছিল। অনববত হৈ থকা যুদ্ধ-বিগ্ৰহ আৰু বজাৰবীয়া বাদ-বিসম্বাদৰ মাজত থাকিও তেওঁ তেওঁৰ জ্যোতিৰ্বিজ্ঞানে গবেষণাৰ কাৰ্য সুকলমে চলাই থাকিব পাৰিছিল। জয়সিংহই কল্পজন্ম নামে এখন দিনলিপি ৰাখিছিল, তাত তেওঁ নিজে অংশ গ্ৰহণ কৰা কাৰ্য্যাবলী আৰু তেওঁৰ গোচৰলৈ অহা ঘটনাবলী লিপিবদ্ধ কৰিছিল। কচ্ছোৱা ৰাজপৰিয়ালৰ এখন সুবৃহত বৃক্ষী সঙ্কলনৰ কাৰণে তেওঁ সঁজুলি সংগ্ৰহ কৰিছিল।

সম্ৰাট আওৰজজৈৱৰ মৃত্যুৰ পাচত সিংহাসনৰ কাৰণে পুতেক-সকলৰ মাজত যুদ্ধ হোৱা সময়ত চেৱাই জয়সিংহই, স্বৰ্গী হোৱা সম্ৰাটৰ তৃতীয় পুত্ৰ আজমচাহ বা আজমতাবাৰ পক্ষ সমৰ্থন কৰে। আওৰজজৈৱৰ মৃত্যুৰ ন দিনৰ পাচত, ১৭০৭ চনৰ ১৪ মাৰ্চ তাৰিখে আহম্মদনগৰত আজমতাবা সিংহাসনত উঠে। আজমতাবাৰ পুত্ৰ বিদাৰ-বখটৰ কলীয়া হৈ জজৌ যুদ্ধত জয়সিংহই ভাগ লয়। কিন্তু জয়সিংহই বিদাৰ-বখটৰ পক্ষ এৰি বাহাদুৰ-চাহৰ দ্বিতীয় পুত্ৰ মহম্মদ-আজিমৰ শিবিৰলৈ গুচি যায়। ১৭০৭ চনৰ ২০ জুন তাৰিখে চুলতান আজমতাবা গুলী লাগি নিহত হয়। তেওঁৰ পুতেক বিদাৰ-

বখটে ইতিপূৰ্বেই বুদ্ধত প্ৰাণ এৰিছিল। ন-কৈ হোৱা সত্ৰাট বাহাদুৰ-চাহে আজমতৰাৰ পত্নী আৰু ল'ৰা-ছোৱালীক মৰমৰ চকুৰে চাম বুলি আৰু বন্ধা কৰিম বুলি আশ্বাস দিয়ে।

চেৱাই জয়সিংহক আগ্ৰা আৰু মালোৱাৰৰ শাসনকৰ্তা নিযুক্ত কৰা হয়। সত্ৰাট মহম্মদ-চাহে ইতিমধ্যে মাৰাণীসকলক চৌধ সংগ্ৰহ কৰিবলৈ অনুমতি দিছিল। জয়সিংহই মেৱাৰ আৰু মাৰোৱাৰৰ বজাসকলৰ সৈতে একেগোট হৈ মাৰাণীসকলৰ বিৰুদ্ধে ৰাজপুতৰ ক্ষত্ৰ শক্তি প্ৰয়োগ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। ইয়াৰ পাচত, জয়সিংহই মাৰাণীসকলৰ পক্ষ সমৰ্থন কৰি ৰাজাজী-ৰাওঁ পেছোৱাক মালোৱা হস্তান্তৰ কৰাত সহায়কাৰী হয়। জয়সিংহৰ সহায়েৰে মাৰাণীসকলে মালোৱাত সোমাব পাৰিছিল। ৰাজপুত আৰু মাৰাণীৰ সমবেত প্ৰচেষ্টাৰ ফলত হিন্দুসকলৰ পুনৰুদ্ধাৰৰ সম্ভাৱ আছিল। এখনি পুৰণি অসম বুৰঞ্জীত জয়সিংহক সহায় কৰা ৰজা আৰু জমিদাৰসকলৰ নামবোৰ আছে, আৰু তাৰ লগতে সৈন্ত, ঘোঁৰা, হাতী আৰু উটৰ সংখ্যাবোৰ উল্লেখ আছে। সৰ্বাতকৈ সৰহ বৰঙণি দিয়ে ৰামপুৰা গ্ৰামৰ মলোহৰ ৰজাই—৮০০০০ সৈন্ত, ৮০ হাতী, ৫০০ ঘোঁৰা আৰু ৮০০০ উট। এইদৰে পাদশ্বাহী আৰু অন্তৰ-ৰাজ্যৰ সমস্তাত লিপ্ত থাকিলেও তেওঁৰ পৈত্ৰিক ৰাজ্য অশ্বৰৰ ত্ৰী-বৃদ্ধি সধা কামলৈ জয়সিংহই সময় পাইছিল। ১৭৪৩ চনত জয়সিংহৰ মৃত্যু হয়।

বৃটিচৰ অধীনত আজিলৈকে জয়পুৰ এখনি সমৃদ্ধিশালী ভাৰতীয় ৰাজ্য হিচাবে জীয়াই আছে। আৰু ইয়াৰ বৰ্তমান শাসনকৰ্তা হৈছে মহাৰাজাধিৰাজ চেৱাই মানসিংহ বাহাদুৰ।*

* এইবিধি কথা লাচিত্ত ববক্কন বিষয়ক বুল ইংৰাজী ৪৮, ১৯৪৭ চনৰ যেই মাহত প্ৰকাশিত হোৱা; সম্ভৱত লিখা হৈছিল। ভাৰতত স্বাধীনতা পোৱাৰ পাচত জয়পুৰ ৰাজ্য ভাৰতৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ হৈছে।—অনুবাদক

সামৰণি

আমাৰ হাতত থকা সঁজুলিৰ সহায়েৰে লাচিত বৰকুকনৰ ব্যক্তিত্ব আৰু চৰিত্ৰৰ চিত্ৰাঙ্কন সম্পূৰ্ণভাৱে কৰাটো টান। বুৰঞ্জীবোৰত তেওঁৰ জীৱনৰ যিবোৰ ঘটনা বজাৰবীয়া কাৰ্যকলাপৰ সৈতে সংশ্লিষ্ট তাকেহে মাথোন লিপিবদ্ধ কৰা হৈছে। ৰাজনৈতিক ঘটনাসমূহৰ শিকলিৰ এটি স্তৰ হিচাপে তেওঁ বুৰঞ্জীবোৰত বৰ্ণিত হৈছে। অৱশ্যে এই স্তৰো অতি আৱশ্যকীয়।

বুৰঞ্জীৰ অন্তৰ্গত কোনোজন পুৰুষ যিমানেই কীৰ্তিমন্ত আৰু উচ্চমানৰ নহওক, তেওঁ বুৰঞ্জীত কোনো ঠাই নেপায়, যদি তেওঁৰ পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাই বজাৰবৰ সিদ্ধান্ত আৰু কাৰ্যপ্ৰণালীত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ নকৰে। ব্যক্তিগত জীৱনৰ অপ্ৰাসংগিক ঘটনাসমূহক প্ৰাধান্য নিদিবলৈ বুৰঞ্জী লিখকসকলক কঠোৰভাৱে নিষেধ কৰা হৈছিল। আমি এইটো কথা স্বৰ্গদেৱ শিৱসিংহই আহোম পণ্ডিত এজনাক ৰজাসকলৰ বুৰঞ্জী লিখিবলৈ দিয়া আদেশৰ পৰা জানিব পাৰোঁ,—“এই বুৰঞ্জীত মাথোন স্বৰ্গদেৱসকলৰ নাম আৰু কাৰ্য্যৱলীৰহে বিৱৰণ থাকিব লাগিব”। এইদৰে সীমাবদ্ধ কৰাটো নিশ্চয় আক্ষেপৰ বিষয়, কাৰণ অসমৰ সন্ত আৰু ধৰ্মপুৰুষসকলৰ চৰিত্ৰ-পুথি আমি প্ৰচুৰ পৰিমাণে পাইছোঁ আৰু বহুসংখ্যক ৰাজনৈতিক জীৱন-চৰিত্ৰ আমাৰ দেশত ৰচিত হ’লহেতেন, যদি দেশৰ নিয়ন্ত্ৰণতে সেইবোৰৰ সংকলন যথাসম্ভৱ হ’লহেতেন। তেনে ধৰণৰ এই জীৱন চৰিত্ৰৰ সহায়েৰে ভিত্তকল্পা মনোবৃত্তিৰ আমি অন্তৰঙ্গ আভাস পাইলোহেতেন, আৰু তাৰপৰা বুৰঞ্জীৰ প্ৰধান নেতাসকলৰ চৰিত্ৰৰ বিষয়ে সঠিক ধাৰণা কৰিবলৈ সমৰ্থ হ’লোহেতেন।

শ্ৰীচৰ মহাবীৰ আলেকজেন্ডাৰৰ জীৱনীত প্লুটাৰ্কে লিখিছে,—
“কোনো এজন পুৰুষৰ সমূহকল্প কাহিনীৰপৰা তেওঁৰ প্ৰকৃত

চৰিত্ৰৰ বিষয়ে একো জানিব পৰা নেযায়। কিন্তু, এটি সামান্য ঘটনা, এটি অত্যন্ত মন্তব্য বা ধেমালিত কোৱা কথাই তেওঁ কেনে ধৰণৰ মানুহ আছিল তাক জানিবলৈ আমাক সহায় কৰে। শোণিত ক্লয় হোৱা বগ, আড়ম্বৰপূৰ্ণ সৈন্য সমাবেশ, আৰু বিচক্ষণ অববোধেও তেনে সহায় নকৰে”। আমাৰ সৌভাগ্য, সামান্য ঘটনা, অত্যন্ত মন্তব্য, যুদ্ধক্ষেত্ৰত বিচক্ষণ কৃতিত্ব, এই দুয়ো ধৰণৰ কাহিনী অসংলগ্নভাৱে হলেও প্ৰাচীন বুৰঞ্জীবোৰত সংৰক্ষিত হৈছে।

লাচিত ববফুকনৰ চৰিত্ৰৰ সৰ্বপ্ৰধান লক্ষণ হৈছে—তেওঁৰ আত্মসন্মান জ্ঞান। এই গুণটোক নিৰ্দিষ্ট সংজ্ঞা দিব নোৱাৰি, যদিও মানব চৰিত্ৰৰ সকলো উচ্চ আৰু উদাৰ প্ৰযুক্তিয়েই এই গুণৰ অন্তৰ্গত। ইয়াৰ অৰ্থ হৈছে সংকল্প তাক কাৰ্যবহাৰা ভিতৰুৱা আৰু বাহ্যিক আচৰণৰ প্ৰতি দেখুৱা প্ৰজ্ঞা। এই প্ৰজ্ঞা কোনো লিপিবদ্ধ শাস্ত্ৰৰ অন্তৰ্ভুক্ত নহয়, আৰু ইয়াক লংঘন কৰিলে অপৰাধীৰ কোনো দণ্ডও নহয়। আমাৰ ভিতৰুৱা আৰু বহিৰুৱা লেনদেনত ইয়াৰ অৰ্থ হৈছে, আমি কৰা প্ৰতিজ্ঞা আৰু অঙ্গীকাৰৰ বিনা ওজৰে সম্পাদন আৰু আচৰণ, আৰু বাক্য আৰু মনোভাবৰ দ্বাৰা আনৰ অন্তৰত ওপজোৱা আশা আৰু কামনাৰ সম্পূৰণ, বাহ্যিক জীৱনত, ব্যক্তিগত জ্ঞান আৰু সুবিধাৰ প্ৰতি নক্সা নাৰাখি নিজৰ কৰ্তব্যৰ প্ৰতি আশাভাৱীয়া আসক্তি। আত্মসন্মান থকা পুৰুষ সদায় পোনপটীয়া আৰু নিৰপেক্ষ, আৰু প্ৰতিবন্ধক আৰু অনুবিধা থকা দৃষ্টিতে তেওঁ নিজৰ নীতিকে মানি চলে। সত্য গোপন, নিজে বিশ্বাস নকৰা অভিমত প্ৰচাৰ, সমস্যাৰ সমাধানবৰণা সুবপোলোকাৰা বুদ্ধি, আৰু অনিয়মৰ কাৰ্যক যুক্তিযুক্ত বুলি প্ৰমাণ কৰিবলৈ পংলগা চেটী, এইবোৰ পৰা আত্মসন্মানী পুৰুষৰ পক্ষে অপোচৰ। কাৰ্যৰ স্বীকৃতি আৰু উপকাৰ লাভ তেওঁৰ কাৰ্যাৱলীৰ উদ্দেশ্য হয়। পুৰুষৰ পোৱাৰ চিন্তা অতি পাৰ্থক্য আৰু তেওঁৰ দেশসেৱাৰ দগুনিসমূহৰ সি অন্তৰ্গত নহয়। এনে পুৰুষৰ ওপৰত অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ

দায়িত্ব অৰ্পণ কৰিব পাৰি, আৰু তেওঁক উদাৰক কৰিবলৈ চকু দিওঁতা মানুহ নহলেও তেওঁ সেই দায়িত্ব সম্পাদন কৰিব, কাৰণ তেওঁৰ অন্তৰত সবাতোকৈ উচ্চ ধৰণৰ উদাৰককৰ্তা তেওঁ পৰিপোষণ কৰে, এয়ে হৈছে তেওঁৰ বিবেক। যদিও তেওঁ কাপুকমতা আৰু নীচতাৰ অভিযোগ শুনিলে মনত অলপ ক্ষুণ্ণ হয়, তথাপিও তেওঁ পক্ষপাতী শত্ৰু আৰু বিবেচনাহীন জনসাধাৰণৰ নিম্নাৰ প্ৰতি নিৰ্বিকাৰ, কাৰণ তেওঁ সদায় নিজৰ প্ৰতি সত্যশীল, আৰু বিশ্ব-ব্ৰহ্মাণ্ডত এটি নৈতিক শৃংখলা বিদ্যমান থকা বিশ্বাসত তেওঁ অবিচলিত।

লাচিত বৰফুকনে তেওঁৰ পিতৃদেবতা মোমাই-ভামুলী বৰবৰুৱাৰ পৰা আপুৰুগীয়া আত্মসন্মান গুণটি লাভ কৰে। খেতি-পথাৰত কাম কৰা বহুৱা, ৰাজ্যৰ বৰমুৰীয়া বিষয়া কিম্বা সৈন্তৰ সেনাপতি, যিকোনো অৱস্থাতে এই গুণটিয়ে মোমাই-ভামুলী বৰবৰুৱাৰ লগ নেৰিছিল। পুত্ৰৰ দৰে পিতৃ মোমাই-ভামুলীয়েও দেশৰ অতি সংকটপূৰ্ণ কালত নিয়তিৰ প্ৰতিনিধি ৰূপে নিজৰ কৰ্তব্য সমাধান কৰিছিল।

লাচিত বৰফুকনে নিজৰ গৌৰৱময় আৰু সংক্ষিপ্ত জীৱনত তেওঁৰ চৰিত্ৰৰ অন্তৰ্গত এই গুণটিৰ যথেষ্ট উদাহৰণ দিছিল। তেওঁৰ কৰ্তব্যবাহিৰি থিয়ানেই তলখাপৰ নহওঁক তাৰ সম্পাদনত তেওঁ সৰ্বাস্তঃকৰণে আত্মপ্ৰয়োগ কৰিছিল। দোলাকামৰীয়া বৰুৱাৰ কৰ্তব্যসমূহ তেওঁ সম্যকভাৱে আয়ত্ত কৰে। পাদশাহী সৈন্তৰ বিৰুদ্ধে পঠোৱা অসমীয়া সৈন্তৰ সেনাপতি হবলৈ স্বৰ্গদেৱ চক্ৰধ্বজসিংহই উপযুক্ত মানুহ বিচৰাত লাচিতে যি সমিধান দিলে তাৰপৰা মোগলক অসমৰ পৰা খেদাবলৈ তেওঁৰ তীব্ৰ মনোবাঞ্ছা আৰু তেওঁৰ আত্মবিশ্বাসৰ প্ৰমাণ ভালকৈ ফুটি ওলায়। লাচিতে কলে যে স্বৰ্গদেৱে খুলা দিলে সমস্তাৰ উপযোগী সেনাপতি অসমে উলিয়াব। সম্ৰাট আওৰাজেৱে দেশত উপযুক্ত বিষয়াৰ অভাৱ

বুলি আপত্তি কৰাত চাফুল্লা-খাঁ বৰউজীৰ সমিধান আৰু লাচিতৰ সমিধানৰ তাৎপৰ্য প্ৰায় একে ধৰণৰ। উজীৰে কৈছিল, বোলে, “কোনো যুগতে উপযুক্ত মানুহৰ অভাব নপৰে। স্বার্থপৰ মানুহৰ নিন্দা মুগুনি প্ৰবীণ ৩২ শীসকলে ভাল মানুহ বাচি উলিওৱাটো কৰ্তব্য, বচাব পাচত তেওলোকক নিজৰ ফলীয়া কৰি লব লাগিব, আৰু তেওঁলোকৰ দ্বাৰা যথাকার্য সম্পাদন কৰিব লাগিব।”

মূৰত পিন্ধা বস্ত্ৰ বলেৰে গুচোৱাটো পিন্ধোতাৰ পক্ষে বৰ অপমানজনক। ৰাজচ'ৰাত তেনে অপমানৰ প্ৰতিবাদ কৰিলে তাত এটা অশ্লীতিকৰ দৃশ্য ঘটাব ভয়ত সেৰেপা মানুহে তেনে অপমান নীৰৱে সহ কৰি থাকিব। লাচিত কিন্তু সেই অপমানকাৰীক খেদি গৈ সিংহাসনৰ তলত আশ্ৰয় লৈ লুকাবলৈ বাধ্য কৰিলে। অৱশ্যে ইয়াৰপৰা ৰাজচ'ৰাৰ শিষ্টাচাৰৰ কিছু প্ৰমাণে ব্যতিক্ৰম ঘটিল। তদাপি স্বৰ্গদেৱ চক্ৰধ্বজসিংহই উচ্চ আত্মসন্মানবোধৰ প্ৰত্যক্ষ প্ৰমাণ পালে আৰু ভাবিলে যে মোগলৰ বিৰুদ্ধে সংঘৰ্ষৰ সমস্যা সমাধানৰ বেলিকা লাচিতে নিজৰ আত্মসন্মান লঘু কৰা কোনো কাম নকৰে। সত্ৰাট আওৰজ্জৱৰ চ'ৰাত যথাযোগ্য সন্মানৰ পৰা বঞ্চিত হোৱাত শিৰাজীয়ে খং দেখুৱাইছিল। লাচিতৰ জীৱনৰ উক্ত ঘটনাটো একপ্ৰকাৰে শিৰাজীৰ অসন্তুষ্টিৰ লগত তুলনা কৰিব পাৰি।

যুদ্ধৰ আবদ্ভুতিনিতে লাচিত বৰফুকনে ঘোষণা কৰিলে যে বণত হেলা কৰা আৰু বিমুখ হোৱা সকলোকে তেওঁ কাটিব। শিৰছেদ বা তেজক্ষয় হোৱা কোনো প্ৰকাৰৰ যুদ্ধাদিত স্বৰ্গদেৱৰ আজ্ঞাৰেহে দিব পৰা গৈছিল। তেজ জুলিয়াই অপৰাধীক খাবলৈ নিদি শুকুৱাই বা পানীত পেলাই মাৰিবলৈহে বৰফুকনৰ অধিকাৰ আছিল। এটা ভীষণ সংকটৰ সন্মুখীন হৈ এটা দেশ-দত্তৰ অধীন হোৱাটো বৰফুকনে এটি সামান্য কথা বুলি ভাবিছিল। ৰোম সাম্ৰাজ্যৰ মহাবীৰ ছিপিয়'ই বণত বহুখন অপব্যয় কৰিছে বুলি

কেটোই অভিযোগ তুলিছিল। দুটাকৈ কৈছে যে এই অভিযোগৰ উত্তৰত ছিপিয়'ই কলে,—“ভেওঁৰ কাৰ্য পৰ্যবেক্ষণ কৰিবৰ নিমিত্তে ভেওঁ ধন পৰীক্ষক নিবিচাবে, যেহেতু ভেওঁ এখন মহাবুদ্ধি লিপ্ত আছিল, কেটোক আৰু কলে যে সেনাপতিয়ে কেইখন যুদ্ধ জিকিছে তাকেহে বোমবাসীসকলক দেখুৱাব লাগিব, কিমান টকা খৰচ কৰিলে তাৰ হিচাব দিব নালাগে”। সেইদৰে লাচিত ববফুকনে নিজৰ ক্ষমতা সম্পৰ্কে দেশ-দন্তৰ বিচৰা মানুহৰ মতামত “দলিয়াই পেলাই এক উদ্দেশ্যৰ নিমিত্তে ভেওঁৰ সকলো উত্তম প্ৰয়োগ কৰিছিল,—“যেনে-তেনে-প্ৰকাৰে আমি জয়লাভ কৰিব লাগে।” ভেওঁৰ কাৰ্যপন্থাই স্বৰ্গদেৱৰ সমৰ্থন লাভ কৰিছিল। এই সিদ্ধান্তৰ পৰা লাচিত ববফুকনৰ মূল্যনিকপণ শক্তি, আৰু কোন কথা লাগতিয়াল আৰু কোন কথা অলাগতিয়াল ইয়াৰ পাৰ্থক্য বুজিব পৰা শক্তিৰ আমি পৰিচয় পাওঁ।

সৈন্যসকলৰ নৈতিকতা সংৰক্ষণ, আৰু তাৰ লগে লগে শত্ৰুৰ নৈতিকতা ধ্বংস কৰাৰ চেষ্টা সম্পৰ্কে লাচিত ফুকনে কৰা কাম আৰু কোৱা কথাৰ পৰা ভেওঁৰ কাৰ্যকৰী বুদ্ধিৰ আমি প্ৰমাণ পাওঁ। অসমীয়াৰ যুদ্ধ জয় হ'ব, লাচিত ববফুকনে ইয়াৰ স্বপ্ন সৈনিকসকলৰ অন্তৰত আৰম্ভণিবপৰা ৰোপণ কৰিছিল। ৰামসিংহৰ অন্তৰতো এনে ধাৰণা সৃষ্টি কৰিছিল যে ভেওঁৰ পৰাজয় অনিবাৰ্য। শত্ৰুৰ অন্তৰত সন্দেহ আৰু আতঙ্ক সৃষ্টি কৰিবলৈকো ববফুকনে সেনাপতি-সকলক আদেশ দিছিল। ৰাজপুত আৰু মোগল সেনাপতিসকলে সচৰাচৰ ব্যবহাৰ কৰা ভাষাৰে ৰামসিংহই ববফুকনক এঘড়ি লোচাই খুজিলে। আহোম সেনাপতিয়ে ইয়াৰ উত্তৰত কলে, এঘড়ি নালাগে ভেওঁৰ দেহত শেষ শোণিত বিন্দু থকালৈকে ভেওঁ যুদ্ধ কৰিবলৈ সাজু। ৰামসিংহই লাচিত ববফুকনলৈ এটোপোলা আফুণ্টি পঠিয়াই কলে যে-ভেওঁৰ সৈন্য টোপোলাত থকা আফুণ্টিৰ সমান। ববফুকনে এচুঙা বালি পঠিয়াই সন্ধেত জনালে যে ভেওঁৰ সৈন্যৰ

লক্ষণ চুড়ান্ত থকা বালিৰ নিচিনা। বিনামূলীয়ে এটা সিদ্ধান্ত কৰিবলৈ আমন্ত্ৰণ জনোৱাত লাচিত ববফুকনে কলে যে বামসিংহই যুদ্ধক্ষেত্ৰত নিজৰ বুদ্ধি-কৌশল দেখুৱাব লাগিব, নহলে তেওঁৰ যুদ্ধক ঘৰশূয়া কলংকিত হ'ব। অসমৰ দূতে বামসিংহক বুজালে যে ববফুকনৰ লগত অসংখ্য বজা আহিছে আৰু ববফুকনৰ সেনাবাহিনীও বান্ধস সৈন্যই অংশ গ্ৰহণ কৰিছে। এইকপে প্ৰচাৰৰ ফলত বামসিংহই নিজৰ আগন্তুক বিপৰ্যয়ৰ সম্ভাৱনাৰ গম পালে। ৰাজপুত সেনাপতি আৰু সৈন্যসকলৰ পক্ষে অসম এখন অজ্ঞান্টি মূলুক আছিল। সেইদেখি, অলপ-অচৰপ সত্য মিহলি থকা সকলো কথাকে তেওঁলোকে সহজে বিশ্বাস কৰিছিল। এইবোৰ কথা সন্তুষ্ট আৰু দৃঢ়ভাবে কোৱা হৈছিল, সেইদেখি তাৰপৰা বুজিব পাৰিছিল যে আহোমসকল কামিলা মানুহ, আৰু তেওঁলোকে অকল কুটনীতি আৰু বাহ্যিক শুভ আচৰণৰ সহায়েৰে যুদ্ধ জয় কৰিবলৈ অহা নাই।

নিজৰ সৈন্যৰ আত্মবিশ্বাসবোধ সংৰক্ষণ কৰিবৰ কাৰণে লাচিত ববফুকনে অতিশয় কঠোৰতাৰে কাম কৰিছিল। শত্ৰু ধ্বংসৰ কাৰণে তেওঁৰ বিষয়া আৰু সৈন্যই কামাখ্যাদেবীক তুতি-মিনতি কৰিছিল। অসমীয়াৰ আন্তৰিক বিশ্বাস অনুসৰি দেবীয়ে গনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ কৰিছিল। তাৰপৰা সৈন্যসকলে ঠাৱৰ কৰিলে যে শত্ৰুৰ পৰাভৱ নিশ্চয়। লাচিত ববফুকনে স্বৰ্গদেৱক নজনাৱাকৈ কৰ্তব্যত অৱহেলা কৰা মানুহক কাটিবলৈ প্ৰস্তাৱ কৰিছিল। ইয়াৰ দ্বাৰা যুদ্ধত হেলা কৰিব খোজা বা যুদ্ধলৈ মন এৰিব খোজা সকলো মানুহ কৰ্তব্যপৰায়ণ হৈছিল, আৰু যুদ্ধৰ কামত সকলোৱে নিজ শক্তিক চূড়ান্তভাৱে প্ৰয়োগ কৰিছিল। কামত হেলা কৰা বাবে নিজৰ মোমায়েকক ছটুকুৰাকৈ কটাৰ দৃষ্টান্তই মানুহক প্ৰমাণ দিছিল যে আত্মীয়তা আৰু বন্ধুত্বলৈ ভ্ৰক্ষেপ নকৰি অপৰাধীক শাস্তি দিবলৈ ববফুকন দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞ। গুৱাহাটীৰ গঢ় দেখি বামসিংহৰ প্ৰশংসাৰ কথা সকলো অসমীয়া সৈন্যৰ মাজত প্ৰচাৰিত কৰা হৈছিল। ইয়াকে শুনি সৈন্য-

সকলৰ জয়লাভৰ বিশ্বাস আগতকৈও ডাঠ হোৱাত তেওঁলোকে প্ৰবল উৎসাহেৰে যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। এই প্ৰশংসাৰ কথা আহোম-সকলে হাজাল-ভঙা লক্ষ্যৰ মুখে শুনিছিল।

শৰাইঘাটৰ পানীৰ যুদ্ধত লাচিত ববকুকনৰ নেতৃত্ব চূড়ান্তভাৱে বিকশিত হয়। তেওঁৰ তেতিয়া ভীষণ জ্বৰ, সেই নৰিয়া অৱস্থাতে তেওঁ যুদ্ধ পৰিচালনা কৰিব লগীয়া হৈছিল। তেওঁ দুটা চহীয়াৰ্জক হেংদানৰ গাদীৰে কোবাই পানীত পেলালে, ইয়াকে দেখি যুদ্ধলৈ মন এৰা সৈন্যসকলৰ অন্তৰত নতুন উত্তমৰ সৃষ্টি হ'ল, আৰু তেওঁলোকে প্ৰাণ-পণে যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। দেশৰ স্বাধীনতাৰ কাৰণে আৰু তেওঁৰ আত্মসম্মান আটুট বন্ধাৰ কাৰণে আবেগপূৰ্ণ উৎকৰ্ষাৰ প্ৰমাণ পোৱা যায় তেওঁৰ মুখৰপৰা ওলোৱা বাক্যসমূহত। অশ্বক্ৰান্তত থকা মিৰিসন্দিকৈ হাজৰীকালৈ কৈ পঠিয়ালে বোলে, “বাইজক কৰা মই ইয়াতে মৰিব ওলাইছোঁ আৰু মোৰ দায়িত্ব এৰি এই ঠাইৰপৰা নেযাওঁ, চিলাপৰ্বতৰ ওপৰত মই এচিকটা মাটি কিনি থৈছোঁ, সেয়ে মোৰ মৃতদেহৰ কাৰণে যথেষ্ট হব। ৰাজ্য গলেহে মই এই ঠাই এৰিম”। ববকুকনে অচাতানন্দ দলৈক কলে,—“মোগল আহি আমৰাজুৰি পাওঁ পাওঁ হ'লহি। গণক, তইওঁ মৰিবলৈ ওলালি, আৰু মোৰো সন্মান হানি কৰি ভাত কঠিয়া মাৰিলি”। নৱত উঠি লাচিতে চিঞৰি কবলৈ ধৰিলে,—“শত্ৰুৰ লগত যুদ্ধ কৰিবলৈ স্বৰ্গদেৱে মোক এই থলখনৰ অধিকাৰ পাতি লগত সৈন্য আৰু অহিলা দিছে। ৰণ এৰি এতিয়া মই ল'ৰা-তিৰোতাৰ সজলৈ উলটি যাম নে” ? তেওঁ আকৌ কলে,—“ৰঙালে মোক ধৰি নিয়ক, ৰাজ্য শ্বৰেৰে এৰি উভতি যাওঁক”। অশ্বক্ৰান্তত পলায় খোজা সৈন্যৰ আগত আঠকাঢ়ি নবা হাজৰীকাই কাৰুণ্য কৰিবলৈ ধৰিলে,—“ৰাজ্য এ, শূণীয়া কাঁহীত বিহ চালিব খোজ যদি ভাগ”। ভীৰু দেশপ্ৰেমৰে অহুপ্ৰাণিত এনে ধৰণৰ বাণী পৃথিৱীৰ বুৰঞ্জীৰ পাতত মিলে। এই প্ৰাণময় উদগনিৰ পৰিণাম স্বৰূপে অসমীয়া সৈন্যই প্ৰবলৰেগে শত্ৰুৰ

নাৱৰ পিনে খেদি গ'ল। পৰাজয়ৰ আতংক অতি শীঘ্ৰে যুদ্ধজয়ৰ অধিনাশী গৌৰবলৈ ৰূপান্তৰিত হ'ল।

সম্যক দূৰদৰ্শিতা জ্ঞান নথকা নেতাই তেওঁৰ তলতীয়া কৰ্মচাৰীসকলৰ দুৰ্নীতিৰ ফালে চকুমুদি থাকে। তেওঁ ভাবে যে ভেনে কৰিলে কৰ্মচাৰীসকলৰ নিজৰ কৰ্তব্য সম্পাদনত ৰাপ বাঢ়িব। তেনেকৈ আওঁকগীয়া ভাব ধৰাৰ কাৰণে অৱশেষত তেওঁৰ নিজৰে পতন হয়, কাৰণ তলতীয়া কৰ্মচাৰীয়ে অসং উপায়ে পোৱা ধন আৰু উপহাৰৰ আশা নেদেখিলে কাৰ্যত অৱহেলা কৰিবলৈ ধৰে। তেওঁলোকৰ লোভ বাঢ়ি অহাত তেওঁলোকে শত্ৰুক গোপনীয় কথাবোৰ ধনৰ বিনিময়ে কৈ দিয়ে, আৰু শ্ৰেয়সাভাৱে নহলেও তেওঁলোকৰ অভ্যাসমূলক বা ইচ্ছাকৃত অবহেলাৰদ্বাৰা সংকটৰ সময়ত শত্ৰুক সহায় কৰে। এই দুৰ্নীতিক লাচিত বৰফুকনে তুপতীয়াতে ধ্বংস কৰিছিল। ৰামসিংহৰ পৰা দুটা কাঠৰ চবাই খুজি অনাৰ নিমিত্তে তেওঁ ৰামচৰণ কটকীক কঠোৰ শাস্তি দিছিল। ৰামসিংহৰ তলে চাকৰি গ্ৰহণ কৰিলে চুড়ামণি দৈবজ্ঞক চাৰিহেজাৰ টকা প্ৰতিজ্ঞা দিছিল। দৈবজ্ঞই ধেমালিৰ ছলেৰে ৰামসিংহক লগ পাব খুজিছিল, কিন্তু লাচিত বৰফুকনৰ ভয়ত তেওঁ নিজৰ আগ্ৰহ দমন কৰিলে। চুড়ামণি দৈবজ্ঞক ৰামসিংহৰ তালৈ পলুৱাই নিবলৈ চেষ্টা কৰা অপৰাধত ডকতদাহ কটকীক পানীত পেলাবলৈ বৰফুকনে আদেশ দিছিল। প্ৰতিজনৰ মন নৈতিকভাৱে পবিত্ৰ নহলে শ্ৰেয়সী শক্তি সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰি। জাতীয় সংকটৰ সময়ত এই পবিত্ৰভাব নিতান্ত প্ৰয়োজন, কাৰণ, কোনো এটা এবিধ নোৱাৰা প্ৰলোভনৰ পৰা বিচক্ষণ ৰাজপুৰুষ আৰু সেনাপতিসকলৰ প্ৰচেষ্টা বিফল হ'ব পাৰে। লাচিত বৰফুকনৰ অনুপ্ৰেৰণাৰ ফলত সৰ্বোচ্চ সেনাপতিৰ পৰা সাধাৰণ পৰিচাৰকলৈকে প্ৰতিজন সৈন্যই প্ৰলোভন আৰু দুৰ্নীতিৰ পৰা মুক্তি লাভ কৰিছিল। যুদ্ধত হাৰি পলাই যোৱা সৈন্যৰ নাও লুবিবলৈ বৰফুকনে তেওঁৰ সৈন্যক অনুমতি নিদিছিল, কাৰণ কোনো

প্ৰকাৰৰ লোভৰ প্ৰযুক্তি প্ৰশ্ৰয় দিলে সি যুদ্ধৰ অন্তিম ক্ষেত্ৰতো পুনৰ যুঁজ দাঙি উঠিব। সেইদেখি ববফুকনে কলে, “বহুদিন আমাৰ লগত যুদ্ধ কৰি নোৱাৰি ৰামসিংহ এতিয়া ভটিয়াই যাবলৈ ধৰিছে। আমি যি স্বৰ্ণশ্ৰাৱ লাভ কৰিছোঁ সেয়ে আমাৰ পক্ষে যথেষ্ট। বণ-পলৰীয়া সৈন্যক মাৰি-ধৰি কেখনমান ভঙা তৰোৱাল আৰু বাক পালে স্বৰ্গদেৱ চহকী হ'ব নে? এইদৰে খেদি গৈ ধৰিছে আমাৰ মানুহো হেজাৰচেষেক ৰাইল হোৱা সম্ভব। বণ কৰি সিহঁতৰ এতিয়ালৈকে ভাগৰ পলোৱা নাই”।

লাচিত ববফুকন মানুহৰ স্বভাবজাত নেতা আছিল। তেওঁৰ সেনাপতি আৰু সৈন্যই পুংখানুপুংখভাৱে তেওঁৰ আদেশ মানি চলিছিল। উক্তবাহিনী সৈন্যৰ সেনাপতি মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোঁহাই ডাঙৰীয়ায়ো ববফুকনৰ আদেশ লংঘিবলৈ ভয় কৰিছিল। এই আত্মগত্য কোনো খেচ্ছাচাৰী নেতাই নিজৰ শক্তি আৰু ক্ষমতা অটুট ৰাখিবৰ কাৰণে প্ৰজাৰ অন্তৰত সৃষ্টি কৰা বাধ্যতাৰ অনুৰূপ নাছিল। নিজৰ মাতৃভূমিৰ সংকট অবস্থা দেখি সৰ্বশক্তি প্ৰয়োগ কৰাৰ সাৰ্বজনীন প্ৰযুক্তিৰপৰা এই বাধ্যতাৰ উৎপত্তি। ববফুকন সদায় সতৰ্ক আৰু সাবধান হৈ আছিল। ধোঁৱাত উঠি যুগুয়া কৰাৰ হলেৰে ববফুকনে যুদ্ধক্ষেত্ৰৰ চাৰিওমেৰে থকা ঠাইবোৰ চাই ফুৰিছিল। সৈন্যবোৰক বেলেগ বেলেগ পালীত শৃংখলাবদ্ধ আৰু সুকলিতভাৱে থোৱা হৈছিল। অসমীয়া সমৰ-সজ্জাৰ উৎকৃষ্ট ব্যৱস্থা, ৰাজপুত সেনাপতিৰ অন্তৰত হোৱা আতঙ্কৰ ভাব, দৈবজ্ঞসকলৰ আশীৰ্বাদক ভবিষ্যৎ ৰাণী, এইবোৰৰ পৰা হোৱা জয়লাভৰ আশ্বাস সৰ্ব্বোপ লাচিত ববফুকনে নিৰ্ভৰ্য্য হৈ হাত সাবটি ৰখি নাথাকিছিল। উদ্দীপনাৰ কাৰণে যুদ্ধজয়ৰ বিশ্বাস আবশ্যকীয়, কিন্তু ই নিয়মানু-বৰ্ত্তিতা আৰু সংগঠনৰ ঠাই ল'ব নোৱাৰে।

বোম্বলে টানকৈ খেদি কাৰ চাপি আহিছে, অচ্যুতানন্দ দলৈয়ে খেনহিলৈ মাৰিবলৈ হাক দিছে। এই সংকটত ববফুকন বৰ

দোধোৰ-মোৰত পৰিল। বৰফুকনে জ্যোতিষৰ সংকেত আখৰে-
আখৰে মানিলে, অৱশ্যে তেওঁৰ ভীষণ খং উঠিছিল আৰু তেওঁ
অস্ত্ৰবি অস্ত্ৰিৰ হৈছিল। এনে সমস্যাতে পৰি তেওঁ দৈবজ্ঞক ভয়
খুৱাই কথা কবলৈ ধৰিলে। কিন্তু, সেই সংকেত অলপতে পাৰ
হ'ল, আৰু আক্ৰমণৰ শুভক্ষণ হৈছে বুলি দৈবজ্ঞই ঘোষণা কৰিলে।
অচ্যুতানন্দৰ আচৰণ বিশ্বাসঘাতকী বুলি বৰফুকনে এতিয়ো সন্দেহ
নকৰিছিল। যুদ্ধৰ সামৰণিত স্বৰ্গদেৱে দলৈক ভালকৈ পুৰস্কাৰ
দিলে, অবশ্যে বৰফুকনৰ উপদেশমতে।

দুশ পয়সতৰ বছৰৰ পাচত এই ঘটনাটো পৰ্যালোচনা কৰি
চালে আমি স্বীকাৰ কৰিব লাগিব যে জ্যোতিষীয়া গণনাৰ বৈজ্ঞানিক
মূল্য যেয়ে হওক, তেতিয়াৰ মাহুহে আৰু এতিয়াও কিছুমানে সেই
গণনাক নিভুল আৰু অবিচাৰ্য বুলি ভাবে। লাচিত বৰফুকনে
সেই গণনা মানি সেইযুগৰ ৰীতি এটাবহে প্ৰমাণ দিছিল। কিন্তু
আমি এইটো কথা স্বীকাৰ কৰিব লাগিব যে সমস্যাৰ সময়ত
জ্যোতিষীয়া উপদেশক যুদ্ধ-ব্যৱস্থালৈ পৰিণত কৰি লাচিত বৰফুকনে
এটি বৰ সংকটক আহ্বান কৰিছিল। প্ৰজাৰ মাজত বিস্তৃতভাৱে
প্ৰচলিত হলেও জ্যোতিষীয়া গণনা সৰ্বজনীন কাৰ্যপন্থা নহয়।
কাৰ্যকৰীভাৱে সন্দেহমূলক উপকাৰত অহা এই গণনাবোৰৰ
সহায়েৰে যুদ্ধৰ সংকটপূৰ্ণ সমস্যাবোৰ কোনো সেনাপতিয়ে নিয়ন্ত্ৰণ
কৰা উচিত নহয়। বৈজ্ঞানিক গণনা বুলি ধৰিলেও তাত ক'ববাত
ভুল হব পাৰে। অচ্যুতানন্দ দলৈৰ সততাৰ বিষয়ে কোনেও মাত
মাতিব নোৱাৰিলেও সেই ব্যৱসায়ৰ আন মাহুহৰ সততাৰ বিষয়ে
সন্দেহ থাকিব পাৰে। অশাস্ত্ৰ সমসাময়িকসকলৰ দৰে লাচিত
বৰফুকনে এজন মাহুহৰ সিদ্ধান্তৰ ওপৰত বৰ নিৰ্ভৰ কৰিছিল,
এইটো তেওঁৰ পক্ষে ভুল হৈছিল, যদিও, খেনহিলৈ যবাত পলম
হোৱাৰ কাৰণে কোনো বিষম পৰিণাম হোৱা নাছিল। এই
ভুল যে কিমান সংকটপূৰ্ণ আছিল বামসিংহই দৈবজ্ঞৰ বাজভক্তি

স্বলন কৰাৰ বাৰম্বাৰ চেষ্ঠাৰপৰা আমি উপলব্ধি কৰিব পাৰোঁ।

গুৱাহাটীৰ চাৰিওমেৰৰ দুৰ্গৰ অতি কামৰতে শত্ৰু সৈন্য তৈয়াৰ হৈ আছিল। ইয়াৰপৰা অসমৰ স্বাধীনতা যে সংকটপূৰ্ণ হৈছিল তাক লাচিত বৰফুকনে ভালকৈ বুজিছিল। এই উপলব্ধিয়েই হৈছে বৰফুকনৰ স্বদেশ প্ৰেমৰ উৎস। দুৰ্গৰ ওপৰত উঠি তেওঁ বাম-সিংহৰ বাহৰত বিপুল সৈন্যবাহিনীৰ আড়ম্বৰ দেখা পালে। প্ৰত্যক্ষ দৰ্শক এজনে কৈছে,—“এই দৃশ্য দেখি বৰফুকনে চকুলো টুকিবলৈ ধৰিলে, বোলে,—মই ফুকনৰ দিনত এনে দশা হ’ল! মোৰ বজা বন্ধা হব কেনেকে? বাইজ বন্ধা হব কেনেকে? পাচলৈ বা বন্ধা হব কেনেকে?” এইবুলি কৈ ফুকন অস্থিৰ হৈ পৰিল। ফুকনে জানিছিল যে যিমানেকি দুৰ্গৰ দ্বাৰা সুৰক্ষিত হওঁক আৰু যিমানেকি মুক্তৰ কাৰণে সষ্টম হওঁক, মুক্তৰ শেষফলৰ কথা কোনেও আগতে কব নোৱাৰে।

অসমীয়াসকলে বজাক সকলো প্ৰকাৰৰ উত্তম আৰু অশুপ্ৰবণাব আদিমূল বুলি ভাবিছিল। লাচিত বৰফুকনৰ পৰম সৌভাগ্য যে তেওঁ চক্ৰধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱক ৰাজ্যৰ সৰ্বনিয়ন্ত্ৰা স্বৰূপে লাভ কৰিছিল। এইজনা ৰজাৰ দেশপ্ৰেম আৰু আত্মসন্মানৰ তুলনা অসম বুৰঞ্জীত অতি কমহে পোৱা যায়। আগবজনা স্বৰ্গদেৱে এৰি থৈ যোৱা অপমানজনক কাৰ্যাৱলীৰ পৰিণামত চক্ৰধ্বজসিংহই পোনতে কিছু দুখ পাইছিল। ১৬৬৩ চনত নিৰ্ধাৰিত কৰা পেচকচৰ বাকী থকা অংশ দিবলৈ মোগলে টানি ধৰাত চক্ৰধ্বজসিংহই নিজৰ অৱস্থাৰ তলতীয়া ৰজাৰ দৰে বুলি ভাবি কৈছিল,—“বঙালৰ অধীন হৈ থকাতকৈ মৰণেহে যুগুত”। এইবুলি পুনৰ যুদ্ধ কৰিবলৈ সিদ্ধান্ত কৰিলে। স্বৰ্গদেৱৰ তীৱ্ৰ আগ্ৰহ মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াই যথাসময়ত দমন কৰিলে। ডাঙৰীয়াই বুজালে যে ভেতিয়ালৈকে যুদ্ধৰ আৰ্হিলা-পাতি যথেষ্ট পৰিমাণে গোট খোৱা নাই। স্বৰ্গদেৱে

নিজে যুদ্ধৰ আয়োজনৰ কাম-কাজ চাই কুৰিবলৈ ধৰিলে, কাৰেঙৰ গড়ৰ ভিতৰত কমাৰ শাল পাতিলে, নিজহাতে কাঁড়ীক শিকালে, আৰু অৱশেষত সন্তুষ্ট হ'ল যে সকলো আয়োজক সম্পূৰ্ণ আৰু জোখৰ হৈছে।

ইতিমধ্যে চক্ৰধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱে মোগলৰ গতিবোধ কৰিবৰ মনেৰে সহযোগ আৰু সমৰ্থন বিচাৰি ওচৰ-চুবুৰীয়া নৃপতিসকললৈ উকীল-পত্ৰ পঠিয়াইছিল। স্বৰ্গদেৱে সেইসময়ত লিখা পত্ৰৰ পৰা তেওঁৰ দেশপ্ৰেম আৰু আত্মসন্মানৰ কথা আমি ভালকৈ ধাৰণা কৰিব পাৰোঁ। ১৬৬৪ চনৰ জুনমাহত স্বৰ্গদেৱে কোচবেহাৰৰ বজা প্ৰাণনাকায়ণলৈ লিখিছিল,—“মোগলক বাৰম্বাৰ যেমতখান কৰিছোঁ তাকো তুমি আপুনি সমস্তকে জানা। কিন্তু বিধাতা এ যদি আমাক একবাৰ ঘটাইছে বাৰম্বাৰ নিকি আমাৰ এমন হৈব”। ১৬৬৫ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহত চক্ৰধ্বজসিংহই প্ৰাণনাকায়ণলৈ আকৌ লিখি পঠিয়ালে,—“মোগলে আমাক এবাৰ ঘটুৱাইছে, কিন্তু সেইবুলি আমি আমাৰ এই অপমান দূৰ কৰিবলৈ যত্ন নকৰি থাকিম নে”?

নতুন সৈন্যৰ সেনাপতিৰূপে লাচিত বৰকুকনৰ নিৰ্বাচনত স্বৰ্গদেৱৰ অন্তৰ্দৃষ্টি আৰু দূৰদৰ্শিতাৰ ভাল প্ৰমাণ পোৱা যায়। ভুলকৈ বচা সেনাপতি হোৱা হলে তেওঁ অগ্ৰভাৱে আচৰণ কৰিলেহেতেন। কিন্তু স্বৰ্গদেৱে এই ক্ষেত্ৰত বচা সেনাপতিজন স্বৰ্গদেৱৰ উত্তম আৰু দেশপ্ৰেমৰ দ্বাৰা অনুপ্ৰাণিত হৈছিল। আৰু তেওঁ মোগলক গুৱাহাটীৰপৰা খেদাবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। স্বৰ্গদেৱৰ মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ হোৱাত তেওঁ এই বুলি মাথোন আনন্দ প্ৰকাশ কৰিলে,—“এতিয়াহে মই সুখেৰে ভাত এগৰাহ খাব পাৰিম”। স্বৰ্গদেৱৰ পৰাক্ৰমশালী ব্যক্তিত্ব, আৰু দেশৰ লুপ্ত গৌৰৱ ওভোতাই অনাত কৃতকাৰ্যতাৰ কাৰণে চক্ৰধ্বজসিংহ মহাৰাজৰ নাম অসম বুৰঞ্জীত চিৰস্মৰণীয় হৈ থাকিব।

তিনিজন বীৰপুৰুষৰ ভিতৰত তৃতীয়জন আছিল মহামন্ত্ৰী আতন

বুঢ়াগোহাঁই ডাক্তৰীয়া। তেওঁ স্থিৰ আৰু দূৰদৰ্শী পৰামৰ্শেৰে স্বৰ্গদেৱ চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ আৰু লাচিত ববফুকনৰ অসংযত প্ৰস্তাবক দমন কৰিছিল। বুঢ়াগোহাঁই ডাক্তৰীয়া এজন উচ্চতাপৰ ৰাজনীতিজ্ঞ পুৰুষ আছিল। তেওঁৰ গ্ৰহণযোগ্য আৰু যুক্তিপূৰ্ণ উপদেশক ৰজা আৰু বিনয়ী অতিশয় মূল্য আৰোপণ কৰিছিল। বুঢ়াগোহাঁই ডাক্তৰীয়া এজন মহা যোদ্ধাও আছিল, আৰু তেওঁ লখিমা পৰ্বতত বাহৰ পাতি উত্তৰবাহিনী সৈন্যক পৰিচালনা কৰিছিল। লাচিত ববফুকনে বুঢ়াগোহাঁইৰ সৈতে সঘনে আলোচনা কৰিছিল, আৰু সকলো লাগতিয়াল সিদ্ধান্ত দুয়োজন পুৰুষৰ ভিতৰত হোৱা আলোচনাৰ পৰিণতি আছিল। বুঢ়াগোহাঁই এজন বিচক্ষণ সামৰিক কাৰিকৰো আছিল, আৰু গুৱাহাটীৰ চাৰিওমেৰৰ দুৰ্গ তেওঁৰ দ্বাৰা পৰিকল্পিত আৰু তেওঁৰ তত্ত্বাবধানত নিৰ্মিত হৈছিল।

আতন বুঢ়াগোহাঁইৰ দৰে বহুমুখী প্ৰতিভাসম্পন্ন পুৰুষ এজনৰ সহযোগে অসমীয়াৰ জয়লাভত অতি সহায় কৰিছিল। ৰামসিংহই অসমীয়া সেনাপতিসকলৰ বিষয়ে বাতৰি সংগ্ৰহ কৰিছিল, আৰু তেওঁ আতন বুঢ়াগোহাঁইৰ বিষয়ে কৰা মন্তব্যৰ মৰ্ম হ'ল এই,—“ইমান কোমল বয়সতে মানুহ ইমান চোকা হব পাৰে, তাক দেখি মই আচৰিত হৈছোঁ। আগলৈ বয়স বাঢ়িলে এওঁক কোনে ৰলে পাবিব ? যি দেশত এনে এজন মন্ত্ৰীৰ জন্ম হৈছে সেই দেশ ধন্য”।

প্ৰস্তাবিত কাৰ্যপন্থা ভুলভাৱে পৰিকল্পিত হোৱা দেখিলে বুঢ়াগোহাঁইয়ে নিজৰ মৌলিক চিন্তা আৰু অন্তৰ্দৃষ্টিৰ সহায়েৰে সেই কাৰ্যপন্থাৰ এটি নতুন বিধি সংকেত দিব পাৰিছিল। চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহই মোগলৰ বিৰুদ্ধে ততালিকে যুদ্ধ কৰিব লাগে বুলি সিদ্ধান্ত কৰিলে। বুঢ়াগোহাঁইয়ে ‘বঙালৰ আইচটি সহিব নোৱাৰি’ বুলি স্বৰ্গদেৱৰ প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰিলে। বুঢ়াগোহাঁইয়ে ক’লে,—“দেৱতাই উত্তৰকেহে কৈছে, পাবিত পকে বেন আজিয়েই ৰবিল। কিন্তু সৈন্যক আহিলা-পুৰি, জোকাই দিব লাগিব। সেই আহিলা-পাতি অন্ত পৰিলে

বাৰম্বাৰ দিব লাগিব। এতেকে আহিলা-পাতি বহু লাগে”। বুঢ়া-গোহাঁয়ে স্বীকাৰ কৰিছিল যে,—“সকলো ভৱ্যত কৰি চাউল কঠাৰে প্ৰধান, তাৰ বিকল হলে কোনো কাৰ্য সিদ্ধ নহয়”। বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াৰ এই উক্তিৰে স্ৰাৱৰ বীৰ নেপোলিয়ন বোনাপাৰ্টিৰ বাক্য মনত পেলায়,—“সৈন্যই পেটৰ ওপৰত ভৰ দিহে আগবাঢ়ি যায়”। সেই একে সময়তে বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াই সৈন্যৰ বিভিন্ন বিভাগত একে সূত্ৰে আৰু একে উদ্দেশ্যে কাম কৰাৰ আবশ্যকতাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপণ কৰে। বৰ্তমান যুদ্ধ প্ৰণালী সম্পৰ্কেও সংঘৰ্ষ আৰু এক উদ্দেশ্য প্ৰণোদিত কাৰ্যপন্থাৰ কথা সচৰাচৰে শুনা যায়। গুৱাহাটী এৰাৰ প্ৰস্তাৱত বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াই অসম্মত হৈছিল, বোলে,—“ৰামসিংহৰ নিবন্ধ সজাট আওৰজজেৰে নামানিবও পাৰে”। স্বৰ্গদেৱে বুঢ়াগোহাঁইৰ কথাকে সমৰ্থন কৰিলে।

আলাবৈৰ ছৰ্ষোগপূৰ্ণ বণত এদিনাখনৰ ভিতৰতে অসমৰ দহ হেজাৰ সৈন্য হানি হোৱাত লাচিত বৰফুকনে মন মাৰি আছিল। এই অৱস্থাত বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াই যি উপদেশ দিছিল তাৰপৰা তেওঁৰ সুগভীৰ জ্ঞান আৰু আত্মবিশ্বাসৰ ভাল দৃষ্টান্ত পাওঁ। বুঢ়াগোহাঁয়ে কৈছিল,—“এইদৰে সেনা হানি হোৱাত আমি যুদ্ধ জয়ৰ আশা এৰিব নালাগে। বাৰীৰ ভিতৰত পুখুৰী সিটোতেও আঠোটা-দহোটা মাহুহক শিজিয়ে বিস্ফে। শেহলৈ গৈ আমি ডাঙৰ মাছ কিমান ধৰিব পাৰো তালৈহে চকু দিব লাগিব। এইটো বণ হে হৈছে, এই জানি ছুই-চাৰি লোক কিয় নপৰিব” ?

এই তিনিজন বীৰৰ বাহিৰেও অন্তসকল সেনাপতিয়ে একনিষ্ঠ-ভাৱে নিজৰ কৰ্তব্য সম্পাদন কৰিছিল। বেলেগ বেলেগ ঠাইত সৈন্য নিয়োজনৰ বিবৰণীত সেনাপতিসকলৰ নামৰ উল্লেখ আছে, আৰু এখন সমসাময়িক বুৰঞ্জীত তেওঁলোকৰ গঢ়-গতিৰ আৰু প্ৰকৃতিৰ এইকোণে সংকেত দি আহিছে,—“এই সেনাপতিজন চুটি-চাপৰ আৰু অতি খৰকৈ চলা-ফুৰা কৰে, এওঁক দেখিলে ভয় লাগে, এইজন

সেনাপতিয়ে আৰাও কবি নিজৰ আদেশ আৰু উপদেশ বোকা কৰিছিল, তেওঁ বালৈকে গৈছিল তেওঁ তেওঁ বোৱা কথা মানুহে শুন পাইছিল, এইজনী সেনাপতিয়ে কোনো এঠাইত কিব হৈ থাকিলে থাকিব নোৱাৰিছিল আৰু তেওঁ সদায় ইকাল-সিকাল কবি থাকিবলৈ ভাল পাইছিল, এইজনী সেনাপতিয়ে অকল্প বৰ্প-চূৰ্ণ কৰাৰ ইচ্ছা দি 'ইকালে-সিকালে বুৰা-চকা কৰিছিল'। এইবোৰ সংকল্প আভাস-পৰা বুজিব পাৰি যে জয়লাভৰ দৃষ্টান্তজ্ঞাই সকলো সেনাপতিক অনুপ্রাণিত কৰিছিল। বামসিংহলৈ পঠোৱা অনুপ্রাণিত কৰিছিল। তেওঁলোকৰ নিৰ্ভীকতা আৰু দেশপ্ৰেমাত্মক সংকল্পৰ পৰিচয় পাওঁ। বামসিংহই বুঢ়াগোহাঁই নুৰুনক এৰাব লগ পাবলৈ ইচ্ছা কৰিছিল। ইয়াৰ উদ্ভবত ফুকনে কৈ পঠিয়ালে বোলে—“যোৰ সলনি যোৰ দহহেজাৰ সৈন্ত পঠিয়াম, সিহঁতে গৈ বাজপুত বজাব সৈন্তক পিহি ঠেটেল কৰিব”। অসমীয়া সেনাপতি কোৱামুছাই নাচোন নাচি মুক্তি লাভ কৰিছিল, ইয়াৰপৰা বুদ্ধ-বিপ্লৱতো নুৰুমাৰ ক'লা প্ৰয়োগৰ দৃষ্টান্ত পাব পাৰি।

অসমৰ দূত বা কটকী সকলো সেই একে সংকল্পবদ্ধাৰা অনুপ্রাণিত হৈছিল। বামসিংহই তেওঁলোকৰপৰা অসমৰ বিষয়ে কোনো গুপ্ত সংবাদ লাভ কৰিব নোৱাৰিলে। আনপক্ষে অসমৰ অপৰাজয়তা আৰু মোগলৰ অনিবার্য পৰাজয়ৰ বিষয়ে কটকীয়ে তেওঁৰ বিশ্বাস বহুশূল কৰিলে। বামী কটকী আৰু কলীয়া কটকীয়ে এইদৰে ডাঠকৈ কলে, বোলে,—“আহোৰে বাতি যুঁজ নকৰি নোৱাৰে, কাৰণ তেওঁলোকৰ সৈন্তৰ মাজত একলাখ বাকস আছে, সেইবোৰে মানুহ খায় আৰু নিশা বুৰি ফুৰে”। বামচৰণ কটকীয়ে বামসিংহক জনালে, বোলে,—“অসমখা পাহাৰী বজাই আমাৰ লগত যোগ দিছে। তেওঁলোকে ভাল-বেয়া একো বুজুছে। তেওঁলোকে বৰদেৱৰ অনুমতি লৈ বুদ্ধত যোগ দিছে, আৰু বহুকল্পৰ আজ্ঞালৈ বাট নাচাই তেওঁলোকে অকল্প ধৰিবলৈ টোঁচা মাৰি যায়।

তেওঁলোকে হঠাতে আহি আক্ৰমণ কৰে, আৰু তেওঁলোকৰ গতি-বিধি কেৱেঁ ভকিব নোৱাৰে”।

শত্ৰুৰ মনত আতংকৰ সৃষ্টি কৰাৰ কাৰণে মাধবচৰণৰ বৰ্ণনা অতিৰঞ্জিত হলেও তাত ভালেখিনি সত্য নিহিত আছিল। অসমৰ ওচৰে-পাজৰে থকা সামন্ত বজাসকল যুদ্ধৰ কালত আহোমক সহায় কৰাৰ নিমিত্তে পূৰ্বৰ নিবন্ধমতে বাধ্য আছিল, আৰু তাৰ কটোৱে পোনপটীয়াকৈ স্বৰ্গদেৱৰ বশ্যতা স্বীকাৰ কৰিছিল। কোচবেহাৰৰ প্ৰাণনাৰায়ণ বজা আৰু জয়ন্তীয়াৰ যশমন্তৰায় বজাৰ উৎসাহপূৰ্ণ বাক্যৰপৰা আমি জানিব পাবো যে উভয়ৰে শত্ৰু মোগলক পৰাস্ত কৰাত সহায় কৰিবলৈ তেওঁলোকৰ ইচ্ছা আছিল। প্ৰাণনাৰায়ণ বজাই জয়ধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱলৈ লিখিছিল,—“তোমাৰ যে ৰাজ্যচ্যুত হৈছিল ইয়াৰ কাৰণে তোমাৰ কোনো দুখ কৰিবৰ উচিত নহয়। দেখ, ৰামচন্দ্ৰ, সুবৰ্ণ, যুধিষ্ঠিৰ, এইসকলৰো ৰাজ্যচ্যুত হৈছিল। কিন্তু, তামৰাসকলে উল্লেখ কৰিয়া ৰাজ্য কিবিয়া লৈলেক নিমিত্তে তাহাৰ অকীৰ্তি নাহ'ল”। কোচবেহাৰৰ বজাই আৰু লিখিলে,—“আমি দুয়ো যদি একচিত্ত হৈ ৰণ কৰিব পাৰোঁ তেনেহলে শত্ৰুয়ে একো সুবিধা নাপাব, আৰু প্ৰতিশোধৰ বাবে দৈৱই আমাক সহায় কৰিব”। জয়ন্তীয়া বজাৰ পত্ৰও একে ধৰণৰে ইচ্ছাৰ পৰিচয় আছিল,—“জয়ন্তীয়া আৰু গড়গাওঁ দুই নাই। তোমাৰ দেশ নামাৰিছে যেন আমাৰ দেশহে মাৰিছে, আমাৰ মনে এমত দুখ লাগিছে”। নৰ্ত্তীয়া বজা মাণিকসিংহৰ পত্ৰতো বিশেষ আন্তৰিকতা আৰু সহযোগিতাৰ আভাস পোৱা গৈছিল,—“তোমাৰ দেশ বড়ালে মাৰিলে আমি কুললে বসি আছিলোঁ। হুকুম নাকৰিলাম, আমাৰ-লোক যে তোমাৰ কাৰ্যত নাছিল ই কাৰণতহে আমাৰ মনত অসন্তোষ হৈছে। এমন সময়ত তোমাৰ সাত নাদিলাম আমি দুখে লক্ষিত হয়। এতেকে কোনোদিন শত্ৰু নিৰ্বাণ কৰি যদি গুচাইবা পাৰি তেবেসে আমাৰ এই লজ্জা যায়”। মোগলৰ বিৰুদ্ধে

বন্য সহায়ৰ কাৰণে আহোমলৈ একোজন ব্যক্তিৰালী সৈন্ত পঠিয়াবলৈ জয়ন্তীয়াৰ বজা যশমন্তবাবে আয়োজন কৰিলে।

কবতলীয়া বাণী বজাই এই বৃগৰ বৃদ্ধত অতি সূখ্যাতিৰে অংশ গ্ৰহণ কৰিছিল। তেওঁ একৈদ পলবীয়া যোগলক পাণ্ডুত ধৰি সিহঁতৰ আঙুলি কাটি বন্ধুকনলৈ পঠিয়াই দিছিল। বামসিংহই দৰজেদি গুৱাহাটী সোমাব খুজিছিল, বাণী বজাব চেষ্ঠাত বামসিংহৰ এই বহু বৰ্য্য হ'ল। তেওঁৰ বীৰত্বপূৰ্ণ কাৰ্যকলাপৰ বাবে স্বৰ্গদেৱে বাণী বজাক প্ৰচুব পৰিমাণে বঁটা দিছিল।

অগ্ৰাণ্ণ কবতলীয়া বজায়ো এইদৰে সহায় কৰিছিল। পাচলৈ কত্ৰসিংহ স্বৰ্গদেৱে বঙালদেশ আক্ৰমণৰ বেলিকা, দৰঙ্গ, বেলতলা, বাণী, ন-হুৱাব, টোপাকুছি, ডিমকরা, জয়ন্তীয়া আৰু কাছাব, এই সকলো বজাই ছকুৰি-হেজাব সৈন্তৰে সহায় কৰিছিল। সেইদৰে বৰহুৱাব, পাণতন, ভোলাগাওঁ, পাণবাৰী, কুলতা, নেলী, গোভা, হোজাই, গৰখীয়া, এই সকলৰ বজায়ো সৈন্ত দি সহায় কৰিছিল। কোনে কিমান সৈন্ত দিছিল তাৰ সংখ্যা এতিয়া জানিব নোৱাৰি। সামন্ত-বজাসকলৰ সুখ-সুবিধাৰ কাৰণে কত্ৰসিংহ স্বৰ্গদেৱে বৰ চিন্তা কৰিছিল। তেওঁ কৈছিল যে নিজৰ সৈন্তই কষ্ট ভুগিলে তেওঁ যি ছখ পাব তাতোকৈ বেছি ছখ পাব লগ ধৰা কছাবী আৰু জয়ন্তীয়াপুৰৰ বজাৰ সৈন্তই খাবলৈ নেপাই কষ্ট পালে। অসমৰ সীমান্ত সৈন্তই বৃদ্ধ-বিগ্ৰহ আদিত অংশ গ্ৰহণ কৰাবপৰা ভালকৈ বুজিব পাৰি যে সকলো জাতীয় সংকটৰ বেলিকা তেওঁলোকৰ সহযোগ আৰু সমৰ্থন অসমে লাভ কৰিছিল।

প্ৰলোভনৰ হাতসাৰিবপৰা অসবীয়াৰ নেতৃত্ব আৰু সংগঠনমূলক আয়োজন দেখি বামসিংহই তেওঁৰ কৃতকাৰ্যতাৰ বিষয়ে সন্দেহ কৰিছিল, আৰু পূৰ্বভাৱতলৈ ৰাজ্য কৰাৰ পূৰ্বে গুৰু টোকাহাৱত্বক কোৱা কথাখিনি প্ৰতিকলিত হৈছিল। অসমৰ আয়োজন দেখি বামসিংহই কৈছিল,—“জানাব হিলৈয়ে শত্ৰুক বাপায়নৈ,

আক ষষ্ঠ বন্দুক মাৰিবলৈকো সুবিধা নাই। চাৰিওমেৰে
এনে দৃৰ্ভাৱটিহে, তাৰ কাৰণে অসমৰ মন্ত্ৰী, সেনাপতি আৰু পদাতি
সৈন্যক একেলগে কবিব লগীয়া। একো উপায় নাপাই বাৰসিংহই
অসমৰ ভৱিষ্যতীক সুধিছিল,—“মই হেন সেনাপতিয়েও খলত থাকি
একে দিহা বেপাও কিয়? আহোমৰ বল-বুদ্ধি আৰু বণ-কৌশল
কেমে কিয়, আৰু তেওঁলোকক বণত ঘটুৱাব নোৱাৰাৰে বা কাৰণ
কি”? ফুকন সামৰণিত বাৰসিংহই কলে,—“অসমক এই কাৰণেহে
কলে জেদ্দাৰি, ববফুকন এজন ডাঙৰ বোকা, চক্ৰাকৃতি বেহু, আৰু
আসমীয়াৰ পৰিকল্পনা ক’তো দিহা নাই। অসমীয়াৰ সংগঠন শক্তি,
কলহুৱী অভিযান, আৰু সাহসিকতা প্ৰাংশসা কৰি বাৰসিংহই কলে,
—“কলহুৱী, ধন্য মন্ত্ৰী, ধন্য সেনাপতি, ধন্য সেনা, এক আদমীয়ে
সকলো কেল চলাইতে পাৰে! মই হেন বাৰসিংহ খলত থাকিও
দিহা কেলকৈ। অসমীয়া সৈন্যৰ সৰ্ববিধ গুণৰ বিষয়ে বাৰসিংহই
কলে,—“অভিটো অসমীয়া সেনা নাও মৰাত, কাড় মৰাত, খাঠৈ
খন্দাত, কলহুৱী আৰু হিলৈ মৰাত পৈণত। এনে ধৰণে সকলো
কালতে তুমিৰ দৈন্য মই ভাবতত ক’তো দেখা নাই। তেওঁৰ ছুখলগা
অভিযান সম্পৰ্কে বাৰসিংহই এইদৰে সংক্ষেপকৈ মন্তব্য প্ৰকাশ
কৰিছিল, “অসমৰ সন্ধুখে যি আহিব তাৰ গালত হাড়ীৰ বাঢ়নীৰে
কোঁৱাব”।

অসমৰ ৰাজপৰিয়ালৰ ছগৰাকী মহিলাই অসমীয়াৰ ধৰ্মপৰামৰ্শ
চৰিত্ৰৰ বিষয়ে যি অভিমত প্ৰকাশ কৰিছিল সেয়ে আছিল অসমীয়াৰ
সম্পৰ্কে সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ প্ৰাংশসাৰ বাণী। বাৰসিংহৰ মাতৃদেৱী আৰু তেওঁৰ
মহিলায়ে সিহি পঠিয়াইছিল, বোলে,—“আমি শুনিছো, সেইদেশত
যে যি কাম কীৰ্ত্তনৰ মহিমা প্ৰবৰ্ত্তন হৈছে, আৰু ডাঙৰ গৌৰৱ
দৈকৰে, কহানুখে বসতি কৰিছে। এনে প্ৰজাক বশলৈ আনিলে কি
পৰিণাম হয় তাক তুমি জানা। আৰু চোৱা, অসমদেশ মাৰি যীৰাজু-
কলহুৱী নৰাৰ কতকাল বকিব পাবিলে?” এই সৱধান বাণীৰ লগত

শুক টেনবাহাছৰক বাৰসিংহই কোৱা কথাখিনিৰ যথেষ্ট মিল আছে, “সম্ভাটে মোক মাতি পঠিৱাই কামৰূপ বন্দ কৰিবলৈ কলে। এই কথা শুনি মই মৰলৈ গৈ যোব মাত্ৰ আৰু মহিৰীসকলক সম্ভাটৰ আজ্ঞাৰ বিষয়ে কলোঁ। তেওঁলোকে ভয় খাই নুহিলে, বোলে, মই মৰিবলৈ বাছা কৰোঁনেকি?” তেওঁলোকে আৰু বুজালে যে— “মীবজুৰলাৰ দৰে সাহসী বীৰ আন কোনো নাছিল, তেওঁৰে যদি অসমলৈ গৈ প্ৰাণ এৰিলে আনৰ আৰু কি আশা হয় পাৰে?” অশ্বেষৰ ৰাজপৰিয়াল একনিষ্ঠ বৈকৰ আছিল। বৃন্দাবন, গজুলপুৰ, বাৰাণসী, পুন্ডৰ, আৰু হৰিছাৰত তেওঁলোকে মন্দিৰ নিৰ্মাণ কৰিছিল, ইয়াৰ-পৰা বৈকৰ ধৰ্মৰ প্ৰতি তেওঁলোকৰ অনুৰাগৰ প্ৰমাণ হয়। ৰাজ-পুত্ৰনাৰ ৰাজমহিষী ছগৰাকীৰ মতে অসম এখন সুপৰিত্ৰ ৰাজ্য আছিল; এই ৰাজ্যৰ শান্তি কোনেও ভাঙ কৰা উচিত নহয়, কাৰণ এনে কবিলে ভাঙকাৰীৰ ওপৰত তাৰ পোটক নপৰাকৈ নাথাকে। ইয়াৰ উদাহৰণ হৈছে অসম এৰি যোৱাৰ অলপ পাচতে মীবজুৰলাৰ মৃত্যু।

অশ্বেষৰ ৰাজমহিষী ছগৰাকীয়ে অসমৰ সৰ্বত্ৰ প্ৰবৰ্ত্তিত নাম-কীৰ্ত্তনৰ কথা কৈছিল। মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱ, মাধবদেৱ, দামোদৰদেৱ আৰু তেওঁলোকৰ ভক্ত সন্ত-মহন্তৰ সহায়ত প্ৰতিষ্ঠিত হোৱা বৈকৰ ধৰ্মৰ পুনৰ উত্থানৰ সুকল হৈছে এই নাম-কীৰ্ত্তন। গোটেই দেশতে বৈকৰৰ সত্ত্ব স্থাপিত হয় আৰু ঐক্যৰ মহিমা দেখুৱাবৰ উদ্দেশ্যে গাঁৱৰ নামৰ আৰু পৰিয়ালত থকা কীৰ্ত্তন-বস্তু তাৱনা আৰু শীত-প্ৰসঙ্গৰ অনুষ্ঠান হয়। শঙ্কৰদেৱ আৰু তেওঁৰ ভক্তসকলে ঘটনা কথা শীত সঙ্গীতৰ সুৰেৰে গোৱা হয়। অসমৰ ইন্দুৰপৰা সিহুৰলৈকে নাম-কীৰ্ত্তনৰ ক্ষণিত গাঁওবোৰ সুখবিত্ত হৈছিল, বিশেষকৈ সন্তসকলৰ জিহ্বা আৰু ঐক্য সম্পৰ্কীয় জিহ্বাসুহৃত। সুপ্ৰসিদ্ধ সন্ত শিবভক্তদেৱ আৰু বনৰাজী গোসাঁইৰ সৰু সোৱাত আহোম স্বৰ্গদেৱ জয়জয়সিংহ, চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ আৰু উদয়াদিত্য সিংহ বৈকৰ ধৰ্মৰ প্ৰচাৰত পৰে।

নাম-কীৰ্তনৰ সৰ্বজনপ্ৰিয়তা আজিলৈকে প্ৰৱৰ্ত্তি আহিছে। পূব অসমৰ মাজুলী অঞ্চলত অধিক সংখ্যক সত্ৰা অৱস্থিত। তালৈ গৈলৈ বৈষ্ণৱ-ধৰ্মৰ তীব্ৰ সৌভৱৰ প্ৰভাৱৰ দ্বাৰা কোনোজন মুক্ত নোহোৱাকৈ নাথাকে।

যি অৱস্থাত পৰি ৰামসিংহ অসমলৈ আহিব লগাত পৰিছিল, আৰু অসমত তেওঁ যি অৱস্থাৰ সন্মুখীন হৈছিল তালৈ চাই অনেকে জাবিব পাৰে যে তেওঁ কৰ্তব্য সম্পাদনত টিলা দিছিল। এখন পুৰণি অসম বুৰঞ্জীত স্পষ্টকৈ লিখা আছে যে সম্ৰাট আওৰঙ্গজেৱৰ আগত কৰা কৃষ্ণসিংহৰ অগ্নি-পৰীক্ষাৰ বাৰ্তা পাই আৰু বজাব নাহু আৰু মহিষীৰ সত্ৰক বাণী শুনি ৰামসিংহ বিষন্ন হৈছিল, অবশ্যে তেওঁ কৈছিল যে যুদ্ধত বিমুখ হৈ যোৱাটো তেওঁৰ পক্ষে উচিত নহব। আৰু এখন বুৰঞ্জীত আছে,—“ৰামসিংহৰ পুত্ৰক পাদশাহৰ ঠাইত বৃহলমানী কৰে হেন হুকীৰ্ত্তি শুনি বুদ্ধ নকৰি গৈল, এই এক কথা কয়”। তৃতীয় এখন বুৰঞ্জীত আছে,—“ৰামসিংহই বৰফুকনলৈ বাৰম্বাৰ গুৱাহাটী খোজাব কাৰণ এই : অসমলৈ অহাৰ পূৰ্বে ৰামসিংহই পাদশাহৰ আগত সত্য-শপত কৰিছিল।” পাদশাহেওঁ তেওঁক অসম জিনিব পাৰিলে ওমবাও পাতিব বুলি অঙ্গীকাৰ কৰিছিল। পাদশাহ আৰু কৈছিল, বোলে,—“যদিহে নোৱাৰ তোৰ গৰ্জন মাৰিম, আৰু তোৰ ল’ৰা-হোৱালী বেটী-বন্দীক তোৰ দেশৰ আঁতৰলৈ নি মাৰিম”।

যি অৱস্থাত পৰি ৰামসিংহ গুৱাহাটীলৈ আহিছিল, আৰু ইয়ালৈ আহি যিবোৰ কথা শুনিছিল সেইবোৰ নিশ্চয় হতাশলগা আৰু নিকংসাহজনক আছিল। কিন্তু কৰ্তব্য সম্পাদনত তেওঁ আওঁকীয়া হৈছিল বুলি অভিযোগ আনিলে ৰাজপুত্ৰৰ চৰিত্ৰৰ বিষয়ে অজ্ঞতাৰ প্ৰমাণ হয়। কৰ্তব্যত টিলা আৰু আওঁকাৰ হৈছে বিশ্বাসঘাতকতা বুজোৱা বাক্যৰ বৃহৎ ৰূপান্তৰ মাথোন আৰু বিশেষকৈ, এইটো সকলোৱে জানে যে ৰাজপুত্ৰে এবাৰ অভিযন্তা কৰিলে তাক প্ৰাণ

দিও পূৰ্ণ কৰিব। কৰ্তব্যপৰায়ণতা ৰাজপুত চৰিত্ৰৰ মজ্জাগত। প্ৰাচীন আৰু সম্ভ্ৰান্ত কচ্ছোৱা বংশত জন্ম লৈ ৰামসিংহই বিশ্বাস ভঙ্গ কৰি বংশৰ কলংক আনিবলৈ নিবিচাৰিছিল, এই ধূৰূপ।

আওৰজ্জৈৰ পাদশ্যাহৰ পুত্ৰক চুলতান আকবৰে এবাৰ সম্ৰাটলৈ লিখিছিল,—“ৰাজপুতসকল ৰাজভক্তি আৰু সাহসৰ কাৰণে প্ৰশংসাৰ যোগ্য, এই বিষয়ে কাবো সন্দেহ নাই”। ভেজিটৰ পৰিত্ৰাজক মেহুকিয়ে ৰাজপুতসকলক ভালকৈ জানিছিল, আৰু তেওঁ জয়সিংহৰ তলত চাকৰি কৰিছিল। মেহুকিয়ে কৈছিল,—“মুঠতে কবলৈ হলে, ৰাজপুতসকল নিৰীহ আৰু ধৰ্মপৰায়ণ, তেওঁলোকে প্ৰতিজ্ঞা ৰক্ষা কৰে, আৰু তেওঁলোকে যুধৰপৰা ওলোৱা বাক্যক প্ৰমাণিত খট হিচাবে গ্ৰহণ কৰে”। ৰাজপুতসকলৰ বুৰঞ্জী লিখোঁতা জেমচ্ টড্ চাহাবে ১৮২৯ চনত লিখি থৈ গৈছে,—“এজন ৰাজপুতক যদি সোধা, সবাতোকৈ দোষীৰ অপৰাধ কি, তেওঁ কব ‘গুণচোৰ’, অৰ্থাৎ অশুগ্ৰহ পাহৰা বুলি। অকৃতজ্ঞতা বুজাবৰ অৰ্থে এই ‘গুণচোৰেই’ হৈছে সবাতোকৈ নক্তিলাণী বাক্য। জীৱনৰ সকলো কৰ্তব্য কৃতজ্ঞতাৰ অন্তৰ্ভুক্ত আৰু ইয়াক স্বয়ম্ভৱ বা প্ৰভুনিৰ্ভাৰণৰা বেলেগ কৰিব নোৱাৰি। বিজয়ৰ এইবোৰ গুণ নাই তেওঁক জীয়াই থকাৰ অযোগ্য বুলি ভবা যায়, আৰু তেওঁ বৰপাশ্বে চিৰস্থান বনৰ বস্ত্ৰণা সূসিৰ লগাত পৰে”। টড্ চাহাবে আৰু কৈছে,—“ৰাজপুতৰ চৰিত্ৰৰ বিষয়ে বজাঘৰীয়া বুৰঞ্জী লিখকসকলৰপৰা জানিব পাৰোঁ আকবৰ, জাহাঙ্গীৰ আৰু আওৰজ্জৈৰ দিনলৈকে। এইকেজনো সম্ৰাটৰ নুপ্ৰসিদ্ধ দিৱিজয়সমূহো ৰাজপুত স্ত্ৰিৰাজাসকলৰ দ্বাৰা সম্পাদিত হৈছিল। অৱশ্যে আওৰজ্জৈৰ পাদশ্যাহে ৰাজপুতসকলৰ অভিমতক সম্ৰাট নকৰাব পৰিৱৰ্তিত তেওঁলোকৰ সহযোগিতা হেৰুৱালে। ৰাজপুতসকলৰ লগত ভাল ব্যৱহাৰ কৰাৰ কলত তেওঁলোকে একালত ককেচাচ বৰকৰ ৰাজত আকৰ্ষণ সৈক্যৰ সৈতে বৃত্ত কৰিছিল, আৰু নুতন চেৰোভিনিচ ৰাজ্য যোগলৰ কৰতলীয়া

কবিছিল। বৰ্ত্তমান অসমদেশত বৃটিছ সৈন্য লিপ্ত হৈ আছে, আৰু ইয়াৰ ফলাফলৰ কাৰণে বৃটেইনৰ ৰাজধানীত আভংকৰ সৃষ্টি হৈছে। এই অসমদেশে এজন ৰাজপুত ৰজাই জয় কৰিছিল, আৰু তেওঁৰ বংশধৰ আজিকালি বৃটিছ চৰকাৰৰ মিত্ৰবল্ল।

ৰাজপুতসকলে বহুযুগ ধৰি মোগলৰ লগত সংসৰ্গ কৰিছিল আৰু তেওঁলোকে বহুবাৰ পাদশ্বাহী মিত্ৰসকলৰ ওপৰত অসন্তুষ্ট হৈছিল। কিন্তু নিজৰ প্ৰতিজ্ঞা আৰু শপত ভুল কৰি কোনোজনো ৰাজপুত ৰজাই বিশ্বাসঘাতকতাৰ কাম কৰা নাই। অশ্বেবৰ ৰজা মানসিংহই সদায় যুদ্ধ-বিগ্ৰহ আদিত লিপ্ত হৈ থকাৰ কাৰণে ছুখ কৰিছিল, বোলে,—“মোক সকলো বণলৈকে পঠিয়ায়, মই বহি জিৰাবলৈ সময় নেপাওঁ, মোৰ সৈন্য অযথাভাৱে হাৰাশাস্তি হয়, আৰু সিহঁতে মোক খপে”। কিন্তু তথাপি মানসিংহই পাদশ্বাহী কাম-কাজত এদিন-লৈকো হেলা কৰা নাছিল। সম্ৰাট হাহজাহান অশ্বেবলৈ ঘাওঁতে ৰাজপুত বীৰসকলে সম্ৰাটক ধৰিবলৈ জয়সিংহক উপদেশ দিছিল। ইয়াৰ উত্তৰত জয়সিংহই কলে,—“আমাৰ বংশে এনে কাম কেতিয়াও কৰা নাই। আনৰ কথা শুনি পাদশ্বাহি আমাৰ প্ৰতি অত্যাৱ ব্যবহাৰ কৰিব পাৰে, কিন্তু তোমালোকে কোৱাবদৰে আমি শত্ৰুতা আচৰণ কৰা উচিত নহয়। মোগল পাদশ্বাহৰ প্ৰতি আমি কেতিয়াও বিশ্বাস-ঘাতকী হোৱা নাই”। চাটলেজ নদীৰ দক্ষিণপাৰে থকা লম্বী নামে হাবিত জয়সিংহই আওৰজজৈৱক অবক্ষিত অৱস্থাত লগ পাইছিল। পাদশ্বাহৰ লগত আছিল মাথোন পাঁচজন অশ্বাবোহী সৈন্য, আৰু জয়সিংহৰ সঙ্গী আছিল তিনি হেজাৰ ৰাজপুত আচোৱাৰী। আওৰজজৈৱক এনেদৰে অবক্ষিত হৈ থকা দেখি জয়সিংহৰ বিষয়া-সকলে ৰজাক পৰামৰ্শ দিলে, বোলে,—“ৰজাই নিজে পাদশ্বাহক বধ কৰক, নাইবা মাৰিবলৈ আমাক অনুমতি দিয়ক”। মেৰুক্ষিয়ে এই বিষয়ে কৈছে, বোলে,—“আওৰজজৈৱক মাৰিলে বন্দীত থকা হাহজাহানে বৃত্তি লাভ কৰিব পাৰিব আৰু এই কাৰ্যৰ দ্বাৰা জয়সিংহ

বজ্জাব নাম পৃথিবীত প্ৰসিদ্ধ হৈ পৰিব”। কিন্তু বজ্জাই এই পৰামৰ্শলৈ কাণ নিদিলে, যদিচ, সুবিধাও আছিল উদ্ভব, আৰু সম্পাদনো আছিল সুসাধ্য।

জয়সিংহ বজ্জাব হিন্দু ধৰ্মৰ প্ৰতি নিষ্ঠাক জাগ্ৰত কৰিবলৈ, আৰু তেওঁৰ সমৰ্থনেৰে এটা মোগল বিৰোধী সংঘ সংগঠন কৰিবলৈ শিৰাজীয়ে যত্ন কৰিছিল বুলি জনা যায়। কিন্তু জয়সিংহৰ কৰ্মপন্থাত শিৰাজীয়ে ক'বা যত্নৰ একো সূক্ষ্ম নকলিল। আনপক্ষে শিৰাজী আৰু জয়সিংহ দুয়ো হিন্দু হোৱাৰ সুবিধা লৈ জয়সিংহে শিৰাজীক কবগড কৰি সত্ৰাটৰ সংকল্পক চৰিতাৰ্থ কৰিবলৈ সুবিধা পাইছিল। জয়সিংহ বজ্জাই শিৰাজীলৈ এইবুলি পত্ৰ দি উকীল পঠিয়ালে : “আওবজ্জের পৃথিবীর একজন প্রধান নবপতি, তুমি তেওঁৰ মিত্ৰ হোৱাটো বাঞ্ছনীয়! শত্ৰুতাৰ শেষ পৰিণাম মঙ্গলজনক নহ'ব। মই একুনা হিন্দু আৰু জয়পুৰ ৰাজ্যৰ বজ্জা, আৰু তুমি উদয়পুৰ ৰাজপৰিয়ালৰ চিচোদিয়া। তুমি এটি সুপ্ৰসিদ্ধ বংশৰ সন্ততি। আমাৰ ধৰ্ম বন্ধা কৰাটো তোমালোকৰ বংশত চলি আহিছে, আৰু তুমিও সেই উদ্দেশ্যে যত্ন কৰিছা। তোমাৰ প্ৰতি মোৰ সন্তোষ অটুট আছে বুলি জানিবা। তোমাক আৰু তোমাৰ ৰাজ্যক বন্ধা কৰাটো হৈছে মোৰ একান্ত কামনা। তোমাৰ ইচ্ছাৰ বিষয়ে মোক জনাবা”। নিজৰ উদ্দেশ্য সাধনৰ কামত জয়সিংহই কিদৰে সৰ্বশক্তি প্ৰয়োগ কৰিছিল তাৰ বিষয়ে তেওঁ সত্ৰাটলৈ লিখি জনাইছিল,—“বি উদ্দেশ্য সাধনৰ কাৰণে যোক পঠোৱা হৈছে তাক সিদ্ধি কৰাৰ কামত মই ইমান ব্যস্ত যে দিন কি ৰাতি এক সুদূৰ্ভব কাৰণেও মই বিজ্ঞান লব নোৱাৰোঁ আৰু আজৰি নেপাওঁ।”

ৰামসিংহৰ বিৰুদ্ধে, কৰ্তব্যসাধনত আন্তৰিকতাৰ অভাৱ, শত্ৰুৰ লগত মিত্ৰতা, বা বিশ্বাসঘাতকত অভিযোগ আনিলে ৰাজপুত চৰিত্ৰৰ বিপৰীতে কোৱা হয়। নিজৰ উদ্দেশ্য সাধন কৰিবৰ নিমিত্তে ৰামসিংহই স্বশাসক্তি চেষ্টা কৰিছিল। অসহ্য হাবি ইমান দৃঢ়

আক লাজ পাইছিল যে ডেওঁ শ্বৰিখা বিচাৰি পাঁচ বছৰ কাল সীমান্তত থাপ লৈ ১৬৭১ চনত পোৱা পৰাজয়ৰ ক্ষতিপূৰণৰ চেষ্টা কৰিছিল। বহিদ্-খাঁই অসমৰ সৈতে মিত্ৰতা কৰিছিল বুলি বামসিংহই সন্দেহ কৰিছিল। ইয়াৰ পৰিণামত বহিদ্-খাঁক মোগল শিবিৰৰপৰা খেদি পঠোৱা হয়।

অসমৰ বৰ্ণত বামসিংহৰ পৰাজয়ৰ এইকেইটা ঘাই কাৰণ বুলি উল্লেখ কৰিব পাৰি,—মোগলৰ আহিলা-পাতিব নাটনি, বহিদ্-খাঁৰ বিদ্ৰোহ; আৰু দুৰ্ভেদ্য গুৱাহাটীৰ গড়, অসমীয়া সেনাপতিসকলৰ অপৰাজেয় মনোভাব আৰু নিয়মানুৱৰ্তিতা।

অসমত বামসিংহৰ পৰাজয়ৰ কাৰণসমূহ হাব যত্ননাথ চৰকাৰে যিদৰে বিশ্লেষণ কৰিছে তাক ইয়াত উদ্ধৃত কৰিব পাৰি,—
“বামসিংহৰ লগত মাথোন আঠহেজাৰ অশ্বাবোহী সৈন্যহে আহিছিল, আৰু ডেওঁৰ সৈন্য ক্ষয় হলে তাক কাটিতহে পূৰণ কৰা হৈছিল। আহোমৰ সমগ্ৰ প্ৰজাই যুদ্ধৰ কাৰণে অস্ত্ৰ ধৰিছিল, আৰু ডেওঁলোকে এই উদ্দেশ্যে এক লক্ষ মানুহ মুঠ কৰিছিল। পানীত আহোমসকলৰ প্ৰতিপত্তি আছিল, আৰু মোগলে মাত্ৰ দুকুৰিখন যুদ্ধৰ নাও লৈ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পানীত বিশেষ একো কৰিব নোৱাৰিছিল।”
হাব যত্ননাথ চৰকাৰে তাৰ পাচত বহিদ্-খাঁৰ অবাধ্যতা আৰু বিৰুদ্ধাচৰণৰ উল্লেখ কৰিছে। ডেওঁ বামসিংহৰ সৈতে সমান মৰ্যাদা দাবী কৰিছিল, আৰু বামসিংহৰ আদেশ মানি চলিবলৈ অস্বীকৃতি হৈছিল। বহিদ্-খাঁ আহোমৰ মিত্ৰ হৈছিল বুলিও বহুতৰ বিশ্বাস।

বামসিংহৰ সৈন্যৰ সংখ্যা সম্বন্ধে অলপ মতভেদ দেখা যায়। হাব যত্ননাথ চৰকাৰৰ মতে, বজ্জাৰ লগত নিজৰ পৰা দৰ্ঘহা দিয়া ৪০০০ অশ্বাবোহী সৈন্ত, ১৫০০ পাদস্তাহী আহাদি সৈন্ত, আৰু ৫০০ হিলৈয়ৰা সৈন্ত। কোচবেহাৰৰ পৰা সহায়কাৰী সৈন্ত হিচাবে ১৫০০০ ভীৰৱাজে বোম দিছিল, অৱশ্যে যুদ্ধাধি বিবৰ্ত্ত ডেওঁলোক ইয়াক পাৰ্শ্বত নাছিল। বজ্জাৰ লগত চাকৰি কৰা সৈন্তৰে সহায়

কবিবলৈ ডাব চুবেদাবক সত্ৰাটে আদেশ দিছিল। “মাচিবী-আলমগিৰ” নামে ইতিহাস গ্ৰন্থত ১৫০০ আত্মাদি আৰু ৫০০ হিলৈমৰা সৈন্তৰ উল্লেখ আছে। কিন্তু বজ্জাব দৰ্মহা খোৱা চাৰি হেজ্জাব আৰু কোচবেহাৰৰ ১৫০০০ ডীবন্দাৰ কোনে উল্লেখ নাই। এখন সমসাময়িক অসমীয়া বুৰঞ্জীত বামসিংহ বজ্জাব সৈন্তৰ সংখ্যা এইদৰে দিয়া আছে,—“সত্ৰাটে দিয়া ৩০০০০ চিপাহী; ডেওঁৰ ভাই-ভতিজাক আদি কৰি ২১ জন ঠাকুৰ, ১৮০০০ ডাকী ডুবকী” চিপাহী, বজ্জাব লগত কোচবেহাৰৰ পৰা আহিছিল কবিশেখৰ বৰুৱা, সৰ্বেশ্বৰ বৰুৱা, মনমথ বৰুৱা, ঘনশ্যাম বৰুৱা, আৰু ১৫০০০ ঢালি আৰু ডীবন্দাৰ।” আৰু এখন বুৰঞ্জীৰ পৰা জনা যায় যে বজ্জাব চুবেদাৰ ছায়েট্টা-খাঁই ২০০০ চিপাহীৰ ফৌজ এটা বামসিংহক দিছিল।

বামসিংহৰ সৈন্তবাহিনী গুৱাহাটী দুৰ্গৰ সমীপতে আছিল, আৰু অসমীয়া কটকীয়ে ঘনাই মোগল বাহৰলৈ যোৱাত ডেওঁলোকে শত্ৰুসৈন্তৰ সংখ্যাৰ বিষয়ে নিৰ্ভুল বাতৰি সংগ্ৰহ কৰিব পাৰিছিল। অসম বুৰঞ্জীত দিয়া সংখ্যাও এই বাতৰিৰ পৰা লোৱা হৈছে। বামসিংহৰ দৰ্মহা খোৱা অৰ্ধাৰোহী, আহাদি আৰু হিলৈমৰা সৈন্ত আছিল সত্ৰাটে দিয়া মূল ফৌজ। একৈশজন ডাকপুত ঠাকুৰৰ সৈন্ত, বজ্জাব চুবেদাৰ ছায়েট্টা-খাঁই দিয়া সৈন্ত আৰু কোচবেহাৰৰ সৈন্তই সেই মূল ফৌজৰ পৰিমাণ বৃদ্ধি কৰিছিল। আলাউদ্দিন বৰুৱাৰে সৈতে যুদ্ধ কৰিবলৈ বামসিংহ বজ্জাই দহ হাজাৰতকৈও অধিক সৈন্ত পঠিয়াব পাৰিলেহেতেন বুলি আক্ষেপ কৰিছিল, ইয়াৰপৰা অনুমান কৰিব পাৰি যে ডেওঁৰ সৈন্তৰ সংখ্যা অতি সবহ আছিল। সেইদেখি অসম বুৰঞ্জীত লিখা সৈন্তৰ সংখ্যা বিশ্বাসযোগ্য নহয় বুলি দলিয়াই পেলাব নোৱাৰি।

বামসিংহ বজ্জাব সৈন্তৰ সংখ্যা যিমান বহুওক, এটা কথা ধুন্ধপ যে ডেওঁৰ সৈন্ততকৈ অসমীয়া সৈন্ত অধিক পৰিমাণৰ আছিল।

গড়গাঁও রাজধানীত স্বৰ্গদেৱ চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহই শিক্ষা দিয়া সৈন্ত সমষ্টিয়েই আছিল আহোমৰ মূল কোজ ; তাৰ পিচত গুৱাহাটী আৰু তাৰ ওচৰৰ থানাবোৰত থকা সৈন্তবাহিনী, সামন্ত বজাসকল, জয়ন্তীয়া বজা আদি অন্তৰ্ভুক্ত বজাসকলে পঠোৱা সৈন্তই উপকৃত হুই মূল কোজৰ সৈন্তৰ সংখ্যা বৃদ্ধি কৰিছিল। ইয়াৰ বাহিৰেও গাঁৱে গাঁৱে আগন্তুক সৈনিক হব পৰা বয়সস্থ প্ৰজা অনেক আছিল, সিহঁতক অলপ সময়ৰ ভিতৰতে শিক্ষা দি বৰ্ণলৈ পঠিয়াব পৰাৰ ব্যৱস্থা আছিল। ছাৰ মহনাথ চৰকাৰে কৈছে যে আহোমে একলাখ সৈন্ত গোটাৰ পাৰিছিল, এই কথা অতিবৰ্জিত নহয়। ১৬৬৯ চনৰ ১০ ডিচেম্বৰ তাৰিখৰ আওবজ্জৈৱৰ চ'ৰাৰ এখনি বাতৰি-পত্ৰৰপৰা এই কথাটো প্ৰমাণিত হয়। তাত লিখা আছে,—“নিছাৰ-বেগ নামে আবোৱান-ধৰা বিষয়াই বজৰ চুবেদাৰক পাদশ্ৰাহী কৰমান এখন দি উভতি যাওঁতে সত্ৰাটে তেওঁক অসমৰ সৈন্তৰ সংখ্যাৰ বিষয়ে সুধিলে। নিছাৰ-বেগে কলে যে বজা বাহিনীসিংহৰপৰা শুনা মতে অসমৰ পদাতিক আৰু অখাবোহী সৈন্তৰ সংখ্যা প্ৰায় একলাখমান হব। ইয়াৰ ভিতৰত অখাবোহীৰ সংখ্যা অতি ডাকৰ”। লাচিত কুকনৰ হাতত অনেক সৈন্ত আছিল দেখি তেওঁ পৰ্বত আৰু পৰ্বতৰ নামনিত ন-হাত অন্তৰ্বে অন্তৰ্বে এজন সৈন্ত, আৰু ইটো পৰ্বতে সিটো পৰ্বতে লগাই বজা গড়ৰ ওপৰত দ্ৰৱ হাত অন্তৰ্বে একোটা বখুৱা থব পাৰিছিল। স্কন্ধপুত্ৰৰ দ্বয়োপাবে দুৰ্গৰ চাৰিওমেৰে এই ব্যৱস্থা প্ৰতিষ্ঠিত আছিল। সৈন্যৰ সংখ্যা কম হোৱা বাবে বাহিনীয়েই অতি সাৱধান হৈ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল, কাৰণ জবাই-মবাই বৃত্ত কৰি তেওঁ সৈন্য হানি কৰিবলৈ নিবিচাৰিছিল। ইয়াৰ বাহিৰেও বাহিনীয়েই হানি হোৱা সৈন্য কাৰ্চিহে পূৰণ কৰা হৈছিল।

বাহিনীয়েই লগত মাথোন দুকুৰিখনহে বৃত্তৰ নাও আনিছিল বুলি উল্লেখ আছে। ইফালে দীৰ্ঘজীৱনৰ লগত পোনতে ৩২৩ খন নানা ধৰণৰ বৃত্তৰ নাও আছিল, আৰু সেই নাওবোৰ পৰিচালনা

কবিছিল পতুগীজ, ইংৰাজ আৰু ওলন্দাজ নাবিকে। বামসিংহই নিজৰ নাও-নাৱঁৰাৰ সংখ্যা বঢ়াব পাবিলেহেউন, কাৰণ হাজোৰ সমীপত ছখন প্ৰসিদ্ধ নাওশাল আছিল, এখন বামদিয়াত আৰু এখন গুৱালকুছিত। বামসিংহই এবাৰ ভালেমান অসমীয়া নাও ধৰি তাৰে ৫০০ খন শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধে পঠিয়াইছিল। এই নাৱত বৰহিলৈ পতা হৈছিল, আৰু সেইবোৰৰ টিওক ষোলমুখীয়া বুলি বৰ্ণোৱা হৈছে। এখন বুৰঞ্জীত লৰাইঘাটৰ যুদ্ধত ৭২ খন যুদ্ধৰ নাৱঁত উঠি বামসিংহৰ সৈন্তাই যুদ্ধ কৰিছিল বুলি উল্লেখ আছে, আৰু এনে বুলিও কোৱা হৈছে যে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পানীত ইমান নাৱঁৰ সঞ্চালন হৈছিল যে কোনো নাও ইফাল-সিফাল কৰিবলৈ ঠাই নৰৈছিল। এই যুদ্ধৰ বেলিকা, ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ইপাৰৰপৰা সিপাৰলৈ যাব পৰাকৈ নৈৰ ওপৰত নাৱেৰে দলং সজা হৈছিল। গুৱাহাটীত অসমীয়া নাও কিমান আছিল তাক সঠিককৈ নিকপণ কৰিব নোৱাৰিলেও এইটো অনুমান কৰিব পাৰি যে তাৰ সংখ্যা আৱশ্যক পৰিমাণে সৰহ আছিল। অসমত ভালেমান নাওশাল আছিল আৰু নাও সজা কাৰিকৰী বিত্তা ভালকৈয়ে উন্নত আছিল। নাও সজা আৰু নাও মৰাৰ কাৰণে দুটা নিদিষ্ট খেল আছিল, নাওশলীয়া খেল আৰু নাওবৈচা খেল। অসমৰ হাবিত থকা গছৰপৰা নাও সজা কাঠ পোৱা হৈছিল। সেইদেখি অসমত এটি শক্তিশালী আৰু প্ৰচুৰ পৰিমাণৰ নাও-নাৱঁৰা সৃষ্টি হৈছিল। মীৰজুমলাৰ লগত অহা বুৰঞ্জী লিখক চিহাবুদ্দিন টালিছে কৈছে বোলে, অসমত সৰু ডাঙৰ নাও অসংখ্য। এবাৰ গুৱাহাটীৰ সন্থাদ লিখকে কৈছিল যে বামজান মাহত লিখা দিনলৈকে ৩২০০০ বচাৰী আৰু কোছা নাও সেই ঠাই পাইছে বা সেই ঠাই পাব হৈ গৈছে।

মোগলৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধৰ পূৰ্বে আহোমসকলে দীঘলীয়া বগৰ কাৰণে আহিলা-পাতি যোগান বখাৰ আৱশ্যকতা বুজিছিল। ব্ৰহ্মোহাই ডাঙৰীয়াই দিয়া পৰামৰ্শৰপৰা আমি এই কথা জানিব

পাৰ্ৱী। ডাঙ্গৰীয়াই চক্ৰধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱ আৰু তেওঁৰ মন্ত্ৰীসকলক কৈছিল,—“নাও-নাৱৰীয়া আৰু আহিলা-পাতি কিমান আছে ভাব লেখ লব লাগিব। সেইবোৰ দাটি পৰিলে বৰ বিষম হব। ভঁড়ালত সবহকৈ আহিলা-পাতি নাথাকিলে, যুদ্ধ ছবছৰ তিনিবছৰ ধৰি চলিলে আমি কি কপে চম্ভালিম? যি কৰিব লাগে এতিয়াই কবা উচিত, তেনে কৰিলেহে আমি ভবিষ্যতে সংকটৰ হাত সাৰিব পাবিম”। আহোমসকলে তেওঁলোকৰ কাৰ্যকৰী বুদ্ধিৰ সহায়েৰে ভবিষ্যতৰ সকলো সমস্যা অহুমান কৰিব পাৰিছিল, সেইদেখি যুদ্ধৰ আয়োজনৰ কাৰণে দেশত উৎপত্তি হোৱা সকলোবিধ সম্পদ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰিছিল।

অসম আক্ৰমণ কৰোঁতে ৰজা ৰামসিংহতকৈ নবাব মীৰজুমলাৰ হাতত অধিক পৰিমাণৰ আহিলা-পাতি আছিল। নবাবে চূজাৰ বিৰুদ্ধে কৰা অভিযানৰ কাৰণে অনা অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰৰ সুবিধা পাইছিল, কাৰণ এই অভিযান সম্ৰাট আওৰঙ্গজেৱৰ কাৰণে অতি লাগতিয়াল আছিল। আৰাকান ৰাজ্যলৈ পলাই যোৱা চূজাক খেদা অভিযান কিছুদিনৰ কাৰণে স্থগিত ৰাখিব লগা হৈছিল। এই অভিযানৰ কাৰণে মজুত ৰখা সকলো অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ আৰু আহিলা-পাতি কোচবেহাৰ আৰু অসম আক্ৰমণৰ সময়ত প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল। বঙ্গৰ চুৰেদাৰ হিচাবে সেই দেশৰ সকলো সাজ-সৰঞ্জাম নবাব মীৰজুমলাৰ হাততে আছিল। ৰামসিংহই কিন্তু মীৰজুমলাৰ পৰবৰ্তী চুৰেদাৰ নবাব ছাৱিষ্টা-খাঁৰ অনুগ্ৰহ আৰু সুবিধাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিব লগা হৈছিল। মীৰজুমলাৰ নিজৰ ধন-দৌলতৰ কথা পোটেই ভাবতে ৰাষ্ট্ৰ আছিল। তেওঁ দাক্ষিণাত্য অঞ্চলত সবাতোকৈ ধনী মানুহ বুলি জনাজাত আছিল, আৰু তেওঁ একুৰি মোন হীৰাৰ মালিক আছিল। সম্ৰাটে মজুৰ কৰা ধনৰ বাহিৰেও মীৰজুমলাই নিজৰ ভঁৰালৰ ধন ব্যৱ কৰি যুদ্ধ কৰিব পাৰিছিল।

মীৰজুমলা আৰু ৰামসিংহৰ নেতৃত্বত সম্পৰ্কেও ভালেখিনি প্ৰভাৱ

দেখা যায়। মীৰজুমলাৰ জন্ম হৈছিল পাৰশ্বৰ অন্তৰ্গত ইচপাহান নগৰত। এজন সাধাৰণ ভাগ্যাধেয়ী মাজুহ হিচাবে তেওঁ কৰ্মজীৱন আৰম্ভ কৰে, আৰু অৱশেষত এজন চুলতানৰ সমতুল্য ধন গোৱাব অৰ্জন কৰে। বামসিংহ তেওঁৰ সুপ্ৰসিদ্ধ পিতৃদেৱ মিজীৰজা জয়সিংহৰ ছাৱাত ডাঙৰ-দীঘল হয়; গতিকে তেওঁ মীৰজুমলাৰ দৰে কাৰ্যকোশল, নিজে কাম হাতত লব পৰা শক্তি, পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাৰ সুবিধা লোৱা ক্ষমতা আৰু নিৰ্ভীক কাৰ্য সম্পাদনৰ শক্তি, এইবোৰ গুণ অতুলন আৰু আৱৃত কৰাৰ প্ৰয়োজন নাছিল। বামসিংহৰ বুদ্ধি-বৃত্তি আছিল মজলীয়া খাপৰ, আৰু গুণবোৰো আছিল যুহু, মাৰ্জিত আৰু মানসিক। ইপোনে মীৰজুমলাৰ গুণ-সমূহ আছিল উত্তম, অগ্ৰসক্তি, আৰু কাৰ্যকৰী পৰা উদ্ভাৱনী শক্তিৰ অতুলন।

বঙ্গদেশৰপৰা অসম আক্ৰমণ কৰিলে বিদেশী সৈন্য সদায় অনুবিধাৰ সন্মুখীন হৈছিল। অসমীয়াই কিন্তু অতি সুকলমে আৰু সুবিধাৰে সৈতে যুদ্ধ কাৰ্য চলাব পাৰিছিল। লাচিত বৰফুকনে এবাৰ কৈছিল বোলে—“গুৱাহাটীত থাকিলে আমি ঘৰত বহাব দৰে বণ কৰিব পাৰোঁ।” আক্ৰমণকাৰীয়ে সদায় প্ৰবল সোঁতৰ বিৰুদ্ধে উজনিযুৱা হৈ নাও মাৰিব লগাত পৰিছিল। তেওঁলোকে অতি লাহে লাহেহে আগবাঢ়িব পাৰিছিল। তেওঁলোকৰ নাৱৰ সংখ্যা অপ্রচুব হলে অসম যুদ্ধৰ কাৰণে আৰম্ভকীয় আহিলা-পাতিও ডাকৰ হৈছিল। নাওবোৰ গুণ টানি উজাই আনিব লগা হোৱাত বহুত সংখ্যক মাজুহ নিবৃত্ত কৰিব লগীয়া হৈছিল। পদাতিক সৈন্যও অটব্য অৰণ্য, ওখ ওখ নল-খাগৰি অকে দ-শিতনিৰ মাজেদি বাট কাটি আগবাঢ়িব লগাত পৰিছিল। বঙ্গবপৰা সৈন্য, আহিলা-পাতি অসম পাওঁতে ভালমান দিন লাগিছিল। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উজনিৰ থকা মাজুহৰ সুবিধাৰ কথা ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীয়ে ১৮২৪ চনত বুজিছিল। ডেভিডা বৰ্মা সৈন্য গুৱাহাটীত আছিল। কোম্পানীয়ে গুৱ কৰিছিল

যে এই বৰ্মা সৈন্যই ভটিয়াই গৈ যিকোনো সময়ত গোৱালপাৰাত থকা কোম্পানীৰ নৌ-বাহিনীৰ দৃষ্টি এৰাই বঙ্গদেশত সোমাব পাৰে, সেইদেখি কোম্পানীয়ে গুৱাহাটীত থকা বৰ্মা সৈন্যক আক্ৰমণ কৰিবলৈ মন কৰিলে। বঙ্গদেশৰ ইতিহাস প্ৰণেতা চাৰ্লচ ষ্টিওৱাৰ্ট চাহাবে মীৰজুমলাৰ আক্ৰমণৰ সময়ত মোগলৰ অভিজ্ঞতাৰ বিষয়ে এইদৰে সংক্ষেপকৈ কৈছে, “তেওঁ এই বৰ্ণনা সমসাময়িক কাৰ্চী বুৰঞ্জীত পাইছিল।” চাৰ্লচ ষ্টিওৱাৰ্টে কৈছিল,—“মীৰজুমলাই নাও-নাৱৰাৰ ওপৰত দৃষ্টি ৰাখি আগবাঢ়িবলৈ সংকল্প কৰিছিল, কাৰণ তাতে তেওঁৰ সকলো আহিলা-পাতিৰ ভঁৰাল আছিল। সেইদেখি তেওঁ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰ পালেহি। বঙামাটিৰ ওচৰত বহু পৰিভ্ৰমেৰে ধীৰে ধীৰে বাট কাটি ক্ৰমে আগবাঢ়িবলৈ ধৰিলে। এইদৰে যাওঁতে পাদশ্বাহী সৈন্যই সোঁতৰ বিকন্ধে নাওবোৰ টানি লৈ যাব লগাত পৰিছিল। সৈন্যবোৰে কেবা ঠাইতো নৈ পাৰ হৈছিল আৰু পাহাৰ বগাইছিল। এনে কষ্টৰ সন্মুখীন হোৱাত তেওঁলোকে দিনে এমাইল কি দুমাইলৰ বেছি আগবাঢ়িব নোৱাৰিছিল। এই সময়ত শত্ৰুয়ে গতিবোধ কৰা নাছিল, অৱশ্যে অসমীয়াৰ সৰু সৰু দলে গছৰ আঁৰত থাকি, বা য’তে সুবিধা হয় তাৰে আঁৰ লৈ মোগলক হাৰাশাস্তি কৰিছিল।” এই পৰিভ্ৰম-সাপেক্ষ অভিযানৰ অভিজ্ঞতা মীৰজুমলাৰ দৰে বামসিংহৰো লাভ কৰিছিল।

অসমৰ অৰাণ্যকৰ হাৱা-পানীৰ প্ৰাকোপত মোগল সৈন্যৰ শৰীৰত নানাবিধ ব্যাধিয়ে বাহ ললে। মাৰি-মৰকত পৰি বহু সৈন্যই যন্ত্ৰণা ভুগিবলৈ ধৰিলে আৰু প্ৰাণ এৰিলে। অসমীয়াই দগা বুদ্ধ কৰিও বহু মোগল সৈন্য হানি কৰিলে। অসমীয়াৰ চৰিত্ৰ মোগলৰ অপৰিচিত আছিল, সেইদেখি মোগলে অসমীয়াৰ ৰণ-কৌশলৰ সংকেত আৰু ইচ্ছিত একো প্ৰকাৰে নাপাইছিল। নভৰা-নিচিন্তাকৈ অহা বৰষুণ, দুৰ্গম পৰ্বত, পিভনি আৰু ডাঠ হাৰিৰ কাৰণে বঙালে কষ্ট ভোগ কৰিছিল। এইবোৰ কষ্ট প্ৰত্যক্ষ দৰ্শক

চিহ্নবুদ্ধিৰ তালিছে বৰ্ণনা কৰি গৈছে। মীৰজুমলাৰ অভিযানৰ বুৰঞ্জীত থকা ভাবে কিছু কথা উল্লেখ তুলি দিয়া হ'ল।

(১) “অসম এখন সংকটপূৰ্ণ পোহ-নমনা উন্নতৰ দেশ”।

(২) “অসমৰ আলি-পহুনিবোৰ বৃত্ত্যৰ প্ৰান্তলৈ যোৱা বাটৰ নিচিনা উল্লগা। জনশূন্য বিনাশ পূৰ্বৰ দৰে এই দেশ জীৱন-সংহাৰক। অস্ত্ৰ মাত্ৰৰ হৃদয়ৰ দৰে ইয়াৰ ছাৰি বননি হিংসাপূৰ্ণ। বিজ্ঞ জনৰ মনৰ নিচিনা ইয়াৰ নদীবোৰ সীমাহীন আৰু গণনাৰ অতীত।”

(৩) “নৈৰ আঁতৰত থকা বাসিন্দাসকলৰ কাৰণে ইয়াৰ হান্না-পানী অতুল, কিন্তু বিদেশীৰ কাৰণে ই একেধাৰে বিধাত। ইয়াত আঠ মাহ ধৰি বৰষুণ হয়, এনেকি জাবৰ চাৰি মাহো ইয়াত বৰষুণ নোহোৱাকৈ নাথাকে। জাবকালি বিদেশীসকলে শীত আৰু হিমৰপৰা হোৱা বেমাৰৰ সম্মুখীন হয়, বাসিন্দাসকলৰ মাজত ইয়াৰ প্ৰকোপ দেখা নাযায়। গ্ৰীষ্মকালত পিডপানী নিৰ্গত হোৱাত বিদেশীসকল বাসিন্দাসকলতকৈ বেছি পৰিমাণে ব্যাধিগ্ৰস্ত হয়।”

(৪) “পৰ্বতৰ হান্না-পানী অসমত চিৰম বজাহৰ দৰে বিদেশী আৰু বাসিন্দাসকলৰ কাৰণে বিধাত। পৰ্বতে বেছি থকাৰ কাৰণে ইয়াৰ ভৈয়ামবোৰৰ পৰা বিষাদ আৰু আতঙ্কৰ উৎপত্তি হয়।”

(৫) “অতীত কালত কোনো বিদেশী বজাই বিজয় গৰ্বেৰে এই দেশৰ আঁচল পৰ্যন্ত পৰা নাই, আৰু কোনো বিদেশীয়ে ইয়াক আক্ৰমণৰ ভৰিৰে গচকিব পৰা নাই। বিদেশী সোমোৱা বা পলাই যোৱা বাট অতি ঠেক। আৰু ইয়াৰ বাসিন্দাসকলে অইন দেশলৈ যোৱাৰ ভৰিও লেঙেৰা।”

(৬) “সংক্ষেপকৈ কবলৈ গলে এই দেশত সোমোৱা প্ৰতি-বাহিনী সৈন্তই জীৱন বাজ্যৰপৰা বিদায় লব লগাত পৰিছিল, এই দেশত ভৰি দিয়া প্ৰতিটো বেপাৰী সমনলে বৃত্ত্যৰ বাহৰত টোপোলা-টাঙ্গি থৈ দাব লগীয়া হৈছিল।”

(৭) “ইয়ালৈ অহা মানুহে, যুত্ৰাজ্য দৰ্শকৰ দৰে কেতিয়াও উভতি যাব নোৱাৰিছিল, আৰু এইদেশৰ বাসিন্দাসকলৰ আচাৰ-ব্যৱহাৰৰ বিষয়ে বিদেশী মানুহে কেতিয়াও নাজানিছিল। সেইদেখি হিন্দুস্থানৰ মানুহে অসমৰ মানুহক যাত্ৰকবী মান্ধাৰিভাত পাকৈত বুলি ভাবিছিল, আৰু ডেওলোকক মানব জাতিৰ বহিৰ্ভূক্ত বুলি ভাবিছিল। বিদেশীসকলে ডেওলোকৰ উদ্ভ-মন্ত্ৰ আৰু ভাব প্ৰতি-কাৰত অসমৰ নাম অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছিল। হিন্দুস্থানৰ মানুহে কয় যে অসমলৈ যি আহে ডেও যাত্ৰমন্ত্ৰৰ দ্বাৰা অভিবৃত্ত হ’ল যাক সেইদেশৰ পৰা ওলাই আহিবলৈ অপাৰগ হয়।”

(৮) “কোনো মানুহ শিবিৰ এৰি ওলাই গলে ডেওক যে অসমীয়াই গুলী কৰি মাৰিব এইটো নিশ্চিত আছিল। এনে অৱস্থা দিল্লীৰ বুৰঞ্জীত এতিয়াও ঘটা নাছিল। ইয়াত বাৰহেজাৰ অশ্বাৰোহী আৰু অসংখ্য পদাতিক সৈন্য ছ-মাহ ধৰি অৱকল হৈ আছিল। বৰষুণৰ কাৰণে ওলাই গৈ যুদ্ধ কৰিব নোৱাৰে, আৰু চাৰিওফালে বেৰি থকা শত্ৰুসৈন্য আক্ৰমণ নকৰে। এইসময়ত আহিলা-পাতিও আহি পোৱা নাছিল। আমিবাসকলে সড়কনয়নে দিল্লীৰ কালে চাই আছিল, আৰু সৈন্যসকলেও লৰা-তিবোতাৰ সজলৈ যাবলৈ ব্যগ্ৰ হৈ পৰিছিল।”

(৯) “যুদ্ধৰ আৰম্ভণিত দিলেৰ-খাঁৰ কোজত ১৫০০ অশ্বাৰোহী আছিল; বাৰিষাৰ অন্তত আৰু নামৰূপ অভিযানৰ পাচত ডেওৰ সৈন্যৰ সংখ্যা হ’লগৈ মাত্ৰ চাৰি-লক্ষ পাঁচ-শ।”

এনে ধৰণৰ মহামত অসমৰ পৰা বামসিংহ আৰু ডেওৰ লগৰ মানুহে পঠোৱা পত্ৰাদিভা পোৱা যাব। -তুৰ্ভাগ্যবশতঃ এই চিঠি-বোৰ এতিয়ালৈকে পোহবলৈ অহা নাই।

অসমৰ দূৰিত হাৱা-পানীৰপৰা উদ্ভৱ হোৱা কষ্ট-অনুবিধাৰ উপৰিও অসমীয়াৰ সতৰ্কতা, আয়োজন, প্ৰলোভনৰ পৰা বৃত্তি আৰু শত্ৰুক প্ৰতিবেদন কৰাৰ ঐকান্তিক সংকল্প উল্লেখ কৰিব লগীয়া।

গুৱাহাটীৰ চাৰিওমেৰে থকা দুৰ্গই অসমীয়াৰ সংৰক্ষণৰ নিষিষ্টে হুৰ্ভেদ প্ৰাচীৰৰ কাম কৰিছিল। পৰ্বতৰ টিঙত আৰু নামনিৰ আৰু দুই পৰ্বতৰ মাজত থকা মাটি-গড়ত খাপে খাপে সৈন্য থোৱা হৈছিল। চাৰিওমেৰে ঠাইখিনিক পালী কৰি বিভক্ত কৰা হৈছিল, প্ৰত্যেক পালীৰে এজন সেনাপতি আছিল, তেওঁৰ লগত আছিল একোজন সৈন্য আৰু কিছুমান চোৰবচা। শত্ৰুৰ গতি-বিবিধ ভাঙকৈ পম খেদা হৈছিল, আৰু য'তে আৱশ্যক ত'তে প্ৰতিবন্ধক দিয়াৰ ব্যৱস্থা আছিল। গড়ৰ কোনো অংশ ভাঙিলে তাক ততালিকে ভাল কৰা হৈছিল। গুৱাহাটীৰ চাৰিওমেৰে গড়ক অসমীয়াসকলে বিশ্বকৰ্মা নিৰ্মিত দেববোহুৰ্গম বুলি কৈছিল। এখন বুৰঞ্জীত লিখিছে—“স্বৰ্গদেৱ চক্ৰধ্বজসিংহ মহাবজ্জাৰ আজ্ঞামতে গুৱাহাটীৰ চাৰিওমেৰে বিশ্বকৰ্ম্মা হেন নিৰ্ম্মিত গড় কৰিলে। বনমুকুট তাত গঢ় হৈ থাকিল।”

অসমীয়াক আক্ৰমণ কৰা টান বুলি বাৰসিংহই স্বীকাৰ কৰিছিল, আৰু তেওঁ অসমৰ গড়ক যন্ত্ৰাকৃতি বুলি বৰ্ণনা কৰিছিল। বাৰসিংহই এবাৰ বহিছ-খাঁক কৈছিল,—“আহোমো পাহাৰৰ ওপৰত গড় সাজিছে, আৰু তলৰ ভৈয়ামো যুদ্ধৰ কাৰণে ঠেক আৰু অচল। ইয়াৰ নিমিত্তে কোনো বিদেশীয়ে যুদ্ধত অসমক জিনিব পৰা নাই। চক্ৰাকৃতি গড়, আৰু প্ৰত্যেক কোঠৰপৰা ওলাব পৰাকৈ চাৰিটা বাট। আমাৰ হিলৈয়ে শত্ৰুক নেপায়, আৰু কাঁড়-বন্দুকৰে যুদ্ধ কৰিবৰ সুবিধা নাই। এনে হুৰ্ভেদ গড় সজাৰ কাৰণে তেওঁলোকৰ যন্ত্ৰী, সেনাপতি আৰু পদাতিক সৈন্যক প্ৰাংশসা কৰিব লাগে।” যুদ্ধ কাৰ্যত চিলা কৰাৰ বাবে সম্ৰাট আওৰজজৈৱে জগৰ ধবাত বজা বাৰসিংহই কৈছিল,—“মই হেলা কৰা নাই, কিন্তু যোৰ সকলো চেটী ব্যৰ্থ হৈছে। সমান থল নাই, সেইদেখি চাল, ঘাটি, বন্দুকৰে বণ কৰা অসম্ভৱ। অসমীয়াই হুয়োপাবে হুৰ্ভেদ গড় সাজিছে। পানীৰে মাত্ৰ এটা যুদ্ধ আছে।” আমি জানো যে পানীযুদ্ধত বাৰসিংহৰ

সৈন্য ছত্ৰ-ভজ হয়, আৰু তাতে যুদ্ধৰ সামৰণি পৰে। অসম এৰি বোৱাৰ আগতে ৰামসিংহ বজাই হাজোৰ হয়গ্ৰীৱ মন্দিৰ দৰ্শন কৰে। লাচিত্ত বৰফুকনৰ অসাধাৰণ বীৰত্ব আৰু অসমৰ যন্ত্ৰাকৃতি গড়ৰ কাৰণে একো সুবিধা নাপালে বুলি ৰামসিংহই হাজোৰ ত্ৰাঙ্কণসকলৰ আগত দ্ৰুত কৰিলে।

আলানৈ পৰ্বতৰ সন্মুখত থকা মুকলি পথাৰত মাত্ৰ ৰামসিংহৰ অশ্বাৰোহীয়ে নিজৰ বল-শক্তি দেখুৱাবলৈ এবাৰ সুযোগ পাইছিল। এদিনৰ ভিতৰতে দহ হেজাৰ অসমীয়া সৈন্যই আলানৈৰ যুদ্ধত প্ৰাণ হেৰুৱায়। এইদৰে এবাৰ মাথোন জয়লাভ কৰি উৎফুল্ল হৈ ৰামসিংহই কৈছিল,—“অসমৰ ইমান সাহ, অশ্বৰ চোৱাৰীৰ লগত মৈদানত যুদ্ধ কৰিবলৈ আছে!” আহোমে মুকলি পথাৰত শত্ৰুৰ সন্মুখীন হবলৈ ইচ্ছা নকৰিছিল, কাৰণ তেওঁলোকৰ পদাতিক সৈন্যই অশ্বাৰোহীৰ আক্ৰমণক সদায় ভয় কৰিছিল। এই কথা আশি চিহাবুদ্দিন জালিচৰ পৰা জানিব পাবোঁ—“অসমীয়াই ধোৰা দেখিলেই ভয় খায়, সিহঁতে কেতিয়াবা ধোৰা ধৰিলে তাৰ পাচ ভৰিব খুৰাত থকা লিৰ কাটি পেলায়। যদি কেতিয়াবা এটা অশ্বাৰোহী মোগল সৈন্যই এৰুটা অন্তৰ্ভাৰী অসমীয়াক আক্ৰমণ কৰে সিহঁতে অন্ত-শত্ৰু পেলাই লব মাৰে, যদি পলাব নোৱাৰে সিহঁতে ওপৰলৈ হাত দাঙি বন্দী কৰিবলৈ সুবিধা দিয়ে। যদি এজন মাত্ৰ অসমীয়াই দহোটা মুছলমান পদাতিক সৈন্যক লগ পায় তেন্তে সি নিৰ্ভীকচিত্তে সিহঁতক বধিবলৈ চেষ্টা কৰে, আৰু ডাঙ কৃতকাৰ্য্যও হয়?” আলানৈ বৰ পাত্ৰ ৰামসিংহই তেওঁৰ অশ্বাৰোহী সৈন্যক যুদ্ধত লগাবলৈ দ্বিতীয়বাৰ সুবিধা পোৱা নাছিল। আন্ধাৰকালিৰ গড়ত এটা সূক্ষ্ম দেখি ৰামসিংহই একোজন অশ্বাৰোহী সৈন্য নান্নত ভুলি পঠিয়াইছিল, কিন্তু সিহঁতে গড় পোৱাৰ আগতেই অসমীয়াই বটুৱাই পঠালে। সেই আক্ৰমণ ৰামসিংহই নিজে পৰিচালনা কৰিছিল। অসমীয়াই

ভালকৈ জানিছিল যে শত্ৰুৰ অৰ্দ্ধাৰোহী সৈন্য এবাৰ গুৱাহাটীৰ থলভূমিত সোমালে সিহঁতৰ আক্ৰমণ ব্যৰ্থ কৰাটো সহজ নহ'ব।

এজন বিদ্বাসী আৰু সুদক্ষ সেনাপতিৰ অভাবৰ পৰাও বাৰম্বাৰ হৈ অনুবিধা ভোগ কৰিছিল। তেওঁৰ ছৱলীয়া সেনাপতিজন বিদ্বোহী আৰু অবিদ্বাসী বুলি প্ৰমাণিত হৈছিল। বহিৰ-খাঁই অসমীয়াৰ সৈতে গোপনে মিত্ৰতা কৰিছিল বুলিও সম্ভেদৰ সৃষ্টি হৈছিল। দিলেব-খাঁ দাউদজাইৰ দৰে এজন সুদক্ষ সেনাপতি বাৰসিংহৰ লগত থকা হলে ঘটনাৰ চক্ৰ অক্লপক খুঁৱিগৈহেঁতেন। দিলেব-খাঁৰ অপূৰ্ণ সাহসৰ কাৰণে মীৰজুমলাই শিৱজুমুঙৰ লগত সম্পূৰ্ণ হৰ্ষ অধিকাৰ কৰিব পাৰিছিল। এই হৰ্ষ অববোধ কৰাটো অতি সুনিপুণ সেনাপতিসকলৰো শক্তিৰ অতীত আছিল। 'মাটিব-উল-উম্বা' গ্ৰন্থত, মীৰজুমলাৰ আগুৱা সৈন্যৰ সেনাপতি দিলেব-খাঁক বিজয়ৰ সঙ্গী বুলি বৰ্ণোৱা হৈছে। এই গ্ৰন্থত আৰু কোৱা হৈছে—“সময়ৰ শুভলক্ষি আৰু গ্ৰহৰ প্ৰভাৱত দিলেব-খাঁ জীৱনৰ আবলুপিবপৰা সৌভাগ্যৰ লিখবত উঠি সুবিছিল। দৈৱৰ সংঘাতত তেওঁ কেতিয়াও কোনো কামত বিকল-মনোৰথ হোৱা নাছিল আৰু নিদ্ৰা বা মৰ্যাদা-হানিৰো পাত্ৰ হ'ব লগাত নপৰিছিল।” ছাৰ যত্ননাথ চৰকাৰৰ মতে, শিৰাজীৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধৰ অভিযানত—“পুৰন্দৰ হৰ্ষৰ সন্মুখত কালান্তক্ৰমৰ নিচিনাকৈ বজ্জ-গম্ভীৰ হৈ দিলেব-খাঁ বহি আছিল। আৰু আন আন মাহুহে যি কাম এমাহতো শেষ কৰিব নোৱাৰে তাক দিলেব-খাঁৰ মাহুহে এদিনতে শেষ কৰিছিল।” বাৰসিংহৰ অসম অভিযানত বহিৰ-খাঁৰ সলনি দিলেব-খাঁ ছৱলীয়া সেনাপতি-ৰূপে অহা উচিত আছিল, কিন্তু সেই সুপ্ৰসিদ্ধ আকৰ্ষণ সেনাপতি-জনা তেতিয়া দেৱগড় আৰু বিজাপুৰৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ কামত, আৰু চুলতান মোৱাৰজাৰ আৰু যশোৱন্তসিংহক পাচে-পাচে সটম হৈ খেদি মোৱা কামত ব্যস্ত আছিল।

সমস্ত সংগ্ৰামেৰে যুদ্ধ জিনিব নোৱাৰি বাৰসিংহই বাৰতীৰ

কূটনৈতিক উপায় অবলম্বন কৰিছিল—সাম, দান আৰু ভেদ। সময়ে সময়ে আৱশ্যক হলে, যুদ্ধ আৰু কূটনীতি এই দুয়োৰে আশ্ৰয় লৈছিল। এইবোৰ উপায় তেওঁ পিতৃ মিৰ্জাৰজা জয়সিংহৰপৰা ভালকৈ শিকিছিল।

শিবাজীৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ চলি থকা অৱস্থাত মহাৰাষ্ট্ৰৰ নেতাৰ বিৰুদ্ধে অস্ত্ৰ ধৰিবলৈ উচটাই দাক্ষিণাত্যৰ ভালেমান বজালৈ জয়সিংহই উকীল-পত্ৰ পঠিয়াইছিল। মোগলৰ পক্ষ গ্ৰহণ কৰিম বুলি প্ৰতিশ্ৰুতি দি বহুজন বজা আৰু জমিদাৰে জয়সিংহলৈ দূত পঠিয়াইছিল। শিবাজীৰ বিৰুদ্ধে ককা থকা, আৰু ভোঁচলাসকলৰ প্ৰতিপত্তিত হিংসাভাবাপন্ন হোৱা প্ৰতিজন মানুহকে জয়সিংহ বজাৰ গুপ্তচৰে লগ ধৰিছিল আৰু আফজল-খাঁৰ পুতেক ফজল-খাঁকে আদি কৰি কেবাজনো নেতাই জয়সিংহৰ অধীনত সেনাপতিৰ কাম কৰিছিল। ধন-সোণৰ প্ৰলোভন আৰু মোগলৰ তলত ডাঙৰ পদবীৰ প্ৰতিশ্ৰুতি দি শিবাজীৰ বিষয়াসকলৰ মাজতো জয়সিংহই বিদ্ৰোহ-ভাৱৰ সৃষ্টি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। ইয়াৰ ফলত শিবাজীৰ কেবাজনা সেনাপতি আৰু কৰতলীয়া বজাই জয়সিংহৰ বাহৰলৈ গতি কৰে। মহাৰাষ্ট্ৰীয় ঐতিহাসিক এজনে কৈছে—“জয়সিংহই শিবাজীৰ অনুগতসকলৰ মাজত ভেদভাৱ সৃষ্টি কৰিবলৈ যত্ন কৰাৰ প্ৰমাণ আমাৰ হাতত যথেষ্ট আছে। জয়সিংহই যে ভেদ পন্থা অবলম্বন কৰিছিল আমি তাক আওৰজজেরলৈ দিয়া চিঠি এখনৰপৰা নিশ্চয়কৈ জানিব পাৰোঁ।” চন্দ্ৰৰাও মোৰেৰে সন্ধাক্ষীৰ এজন, আফজল-খাঁৰ পুতেক এজন আৰু শিবাজীৰ কাৰণে বন্দুক তৈয়াৰ কৰা মুছলমান কৰ্মচাৰী আৰু শিবাজীৰ অনুচৰবৰ্গ, এওঁলোকক জয়সিংহই মনচৰ দিম বুলি নিমন্ত্ৰণ কৰিছিল। অস্ত্ৰযুদ্ধৰ সহযোগী পন্থাকপে এই কূটনীতিৰ ব্যৱস্থা কৰা লৈছিল। উচ্চখাপৰ সামৰিক পদবী আৰু সম্ভ্ৰাণ্টেৰে সৈতে বহুদূৰ আৰু সম্ভাৱৰ পুনৰ সংস্থাপনৰ আশ্বাস, এইবোৰৰ আশাত শিবাজীয়ে বশ মানিছিল।

ইয়াৰ বহুবচেৰেকৰ পাচত, জয়সিংহৰ পুতেক বামসিংহই মোমাই-ভামুলী বৰবকুৰাই নিৰ্ধাৰিত কৰা সীমা বিচাৰি পুতেক লাচিত বৰফুকনলৈ পত্ৰ দিলে। পিতৃৰ নিবন্ধ প্ৰজ্ঞা কবিতলৈ কৈ বামসিংহই লাচিতৰ পিতৃৰ প্ৰতি আনুগত্যৰ আৱশ্যকতাৰ কথা সোৱাই দিলে। বামসিংহই বুজালে যে বৰফুকনে পূৰ্বৰ নিবন্ধ মানি চলিলে সি সোণ-ৰূপৰ তন্ত্ৰৰ নিচিনা চিবকলীয়া হ'ব, আৰু তেওঁৰ মনস্তা অনন্তকাললৈকে জীয়াই থাকিব। অসমীয়া সেনাপতি-সকলে এই প্ৰস্তাৱক হাঁহি উকুৰাই দিলে আৰু ইয়াক হাঁহি-আলি বুলি আখ্যা দিলে। তেওঁলোকে কলে যে স্বৰ্গদেৱৰ সন্মতি নহলে কোনো নিবন্ধ সিদ্ধ হ'ব নোৱাৰে, আৰু সম্ৰাট আওৰজাৰ সন্মতি নোলোৱাকৈ বামসিংহই কৰা নিবন্ধবোৰো কোনো নিৰ্ণয় নাই। যুদ্ধ নকৰি শান্তিপূৰ্ণ আলোচনাৰ সহায়েৰে মীমাংসাৰ সমাধানৰ চেষ্টা কৰাত অসমীয়াই বজাক যুদ্ধভাৱে নিন্দা কৰিলে। তেওঁলোকে বুজালে যে বামসিংহ এজন ডাঙৰ যোদ্ধা, তেওঁৰ বিক্ৰমৰ প্ৰমাণ দিবলৈকেহে অসমলৈ পঠোৱা হৈছে, আৰু বিনা জয়ে অসমৰপৰা উভতি গ'লে তেওঁৰ নুখাতিত চেকা পৰিব।

বামসিংহই ধন-সোণ দি লাচিত বৰফুকন আৰু তেওঁৰ বিষয়া-সকলক বৰিবলৈ বাৰম্বাৰ চেষ্টা কৰিছিল। বৰফুকনে শত্ৰুৰপৰা এৰুৰি কাঠৰ চবাই আনিবলৈ অনুমতি নিদিছিল, এনেদৰে লাচিত বৰফুকনৰ মানুহে ধন-সোণৰ উপহাৰ গ্ৰহণ কৰাটো ভাবিব নোৱাৰা কথা। শুকতদুহ কটকীয়ে চুড়ামণি দৈৱজ্ঞক বামসিংহৰ তালৈ পলুৱাই নিব খুজিছিল। এইদৰে বন্ধ কৰাৰ কাৰণে শান্তি স্বৰূপে বৰফুকনে কটকীক পানীত পেলাবলৈ মন কৰিছিল। তেওঁৰ মানুহে প্ৰলোভনৰ চাৰিবেৰঙ ভৰি দিয়াটোকো বৰফুকনে ভাল নাপাইছিল, কাৰণ তেনেকৈয়াত চকুৰুদি থাকিলে সৈন্তৰ দৃঢ়তা আৰু একাগ্ৰতা ক্ষয় হোৱাৰ আশংকা।

বামসিংহ এজন একনিষ্ঠ বৈকৰ আছিল। তেওঁ জানিছিল যে

তেওঁৰ শত্ৰুসকল হিন্দু আদৰ্শৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱান্বিত। সেইদেখি ৰামসিংহই তেওঁৰ প্ৰস্তাববোৰত হিন্দু-বিশ্বাস জড়িত ভাষা ব্যবহাৰ কৰিছিল। এবাৰ তেওঁ অসমীয়া কটকীক কৈছিল—“মই যদি ইয়াতকৈ অধিক বিচাৰো তেনেহলে মোৰ হাতত থকা তৰোৱালকণী পৰমেৰায়ে মোক খাব, আৰু মোৰ ডিঙিত থকা কণ্ঠহাৰ স্বৰূপ মহালক্ষ্মীয়ে মোক চিৰকাললৈ এৰিব, আৰু মোৰ চৈধ্যপুৰুষ নৰকত পৰিব। যদি মোৰ কথাত সজ্ঞাত নহয় তেনেহলে লৌহিত্যৰ তীৰত থকা মাধব গোসাঁইৰ মন্দিৰলৈ গৈ মই শপত কাঢ়িবলৈ মান্তি আছোঁ। ভাই বৰফুকনে মোৰ প্ৰস্তাব মানি ললে তেওঁ যি বিচাৰে মই তাকে দিবলৈ সন্মত আছোঁ”। ৰামসিংহই আৰু এবাৰ কৈছিল—“ফুকন আৰু ৰাজখোৱাসকলক দিবলৈ মই কিছু ধন পঠিয়াম। তেওঁলোকে যেন ফুকনক বুজাই-বঢ়াই গুৱাহাটী এৰি দিয়ে। মোক যি কৰিবলৈ কয় মই তাকেই কৰিম”। ৰাজপুত সেনাপতিৰ প্ৰলোভনৰ চেষ্টা গধুৰ কাণত পৰা যেন হ’ল, আৰু শত্ৰুক ধ্বংস কৰাৰ প্ৰতিজ্ঞাত অসমৰ সেনাপতিবৃন্দ অচল-অটল হৈ থাকিল।

অসমীয়া সৈন্যসকলৰ মাজত জাচিত বৰফুকনৰ প্ৰতি অবিশ্বাস জন্মাবলৈ আৰু তাৰ দ্বাৰা ভেদ সৃষ্টি কৰিবলৈ ৰামসিংহ যত্নবান হৈছিল। সেই অৰ্থে তেওঁ অসমীয়া সেনাপতিসকলৰ কোঠলৈ কঁড় মাৰি পঠিয়াইছিল। বাহৰ চুঙা এটাৰ ভিতৰত পত্ৰ ভৰাই তাক কঁড়ৰ আগত বান্ধি মৰা হৈছিল। ৰামসিংহই এবাৰ মিৰি-সন্মিকৈ ফুকনৰ কোঠলৈ এইদৰে পত্ৰ এখন কঁড় মাৰি পঠিয়াইছিল। বৰফুকন আৰু সন্মিকৈ ফুকনৰ মাজত কিছু মনোমালিগু আছিল। চিঠিখন আছিল বৰফুকনৰ নামে। চিঠিত এই লিখিছিল,—“নবাব, যোৱাকালি তুমি আমাৰপৰা একলাখ টকা পুৰস্কাৰ লৈ বৃদ্ধ নকৰোঁ বুলি প্ৰতিজ্ঞা কৰি এখন কবুল-পত্ৰ লিখি দিছিল, যাতে আমি বিনাবাধাই গুৱাহাটী সোমাব পাৰোঁ। আমাক গুৱাহাটী প্ৰবেশৰ বাট বুকলি কৰি নিদি তুমি আজি বৃদ্ধক্ষেত্ৰত নামিছা।

ইয়াৰ কাৰণ কি জনাবানে?” মিৰি-সন্দিকৈ ফুকনে অভিযুক্তি কৰি স্বৰ্গদেৱলৈ কথাটো জনাই পঠালে। ববফুকন আৰু তেওঁৰ সেনাপতিসকলৰ মতামত শুনাৰ আগতে স্বৰ্গদেৱে এই পত্ৰখন পোৱাত তেওঁৰ মন কিম্বাক্ত হ'ল। লাচিতৰ আগেয়ে ঘোৰাকোঁৱৰ ববফুকনৰ পদত অধিষ্ঠিত হৈছিল, আৰু তেওঁ স্বৰ্গদেৱ আৰু গুৱাহাটীৰ সেনাপতিসকলৰ মাজত যোগাযোগ বন্ধা কৰিছিল। এই ঘোৰাকোঁৱৰে হয়তো জুইত ধিউ চালিছিল। ইয়াৰ পৰিণামত লাচিতক মাৰিবৰ নিমিত্তে স্বৰ্গদেৱে মাহুহ আৰু কৰত-কুঠাৰ দি পঠালে। ঘোৰাকোঁৱৰৰ লগত মণিচন্দ্ৰ বৰুৱাও আহিছিল। বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াই বুৰঞ্জী আৰু বজাঘৰীয়া দৰ-দস্তবৰ পৰা উদাহৰণ দি প্ৰকৃত অৱস্থা বুজাই স্বৰ্গদেৱলৈ পত্ৰ দিলে। বুঢ়াগোহাঁইৰ পত্ৰৰ পৰা আচল কথা জানি স্বৰ্গদেৱে লাচিতক নিৰ্দোষী বুলি বিবেচনা কৰিলে। আতন বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াই মধ্যস্থ হৈ এনে এটা বিষম দুৰ্ঘটনাৰ অৱসান ঘটালে। বামসিংহৰ চক্ৰান্তত যে এনে অৱস্থা ঘটিছিল এতিয়া তাক সকলোৱে বুজিলে, আৰু তেতিয়াৰেপৰা বঙালৰ কোঠৰপৰা মাৰি পঠিওৱা কাঁড়-পত্ৰত বিশ্বাস কৰিবলৈ এৰিলে। আহোম সৈন্যৰ মাজত বিভেদ-সৃষ্টি কৰাৰ চেষ্টা এইদৰে চূপতীয়াতে নষ্ট হ'ল।

আতন বুঢ়াগোহাঁই আৰু লাচিত ববফুকনৰ কোঠলৈকো এইদৰে পত্ৰ বান্ধি কাঁড় মাৰি পঠোৱা হৈছিল। প্ৰথমখনত কোৱা হৈছিল যে ববফুকনে বামসিংহৰ সৈতে মিতিবালি কৰি বুদ্ধলৈ মন এৰিছে। দ্বিতীয় পত্ৰত বুঢ়াগোহাঁইৰ বিৰুদ্ধেও সেই একে অভিযোগকে জনা হৈছিল। বুঢ়াগোহাঁই আৰু ববফুকনে সহজে বুজি পালে যে ই দুয়োৰে মাজত বিভেদ সৃষ্টি কৰাৰ চেষ্টাহে, আৰু তেওঁলোকে তালৈ একো কাণ নিদিলে। তেওঁলোকে সেনাপতি আৰু সৈন্যসকলক আগতকৈও অধিক সাৱধান হৈ থাকিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে।

একো উপায় নাপাই বামসিংহই অসমৰ স্বৰ্গদেৱৰ সৈতে স্বস্তব্য

কবিলৈ বিচাৰিলে, আৰু আহোম সেনাপতি বুঢ়াগোঁহাইকো ফুকনে-
লগ পাব খুজিলে। প্ৰথম প্ৰস্তাৱটো স্বৰ্গদেৱে অগ্ৰাহ কৰিলে,
বোলে—“ৰামসিংহ এজন সাধাৰণ ভৃত্য, তেওঁ হুজুৰাৰী স্বাধীন বজা
নহয়।” বুঢ়াগোঁহাই ফুকনে দৃষ্টিৰে উত্তৰ দিলে, বোলে—“মোৰ
সলনি মোৰ একুৰি হেজাৰ সৈন্য পঠিয়াব, সিহঁতে গৈ বজাৰ সৈন্তক
পিছি পিঠাগুৰি কৰিব।” ৰামসিংহৰ শাস্তিপূৰ্ণভাৱে মীমাংসা
সমাধানৰ প্ৰস্তাবসমূহো অসমীয়াই এইদৰে ঠাট্টা-বিজ্ঞপেৰে
অগ্ৰাহ কৰিছিল। অসমীয়াৰ বিৰুদ্ধে, যুদ্ধই হওক বা কুটনীতিয়েই
হওক কোনোবিধ সুবিধা লোৱাত ৰামসিংহ কৃতকাৰী নহৈছিল।
অসমত তেওঁ দুখ লগা অভিজ্ঞতাৰ বিষয়ে এবাৰ কৈছিল—“মই
হেন ৰামসিংহ থলত থাকিও কোনো ছিত্ৰ নাপাওঁ!”

কোনো কষ্ট-অসুবিধা নোহোৱাকৈ যুদ্ধ কৰাৰ উদাহৰণ আমি
পৃথিৱীৰ বুৰঞ্জীত ক’তো নেপাওঁ, হিটলাৰৰ হঠাৎ আক্ৰমণৰ
পদ্ধতিৰ বাহিৰে। প্ৰকৃতিয়ে দিয়া বা মানুহে দিয়া প্ৰতিবন্ধক
আৰু হেঙাৰৰ সন্মুখীন নোহোৱাকৈ কোনো শত্ৰুসৈন্যই আন এখন
দেশত সোমাব পৰা নাই। কষ্ট-অসুবিধা অভিক্ৰম কৰাৰ শক্তি
অজুৰূপে আমি সেনাপতিৰ বণ-কৌশল আৰু বিজয়ৰ পৰিমাণ
বিচাৰ কৰোঁ। কাৰণ যিয়েই নহওক, ৰামসিংহই নিজে স্বীকাৰ
কৰিছিল যে তেওঁ অসম যুদ্ধত একো সুবিধা নাপালে। ইয়াৰ পৰা
তেওঁৰ উপস্থিত বুদ্ধি আৰু কাৰ্য ক্ৰমতাৰ অভাৱৰ প্ৰমাণ পোৱা যায়,
আৰু অসমীয়াৰ বিচক্ষণ সংগঠন শক্তি আৰু নেতৃত্বৰ প্ৰমাণ পাওঁ।

গুৱাহাটীৰ দুৰ্গ, অসমৰ হাৱা-পানী আৰু অন্যান্য স্বাভাৱিক
অৱস্থাৰ এই দেশৰ সংৰক্ষণৰ দুৰ্ভেদ্য প্ৰাচীৰ স্বৰূপ আছিল। কিন্তু
অসমীয়াৰ একতা আৰু অবিচলিত স্বাধীনতা প্ৰেম, তেওঁলোকৰ
জয়লাভৰ দৃঢ়প্ৰজিজ্ঞা, দূৰদৰ্শিতা, সংগঠন আৰু নিয়মানুবৰ্ত্তিতা,
আৰু সেনাপতিসকলৰ অতুলনীয় নেতৃত্ব, এইবোৰে অসমৰ
চাৰিওমেৰে এটা দুৰ্ভেদ্য গড় নিৰ্মাণ কৰিছিল, ইয়াক দিল্লী আৰু

অশ্বৰব ঐশ্বৰ্য বা বাজপুতসকলৰ কুটনীতিয়ে বিচলিত আৰু বিধ্বস্ত কৰিব নোৱাৰিছিল। তেওঁলোকৰ মনৰ জ্বাৰ টান খিলেৰে নিৰ্মাণ কৰা প্ৰাচীৰ স্বৰূপ আছিল, আৰু এই উপমাক বহুলাই কৰলৈ গলে, শত্ৰুৰ হিলৈৰ গুলী, ছুৰ্গ আৰু বুকুত নিপতিত হলে তাত যাতোন এখানমানি খুলিহে উৰিছিল, আৰু ছুৰ্গৰ বেৰ জাতি পেলোৱাৰ কোনো চিন পোৱা নগৈছিল।

নেভাসকলৰ দৃষ্টান্তই আছিল এই অপৰাজয়ৰ মনোভাৱৰ সৃষ্টিৰ কাৰণ। বুকুত জয়লাভ কৰিবৰ নিমিত্তে স্বৰ্গদেৱ দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞ হৈছিল, আৰু সেনাপতিসকলো এই মনোভাৱৰদ্বাৰা প্ৰেৰণিত হৈছিল। স্বৰ্গদেৱে সেনাপতিক নিয়ন্ত্ৰণ কৰিছিল আৰু তেওঁক দ্ৰুতগতিৰে কাম কৰিবলৈ উদগনি দিছিল। বুঢ়াগোঁহাই ডাক্তৰীয়াৰো সেনাপতিক ভয় কৰিছিল, অৱশ্যে প্ৰয়োজন অনুসৰি সেনাপতিয়ে নভা-নিচিন্তাকৈ কোনো কাম কৰিব খুজিলে বুঢ়াগোঁহাইয়ে বাধা দিছিল। ওপৰ খাপৰ সেনাপতিসকলৰ মাজত কোনো অনুয়া-অপ্ৰীতি বা অসন্তুষ্টিৰ ভাব নাছিল, তেওঁলোকে এক উদ্দেশ্যৰে কাম কৰিছিল,—“অসমীয়া সৈন্যৰ জয়লাভ।” এই উদ্দেশ্য অনুসৰণ কৰোঁতে তেওঁলোকে নিজৰ অহমিকা ভাব সম্পূৰ্ণকৈ বৰ্জন কৰিছিল। তেওঁলোকৰ মনোভাব তলতীয়া সেনাপতিসকলৰ গাতো লজিছিল, আৰু এই ভাৱ সেনাপতিসকলে তেওঁলোকৰ সৈন্য আৰু জগৰ মানুহৰ অন্তৰতো সৃষ্টি কৰিছিল। স্বৰ্গদেৱকে আবৃত্ত কৰি অতি নিঃকিন খেতিয়কলৈকে সদৌ অসমীয়া জাতিয়ে একমত হৈ এটা মানুহৰ দৰে কাম কৰিছিল। এই দৃশ্য দেবতাসকলে চাব লগীয়া চিত্ৰ আছিল। আৰু অসমীয়াৰ পক্ষে এই দৃশ্য হৈছে দেশ পুনৰ সংস্থাপন আৰু উন্নতিৰ কাৰণে অনুপ্ৰেৰণাৰ খিলজীয়া কঠিৱাতলী।

এই কালৰ বুকুত কোনো আপদত পৰিলে ভাবপৰা সোনকালে গা টঙাব পৰা শক্তিৰ প্ৰমাণ অসমীয়াই ভালকৈ দিছিল। মৌৰজুৱলাৰ আক্ৰমণত অসমৰ মহা বিপৰ্যয় হ'ল। স্বৰ্গদেৱ

জয়ধ্বজসিংহই নতশিব হৈ সন্ধিব প্রস্তাব গ্রহণ কৰিব লগাত পবিল, ডেওঁৰ জীয়েককো পাদশ্যাহৰ মহললৈ উলিয়াই দিলে। মোগললৈ খব-খেদাকৈ পেচ্‌কচ্‌ পঠিয়াব লগা হ'ল। আৰু গাঁও এৰি যোৱা প্ৰজাসকলক ওভোতাই আনি ঠায়ে ঠায়ে পাতি নিজ নিজ ব্যবসায় চলাবলৈ সুবিধা দিব লগাত পবিল। ইয়াৰ উপৰিও, জাতীয় মৰ্যাদাৰ পুনৰুদ্ধাৰ, দেশৰ বাত্ৰক্ষমতাত আৰু নিজৰ ওপৰত প্ৰজাৰ আত্মবিশ্বাসৰ সৃষ্টি, আৰু ডেওঁলোকৰ পৰাজয়মূলক মনোবৃত্তি গুচাই তাৰ ঠাইত জয়লাভমূলক মনোবৃত্তিৰ অৱতাবণা, এইবোৰ উদ্দেশ্যে কাম কৰিব লগা হৈছিল। জয়ধ্বজসিংহ মহাবাজে যি উত্তমেৰে মোগলৰপৰা কামৰূপ উদ্ধাৰ কৰি ঢাকাৰ সমীপলৈকে ৰাজ্য জয় কৰিব পাৰিছিল সেই উত্তমেৰে আৰু দূৰদৰ্শিতাবে ৰাজ্য পুনৰ সংস্থাপনৰ কাৰণে মনোনিবেশ কৰিছিল। স্বৰ্গদেৱে কোচৰেহাৰ, জয়ন্তীয়া আৰু নৰ্ডজীয়া ৰজালৈ দিয়া পত্ৰৰ পৰা মোগলৰ সৈতে পুনৰ ৰণ কৰিবলৈ সংকল্প কৰাৰ প্ৰমাণ পোৱা যায়। কোচৰ প্ৰাণনাৰায়ণ ৰজালৈ স্বৰ্গদেৱে লিখিলে, বোলে—“শূৰ্যক যদি বাহুৱে এবাৰ গ্ৰাস ক'বে সেই শূৰ্য কি পুনৰ প্ৰকাশ নহয়?” ঘিলাঝাৰি-ঘাটৰ সন্ধিব পাচত স্বৰ্গদেৱ জয়ধ্বজসিংহই মাধোন মাহচেৰেকহে জীয়াই আছিল, আৰু ডেওঁৰ দিনতে অসমৰ এনে দুৰ্দশা হোৱা কাৰণে তেওঁ নিবস্তবে চকুপানী টুকিছিল। মৃত্যুশয্যাত পৰি কোৱা কথাখিনিৰ পৰা আমি স্বৰ্গদেৱৰ অন্তৰৰ শোকৰ বিষয়ে জানিব পাৰোঁ—“বঙাল খক্ৰয়ে আমাৰ বুকুত মৰা খেলডাল উঘালিবলৈ পাৰামানে যত্ন কৰিবা।”

স্বৰ্গদেৱ চক্ৰধ্বজসিংহই দেশৰ দুৰ্দশা দেখি মৰ্মাহত হৈ হাত সাৰটি বহি থকা বিধৰ মানুহ নাছিল। অসমে বঙালক সদায় বুকুত ঘটুৱাই আহিছে, মৌৰজুৰলাৰ দিনত শোৱা দুৰ্দশা তাৰে এটা ব্যতিক্ৰম মাত্ৰ। স্বৰ্গদেৱে বঙালক গুৱাহাটী আৰু কামৰূপৰপৰা বেদাৰ আয়োজন কৰি নিজৰ আত্মবিশ্বাসক কাৰ্যকৰী কৰিলে।

মিত্ৰবজাসকললৈ দিয়া পত্ৰালীৰপৰা স্বৰ্গদেৱৰ উত্তম আৰু সংকল্প। কথা জানিব পাৰি। স্বৰ্গদেৱে প্ৰাণনাৰায়ণ বজালৈ লিখিছিল—
“বঙালক আমি বাবদৰ ঘটিল, তাৰপৰা বুজায় নেকি যে আমাৰ পুনৰ পৰাভৱ হব?” বুদ্ধৰ আয়োজনৰ কাষত কিছু পৰিমাণে আগবাঢ়ি স্বৰ্গদেৱে প্ৰাণনাৰায়ণ বজালৈ আকৌ লিখিলে—“যোগলৈ আমাক এবাৰ ঘটুৱাইছে বুলি বঙালৰ অধীনতা শুচাবলৈ আমি যত্ন নকৰিমনেকি”? শিৰাজীয়ে যোগলক পৰাস্ত কৰি একুৰি দিনৰ বাটলৈ হোঁহোঁকাই পঠিয়াইছিল, চক্ৰধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱে এই বাৰ্তাব পৰাও অশুপ্ৰেৰণা পাইছিল। জয়ধ্বজসিংহ আৰু চক্ৰধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ কাৰণে, মীৰজুমলাৰ আক্ৰমণৰ দুৰ্ঘটনাই নতুন উত্তম, সংগঠন আৰু সৰ্বশক্তি প্ৰয়োগৰ নিমিত্তে ইন্ধনহে যোগাইছিল। এই নতুন কাৰ্যপন্থাৰ সম্ভাৱ অকল মাহুৰ আৰু আহিলা-পাতিয়েই নাছিল, ইয়াৰ সম্ভাৱ আছিল অসমীয়াৰ অন্তৰ্নিহিত দেশপ্ৰেম আৰু মূল হৈ থকা শক্তি জাগৰণৰ সম্ভাৱনা।

আগৰ দিনৰ অসমীয়াই ভালকৈ জানিছিল যে তেওঁলোকৰ জনশক্তি আৰু আহিলা-পাতিৰ সম্পদ বিস্তৰ, আৰু কোনো উদ্দেশ্য সিদ্ধিৰ কাৰণে যে এই সম্পদক একত্ৰীভূত কৰিব লাগে, তাকো তেওঁলোকে ভালকৈ জানিছিল। স্বাৰ্থভ্যাগী আৰু দেশপ্ৰেমিক নেতাসকলৰ অক্লান্ত পৰিশ্ৰমবহাবাই এই সম্পদবাজিক একমুঠীভাৱে প্ৰয়োগ কৰিব পাৰি, তাকো তেওঁলোকে যথাৰূপে বিকাশ কৰিছিল। জয়ধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ দিনত মীৰজুমলাৰ হাতত অসমীয়াৰ বিপৰ্যয় ঘটাব কাৰণ আছিল—শক্তিমন্ত্ৰ নেতাৰ অভাৱ, যদিও বুদ্ধৰ আহিলা-পাতি অপৰ্যাপ্ত আছিল। কত্ৰসিংহ স্বৰ্গদেৱে যোগল ৰাজ্য আক্ৰমণ কৰিবলৈ সংকল্প কৰাৰ বেলিকা কুঁৱৈগঞা বুঢ়াগোঁহাৱে ৰণমেলত দিয়া পৰামৰ্শত মৃদু নেতাৰ প্ৰয়োজনৰ কথা ভালকৈ স্বীকৃত হৈছিল। বুঢ়াগোঁহাই ডাঙ্গৰীয়াই কৈছিল—“স্বৰ্গদেৱে উত্তমহে

শুধিছে ববপাত্ৰ গোঁহায়ে উত্তমহে কৈছে। স্বৰ্গদেৱৰ পূৰ্বে পুজি
বজাদেৱে ভেজ্জশক্তিৰ বলে বজামাটি চবাই কবতোৱা গজাত খাপ্ত
পখালি গৈছে। তেতিয়া তাক আচল হেন দেখি গুৱাহাটীত থানা কবি
মানাহা সীমাকৈ গৈছে। জয়ধ্বজসিংহ বজাদেৱৰ দিনত এনে আহিলা-
পাতি বহুতো আছিল, তত্ৰাপি নাম হ'ল ভগনীয়া বজা। অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ
আহিলা-পাতি সমস্তো জড়। স্বৰ্গদেৱৰ বন্দী-বেটােহে চেতন, সেয়ে
চলালেহে চলে। ডাবো বলাবল বুজিব লাগে, শত্ৰুৰো বলাবল
বুজিব লাগে। জয়-পৰাজয় দুয়ো আছে। তাকে বিশেষকপে
বুজিহে বাঢ়িবলৈ ভাল যেন দেখি”। যেতিয়াই অসমীয়াই এইবোৰ
কথা হৃদয়ঙ্গম কৰিছিল, আৰু যেতিয়াই উপযুক্ত নেতা পোৱাৰ
সোভাগ্য ঘটিছিল, তেতিয়াই তেওঁলোকে কামত অগ্ৰ্যাসে সিদ্ধিলাভ
কৰিছিল আৰু পুনৰ সংস্থাপনৰ বেলিকাও কৃতকাৰ্য হৈছিল।
সেইদৰে অন্তৰ্বেৰোধ আৰু খোৱা-কামোৰাৰ পৰিণামত যেতিয়া
ডাঙৰীয়াসকল মিলেৰে কাম কৰাত অসমৰ্থ হ'ল, আৰু দেশৰ প্ৰচুৰ
সম্পদক প্ৰজাৰ ভালৰ নিমিত্তে ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰা হ'ল,
তেতিয়াহে অসমৰ অৱনতি ঘটিল।

স্বৰ্গসাধাৰণ প্ৰজাৰ মন কোমল। তাক নেতাসকলে আন্তৰিক-
মতে গঢ় দিব পাৰে। অসমীয়াৰ সামৰিক গুণৰ কথা বিদেশী দৰ্শক-
বৃন্দই স্বীকাৰ কৰি গৈছে। আমি এইখিনিতে মীবজুমলাৰ বুৰঞ্জী
লিখক চিহাবুদ্দিন ডালিচৰ কথাখিনি উদ্ধৃত কৰিব পাৰোঁ—
“অতি অল্প সংখ্যক অসমীয়া সৈন্তই হেজাৰ সৈন্যক বাধা দিব
পাৰে। তেওঁলোকে মোগলৰ সৈতে প্ৰায় বাতিহে যুদ্ধ কাৰ্যত
প্ৰবৃত্ত হয়, কাৰণ এই কালছোৱাত তেওঁলোকে শুভমুহূৰ্ত্ত বুজি
বিবেচনা কৰে”। হিৰাট নগৰীৰ মোল্লা দৰবেশ নামে এজন কবি
মীবজুমলাৰ লগত অসমলৈ আহিছিল। চিহাবুদ্দিন ডালিচে এওঁক
বাক্য-প্ৰয়োগত শূন্য আৰু আমাৰ অসম অভিযানৰ যবমিলাল
সজী আৰু সহযোগী বুজি বৰ্ণনা কৰিছে। কবিয়ে অসমীয়াৰ সাহ-পিত্ত

এইদৰে প্ৰশংসা কৰিছে—“অসমৰ বজাই মুক্তকৈ এনে এক সৈন্যবাহিনী নহালে যে সিহঁত অসমত হোৱাৰ পিছত পৃথিৱীত চৰাই সজাব দৰে হ’ল। বিপ্লব অনাত সিহঁত পটু, আৰু শত্ৰুৰ চকুৰ দৰে কঁড় আৰু বস্ত্ৰ নিক্ষেপৰ সহায়ৰে অজস্ৰ অৰিষ্ঠীৰ, তৰাচ সৰুৰ সৰুও অচল-অটল। সিহঁতৰ শৰীৰ জীৱনৰ অগ্নিসিঁপাৰে পৰিপূৰ্ণ, তথাপি ভৈৰাম আৰু পৰ্বতত জীৱন সংহাৰ কৰা কাৰ্যত সিহঁতক কোনোও চেৰ পেলাব হোৱাৰে। জগদৈশ্বৰ্য ইন্দ্ৰিটৰ দৰে সিহঁতৰ প্ৰত্যেক সৈন্যক দেখিলে প্ৰায় লোৱা বিপ্লবি উঠে। সিহঁতে যুদ্ধ কৰিবলৈ দিালে জিবৰণবা শৰীৰ আৰু শৰীৰবৰণবা শিব বিহীন মোহোৱালৈকে সংগ্ৰাম কেন্দ্ৰ বেৰিছিল। সিহঁত পাতালপুৰীৰণবা নিৰ্গত ঠিক বেন আত্মিকান দৈত্য, মাইবা বন্দীয়াবৰ জিজিৰণবা পলাই যুদ্ধ হোৱা কোনো জন্তু”।

মানব আক্ৰমণৰ সময়ত, আত্মাৰ প্ৰসিদ্ধ সেনাপতি কিৰামিজি বৰপোহাৱে অসমীয়া সেনাৰ বল-শক্তি দেখি আচৰিত মানিছিল। উপযুক্ত সেনাপতিৰ অভাৱত অসমীয়াই যুদ্ধত হাবিছিল বুলি কিৰামিজিয়ে বিশ্বাস কৰিছিল। ১৮১৯ চনত কেন্দ্ৰাৰী মাহত ফুলপানিছিপা বণ্ড অসমীয়া সৈন্য পৰাজিত হোৱা দেখি কিৰামিজিয়ে মানব মিত্ৰ মোমাই বক্ৰাক কৈছিল—“ডোমালোকৰ দেশত অনেক বপুৱা, কিন্তু ডোমালোকৰ ভাল সেনাপতি নথকা পতিকে আমি ঘটুৱাব পাৰিছোঁ”। এতিয়াও, নেতাৰ অভাৱত অসমৰ মুগ্ধচৰ সম্পদবাজিৰ সুব্যৱহাৰ হোৱা নাই বুলি যুৱক-যানাককৈ শুনা যায়।

কিন্তু, যুৱক নেতা হবলৈ পালে কি কি গুণৰ আৱশ্যক? জৰ্জ-ডি-হেলচিয়ে তেওঁৰ “নেতা কেনেকৈ হব পাৰি?” প্ৰশ্নত নেতাৰ গুণসমূহক এইদৰে বিশ্লেষণ কৰি দেখুৱাইছে—“ব্যৱপৰায়ণতা, আন্তৰিকতা, সত্যতা, নিৰপেক্ষতা, নিষ্ঠাৰতা, আত্মবিশ্বাস, ততালিকে সিদ্ধান্ত লব পৰা কৰতা, উপায়-উদ্ধাৰনাৰ শক্তি, কৌশল, মিত্ৰতা

কৰা আৰু মিত্ৰক মিত্ৰভাৱে বাখিব পৰা গুণ, উৎসাহ আৰু উত্তম, আৰু আনৰ অন্তৰত উদ্দীপনা জন্মাব পৰা শক্তি, উৎসুকতা, নিৰীক্ষণ শক্তি, মুকলি মন, বিচাৰ-শক্তি, ক'তো খুৱ নোহোৱাকৈ আৰু গায়নিষ্ঠভাৱে কাম কৰিব পৰা শক্তি, উপস্থিত বুদ্ধি, মৌলিকতা, সংগঠন শক্তি, কিটিপ-কৌশল, আৰু কাৰ্য সম্পাদনা শক্তি।”

অসমৰ কৰ্মক্ষেত্ৰত অতি প্ৰয়োজনীয় নেতাসকলৰ আবিৰ্ভাৱ হলেহে, আমি বছৰেচেনেকৰ পূৰ্বে বৰ্ণোৱা স্বপ্ন কলিতাৰ্থ হোৱা দেখা পাম—

“আমাৰ দেশখনক আমি যি নামৰ দ্বাৰা অভিহিত কৰিছোঁ তাৰ দৰে আন কোনো নামে ভাৱাৰ্থ আৰু উৎপত্তিৰ সম্পৰ্কে এনে মতভেদৰ সন্মুখীন হবলগীয়া হোৱা নাই। কিন্তু মত প্ৰাধান্যলৈ চাই আসাম বা অসম নামৰ ব্যাখ্যা অসম অৰ্থাৎ তুলনাবিহীন বুলি ক'ব পাৰি। অসম অৱশ্যে অসম বা অসমান আৰু ঈশ্বৰে সৃষ্টি কৰা গিৰি-ভৈয়ামৰ সংযোগৰ পৰা উৎপত্তি হোৱা সম্ভাৱনাসমূহত এই অসমতাৰ উৎপত্তি হৈছে। জনজাতিসকলৰ শাৰীৰিক উত্তম আৰ্গসকলৰ সূক্ষ্ম বুদ্ধিৰ পৰিপূৰক হৈছে। ভৈয়ামৰ প্ৰজাবৃন্দৰ টুটি অহা শৌৰ্য-বীৰ্যক পৰ্বতীয়া জাতিৰ আদি-উদ্ধমে সৰল কৰিছে। এই পৰ্বতীয়া ভাইসকলৰ শাৰীৰিক শক্তি আমাৰ কোনো শক্তিপূৰ্ণ কাম কৰিবলৈ হলে সদায় আমাৰ সহায়ত আছে। অসমৰ এই দুই শ্ৰেণীৰ বাসিন্দাৰ শক্তি একে উদ্দেশ্যতে প্ৰয়োগ কৰিব লাগিব, কাৰণ তেওঁলোকৰ সামীপ্য আৰু সংসৰ্গই অসমৰ কৃষ্টি-সভ্যতা, ধৰ্ম আৰু সমাজ প্ৰভাবান্বিত কৰিছে।

“অসমৰ অতি মূল্যবান সম্পদ হৈছে, ইয়াৰ প্ৰাকৃতিক বিভূতি সমূহ, নদ-নদী আৰু জ্ঞান-জুৰি, তেলপুং আৰু কয়লাৰ খনি, চূৰণ খনি, গছ-গছনি আৰু সাকৰা মাটি। এইবোৰ সম্পদ ভালকৈ ব্যৱহাৰ কৰি অসমক সমৃদ্ধিশালী কৰি তুলিব পাৰিলে অসমক পূৰ্ব-ভাৰতৰ উঠি অহা তৰা বুলি আখ্যা দিব পৰা যাব। আৰু অসমক পূৰ্বতে, নিশা,

ডেজীমলা আৰু টোপনি গধুৰ বুলি কোৱা হৈছিল, সেইবোৰ শব্দই অসমৰ অগ্ৰগতিক জাজ্জল্যমান কৰি তুলিব যাত্ৰ”।

আমাক এনেকুৱা নেতা লাগে যি নেতাই দেশপ্ৰেম আৰু দেশৰ উন্নতিৰ অৰ্থে সেৱা কাৰ্যত স্বার্থহীনতাৰ শূন্যত উঠিব পাৰিব। তেওঁলোকে দৃষ্টান্ত আৰু উপদেশৰ সহায়েৰে দেশবাসীক উচ্চ আদৰ্শৰ দ্বাৰা অনুপ্রাণিত কৰিব পাৰিব। তেওঁলোকৰ পূৰ্বশুক্লসকলো এনে উচ্চ আদৰ্শৰ দ্বাৰা অনুপ্রাণিত হৈছিল। ভবিষ্যত যুগৰ অনুসৰণ আৰু উদ্দীপনাৰ কাৰণে জাতীয় বুৰঞ্জীত সংৰক্ষিত তেওঁলোকৰ বাণী আৰু মন্তব্য আদিত সেই উচ্চ আদৰ্শৰ আভাস পোৱা যায়।

এইবোৰ উক্তি ৰাজনৈতিক মামুলি বাক্য-বচনৰ অন্তৰ্গত নহয়, আৰু ই বাগ্মী বোলাই ফুৰা নেতাৰ বক্তৃতাক শোভা কৰা বাণীও নহয়, সেইবোৰ বাণী শিলৰ গাঁঠনিৰ ওপৰত স্থাপিত আৰু ভয়াবহ জাতীয় ছৰ্যোগ অতিক্ৰম কৰাৰ কাৰ্যাৱলীত সেইবোৰ ৰূপান্তৰিত হৈছিল। আলোচনা আৰু আচৰণ, সংকল্প আৰু সম্পাদন, চিন্তা আৰু প্ৰগতি, একেলগে প্ৰবৰ্তিত হৈছিল। এই কথা অসমৰ বজা ৰামসিংহ আৰু তেওঁৰ স্মৰিত কটকী পণ্ডিতৰায়ে কৰা অসমীয়াৰ সম্পৰ্কে মন্তব্য-সমূহৰপৰা আমি জানিব পাৰোঁ -

(১) ৰামসিংহই ৰাছদ-খাঁক কৈছিল - “আহোমে পৰ্বতৰ ওপৰত গড় সাজিছে। ওচৰৰ বৈয়ামো মুকলি যুদ্ধৰ নিমিত্তে অতি ঠেক। এই কাৰণেই বিদেশীয়ে কৰা আক্ৰমণৰ বেলিকা অসমে অপৰাজেয় বুলি প্ৰমাণ দেখুৱাইছিল”।

(২) ৰামসিংহই আকৌ ৰাছদ-খাঁক কৈছিল—“আক্ৰমণৰ কাৰণে অসমীয়াই এনে দুৰ্ভেদ্য গড় কৰিছে, তাৰ নিমিত্তে অসমৰ মন্ত্ৰী, সেনাপতি আৰু পদাতি সকলোকে প্ৰশংসা কৰিব লগীয়া”।

(৩) ৰামসিংহৰ কটকী পণ্ডিতৰায়ে কৈছিল—“বৰপাত্ৰ গোঁহাই, বৰগোঁহাই, গোঁহাই-ফুকন আৰু ববফুকন এওঁলোক সুনিপুণ সেনাপতি, দেখাত সুন্দৰ, কাৰ্যতো চতুৰ, সাহিয়াল আৰু ধীৰ”।

(৪) পণ্ডিতবारे बामसिंहक कैছিল—“बूढागौहाई बरसत अन्न, गौद्ध, सुख, धीव आक गहन आसै, सकलौ कार्यते सुख, देठव पवामर्ष मते सकलौ चले । बूढागौहाई महा चक्रीत” ।

(५) आउन बूढागौहाईव बिषये बामसिंह बज्जाई कैছিল—“ईमान कोमल बरसते माज्हुह एने बुद्धिमत्त हव पावे, ई बव आचबिड । बरस हले एठक कोने ठर्किव पाबिब ? बि देखत एने मज्जी जग्निहे सेई देख धन्तु” ।

(६) शबाईघाटव बूद्धव पाँचत बामसिंहई कैছিল—“प्रतिजन असमीरा सैज्जई नाठ बोरा, काँड़ मवा, थारै थन्ना, बन्नुक आक बवहिलै मवा, एई सकलौ कामते सुनिपुण । एने धवणे सकलौ काम जना माज्हुह जावतव कोनौ अङ्गलते मई देखा पौरा नाई” ।

(७) बज्जा बामसिंहई कैছিল—“धन्य बज्जा, धन्त मज्जी, धन्त सेनापति, धन्य देश ! एकेटा माज्हुहे सकलौ सैन्य चलार ! मई हेन.बामसिंहई हालत थाकिओ एको द्विज नेपाओ” !

প্ৰথম পৰিচিষ্ট

উক্তি সংগ্ৰহ

বিবিধ ঘটনা-সূত্ৰে নেতাসকলে কোৱা বক্তব্য আৰু বাণী চুটি-কীৰল পৰিমাণে সমসাময়িক অসমীয়া বুৰঞ্জীৰ পাণ্ডিত্য সংৰক্ষিত হৈছে। ঘটনাতলীক সঙ্গীৰ্ষিত কৰা সেইবোৰ উক্তিৰপৰা অসমীয়াৰ আদৰ্শ আৰু দৃষ্টি-কৌশলৰ আভাস পোৱা যায়। অসমৰ স্বৰ্গদেৱ আৰু সেনাপতি, কোচবেহাৰী, জয়ন্তীয়া আৰু নৰ্ভজীয়া যিহ্ন-বজাসকলৰ কিছুমান উক্তি উল্লভ উদ্ধৃত কৰি দিয়া হ'ল। লিখিত বৰফুকনৰ বৰ্তমান বুৰঞ্জী গ্ৰন্থত সেইবোৰ উক্তিয়ে ঘটনা সংক্ৰান্তত ঠাই পাইছে আৰু ভূগীয় পৰিচিষ্টত থকা বজাঘৰীয়া পত্ৰাৱলীতো আছে। এইবোৰ উক্তি মনোযোগেৰে অধ্যয়ন কৰিলে, ১৬৬০ চনৰপৰা ১৬৭১ চনলৈকে হোৱা অসম আৰু মোগলৰ সংঘৰ্ষৰ ঐতিহাসিক কাহিনীবো আভাস পাব পাৰি।

(১) বীৰকুম্ভলা নবাৰে অসম এবাৰ পাচত, জয়ধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱে বণ্ড হেলা কৰা আৰু লগ এৰা মানুহক শাস্তি দিব খোজোঁতে গড়গঞা বজাঘৰীয়া ৰাজমন্ত্ৰী খামোন নাওৰৈচা ফুকনে কৈছিল :

“মূৰৰ চুলি দুই-এডাল পকিলে তাক কাটিলে শোভা দেখি। সকল যদি পকিল তাক কাটিলে আপোনাৰ মূৰত দুখ পাবলৈহে আছে।”

(২) জয়ন্তীয়া ৰজা বশমন্তবাহুৰে জয়ধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱলৈ লিখিছিল :

“জয়ন্তা আৰু গড়গাঁও দুই নহয়। তোমাৰ দেশ নামাৰিছে যেন আমাৰ দেশহে মাৰিছে, আমাৰ মনত এনে দুখ লাগিছে। যি হৰব আছিল সি হ'ল। এতিয়া যিকপে দিন-দিন অধিক প্ৰীতি হয় তাকে কৰিবা। আৰু যঙালে ঋনিক ৰাজ্যক পীড়া কৰিলে, এইৰাজ, ষাটিক নিব নোৱাৰিলে। সেই দেশ, সেই লোকসকল আছে, তুমি আপুনি কুশলে আছে। এতিয়া এনে কাৰ্য কৰি তুমি আৰি একপ্ৰীতি হৈ বাতে যঙালৰ দান লব পাৰোঁ তাকে কৰা। যঙালে যি কৰিছে যদি তেনে দান লব পাৰোঁ তেনে আমাৰ সন্তোষ হয় আৰু মন-দুখ যায়।”

(৩) জয়ন্তাৰ তলপীয়া নৰ্ভজীয়া ৰজা মানিকসিংহই জয়ধ্বজসিংহলৈ লিখা পত্ৰত লিখিছিল :

“দুইজন কি? তোমার কার্যৰ নিমিত্তে যদি দশ-বিশ হাজাৰ লোক পৰিল, তথাপি আমাৰ অসন্তোষ নাছিল :”

(৪) নৰ্ত্তঙ্গীয়া বজাই স্বৰ্গদেৱ জয়ধ্বজসিংহলৈ আক লিখিছিল :

“অন্তো-অন্তো চিত্ত শুদ্ধ থাকিলে দূৰেও সন্নিহিত, এনেকৈ চিন্তে লয় যেন। গড়গাঁও জয়ন্তীয়া দুই নহয়। তোমাৰ দেশ বঙালে মাৰিলে, আমি কুশলে আছিলো, মনত এনে দুখ লাগিছে। হুকুম নকৰিলোঁ দশ-বিশ হাজাৰ লোক আমাৰ গৈ নপৰিল, এইখানতহে আমাৰ চিন্তত অধিক দুখ লাগিছে।”

(৫) কোচবেহাৰৰ বজা প্ৰাণনাৰায়ণে স্বৰ্গদেৱ জয়ধ্বজসিংহলৈ লিখিছিল :

“তোমাৰ যে ৰাজ্যচ্যুত হৈছে ইয়াৰ কাৰণে তোমাৰ কোনোমতে দুখ কৰিবৰ উচিত নহয়। দেখা, ৰামচন্দ্ৰ, সুবৰ্ণ, বুদ্ধিষ্ঠিৰ এইসকলৰো ৰাজ্যচ্যুতি হৈছিল। কিন্তু তেওঁলোকে উদ্যোগ কৰি ৰাজ্য ফিৰাই ললে নিমিত্তে তেওঁ-লোকৰ অকীৰ্ত্তি নহ’ল।”

(৬) স্বৰ্গদেৱ জয়ধ্বজসিংহই প্ৰাণনাৰায়ণ ৰজালৈ লিখিছিল :

“তুমি যি ৰাজ্যচ্যুত হোৱাৰ নিমিত্তে উদ্যোগ কৰিবৰ কাৰণে ক’লা তাক কব পোৱা। কিন্তু সূৰ্যক ৰাজত্বে আগ্ৰহণ কৰি থয়, তথাপিহে কি সূৰ্যে পুনৰ প্ৰকাশ নকৰে?”

(৭) জয়ধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱে প্ৰাণনাৰায়ণ ৰজালৈ আক লিখিছিল :

“এতেকে আমিও বলাবল জিজ্ঞাসা কৰি যতন কৰিছো, তুমিও ইয়াৰ নিমিত্তে যতন কৰিবা। বিশেষ, অগ্নি, বায়ু সংযোগ হৈ তপসকল দহি ছন্ন কৰে। তুমি আমি তেমনে প্ৰীতি হলে শত্ৰুক দমন কৰি নষ্ট কৰিব পাৰোঁ তেনে কৰিবা।”

(৮) স্নত্ৰুশয্যাতে পৰি স্বৰ্গদেৱ জয়ধ্বজসিংহই পাত্ৰ-মন্ত্ৰীসকলক মাতি আনি কলে :

“ভগ্না ৰাজ্যখন যি ৰূপে বক্ষা পৰিব তোমালোক সকলো যুক্তি লৈ একমতিয়ে প্ৰৱৰ্ত্তি এজনক আগত লৈ প্ৰতিপাল কৰিবা। আক বঙাল শত্ৰুৰ বুকুৰ লাগ উদ্ধাৰ কৰিব পাৰিলে ভাল হয়।”

(৯) বঙালে পেচকচ্ খুজি গৰ্ববচন বুলিলত মহাবাজ চক্ৰধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱে ক’লে :

“বঙালৰ মন্থীনা লৈ থকাতেই যথেষ্ট উচিত।”

(১০) বঙালৰ টান মাত শুনি চক্ৰধৰজসিংহ স্বৰ্গদেৱে কলে :

“মোৰ পুখাও-পুলিনে লোকৰ তলপ হৈ যোৱা নাই। এতিয়া যদি লোকৰ তলপ হৈ থাকিব নোৱাৰে।”

(১১) চক্ৰধৰজসিংহ স্বৰ্গদেৱে যোগলক মাৰিবলৈ আদেশ দিয়াত আতন বুঢ়াগোঁহাই ডাঙৰীয়াই বুজনি দিলে :

“ৰাজ্য হলে শত্ৰুক মাৰি-কাটি আপোনাৰ সীমানাত ৰাখিব লাগে, তেবেসে যল-ধৰ্ম্ম বৃদ্ধি হয়। দেবতাই যিখন বুলিছে উত্তমকেহে বুলিছে। সকল দিন স্বতন্ত্ৰ ৰজা। বঙালৰ আইচাটি সহিব নোৱাৰি।”

(১২) চক্ৰধৰজসিংহ স্বৰ্গদেৱে বঙালক মাৰিবলৈ আজ্ঞা দিলত আতন বুঢ়াগোঁহায়ে আক কলে :

“কিন্তু ৰাজ্যো ভাগিছে, এতিয়া স্বৰ্গদেৱে পূৰ্বৰ ঠায়ে-ঠায়ে পাতিছে। তাৰ চাউল-কঠা কানিখান হৈছে নহৈছে তাকো বিচাৰ কৰিব লাগে। সকলো দ্ৰব্যত কৰি চাউল-কঠাহে প্ৰধান, তাৰ বিকল হলে কোনো কাৰ্য সিদ্ধ নহয়।”

(১৩) আতন বুঢ়াগোঁহায়ে আক কলে :

“মানুহ চৰা নাৱত উঠে, আগৰ বৈচা, মাজৰ বৈচা, পাচৰ বৈচা তিনিবোৰ একেবাৰে চাব পৰিলে দেখিবলৈকো ভাল, ৰাওঁতায়ো উৎসাহ পায়, নাও চলে, কঢ়াবীয়ে দি চল পাউ। আগৰ মাজৰ পিচৰ তিনিবোৰ তিন চাব যদি হল কঢ়াবীও দি চল নেপায়, নাও নচলে, দেখোঁতায়ো ভাল নেদেখে। এনেকপে প্ৰমাণ কৰি স্বৰ্গদেৱে যদি কাৰ্য্যত মন দিব পাৰে তেনেহলে শত্ৰুক মাৰি পূৰ্ব সীমানাত ৰাজ্য ৰাখিব পাৰে।”

(১৪) চক্ৰধৰজসিংহ স্বৰ্গদেৱে প্ৰাণনাৰায়ণ ৰজালৈ লিখিলে :

“বঙালৰ হাতত একবাৰ ঘাটিছোঁ বুলিনেকি আমি যত্ন নকৰিম, আক সিটো একবাৰসে আমাক এনে কৰিছে, তাৰ কাৰণে বাবুৱাৰ যেনে কৰিছোঁ তাক তুমি আপুনি সমন্তবোৰ জানা।”

(১৫) চক্ৰধৰজসিংহ স্বৰ্গদেৱে বেহাৰৰ প্ৰাণনাৰায়ণ ৰজালৈ লিখিলে :

“কিন্তু যোগলক বাবুৱাৰ যেনেখান কৰিছোঁ তাকো তুমি আপুনি সমন্তকো জানা। আক বিহাতাই যদি আমাক একবাৰ ঘটায়ে বাবুৱাৰনেকি আমাৰ এনে হব?”

(১৬) মোগল আক্রমণৰ কাৰণে অসমৰ সেনাপতি কেনে মানুহ হ'ব লাগে তাৰ বিষয়ে চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ স্বৰ্গদেৱে ক'লে :

“বঙাল শত্ৰু ওচৰতে আছে। কেনেকৈ হৈছন পিৰোজ হৈছন ঢালাক ধৰিব পৰা যাব ? অধিকাৰী হাক দিব সিও পাওঁ হ'ব লাগিব।”

(১৭) মোমাই-তাম্বুলীৰ সকলো পুতেক লাচিত্তে চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ স্বৰ্গদেৱক কলে :

“স্বৰ্গদেৱৰ বাজাত নো মানুহ নাইনেকি ? বঙালনো সি কি ?—মানুহহে ! আমাৰ বাজাত নোলাবনেকি তেনে মানুহ ? স্বৰ্গদেৱে ধূলা দিবহে লাগে। মন কৰি চাওঁক।”

(১৮) আহোম সৈন্তই গুৱাহাটীলৈ যুদ্ধ যাত্ৰা কৰাৰ সময়ত চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ স্বৰ্গদেৱে সেনাপতিসকলক কলে :

“ভইতৰো ভাৰ্ষা-পুত্ৰ, গো-ব্ৰাহ্মণ সকলো বন্ধা পৰিব লাগে। বঙালক যুদ্ধে জিনিবোঁ, ইওঁ বশতা যজি পাব লাগে। যদি ইটামূলিত ভজাব নোৱাৰ, আৰু ভইতৰ নিচিনা কুকন বাজখোৱাইডো বোলাবনেকি ?”

(১৯) অসমীয়া সৈন্তই মোগলক খেদি গুৱাহাটী আৰু কামৰূপ উদ্ধাৰ কৰা বাৰ্তা পাই চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ স্বৰ্গদেৱে হৰ্ষযুক্ত হৈ ক'লে :

“এতিয়াহে যজি সুখে ভাত এগবাহ খাওঁ।”

(২০) গুৱাহাটী কামৰূপ লোৱাৰ পাচত অৱতীৰ্ণ বজা বলমত্তবাত্তলৈ চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ স্বৰ্গদেৱে লিখিলে :

“ভোমাৰ সীমনা লোৱা তুমি যজি বহুত সন্তোষ হলো, ইখান বুলিব পোৱা। ইয়াডো ভোমাৰ আমাৰ অভিন্ন প্ৰীতিপোটে হৈছে, সেইকাৰণে তুমি সন্তোষ হোৱা উচিত।”

(২১) বাতিৰ ভিতৰত গড় সাজি উলিয়াব নোৱাৰাত লাচিত্ত বব্বুকনে মোমায়েকক হেঁদানেৰে কাটিলে, বোলে :

“দেশতকৈ মোমাই ভাজব নহয়।”

(২২) গড়ত উঠি অসংখ্য মোগল সৈন্ত দেখি লাচিত্ত বব্বুকনৰ চকুৰ মোড়ক বৰলৈ ধৰিলে, বোলে :

“যজি কুকনৰ দিনত এনাই হ'ল। মোৰ বজা বন্ধা হ'ব কেনেকৈ ? এজা বন্ধা হ'ব কেনেকৈ ? পাচলৈ বা বন্ধা হ'ব কেনেকৈ ?” এটা বুলি ক্ৰি

কবি দ্বু হৈ পালী কুবি সোমালতি। পাখে দ্বুত কবিবলৈ সকলকো আজ্ঞা কবিলে।”

(২৩) ওতাহাৰীৰ বড় দেখি বাহসিংহ আতঙ্কিত হোতা বাৰ্তা শুনি আভন বুঢ়াগোহাঁই ডাঙবীয়াই অসবীয়া সেনাপতি আৰু সৈন্তসকলক কলে :

“সকলেও শুনিবা, শত্ৰুৰ বল-উৎসাহ হ্ৰাস।”

(২৪) বোপল সৈন্তৰ বল-উৎসাহ হ্ৰাস হোতা শুনি অসবীয়া সেনাপতি আৰু সৈন্তসকলে কলে :

“ববজুকনে মাত্ৰ দ্বুত কবিব, আশি প্ৰাণ পখিলেহে দুজিম।”

(২৫) সান, দান, দণ্ড, ভেদ এই চাৰিবিধ দ্বুতৰ পন্থা দেখুৱাই লাচিত্ত ববজুকনে বাহসিংহলৈ জনাই পঠিয়ালে :

“এতেকে প্ৰস্তুত কাৰ্য্য মুখিলেহে জাতা বুলি।”

(২৬) বাহসিংহই ববজুকনক জনালে :

“তাই কুকনে একখড়ি লেঢ়াই দিয়ক।” ইয়াৰ উত্তৰত ববজুকনে কৈ পঠিয়ালে, বোলে,—

“একখড়ি লেঢ়াই দিবব যি কথা কৈছে শৰীৰ থাকেমানে দ্বুত কৰা যাব।”

(২৭) নিজৰ সৈন্ত অসংখ্য বুলি বুজাবৰ কাৰণে বাহসিংহই এটোপোলা পোস্তৰ ওটি ববজুকনলৈ পঠিয়ালে।—ইয়াৰ উত্তৰত ববজুকনে বালি এহুতা দি বোলে :

“এইখান পটা বিহোঁ, পোস্তৰ ওটি ইয়াতে বাতিলে পালী হব। লগতে বালি এহুতা বিহোঁ, আমাৰ সৈন্তৰ এনয় লক্ষণ।”

(২৮) অসমৰ সেনাপতি বুঢ়াগোহাঁই-কুকনক বাহসিংহই চাবলৈ মন কৰাত কুকনে কৈ পঠিয়ালে, বোলে :

“দেখাৰ, দেখাৰ। সেইববে মানুহ কুবি হেজাৰ মান দিয়, পটাত বাস্তে হেন বাতিব।”

(২৯) বাহসিংহই চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ সৈতে জন দ্বুত কবিবলৈ বিচাৰিলে। ইয়াৰ উত্তৰত স্বৰ্গদেৱে কলে :

বাহসিংহ হৈছে বোপলৰ নকৰ, দ্বুতত হত্ৰ নাই, এনে জন। মানুহৰ সৈতে আমাৰ দ্বুত নচলে।”

(৩০) আলাউদ্দীন দ্বুতত একেখিলাৰ ভিতৰতে বহু হাজাৰ অসবীয়া সৈন্ত দ্বুতত পন্থা দেখি লাচিত্ত ববজুকনে দ্বুত কবি কলে :

“আমাৰ মানত একোটা মানুহ একোটা হাতী। ডাক্তৰ কাৰ্য-কামত ইমান মানুহ নপৰিল, অগ্নি কাৰ্যত দহহাজাৰ লোক পৰিল।”

(৩১) আলাবৈৰ বগত অনেক সৈন্য হানি হোৱাত লাচিত বৰফুকনে দুখ কৰা দেখি আতন বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াই কলে :

“ফুকন, শেষলৈ আমাৰে যুদ্ধ জয় হ'ব, এই আশা এৰিব নালাগে। বাৰীৰ ভিতৰত পুখুৰী সিটোতেও আঠোটা-দহোটা মানুহক শিক্সিয়ে বিছে। এইটো বগহে হৈছে। এই জানি দুই-চাৰিলোক কিয় নপৰিব?”

(৩২) আলাবৈৰ বগত অসমীয়া সৈন্যক পৰাস্ত কৰি বামসিংহ হৰ্ষযুক্ত হ'ল। লাচিত বৰফুকনে বামসিংহলৈ জনাই পঠিয়ালে :

“দাঁতিয়াল বজা অনেক আহিছে, তিনিলাখ প্ৰজা সমন্বিতে পাহাৰী বজাসকলো আহিছে, স্বৰ্গদেৱতো প্ৰাৰ্থি আহিছে, স্বৰ্গদেৱৰ ঠাইৰ লোক, ফুকনৰ আজ্ঞালৈকো বাট নেচায়, কোনো ঠাইত ছলে পালে ঘাইলো কৰে তাকো নেজানি।”

(৩৩) বামসিংহ বজাই বাবুৱাৰ গুৱাহাটী খোজাত লাচিত বৰফুকনে কোপতীয়া বৈচৰণৰ মুখে কৈ পঠিয়ালে, বোলে,—

“আমি গদেৱৰ আজ্ঞাকাৰী। ডাক্তৰ আমাৰ নিবন্ধ কতকাল বহিব? নিবন্ধ-কবুল ভিগোট কৰিলে উত্তৰোত্তৰ যুদ্ধি পাবলৈ হ'ব, তেবেসে কৰণে উত্তম, লোকে প্ৰশংসে।”

(৩৪) মাধবচৰণ কটকীয়ে লাচিত বৰফুকনৰ হৈ আক কলে :

“সুচাক সুবুদ্ধিমন্তৰ নিমিত্তে বামসিংহ বজাক আমাৰ দেশৰ যুদ্ধৰ সঙ্ঘৰ্ষে পঠাইছে। ই দেশত পৰাংমুখ হৈ গলে ডাক্তি বিশেষকাৰ্যত কিৰূপে প্ৰশংসা পাব?”

(৩৫) পুনৰ গুৱাহাটী যুদ্ধি বামসিংহই পতিতবায় কটকীক বৰফুকনৰ ভালৈ পঠিয়ালে। বৰফুকনে কলে :

“উদয়গিৰিৰ স্বৰ্গমহাবাজ, অভয়গিৰিৰ পান্ডিত্য, দুইজনে প্ৰীতি হলে ডবে জাগ্ৰা ছাৰি দিব পাৰে। ডোৱাৰ বঙলা দেশকো ছাৰি দিব। চক্ৰ-দিহাকৰ থাকেমনে প্ৰীতি বহে। সেৱকৰ নিবন্ধ, স্বামীজনে কিয় বাৰিষ?”

(৩৬) কিবা অজ্ঞাত কাৰণত অসমীয়া সেনাপতিসকলে গুৱাহাটী এৰি কিয় খোজাত আতন বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াই অসমত হৈ কলে :

“ভোমালোকে যি বুলিছা ইও এক কথা। কিন্তু এতিয়া ওহাহাঙ্গি এৰি দিব লাগিলে আশেনে। এৰি নিদি কি নিমিত্তে বুদ্ধ কৰি আহিলা-পাতি হানি কৰিলোঁ? বাহসিংহে শপত কৰি সীমনা দ্বজিছে। বাহসিংহৰ নিষদ্ধ হাঁহিব আলি। আমি দিলেও বাহসিংহৰ শপত পাত্ৰতাহে বাখিবনেকি? বাহসিংহক ওচাই আন নবাবক বেতিয়া বহাৰ ভেতিয়া সেৱে বাখিবনেকি? যদি শপত নাৰাখে পাচে কোনখান কৰা যাব? আক পড়ে সহিতে ওহাহাঙ্গি এৰি দি আহি বা কত থাকিব? যদি ওহাহাঙ্গিৰ পড় এৰি দিয়া যাব, তেবে আহি গড়গাঁৱকো এৰি নামকপালৈকে যাব লগাহে হ’ল। এতেকে আহি ওহাহাঙ্গি এৰি দিব নোৱাৰো।”

(৩৭) লাচিত ববফুকনৰ টান নৰিয়া হোৱা শুনি অসমীয়া সৈন্তই বুদ্ধলৈ যন এবিধ খোজাত ববফুকনে কলে :

“কবি, চিলাৰ পৰ্বতত চাবিকড়ৰ দাঙি কিনিছোঁ, মই মেৰাওঁ, লবাব কাল আছে, যদি যাব বাজ্যতকৈ পাচতহে যাব।”

(৩৮) অসমীয়া সৈন্তই বুদ্ধলৈ যন এৰি ডাঙ্গিৰ খোজাত নৰা হাজৰীকাই অশ্বক্রান্তত স্বৰ্গদেৱৰ শৰণ দি কলে :

“বাজ্য ঐ, সুনীয়া কাঁহিত বিহ ঢাল হস্তে ভাপ।”

(৩৯) দৈবজ্ঞ অচ্যুতানন্দ দলৈয়ে খেনহিলৈ যাবিবলৈ নিষেধ কৰাত লাচিত ববফুকনে কলে :—

“বঙাল দেখো আমাৰাজুৰি পাব হ’ল। গগক, তয়ো কটা গলি, যোবো হুৰ্মণ আনি চাউলকানি যাবিলি।”

(৪০) বাজ্য ডাঙ্গিৰৰ দেখি চহিয়ালে নাও উজাই মেলিব খোজাত ববফুকনে কলে :

“মোক স্বৰ্গদেৱে বঙালক বুদ্ধৰ নিমিত্তে এই থলখানৰ সকলো লোক মোৰ হাতত দি থৈছে। বুদ্ধজি লৰা-তিবোভাৰ লগলৈ যাবনেকি?”

(৪১) লাচিত ববফুকনে মানুহ ডাঙ্গিৰৰ দেখি নাৱৰপৰা কলে :

“বঙালে মোক ধৰি নিয়ক, বাজ্য সুখে যা।”

(৪২) বণ এৰি নাও ভৰা দি উজাবলৈ যন কৰা অপবাধত আডন বুঢ়ামোহাঁই ডাঙবীয়াই কৈছিল :

“মোৰ এনে হুৰ্মণ আনে। লোকে বুলিব মোহাঁয়ে ভৰা দিবলৈ বোলাতহে দিছে।”

(৪৩) বশন্ত হাবি বাঘসিংহ ভটিয়াই যাওঁতে বঙালক ধবি ডাব আহিলা-পাতি আনিবলৈ প্রস্তাব কৰাত লাচিত্ত বরফুকনে কলে :

“এক বৎসৰ যুদ্ধে নোৱাৰি লাভ হুই ভটিয়াই যায় ! এই হেন স্বৰ্গদেৱেৰো পাত্ৰ-যন্ত্ৰীৰো যশস্তা এবি বস্তু আনিলে কি হয় ?”

(৪৪) যুদ্ধৰ পাচত যোগল সৈন্য বঙাঘাটলৈ ভটিয়াই যাওঁতে ফুকনৰোৰে ভাগিযোৱা বঙালক আহিলা-পাতি বাখিবৰ মন কৰাত লাচিত্ত বরফুকনে কলে :

“অনেকদিন যুঁজি বলে নোৱাৰি বাঘসিংহ ভটিয়াই গ’ল, ই যশস্তা নাটিল ! তুখপোৱা মানুহ হাজাবচাবেকে পেলাই যোৱা থকা দা, থকা বাক এইবেহে মহাবাজাক দিবি কবিন্ন খেদি গৈ ধবিলেও আহাব হাজাব চাবেক মানুহ হানি হোৱাব ভয় আছে ।”

দ্বিতীয় পৰিচিহ্ন

ঐতিহাসিক প্ৰদৰ্শনৰা টোকা

(১) ছাৰ বহুনাথ চক্ৰাৱৰ্ত, 'আওৰজাৰে বৃহত্তী', ইংৰাজী, তৃতীয়
বৰ্ত :

“১৮৬৭ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত, পাদশাহে গুৱাহাটী হেৰোৱাৰ বাৰ্তা শুনি
বীৰ্জাবজা জয়সিংহৰ পুতেক বাহুসিংহক অসমত লুপ্ত হোৱা পাদশাহী
বৰ্জাবজা পুনৰ উদ্ধাৰৰ কাৰণে পঠালে। বাটত আহোঁতে পাটনাবন্দা বজাই
শিখৰ ডক টেপবাহাদুৰক লগত ললে। ১৮৬৮ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহত
বাহুসিংহ বজাৰাটী পালেহি কিন্তু, প্ৰথমৰেপৰা বাহুসিংহৰ অভিযান আশাশূন্য
হৈ পৰিছিল। অসমত চাকৰি কৰাটো অতি অগ্ৰিয়জনক আছিল, আৰু
বাধ্য নকৰিলে কোনো সৈনিকে অসমলৈ যাবলৈ আগবঢ়াইছিল। আগ্ৰাত
বন্দী অবস্থাপৰা শিৰাজী পলাই যোৱাত বাহুসিংহই দোপনে সহায় কৰাৰ
অপৰাধৰ দণ্ডিতকৰূপে ডেওঁক অসমলৈ পঠোৱা হৈছিল বুলি ভাবিবলৈ যথেষ্ট
কাৰণ আছিল। গুৱাহাটীৰ কোজাদাৰ বহিন-বীৰ অবাধ্যতা আৰু
বিৰোধিতাৰ পৰা বাহুসিংহৰ দণ্ডিত প্ৰস্তাব সকলো ব্যৰ্থ হ’ল। আহোম
সকলে পুনৰ আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে। নতুন সৈন্য আহি পৰাত বাহুসিংহৰ
বুড়লৈ অনিচ্ছা কিছু পৰিমাণে লাঘৱ হ’ল। ছেপা-চোবোকাটৈ অনেকদিন
বুড় চলিবলৈ ধৰিলে। ১৮৭১ চনৰ মাৰ্চ মাহত বিকল-মনোবৰ্ষ হৈ আৰু
বুড় কৰি আহনি লগাত বাহুসিংহ ডিচিৰাই বজাৰাটীলৈ গ’ল। অসমৰ
সীমান্তত কেবাবছৰো থাকিল, কিন্তু পুনৰ আক্ৰমণৰ কাৰণে ডেওঁৰ বল-দক্ষি
নোহোৱাৰ নিচিনা হ’ল। অৱশেষত, ১৮৭৬ চনত ডেওঁ বজাৰাটী এৰি
যাবলৈ অনুমতি পালে, আৰু সেই বছৰৰ জুন মাহত সৈ বাহুসিংহৰ চ’ৰা
পালেগৈ।” পৃষ্ঠা ২১২-২১৬।

(২) ছাৰ এডোৱাৰ্ড মেইট, 'অসমৰ ইতিহাস' ইংৰাজী :

“বুড়লৈ আহাৰ সৈতে কথা-বাৰ্তা চলিবলৈ ধৰিলে। পূৰ্বৰ সীমানা থাকিব
লাগে বুলি বাহুসিংহই প্ৰস্তাব কৰিলে, লাচিত বৰফুকনো সেই প্ৰস্তাৱত সন্মত
হ’ল। কিন্তু, স্বৰ্গদেৱৰ সম্বৰ্ণনলৈ বাটচাই থাকোঁতেই বাহুসিংহই সৈন্য
লৈ সাতাবাৰিব পোনে খেদি গ’ল আৰু একোজন সৈন্য বন্দুলৈ পঠিৱাৰে।
ইতিমধ্যে নতুন সৈন্য আহি বাহুসিংহৰ লগ বহিছিলহি আৰু ডেওঁ বৰফুকনৰ

কথাও ইঠাং সজাত নগৈছিল। মাটিৰ যুদ্ধত আহোমে জয়লাভ কৰিছিল, কিন্তু তেওঁলোকৰ নাও-সৈন্য বৰহিসালৈ উভতি আহিছিল, আৰু তেওঁলোকৰ সৈন্যই বৰখলি এৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল। আৰু কিছু নাও-নাৱৰা লৈ বৰফুকন অহাত আহোমে পুনৰ আক্ৰমণ চলাবলৈ ধৰিলে। এইবাৰ মোগলৰ নৌ-বাহিনী পৰাজিত হ'ল, আৰু দ্বিতীয়বাৰৰ মাটিৰ যুদ্ধত আহোমে জয়লাভ কৰিলে। ১৬৭১ চনৰ মাৰ্চ মাহত অনেক সৈন্যৰ হানিৰ কাৰণে দুৰ্বল হৈ পৰাত বামসিংহ পোনতে মানাহা নৈলৈ ভটিয়াই গ'ল, তাৰপিচত বঙামাটিত থানা কৰি থাকিলগৈ। বঙাল ভটিয়াই যোৱা শুনি উদয়াদিত্যসিংহ স্বৰ্গদেৱে বৰ আনন্দ পালে আৰু বৰফুকনক অনেক বঁটা-বাহন দিলে।” ১ম তাঙবৰণ, পিঠি ১৪৯—১৫০।

(৩) বজা বামসিংহৰ অসম যুদ্ধৰ বিষয়ে বিবৰণী টোকা : *

“খৃষ্টিয় ১৬৬৮ চনত অসমৰ জমিদাৰক আক্ৰমণ কৰিবৰ অভিপ্ৰায়ে মহাবজা বামসিংহক পঠোৱা হৈছিল। গুৱাহাটী আদি সামৰিক কেন্দ্ৰবোৰ উদ্ধাৰ কৰি চৈয়দ পিৰোজ-খাঁ আৰু চৈয়দ চালাৰ-খাঁৰ পৰা নিজৰ হাতলৈ আনি সেইবোৰ বন্ধা কৰিবৰ কাৰণে বামসিংহক আদেশ দিলে। সম্ভাটে বামসিংহক কাল যে আহিলা-পাতিৰ যোগান দিবলৈ তেওঁ উমদাতুল-মুলকক আদেশ দিছে। বাৰিষাৰ অন্তত গুৱাহাটীৰ দুৰ্গ অধিকাৰ কৰিবলৈ মহাবজাক আদেশ কৰিলে, আৰু অধিক সৈন্য পঠিয়াম বুলি প্ৰতিশ্ৰুতি দিলে।

“১৬৬৯ চনৰ মাৰ্চ মাহত সম্ভাটে নিজৰ জন্মাপলকে বামসিংহক গুৱাহাটী আক্ৰমণৰ পুৰস্কাৰ স্বৰূপ পাঁচহাজাৰী মনচবৰ মৰ্যাদা দিলে। আৰু তেওঁক গুৱাহাটীৰ দুৰ্গ অধিকাৰ কৰিবলৈ বা দেশ লুৰিবলৈ নিৰ্দেশ দিলে।

‘পাচলৈ, ১৬৬৯ চনৰ আগষ্ট মাহত সম্ভাটে বামসিংহক আদেশ দিলে যে তেওঁ আচৰ-খাঁৰ সৈতে উমদাতুল-মুলকক হাডাক ওভোতাট পঠিয়াই উমদাতুল-মুলকে দিয়া সৈন্যৰ সৈতে বঙামাটিত থাকিব লাগে, কাৰণ সোনকালে গুৱাহাটীৰ দুৰ্গ জয় কৰাতো টান আৰু এই নামৰ কাৰণে সৈন্যৰ সংখ্যাও থাকিব। সম্ভাটে আৰু ক'ল যে বাৰিষা শেষ হ'লে মহাবজাই উমদাতুল-মুলকৰ উপদেশ মতে কাম কৰিব।

* এই দাকং জয়পুৰৰ মহাবজা-প'তৰ অগ্ৰজা শ্ৰীৱম বামসিংহৰ ৮৭ ১৯০০ চনৰ আগষ্ট মাহত পাহা হৈছিল

‘১৬৭৬ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহত সত্ৰাটে মহাবজা বামসিংহক আজ্ঞা কৰিলে বোলে, বাৰিষা হোৱাৰ পূৰ্বেই উমদাভুল-মলুকে নিযুক্ত কৰা বিষয়াক ভাৱ দি মহাবজাই বঙামাটিৰ থানা এৰি আহিব। এই ভাৱ পোনতে আবু-নছৰ খাঁ আৰু তাৰপাচত ইবন-ই-ছচেন-খাঁক সমৰ্পন কৰা হয়।’

(৪) লেফটেনেণ্ট-কৰ্ণেল জেম্চ টড প্ৰণীত ‘বাজবানৰ কাহিনী’ আৰু ইতিবৃত্ত, ইংৰাজী, দ্বিতীয় খণ্ড, অৱশ্যৰ কথা :

“মীৰ্জাবজা খিতাপেৰে জয়সিংহ অধিক জনাজাত। তেওঁ বজা মানসিংহৰ পৰবৰ্তী হুজনা বজাই কলুষিত কৰা কছোৱা নামৰ গোবৰ পুনৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰে। আওৰজাজেৰ দিনত জয়সিংহই মোগল সাম্ৰাজ্যৰ কাৰণে অনেক সুখ্যাতিপূৰ্ণ কাম কৰে, সত্ৰাটে ভাল পাই তেওঁক হয় হাজাৰী মনচবৰ মৰ্যাদা দিয়ে। তেওঁ সুপ্ৰসিদ্ধ শিৰাজীক বন্দী কৰি সমাটৰ চৰালৈ আনে, আৰু যেতিয়া দেখিলে তেওঁ কৰা নিৰাপদৰ অঙ্গীকাৰ ভাঙো-ভাঙা হৈছে তেতিয়া তেওঁ শিৰাজীক মুক্তি লাভৰ কাৰণে সহায় কৰিলে। কিন্তু ভাঙ-সংগ্ৰামৰ কালত চুলফান দাৰাৰ প্ৰতি কৰা বিশ্বাসঘাতকতাই এই মহানুভবতাৰ স্থানি আনিলে। ইয়াৰ দ্বাৰা দাৰাৰ আশা-ভৱসা সম্পূৰ্ণভাৱে চূৰ্ণ হল। এইবোৰ কাণ্ডৰ পৰিণামৰ পৰা বজা জয়সিংহৰ অপৰিমিত উগ্ৰসভাবৰ সৃষ্টি হল, আৰু যেচ্চাচাৰী সত্ৰাট আওৰজাজেৰে জয়সিংহক ধ্বংস কৰিবলৈ সজ্জ কৰিলে।

গ্ৰন্থৰ ইতিহাস মতে জয়সিংহৰ বাটল হাজাৰ অশ্বাৰোহী সৈন্য আছিল আৰু তেওঁৰ তলত বাটলজন খানতনামা তলতীয়া বজাই সেনাপতিৰ কাম কৰিছিল। জয়সিংহই এইবোৰ সৈন্য আৰু সেনাপতি সমন্বিতে দৰবাৰত বহি হাতত দুটা পিয়লা লৈ কৈছিল, ‘এটা পিয়লাৰ নাম দিল্লী আৰু আনটোৰ নাম সাতাৰা।’ তাৰে এটা মাটিলৈ দলিয়াই দি জয়সিংহ কৈছিল,—‘এয়া সাতাৰা ধ্বংস হল, দিল্লী যোৰ হাততে আছে, তাকো মই দলিয়াই পেলাব পাৰোঁ।’

“এনে ধৰণৰ গল্পবচন সত্ৰাটৰ কাণত পৰাত, পুতেকৰ হতুৱাই বাপেকক হত্যা কৰোৱাৰ পৈশাচিক উপায়েৰে মাৰোৱাৰৰ যেনেকৈ ধ্বংস সাধন কৰিছিল জয়সিংহৰ বেলিকাও সেই একে উপায়েকৈ সত্ৰাটে অনুসৰণ কৰিলে। জয়সিংহৰ বৰপুতেক বামসিংহক বজা নেপাতি ভায়েক কিৰাতসিংহক অৱশ্যেৰে গাদীত বহুৱাবলৈ অঙ্গীকাৰ কৰিলে যদি কিৰাতসিংহই বাপেকক মাৰিবলৈ কথা দিয়ে। কিৰাতসিংহই কানিৰ লগত যিহ মিহলাই বাপেকৰ হত্যা কৰাত

সম্পাদন কৰি অহেবৰ বজাৰ পদ দাবী কৰিলে। কিন্তু সম্ৰাটে কিৰাভসিংহক কামাহ নামে জিলাখনৰ শাসনভাৰ দিলে। পূৰ্বোক্ত ইতিহাস য্তে, ডেউস্বাৰেপৰা অহেবৰ অৱনিত হবলৈ ধৰিলে।

“জয়সিংহৰ পাচত বামসিংহ অহেবৰ অধিপতি হল। তেওঁক সম্ৰাটে চাৰি-হাজাৰী মনচৰ দিলে, আৰু অসমৰ বিকছে যুদ্ধলৈ পঠিয়ালে।”
—পিঠি ৩২৭-৩২৮।

(৫) জে-ডি কানিংহাম, ‘শিখৰ ইতিহাস’, ইংৰাজী, ১২১৮ চন :

• ‘টেগবাহাদুৰক শিখসকলে নেতা বুলি মান্য কৰিছিল। কয়তাকাখী আৰু শান্তিভজকাৰী অপৰাধত তেওঁক দিল্লীলৈ মাতি অনা হল। কিন্তু তেওঁ জয়পুৰৰ মহাবজাক সহায়কপে পালে। বজাই টেগবাহাদুৰৰ হৈ মাতিলে, আৰু কলে যে বাজকমতা নিবিচাৰি এনে সাধুপুৰুষে ভীৰলৈ যোৱা উচিত। বজদেশলৈ যাওঁতে টেগবাহাদুৰকো লগত লৈ যাম বুলি বামসিংহই প্ৰতিজ্ঞাতি দিলে।

“বজাৰ লগত টেগবাহাদুৰ পূৰ্বদেশলৈ গ’ল। তেওঁ কিছুদিন পাটনাৰ থাকি বামসিংহৰ অসম অভিযানৰ সৈন্যৰ লগত গ’ল। যোৱাৰ উদ্দেশ্য আছিল সৈন্যৰ জয়লাভ সাধন কৰা। তেওঁ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰত ধ্যান কৰিছিল। কামৰূপৰ বজাৰ হৃদয় জয় কৰি তেওঁক গুৰু টেগবাহাদুৰে নিজৰ পন্থলৈ আনিছিল বুলিও জনপ্ৰবাদ আছে।” পিঠি ৬০-৬৪।

(৬) হেন্ৰী ব্লকমেন, ‘কোচবেহাৰ আৰু অসম’ প্ৰবন্ধ, ইংৰাজী, এচিয়াটিক ছোচাইটি অব্ বেঙ্গল পত্ৰিকা, ১৮৭২, ১ম ভাগ, ১ম সংখ্যা, পিঠি ৪৯-১০১ :

‘(ক) মীৰজুমলাই অসম এৰিবৰ সময়ত গুৱাহাটী চাৰি বছৰ ধৰি সীমা আছিল, ১৬৬৭ চনৰ লেহলৈকে। অসমীয়াৰ দ্বাৰা গুৱাহাটী পুনৰ উদ্ধাৰ ঘটনাটো ‘আলম-দীৰ-নামা’ গ্ৰন্থত বৰ্ণিত শেষ কাহিনী,—

“এই সময়ত, ১৬৬৭ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত বজৰপৰা সম্ৰাটে বাৰ্তা পালে যে অসমীয়াই অনেক সৈন্য আৰু নাও-নাৱৰা লৈ বজৰ সীমান্তত থকা গুৱাহাটী আক্ৰমণ কৰিছে। চৈয়দ কিৰোজ-খাঁ খানাদাৰে যথাসময়ত আহিলা-পাতি যোগাৰ নাপালে। খানাদাৰ আৰু তেওঁৰ সৈন্যই সাহসেৰে আত্মৰক্ষা কৰিছিল, কিন্তু অবশেষত বাজভক্তিৰ পন্থত নিজৰ জীৱন জাহতি দিলে। অসমীয়াক শান্তি দিবৰ সংকল্পেৰে সম্ৰাটে বামসিংহক

পাদশাহী সৈন্তৰ সেনাপতি পাতিজে, আৰু বজৰ হেজাৰাহীৰ পৰা সৈন্ত আনি পাদশাহী কোজক পৰিণুই কৰাৰ ব্যৱস্থা হ'ল। ১৬৬৭ চনৰ ২৭ ডিচেম্বৰ তাৰিখে বাহসিংহই পাদশাহৰপৰা এটা সজাট পালে, সোণোৱালী জিনৰ সৈতে এটা ধোঁবা, আৰু মুকুতাৰ বন কৰা কৰববজাবে সৈতে এখন জামদাৰ। এইবোৰ উপহাৰ দি সজাটে বাহসিংহক অসমৰ বাটলৈ পঠালে। বাহসিংহৰ লগত আহিল, নচিৰী-খাঁ, কিশোৰী সিংহজীয়া, মিৰ্খাৰ বহুনাথ সিং, বৈবায় দেউ ছিন্নোদিয়া, অন্তান্ত মনচবদাৰসকল, ১৫০০ আহাদি আৰু ৫০০ হিলৈমৰা মানুহ।”

(খ) ‘মাহিৰী ই আলমগীৰি’ৰ পত্নী ব্ৰহ্মেনৰ টোকা : (বিব্ৰজথেকা ইতিহাস সংস্কৰণ, পিঠি ১৭)

“চাৰি হেজাৰ মনচবৰ অধিকাৰী বাহসিংহ বজাক পাঁচ হেজাৰী মৰ্যাদালৈ উন্নীত কৰা হ'ল। তেওঁৰ পুতেক কুজসিংহক মুকুতাৰ বন কৰা চৰপেচ উপহাৰ দিয়া হ'ল, ১৬৭০ চনৰ আৰম্ভণি।”

“১৬৭৬ চনৰ ২৪ জুন তাৰিখে বজা বাহসিংহ অসমৰপৰা উভতি আহি সজাটৰ চ'ৰাত অভিযান আনালে।” —পিঠি ১৭০।

“১৬৭৯ চনৰ পহিলা মাৰ্চৰ দিনা, চুলতান মহম্মদ আজমৰ কৰ্মচাৰী ছাহকথে, সজাটৰ সৈন্যই গুৱাহাটী দখল কৰাৰ বিবৰণী দাখিল কৰিলে। পত্ৰবাহকে এহেজাৰ টকা পুৰস্কাৰ পালে, আৰু চুলতান আজমলৈ পুৰস্কাৰ পঠোৱা হ'ল,—দুইলাখ টকা মূল্যৰ একুৰি এবাৰটা মুকুতা থকা এবাৰি কৰ্ত্তহাৰ, আৰু পঁচিল হাজাৰ টকা মূল্যৰ মুকুতাৰ বনকৰা এখোপা টুবা বা মণি।”

(গ) ১৮-১৯ পিঠিত থকা ব্ৰহ্মেনৰ পাদটীকা, এচিষ্টাণ্ট হোতাৰী অফ্ বেঙ্গল পত্ৰিকা, ১৮৭২ :

“বাহসিংহ অসমৰ প্ৰথমজনী অৱসিংহৰ পুত্ৰ আছিল। অৱসিংহৰ সহোদৰে আওৰজাজেৰে সিংহাসন লাভ কৰিছিল। শিৱাজীৰ বণ্ড বাহসিংহই বাপেকৰ তলত চাকৰি কৰিছিল। শিৱাজী ভোঁহলা আৰু পুতেক মছাজী দিল্লীৰ বাজচ'বালৈ আহোঁতে, তেওঁলোকৰ ওপৰত চোকা দৃষ্টি ৰাখিবলৈ আৰু যাতে তেওঁলোকে পলাব নোৱাৰে তাৰ প্ৰতি সন্তান হবলৈ সজাটে বাহসিংহক আদেশ দিছিল। কিন্তু বাপেক-পুতেক দুয়ো পলাল। বাহসিংহ সম্প্ৰতিকলৈ অধ্যাত্ত পৰিল, আৰু তেওঁৰ মৰ্যাদা

হেৰুৱালে। অজল পাচতে জয়সিংহ বজাৰ যুড়ী ঘটে, ইয়াৰ কাৰণে
কিৰাতসিংহৰ বিৰুদ্ধেও সন্দেহ কৰিব পাৰি। ইয়াৰ পাচত বামসিংহই
পুনৰ সংস্থাপিত হৈ বজা উপাধি ওভোডাই পালে, তাৰ লগতে চাৰি-
হাজাৰী মনচৰো পালে। সেই একে বছৰতে গুৱাহাটীলৈ যাবলৈ
বামসিংহক আদেশ দিয়া হ'ল। ১৯৭৫ চনৰ মাজভাগলৈকে বামসিংহই
অসমতে থাকিল। লাভিস্বৰূপে যে ইমান দীঘলীয়াটো অসমত থাকিব
লগীয়া হৈছিল এইটো দেখা-দেখি কথা।”

তৃতীয় পৰিচিহ্ন

পত্নীহীন

লাচিত বৰফুকনৰ যুগত অসম আৰু মোগলৰ মাজত চলাচল হোৱা পত্নীহীন সময়সাময়িক অসম বুৰঞ্জীত লিপিবদ্ধ হৈ আছে। তাৰে কিছুমান শ্রীসূৰ্য্যকুমাৰ ডুৱা সম্পাদিত 'কামৰূপৰ বুৰঞ্জী' আৰু 'জয়ন্তীয়া বুৰঞ্জীৰ' অন্তৰ্ভুক্ত হৈছে। পূৰ্বে প্ৰকাশিত আৰু অপ্ৰকাশিত কিছুমান চিঠি, সম্পূৰ্ণ বা সংক্ষেপকৈ সৰ্বসাধাৰণে বুজিব পৰা বৰাসমূহৰ আধুনিক ভাষালৈ ৰূপান্তৰ কৰি উল্লেখ দিয়া হ'ল।

(১) মোগলৰ সেনাপতি নবাব আহলাদ্দাৰ-বীৰপৰা অসমৰ সেনাপতি মোমাই-ডাফুলী বৰবৰুৱালৈ। মাৰ্চ, ১৫৬১ শক।

“ই ঠাইৰ কুশল, ডোম্বাৰ কুশল-বজল সকাৰ কামনা কৰোঁ। ডোম্বাৰ পত্নৰ সমাচাৰ আনিলোঁ। ডোম্বাৰ-আম্বাৰ প্ৰীতি উত্তৰোত্তৰ বৃদ্ধি পাইক তাকে বাহা কৰিলোঁ, এই বিষয়ে অন্তৰত একো সন্দেহ নকৰিবা। আম্বাৰ দুয়ো বাজাৰ সীমা হৈছে উত্তৰে বৰনদী আৰু দক্ষিণে অসুৰৰ আলি। তুমি এই নিবন্ধৰ কথা উল্লেখ কৰি কৈহা যে উক্ত সীমনা কেতিয়াও ব্যতিৰেক নহব, এইৰূপে কৰিলে আম্বাৰ প্ৰীতি বৃদ্ধি হব, আৰু দুই দেশৰ গো-ব্ৰাহ্মণ সুখে বহিব। এই নিবন্ধ মানি চলিলে ডোম্বাৰ বজল আৰু গৌৰৱ স্থাপিত হব, আৰু ডোম্বাৰ দুয়োৰে নাম কোনো অকীৰ্ত্তি নোহোৱাকৈ গোটেই পৃথিৱীতে ব্যাপ্ত হব।

“ডোম্বাৰ উকীল সনাতন আৰু কান্দু শৰ্মাৰ লগত হেথ-মেদা আৰু কাৰখাণ্ডৰ আকাদলক পঠালোঁ। ডোম্বাৰ স্বৰ্গমহাৰাজৰ সমীপে তেওঁলোকক হাজিৰ কৰি পাঁচ-বহদিনৰ ভিতৰতে ওভোতাই পঠিৱা। ইয়াকে কৰিলে কোনো লজা বা সন্দেহ নাধাৰিব।” ইয়াৰ পাচত সন্দেহৰ লেখা।

(২) মোমাই-ডাফুলী বৰবৰুৱাৰপৰা নবাব আহলাদ্দাৰ-বীৰলৈ। জেঠ, ১৫৬২ শক।

“ডোম্বাৰ দুই উকীল হেথমেদা আৰু আকাদল ই ঠাই পালেহি। এওঁলোকৰ দ্বাৰা ডোম্বাৰ কুশল-বজল বাৰ্তা পাই সন্তুষ্ট হলোঁ। তুমি জনাইহা যে উত্তৰে বৰনদী আৰু দক্ষিণে অসুৰৰ আলি, এই সীমনা মানি

চলিলে হুয়ো বাজ্যৰে উপকাৰ হব, আৰু আমাৰ যশস্যা-গৌৰৱ বৃদ্ধি পাব আৰু কেতিয়াও হ্ৰাস নহব। তুমি যে এনেকৈ লিখিছা ই বৰ প্ৰশংসাৰ কথা। ভাল মানুহৰ মিত্ৰতা আৰু অঙ্গীকাৰ কেতিয়াও লবচৰ হব নেপায়। সি যাতে উত্তৰোত্তৰ বৃদ্ধি পায় তাকে যত্ন কৰিবা।

“তোমাৰ কথামতে দহ-পাঁচদিনৰ পিচতে তোমাৰ উকীলক ওভোতাই পঠিয়ালোঁ। আমি ডেঙলোকক লগত নি স্বৰ্গমহাবজাৰ আগত হাজিৰ কৰিলোঁ। স্বৰ্গমহাবজাই ডেঙলোকক কি কলে তোমাৰ উকীলৰ মুখে জনিবা।

“পূৰ্ণাপৰে আমি গুৱাহাটীত থকা নবাবৰে সৈতে কথা-বাৰ্তা চলাই-ছিলোঁ। এতিয়া গুৱাহাটীৰ কাৰ্য্যভাৰ তোমাৰ ওপৰত পৰিছে, আৰু এই ঠাইৰ কাৰ্য্যভাৰ আমাৰ হাতত পৰিছে। তুমি যি আৱশ্যক মনে কৰা সেই বিষয়ে আমালৈ লিখিবা। এইকপে আচৰিলে আমাৰ প্ৰীতি দীৰ্ঘকাল স্থায়ী নহব কিয়? বাকী জানিব লগীয়া কথা সনাতন আৰু কানুৰ মুখে জনিবা।” ইয়াৰ পাচত সন্দেশৰ লেখা।

(৩) ঘিলাঝাৰীখাটৰ সন্ধিৰ কাকত, তাৰিখ ১৫৮৪ শক, ৯ মাঘ।

“মীৰজুমলাই অসম মাৰোঁতে অসম আৰু মোগলৰ মাজত তিপামৰ ঘিলাঝাৰীখাটত যি সন্ধি নিবন্ধ হয় তাৰ কাকত এই।

“শ্ৰীশ্ৰীদিগ্ৰীষ্মৰ পাদশাহৰ দস্তকত মোহৰ। শ্ৰীশ্ৰীৰাজা জয়ধ্বজসিংহ। সকলম, ৯ মাঘ হিজৰী সন ১০৭২, বঙ্গলঃ দেবশক ১৫৮৪ সাল। লিখিতঃ শ্ৰীশ্ৰীৰাজা জয়ধ্বজসিংহ ও শ্ৰীবৰগোহাঁই ও শ্ৰীবুঢ়াগোহাঁই, ও শ্ৰীবৰপাত্ৰ গোহাঁই, ও শ্ৰীৰাজমন্ত্ৰী, আসাম ৰাজ্যৰ।

“আগে আমি চুলতান চুজাব আমোলত বল কৰি গুৱাহাটী থানা লুটিলোঁ। পাদশাহী ৰায়ত উঠাই আনি আপোনাৰ মলুকত বহুৱালোঁ এই নিমিত্তে শ্ৰীযুত নবাব খানখানা মাজুম-খাঁই পাদশাহী লক্ষ্যৰ লৈ আমাৰ মলুক মাৰিলে। আমি পলাই আহি নামকণৰ পাহাৰত উঠিলোঁ।

“তেতিয়া আমাৰ জীউ আৰু মলুক বাখিবৰ কাৰণে দিলেৰ-খ্ৰাঁক জামিন দি বিশহাজাৰ তোলা সোণ, একলাখ বিশহাজাৰ টকা, আৰু নব্বৈ হাতী লগত দি আমাৰ কন্যা আৰু তিপাম বজাৰ কন্যাক পাদশাহী মহললৈ দিবলৈ কবুল কৰিলোঁ।

“আৰু উত্তৰ কোলে ভবড়ী নদী সীমা কৰি দৰ, পৰগণা দক্ষিণ

কোলে সীমা কবি তুমবীয়া ও কাজলী ও বেলডলী, এই চাৰি পৰগণা মোৰ বস্তাৰ লগত বোঁড়ক দিলোঁ।”

“বাকী আশীহেজাৰ তোলা কপা আদায় কবি নিদিওঁহানে ববপোহাঁই ও বুঢ়াগোঁহাঁই ও ববপাত্ৰ ও বাজমস্তী এই চাৰি পাত্ৰৰ চাৰি পুতেক ওতাহাটীত ওল হৈ থাকিব।

“আক মোৰ ভাল মানুহ উকীল এজন কিছুমান পাইক সৈতে ওতাহাটীত কোজাদাবৰ লগত সদায় হাজিৰ হৈ থাকিব।”

“আক প্ৰতি বছৰে একুৰি হাতী পাদস্তাহৰ লালবন্দী কবুল কৰিলোঁ। ইয়াক প্ৰতিবছৰে বিনাওজৰে ওতাহাটী খানাত পহুঁচাই দিম।”

“এই প্ৰতিজ্ঞা কৰি আমি আপোনাৰ দস্তখত আক মোহৰ কৰি ডয়লুক লিখি দিলোঁ।”

মকাম তিপায়ৰ দিলাকাবীঘাট, তাৰিখ চন ॥

দস্তখত মোহৰ—ঈবকপোহাঁই।

দস্তকত মোহৰ—ঈবুঢ়াগোহাঁই।

দস্তকত মোহৰ—ঈবকপাত্ৰ পোহাঁই।”

দস্তকত মোহৰ—ঈবাজমস্তী।

(৪) বঙ্গৰ চুবেন্দাব নবাব ছাৰিফী-বাই অসমৰ মহামন্ত্ৰী আডম বুঢ়াগোহাঁই ডাঙবীয়ালৈ দিয়া পত্ৰ। ১৫৮৫ শক।

“তোমাৰ দুই উকীল সনাতন আক চন্দ্ৰকন্দলীক পত্ৰ দি ওমবাওৰ তালৈ পঠালোঁ। তেওঁ পাদস্তাহৰ ঠাইত হাজিৰ কৰিলে। পাদস্তাহেও তোমাৰ স্নেহ আক মমতা দেখি সন্তোষ পালে, সেই কথা দুই উকীলৰ মুখে শুনিবা। এইবাব আমাৰ অতি বিন্দাসী পতিভবায় উকীলক পঠিয়াইছোঁ, তেওঁক শীঘ্ৰে ওস্তোতাই পঠিৱাৰা। তোমাৰ সৌভাগ্য যে এনে এজন ব্ৰাহ্মণ আক পণ্ডিত তোমাৰ তালৈ গৈছে। তেওঁক সকলো প্ৰকাৰ সন্তোষ দিবা। ডাবপৰা ভূমি ধৰ্ম-কৰ্ম দুয়োকে অৰ্জন কৰিব পাৰিবা।

“বাকী থকা পেচকচ্ শীঘ্ৰে পঠিৱাৰা, এই কামত যেন আক বিলম্ব নহয়। তোমাৰ মিত্ৰতাৰ কাৰণে মোৰ হিৱাই আকাঙ্ক্ষা কৰিছে, কিন্তু তোমাৰ তেনেভাৱ নেদেখোঁ। ইয়ালৈ অহা মোৰ এবছৰ হুমাং হ’ল। মোৰ কুদল মজল বাৰ্ভা বিচাৰি ভূমি পত্ৰ দিয়া নাই কিয়? তাৰ কাৰণ জানিব বোৱাবিলোঁ। এই সদায় তোমাৰ মজল কামনা কৰোঁ, তোমাৰ ভাল

নিমিত্তে মই কওঁ যে পাদশ্যাহক সন্মান-সংকাৰ কৰিলে তোমাৰ বহুত উপকাৰ হব। পাদশ্যাহ কেনে মানুহ তুমি জানা। তুমি এনেমতে আচৰিবা যাতে তোমাৰ প্ৰজা আৰু গো-ব্ৰাহ্মণ সুখেৰে থাকে। আৰু কথা মাধবচৰণ আৰু পূৰ্ণানন্দৰ মুখে শুনিবা।” সংক্ষিপ্ত।

টোকা—ওপৰত দিয়া চিঠিখনৰ ১৫৮৫ শক তাৰিখ ২৯ মাজ দিয়া আছে, মাহৰ উল্লেখ নাই। আমাৰ মনেৰে চৈত্ৰ মাহ হ'ব লাগে, তেতিয়া হলে ইংৰাজীমতে ১২ এপ্ৰিল ১৬৬৪ চন হ'ব। ১৫৮৫ শকৰ ৪ পুহৰ দিনা উকীলে অসম এৰে। চিঠিত কোৱা ওমৰাও জনা পাদশ্যাহৰ চৰাৰ এজন ডাঙৰ বিষয়া হোৱা সম্ভব, তেওঁৰ যোগেদি সত্ৰাটৰ সৈতে সাক্ষাত হ'ব পাৰি। অসমীয়া কটকীৰ দিল্লী যাত্ৰাৰ বৰ্ণনা-সূত্ৰে পাদশ্যাহৰ চৰাৰ আড়ম্বৰৰ বৰ্ণনা কৰা হৈছে। সত্ৰাটে কটকী হুজুনক কৈছিল,—“কোষে সীমাতকৈ যদি অধিক ৰাজ্য লোৱা হৈছে তাক ওভোতাই দিম। আৰু যিবোৰ অসমীয়া প্ৰজাক আমাৰ মানুহে ধৰি লৈ আহিছে তাকো ওভোতাই দিয়া যাব।”

(৫) জয়ন্তীয়া ৰজা যশমন্তৰায়ৰপৰা জয়ধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱলৈ। তাৰিখ ১০ জ্যৈষ্ঠ, ১৫৮৫ শক।

“তোমাৰ দেশ বঙালে মাৰিলে বুলি শুনিছোঁ। কিন্তু আমাক সেই বিষয়ে নজনাৱা কাৰণে মনত দুখ লাগিছে। গড়গাওঁ আৰু জয়ন্তীয়া দুই নহয়। তোমাৰ দেশ নামাৰিছে যেন আমাৰ দেশহে মাৰিছে মনত এনে দুখ লাগিছে। যি হ'ব লগীয়া আছিল সি হ'ল। এতিয়াবপৰা আমাৰ পৰম্পৰ মিত্ৰতা দৃঢ় কৰিব লাগিব। বঙালে তোমাৰ দেশ মাত্ৰ মাৰিলে আৰু তাক নিজৰ ভলভীয়া কৰি ৰাখিব নোৱাৰিলে। সেই দেশ, সেই লোকসকল বৰ্ত্তমানে আছে, আৰু তুমিও কুশলে আছে। আমি প্ৰীতি হৈ এনে কাম কৰিব লাগিব যাতে মোগলৰ ওপৰত প্ৰতিশোধ ল'ব পাৰোঁ। তেনেহলেহে আমাৰ সন্তোষ হ'ব, আৰু মনৰ দুখ আঁতৰিব।” সংক্ষিপ্ত।

(৬) জয়ন্তীয়া ৰজাৰ কবভলীয়া মানিকসিংহ নৰ্ত্তকীয়া ৰজাই স্বৰ্গদেৱ জয়ধ্বজসিংহলৈ দিয়া পত্ৰ। তাৰিখ ১০ জ্যৈষ্ঠ, ১৫৮৫ শক—

“আমাৰ দুই মানুহ বঙালৰ হাতত পৰাৰ কথা তুমি লিখিছা। হুজুন কিয়? তোমাৰ নিমিত্তে যদি দল-বিশ হাজাৰ লোক পৰিভ্ৰমণ কৰাও আমাৰ মনত অসন্তোষ নাছিল। আমাৰ লোক তোমাৰ কাৰ্য্যত বে নাছিল তাৰ কাৰণেও দুখ লাগিছে। তোমাতকৈ আমাৰ অধিক মিত্ৰ কোনো নাই,

আক ভোম্বাৰ চিন্তাতো এনে ভাৱ আছে বুলি আমি জানো। দুয়োৰে অন্তৰ শুভ হলে দুবো ওচৰ হয়, ‘যো যন্ত যিত্ৰং নহি ক্লুতং দুৰ্যম।’ পত্নীৰ আক জয়ন্তীয়া হুই নহয়। ভোম্বাৰ দেশ বঙালে মাখিলে আমি কুশলে আছিলাঁ, ইয়াতেহে দুখ লাগিছে। হুকুম নকৰিলোঁ, আমাৰ দল-বিল হাজাৰ লোক ভোম্বাৰ কাষলৈ পঠাৰ নোৱাৰিলো, এই কাৰণেহে মনত দুখ লাগিছে। বঙালৰ প্ৰাণপত্নি যি আছিল তাকে কৰিলে। আমাক যেনে কৰিলে তেনে প্ৰতিকূল পালেহে ভাল। আমাৰ মানুহ সুখেৰে বহি আছিল আক তুমি ইমান বিপদত পৰিছিল। ইয়াতকৈ লাজৰ কথা জান একো হয় নোহোৱে। যিদিনা শত্ৰুৰ নিৰ্যাতন কৰিব পাৰে। সেইদিনাহে আমাৰ লাজৰ অন্ত পৰিব।” সংক্ষিপ্ত।

(৭) কোচবেহাৰৰ বজা প্ৰাণনাৰায়ণৰপৰা স্বৰ্গদেৱ জয়ধ্বজসিংহলৈ।
তাৰিখ আমাৰ ৫, ১৫৮৫ লক।

“তুমি যি পত্ৰ লিখিলা ইয়াতে তুমি মোক কিনি আপোনাৰ বল কৰিলা। তুমি কৃষ্ণদেউ, মই ভোম্বাৰ সেনক অৰ্জুন, আক তুমি যি কৰা মই তাকে কৰিম। আমাৰ প্ৰীতি আজিব নহয়। ভোম্বাৰ পূৰ্বীয় স্বৰ্গদেৱসকলৰ সৈতে আমাৰ প্ৰপিতামহে লগত বাই প্ৰীতি স্থাপন কৰি গৈছে।

“মোৰ ৰাজ্যচ্যুত হৈছে, ভোম্বাবো ৰাজ্যচ্যুত হৈছিল। যেহেতু আমাৰ জিতবন্ত কোনো অনুৰাজ্য নছিল সেইদেখি আমি পুনৰ ৰাজ্য লাভ কৰিলো। তুমি কিছুদিনৰ কাৰণে ৰাজ্য হেৰুৱাব লগাত একো দুখ নকৰিবা। ৰামচন্দ্ৰ, সুবধ আক সুৰিষ্ঠিবো এনে বিপদৰ হাত সাৰিব পৰা নাই। ডেওঁলোকে পৰিত্ৰয় কৰি নিজৰ ৰাজ্য উদ্ধাৰ কৰিব পাৰিলে, সেইদেখি ডেওঁলোকৰ একো অকীৰ্ত্তি নহল। আমাৰ ৰাজ্য পুনৰ উদ্ধাৰ কৰিবলৈ চেষ্টা নকৰিলেহে আমাৰ অকীৰ্ত্তি হয়। তুমি যিদৰে লিখিছা আমি তেনে কৰিলেহে দুয়োবো প্ৰীতি স্থাপন হয়।

“আমি জনিছোঁ তুমি আপোনাৰ কৰ্মতা আক স্বৰ্গদেৱ স্থাপনৰ নিমিত্তে বহু ব্যয় কৰিছা, যেনো তেনে কৰিম, ভাৰপৰা ভোম্বাবো উপকাৰ হয়, সমস্ত প্ৰমাণ পাবা। মই যি জোখা কট পাব নালাগে মোৰ মানুহৰপৰা তেনে জোখা কট পালো। তুমিও ভোম্বাৰ মানুহৰপৰা যি জোখা কট পাব নোলাগিছিল সেই জোখা কট পাল। এতিয়া ঘোটেইটো অৱস্থা বুলি পাইছোঁ, তুমিও বুলি পাইছা। অপৰাধীৰোক দোষানুৰূপে মই দণ্ড

কৰিছো শান্তি দিছো, আৰু কাটিছো, আৰু ভবিষ্যতেও মই ভেনে কৰিম। তুমিও ভেনে কৰিবা, ভেনেহলেহে ৰাজ্যত বজা হৈ থাকিব পাৰিবা। বজাৰ দত্ত প্ৰধান। তুমি যি ঠাইত দুৰ্গ কৰিছা তাত মানুহ সহিতে তিনিবছৰৰ জোখাই আহিলা-পাতি যোগান দি থবা। সেই জোখা মতে অন্ত-শত্ৰু তুলিবা। যিসকলে তোমাৰ আত্মীয় বন্ধু বুলি কয় সিসকলক সৈন্ত কৰি লবা। যিসকলে তোমাৰ মিত্ৰ বুলি কৈয়ো সৈন্ত হব নোখোজে তাক শত্ৰু বুলি ভাবিবা, আৰু সেইমতে শান্তি দিবা। তোমাৰ ওচৰে-পাঁজৰে থকা মানুহবোৰক ধুৱাই-পিচ্ছাই মিত্ৰ কৰিবা। এইমতে কাম কৰি থাকিবা, মই সেইমতে কাম কৰিছো, আৰু আগলৈকো কৰিম। আমাৰ পৰম্পৰ প্ৰীতিৰ বীজ কেনেকৈ ৰোপণ কৰিব পাৰি সেইকথা তোমাৰ উকীলৰ মুখে জনাম। আশা কৰোঁ মই কোৱা কথা কামত লগাবা, যাতে আমাৰ দুয়োৰে প্ৰীতি পল্লবিত কুসুমিত আৰু ফলিত হব পাৰে।” সংক্ষিপ্ত। ইয়াৰ পিচত মীৰজুমলাৰ কোচবেহাৰ আক্ৰমণ, আৰু পুনৰ ৰাজ্য উদ্ধাৰৰ বৰ্ণনা।

(৮) কোচবেহাৰৰ বজা প্ৰাণনাৰায়ণৰপৰা বজালহৰ ৰাজমন্ত্ৰী ফুকনলৈ। তাৰিখ ৫ আহাৰ, ১৫৮৫ শক।

“বাহুলি ফুকনে মোগলৰ লগলোৱাৰ পাচত তুমি গো-ব্ৰাহ্মণ আৰু দেশৰক্ষাৰ কাৰণে মোগলক পেচকচ্ দি ওভোতাই পঠিয়াব লাগে বুলি স্বৰ্গদেৱক যি পৰামৰ্শ দিলা সেটোটা বৰ জ্ঞানী মানুহৰ কাম কৰিলা। তোমাৰ এই কাৰ্য্য নীতিশাস্ত্ৰ সন্দ্বত। ইয়াত লিখা আছে যে পৰশক্তৰ হাতত পৰাত্তৰ ঘটিলে বজাই সন্ধি কৰি হাতত সময় লবৰ কাৰণে আন একো উপায় নাই। তুমিও অবস্থা বুজি ভাল কাম কৰিলা। বজা আৰু দেশ আটুট হৈ থাকিলে নিজৰ বলাবল বুজি যথা ব্যবস্থা গ্ৰহণ কৰিব পৰা যাব।” সংক্ষিপ্ত।

টোকা :—বিজয়ী শত্ৰুৰ সৈতে সম্প্ৰতিকলৈ প্ৰীতি নিবন্ধ কৰি পাচলৈ প্ৰত্যুত হৈ শত্ৰুক আক্ৰমণ কৰিব লাগে, এই নীতিটো আহোমৰ ৰণ-কৌশলৰ পৰা আহিল। মোৱামবীয়া বিজোহৰ প্ৰথম ছোৱাত কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবৰুৱাই এই নীতিৰ পুনৰুজ্জীৱিত কৰিছিল। ইং ১৭৬১ চনত যোৰহাটৰ জয় হোৱাত স্বৰ্গদেৱ লক্ষ্মীসিংহই বংপুৰ এৰি চিত্তামণিগড়ত আশ্ৰয় লৈছিল। তাত থাকোঁতে বৰবৰুৱাই কৈছিল,—“কোনোজন বজাই পৰদেশৰ বজাৰ হাতত পৰাত্ত হলে তেওঁ উপায় বুজিবে নিবন্ধ কৰি আৰু তাক বিনা-ওজবে সম্পাদন কৰি শত্ৰুক

দেশৰপৰা ওভোতাই পঠিয়াব লাগে, পাচত যেতিয়া ভাল সুবিধা আছে, পৰাজিত বজাৰে উপযুক্ত সৈন্যৰ সহায়ৰে অন্ধক মাৰি নিজৰ ৰাজস্বত্ব পুনৰ উদ্ধাৰ কৰিব লাগে।”

(৯) অসমৰ স্বৰ্গদেৱ জয়ধ্বজসিংহৰপৰা কোচৰেঃ বৰ বজাৰ প্ৰাণ-নাৰায়ণলৈ। তাৰিখ ২৬ ভাদ, ১৫৮৫ শক।

“বিশ্বসিংহ বজাৰ দিনৰেপৰা আমাৰ প্ৰীতি-অনুবদ্ধ চলি আহিছে আৰু এতিয়াও সেই প্ৰীতি বৰ্ত্তমান আছে, তুমি এই কথা পৌৰোহিত্য দি ভাল কৰিলা।” তুমি মোক দেশ উদ্ধাৰৰ কাৰণে চেষ্ঠা কৰিবলৈ উপদেশ দিছা। এইটো বৰ ভাল কথা। সূৰ্য্যক ৰাহুৱে এবাৰ গ্ৰাস কৰিলে, সেই সূৰ্য্য কি পুনৰ প্ৰকাশ নাপায়? আমাৰ শক্তি অনুসাৰে যত্ন কৰিছোঁ, আশাকৰো তুমিও তেনে কৰিছা। অগ্নি আৰু বায়ুৰ সংযোগ হলে অলপ সময়ৰ ভিতৰতে বৃক্ষ আৰু তৃণসকল দহু হয়। আমাৰ হুয়োৰে সহযোগ ঘটিলে অন্ধক পৰাভৱ আৰু ধ্বংস কৰিব পাৰিম। আমাৰ হুয়ো দেশৰে বাৰ্ত্তা পোৱাত যাতে কোনো ব্যাঘাত নহয় তালৈ দৃষ্টি ৰাখিবা।” সংক্ষিপ্ত।

(১০) কলিয়াবৰত থকা অসমৰ বৰফুকন লেচাই ঘোৰাকোঁৱৰৰপৰা মোগলৰ সেনাপতি দিলেৰ-খাঁলৈ। তাৰিখ ৮ ফাগুন, ১৮৮৫ শক।

“তুমি হাতী আৰু টকাৰ কথা কৈছা। উত্তৰত জনাওঁ যে কাতি মাহত গদাইৰ হাতে ৰাজিৰ-খাঁলৈ একলাখ টকা পঠিয়াইছোঁ আৰু আহাদিৰ হাতে ৪৪০০০ টকা আৰু ৪৪ হাতী পঠিয়াইছোঁ, আৰু বাকী হাতী আৰু টকা পোটাৱলৈ যত্ন কৰিছোঁ। পোটেইখিনি পঠিয়াব নোৱাৰিলেও যি পাৰোঁ তাকে পঠিয়াবলৈ চেষ্ঠা কৰিছোঁ। বিলম্ব ঘটিলে নিশ্চয়, কিন্তু ৰাজ্য উদ্ধাৰ হোৱা কাৰণেহে এনে হৈছে। সমুদায় পেচক্‌চ্‌ দিব পাবিলে আমাৰ হে বোজা পাতল হয়। পূৰ্ব সীমানাৰ বিষয়ে যি কৈছিলো সেইকথা নাপাহৰিবা, আৰু সেই সীমানা যাতে বন্ধা হয় সেইমতে কাৰ্য্য কৰিবা।” সংক্ষিপ্ত। ইয়াৰ পাচত সন্দেশৰ লেখা। তাৰ ভিতৰত আছিল একুবিভোৰৰ গান্ধ আৰু এবোৰ সুৱণ।

(১১) স্বৰ্গদেৱ চক্ৰধ্বজসিংহৰপৰা কোচৰেহাৰৰ বজা প্ৰাণনাৰায়ণলৈ। তাৰিখ ২ জ্যৈষ্ঠ, ১৫৮৬ শক।

“আমাৰ হুয়ো দেশৰে প্ৰীতি আজি নহয়, বহুদিন ধৰি চলি আহিছে। যাতে আমাৰ হুয়োৰে প্ৰীতি উজ্জ্বল হৈ পায় তাৰ নিমিত্তে চেষ্ঠা

কৰিব লাগিব। তুমি লিখিছা 'তোমাৰ দেশ বঙালে দখল কৰিছে' আৰু তোমাৰ হাৰিত হাতী ধৰিছে, এই কথা শুনি আমি বৰ দুখ পাইছোঁ। তুমি ভালকেহে কৈছা। আপুজনৰ হানি-দুৰ্গতিত দুখ নাপালে তেওঁক মিত্ৰ বুলি কব নোৱাৰি, হানি যিমানেই সামান্য নহওক। আমাৰ প্ৰতি মিত্ৰতা দেখুৱাই যি কৈছা তাক শুনি পৰম আনন্দ লাভিলোঁ। আমি যিদৰে মোগলক বাৰম্বাৰ ঘটুৱাইছোঁ তাক তুমি ভালকৈ জানা। দৈৱৰ দুৰ্বিপাকত আমি যদি এবাৰ হাবিলোঁ আমি কি পুনৰ তেনেকে ঘাটিম? মোগলৰ হাতত তোমাৰ হানি আৰু কষ্ট হোৱা শুনি আমিও সমানে দুখ পাইছোঁ। আমি একেযোত্ৰ হৈ শত্ৰুক যাতে পৰাভৱ কৰি নিজৰ কষ্ট শুচাব পাৰোঁ তাৰ কাৰণে আমি চেষ্টা কৰা উচিত। শত্ৰুয়ে যাতে কোনো হিত্ৰ নপায় সেইমতে আয়োজন কৰিব লাগিব।"

(১২) কোচবেহাৰৰ ৰজা প্ৰাণনাৰায়ণৰপৰা স্বৰ্গদেৱ চক্ৰধ্বজসিংহলৈ।
তাৰিখ ৫ মাঘ, ১৫৮৬ শক।

"আমাৰ ৰাজ্য উদ্ধাৰ কৰি যি আনন্দ পাইছোঁ আশাকৰোঁ তুমিও শুনি আনন্দ পাবা। যিজনে আনৰ দুখত দুখ পায় আৰু সুখত আনন্দ পায় তেওঁকেহে মিত্ৰ বুলিব পাৰি। তুমি কৈছা যে দৈৱৰ দোষত এবাৰ ঘাটীলা বুলি আকোঁ ঘাটীবা এনে নহয়। তুমি জ্ঞানী মানুহৰদৰে এই কথা কৈছা। তুমি নেজানানে যে দৈৱ অতি প্ৰধান? যি হল, দৈৱৰ নিবন্ধতহে ঘটিলে, দৈৱকেহে দুখিব লাগে, তাক কোনেও অতিক্ৰম কৰিব নোৱাৰে। দৈৱ সহায়ত থাকিলে দুৰ্বলীয়েও সৰলীক ঘটুৱাব পাৰে। আমি দুয়ো একেযোত্ৰ হলে শত্ৰুয়ে কোনো সুবিধা নাপাব। দৈৱৰ সহায়ত আমি প্ৰতিশোধৰ কাৰণে যথেষ্ট সুবিধা পাম।

"তুমি শুনি সুখী হবা যে মোগলৰ দখলৰপৰা আমি ফতেহপুৰ পৰগণা উদ্ধাৰ কৰিছোঁ। তোমাৰ হেৰোৱা পৰগণাবোৰ উদ্ধাৰ কৰাৰ বাৰ্তা শুনিলে আমিও পৰম সন্তোষ পাম।" সংক্ষিপ্ত।

(১৩) অসমৰ স্বৰ্গদেৱ চক্ৰধ্বজসিংহৰপৰা কোচবেহাৰৰ প্ৰাণনাৰায়ণ ৰজালৈ।
তাৰিখ ২৪ মাঘ, ১৫৮৭ শক।

"তোমাৰ প্ৰীতি সৰ্বদা বাহা কৰোঁ। তুমি যুধজ্ঞেবানে বাৰ্তা পঠিয়াইছা যে শেৱা আৰু মোগলৰ যুদ্ধ আৰম্ভ হৈছে, যে শেৱাই মোগলক হৰুৱাই কুবিদিনৰ বাট হোঁহোঁকাই পঠিয়াইছে; দাউদ-ৰা পৰিল, আৰু

দিলেব-খাঁ ঘাইল হ'ল, আক বান্ধাই দিল্লীৰ পৰা আগ্ৰালৈ আহিছে। কাৰ জয় হব, কাৰ পৰাজয় হব, একো কব নোৱাৰি। তুমি আক কৈছা যে তুমি দুৰ্গ আক ঠাঠৈবোৰ ভাল কৰিছা, আক আমাৰো কোঠ-বুকল আগুতাবলৈ আক বগুৱাক শিকাবলৈ কৈছা। আমাক এইদৰে উপদেশ আক উৰুনি দি ভাল কাম কৰিছা। যোগলে আমাক এবাৰ পৰাভৱ কৰিলে বুলি যোগলৰ বশ্বতা দলিয়াই পেলাবলৈ আমি যত্ন নকৰিমনেকি? যোগলে আমাক এবাৰ হকুৱাইছে, আমি যোগলক বাৰম্বাৰ হকুৱাইছোঁ, এইকথা তুমি ভালকৈ জানা।

“আমি শুনিছোঁ যে তোমাৰ ডালৈ পাঠোৱা গোপালচৰণক বাটতে পানবাৰীৰ মানুহে ধৰি মাৰিলে, সেইদেখি মই সবহকৈ মানুহ পঠিয়াবলৈ এৰিছোঁ।”

(১৭) অসমৰ স্বৰ্গদেৱ চক্ৰধ্বজসিংহৰপৰা কোচবেহাৰৰ ৰজা প্ৰাণ-নাৰায়ণলৈ। তাৰিখ ২৮ জ্যৈষ্ঠ, ১৫৮২ শক।

“বিশেষ সমাচাৰ এই যে আমি আক আমাৰ মিত্ৰ ৰজা তুমি যোগলৰ হাতত যি অপমান পাইছোঁ তাৰ প্ৰতিশোধ লবলৈ আমি এতিয়ালৈকে সন্মত হোৱা নাই। বৰ্ত্তমানে উপযুক্ত ক্ষণ আহিছে। গুৱাহাটীৰ কোঠত থকা যোগলক মই ইফালৰপৰা ধৰিম, আক তুমিও তোমাৰ সীমাত থকা যোগলক সিফালৰপৰা ধৰিবা।”

(১৫) জয়ন্তীয়া ৰজা বশমন্তবাহুৰপৰা অসমৰ স্বৰ্গদেৱ চক্ৰধ্বজসিংহলৈ। তাৰিখ ১ কাতি, ১৫৮২ শক।

“গড়গাওঁ আক জয়ন্তা দুই নহয়। দুয়োৰে প্ৰীতি-অনুৰক্ত অবিচ্ছিন্নভাবে চলি আহিছে, সেইদেখি আমাৰ দুইৰাজ্য এক ৰাজ্য যেন হৈছে। তোমাৰ হাতী আক ঘোৰা আমাৰ শালত আছে, আক আমাৰ কত্তা তোমাৰ কাৰেঙত আছে। এতিয়াও তুমি আমাৰ কত্তা খুজি পঠিয়াইছা। আমি শুনিছোঁ যে তোমাৰ হেৰোৱা ৰাজ্য লবৰ কাৰণে যোগলক মাৰিবলৈ সৈন্ত পঠিয়াইছা। এই বাৰ্ত্তা শুনি আমি পৰম আনন্দ পালোঁ। যোগল তোমাৰো শত্ৰু, আমাৰো শত্ৰু। আমাৰ একোজন সৈন্ত ত্ৰিমকতাৰ বাটে মাৰিলে বুলি ভৈয়াই হৈ আছে, মাত্ৰ তোমাৰ নিৰ্দেশ পাবলৈ বাটতাই আহিছে। ঢাকাত থকা যোগলৰ বিষয়ে আমাৰ উকীলৰ মুখে আমি পঠোৱা বাৰ্ত্তা শুনিবা। যোগলৰ সৈতে সাহায্যে যুদ্ধ কৰিবা।” সংক্ষিপ্ত।

(১৬) অসমৰ স্বৰ্গদেৱ চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহৰপৰা জয়ন্তীয়া বজা যশমন্তৰায়লৈ।
ভাৰিখ ৫ পুহ, ১৫৯০ শক।

“তুমি লিখিছা যে আমাৰ দুই ৰাজকৈদৰ ডিভৰত বিবাহ সম্বন্ধ স্থাপিত হৈছে, আৰু তুমি লিখামতে এই সম্বন্ধ আজিলৈকে চলি আহিছে। তোমাৰ জা নাথাকিলেহে তোমাৰ ভাগিনা দিয়া উচিত। তোমাৰ জীৱ প্ৰতি যেনে স্নেহ তোমাৰ ভাগিনাৰ প্ৰতি তেনে স্নেহ হব পাৰেনে? সেইদেখি তোমাৰ কন্যাকহে দিয়া উচিত। তুমি কৈছা—“তোমাৰ সীমলা লোৱা শুনি আমি বৰ সন্তোষ পাইছোঁ।” তুমি এনেকৈ আনন্দ প্ৰকাশ কৰিবা বুলি ভাবিছা। তুমি আৰু কৈছা,—“ডিমকৱাইদি লোকজন পঠিয়াবৰ নিমিত্তে আমি ডৈয়াৰ হৈ আছোঁ, মাত্ৰ তোমাৰ বচনৰ কাৰণে অপেক্ষা কৰিছোঁ।”

“তুমি জানা যে পূৰ্বাপৰে আমি কোনো নিৰ্দ্ধিষ্ট বাটেদি সৈন্ত জনা নাই। তোমাৰ কবুল বাখি শীঘ্ৰে বিশ-ত্ৰিশ হাজাৰলোক পঠিয়াই দিবা, আৰু আমাক সেই বাৰ্তা জনাব। আমি যেইপোনে কাৰ্য্য-কামলৈ হল পাওঁ সেইপোনেদি তোমাৰ সৈন্ত আনিম। সিহঁতে আহি আমাৰ গড়-প্ৰাঞ্চি ডৈয়াৰ কৰাত সহায় কৰিব।”

টোকা :—জয়ন্তীয়াৰ ৰাজ্যবৃদ্ধি কৰাৰ কামত ডিমকৱা প্ৰতিবন্ধক আছিল। জয়ন্তীয়া সৈন্ত ডিমকৱাইদি পঠিয়াব পাৰিলে ডিমকৱাৰ মৰ্যাদা হানি হব বুলি জয়ন্তীয়াই ভাবিছিল।

(১৭) মোগলৰ সেনাপতি বজা বামসিংহৰপৰা অসমৰ সেনাপতি লাচিত বৰফুকনলৈ। ১৬৯১ শক।

“আমাৰ দুই মানুহ চাকুৱা আৰু আবহুল্লাক তোমাৰ ডালৈ পঠাইছোঁ। পূৰ্বে নবাৰ আহ্লাৱাৰ ণী আৰু তোমাৰ পিতৃৰ মাজত অধিকাৰিক প্ৰীতি আছিল। এতিয়া সেই প্ৰীতি সংস্থাপিত কৰিলে তোমাৰ যশস্তা বহিব আৰু বৃদ্ধি পাব। আমাৰ প্ৰতিজ্ঞা সোণৰ আৰু ৰূপৰ স্তম্ভ বুলি পৰিগণিত হব, আৰু চন্দ্ৰ-বিবাকৰ থাকেমনে সেই স্তম্ভ প্ৰতিষ্ঠিত হৈ থাকিব। যদি তুমি প্ৰীতি বোপণ কৰিবলৈ বাহুনা কৰা তেন্তে সোনকালে উত্তৰ দিবা। আৰু অধিক কি লিখিম, তুমি আপুনি সমস্ত জানা।” সন্দেহ,—বানাত এখন, কাচৰ বান চাৰিটা।

টোকা :—পত্ৰৰ শেষত বামসিংহই লিখিলে যে,—“যদি প্ৰীতি বাহুনা কৰা তেনেহলে গুৱাহাটী এৰি দিবা আৰু হৈমদ পিৰোজৰ পুত্ৰক চৈধ্য

চালা মীৰবল্লিক এৰি দিবা।” সেই সময়তে বাহসিংহই কাড়ৰ আঙুল-
পত্ৰ মাৰি বৰফুকনলৈ ওহাটী খুজি পঠালে, বোলে,—“সুপ্ৰসিদ্ধ মহাত্মত
শ্ৰীমুত জয়সিংহৰ পুতেক মই বাহসিংহ নিজে আছোঁ।”

(১৮) অসমৰ সেনাপতি লাচিত বৰফুকনৰপৰা শ্ৰীশ্ৰীমুত মীৰাবাল্লী
জয়সিংহাৰ বজা বাহসিংহলৈ। ১৫৯১ শক।

“তোমাৰ মজল আৰু কুশল সদায় বাহা কৰোঁ। চাকুৰা আৰু
অবহুলাক পঠাই যি বাৰ্তা দিছা ডাৰপৰা মিত্ৰতা বহিব। য়োৰ পিতৃ
বৰবৰুৱাই আহলাস-ৰীৰ সহিতে প্ৰীতি নিবদ্ধ কৰিছিল। ডাৰ যশস্তা
আজি পৰিমিতে প্ৰকাশ পাই আছে। তুমিও যদি ডেনেখান কৰিব পাৰা
ডেনেহলে তোমাৰ আমাৰ যশস্তা চক্ৰ-দিবাকৰমানে বহিব। আৰু যদি
প্ৰীতিবাহা কৰা ডেনে পণ্ডিতবায়ক পঠিয়াই দিবা। আৰু অধিক কি
লিখিম। তুমি অৱেৰ অধিপতি জয়সিংহৰ পুতেক আৰু বজা মাজুতাৰ
নাতিয়েক। এনেজনৰ লগত যি প্ৰীতি আৰু কৰ্ম কৰা যায় সি চাক-
আৰু সুযোগ্য ব্যৱহাৰৰ বাবে সিদ্ধ হয়, অৱশ্যে হয়। আমাৰ ঠাইত
অন্ত সমাচাৰ জীনাৰাণ আৰু বাহচৰণে কৰিব।” ডাৰপাচত সন্দেহৰ লেখা।

(১৯) মোগল সেনাপতি বজা বাহসিংহৰপৰা অসমীয়া সেনাপতি
লাচিত বৰফুকনলৈ। শক ১৫৯০।

“তোমাৰ ঠাইলৈ পণ্ডিতবায় আৰু কবিশেখৰক পঠাইছোঁ। এতিয়া
আমাৰ প্ৰতি তোমাৰ প্ৰীতিৰ প্ৰমাণ সততে বাহা কৰিছোঁ। ডেহে গো-
ব্ৰাহ্মণ বজা পৰিব। আমি যি নিবদ্ধ কৰোঁ তাক সদায় মানি চলা হব,
তাক কদাচিতো অস্তা নহব। বাকী সমাচাৰ পণ্ডিতবায়ৰ মুখে শুনিবা।”

(২০) অসমৰ সেনাপতি লাচিত বৰফুকনৰপৰা মোগলৰ সেনাপতি
বাহসিংহ বজালৈ। শক ১৫৯১।

“পণ্ডিতবায় আৰু কবিশেখৰক ওভোভাই পঠিয়ালোঁ। তুমি প্ৰীতিৰ
কথা কৈছা, কিন্তু পূৰ্বে কি ঘটছিল তাক তুমি স্মৰণ কৰা নাই আমি
হুয়ো নিজ-নিজ সীমানাৰ থাকিবলৈ বাহা কৰোঁ, আৰু সেই সীমানা বজা
হব বুলি তোমাৰ প্ৰতিজ্ঞা বিচাৰোঁ। অধিক কি লিখিম, তুমি সকলো
জান। বাকী সমাচাৰ কোণ্ডীয়া মাধবচৰণ আৰু বাহানন্দ আৰু তোমাৰ
হুয়ো মানুহ পণ্ডিতবায় আৰু কবিশেখৰৰ মুখে শুনিবা।”

টোকা:—ওপৰৰ চিঠিখন পাই বাহসিংহই অসমৰ কটকী কোণ্ডীয়া

বাববচৰণক কলে,—“বাববচৰণ কোপতীয়া, বাববাব উকীল পতাগড় কৰে, কিন্তু প্ৰীতিৰ একো প্ৰমাণ নেপাওঁ। মুখতে শান্তিৰ কথা কোৱা, কিন্তু তাৰ লগে-লগে বুকুৰ আয়োজন নেবা।”

(২১) মোগলৰ ছৱলীয়া সেনাপতি বহিদ-খাঁৰপৰা অসমৰ সেনাপতি লাচিত্ত ববফুকনলৈ ১৫৯২ খক।

“মই পূৰ্বৰূপে খানখানা নবাব আৰু দিলেৰ-খাঁৰ লগত অসমলৈ আহিছিলোঁ। আৰু এতিয়া, পাদশাহৰ হুকুমমতে বামসিংহৰ সহিত আহিছোঁ। বৰনবাব ফুলে গোহাঁইজী [লাচিত্ত ববফুকন] মোৰ সৈতে পূৰ্বৰূপে মিত্ৰ। সেই মিত্ৰতা পুনৰ প্ৰযুক্তিলৈ হুমোপকৰে মজল।”

টোকা :—নবাব শীৰজুমলাই বহিদ-খাঁক গুৱাহাটীৰ ফৌজাদাৰ নিযুক্ত কৰিছিল, তাৰপাচত ফিবোজ-খাঁ ফৌজাদাৰ হয়। ছৱলীয়া সেনাপতিৰূপে বহিদ-খাঁ বামসিংহৰ লগত অসমলৈ আহিছিল। এখন পুৰণি অসম বুৰঞ্জীত কৈছে যে ওপৰৰ চিঠিখন বহিদ-খাঁই বামসিংহৰ অনুমতি নোলোৱাকৈ ববফুকনলৈ পঠিয়াইছিল। ইয়াৰ নিমিত্তে বামসিংহই বহিদ-খাঁক বিকৰ্ণনা কৰে। এই চিঠি চুঙাত বান্ধি কাঁড়মাৰি অসমৰ বাহৰলৈ পঠোৱা হৈছিল। তাত থকা পৰীয়াই নি লাচিত্ত ববফুকনক দিলে। এই অপৰাধৰ শাস্তি স্বৰূপে বামসিংহই লগৰ ৰাজপুতৰ হুঁতুৱাই বহিদ-খাঁৰ টামিঘৰৰ জৰি কাটি দিলে। অবখাভাৱে নহবং বজোৱা কাৰণেও বামসিংহই বহিদ-খাঁক দাস্ত ৰখিছিল। এই দুই কথাতে দুখ পাই বহিদ-খাঁ ভাটিয়াই গ’ল বোলে,—“মই যদি বামসিংহক ধৰোঁ তেওঁৰ লগত থকা পাঠান আৰু ৰাজপুত সৈন্তই মোক হকুৱাৰ পাদশাহো খং কৰিব।”

চতুৰ্থ পৰিচিহ্ন

‘ৰামসিংহৰ যুদ্ধৰ কথা’ নামৰ বুৰঞ্জী

শিবসাগৰ চহৰৰ সমীপৱৰ্তী চেৰেকাপাৰ গাওঁ নিবাসী শ্ৰীযুত নগেন্দ্ৰনাথ গগৈৰপৰা ১৯৩৮ চনত অসমৰ পুৰাতত্ত্ব বিভাগে ‘ৰামসিংহৰ যুদ্ধৰ কথা’ নামৰ এখন পুৰণি অসমীয়া সাঁচিপতীয়া পুথি পায়। এই বুৰঞ্জীত ৰাম-সিংহৰ লগত হোৱা সংঘৰ্ষ আৰু বুৰঞ্জী লিখক নিজে দেখা ঘটনাৰ বিৱৰণ আছে। ইয়াত নক্সা আদিৰ লক্ষণ আৰু চূড়ামণি আৰু দেবজ্ঞান নামে দুজন দৈবজ্ঞৰ বচন আৰু কাৰ্য-কামৰ বিশেষ উল্লেখ আছে। এওঁলোক দুজনে যুঁজাৰু হিচাবে নহলেও দৈবজ্ঞ হিচাবে যুদ্ধৰ পৰিচালনাত অংশ গ্ৰহণ কৰিছিল।

১৫৯০ শকৰ চ’তৰ ১১ তাৰিখৰ দিনা মানাহানদীৰ ওচৰৰপৰা অসমৰ সৈন্ত গুচি অহা দিন ধৰি সকলো কথা এই বুৰঞ্জীত বৰ্ণোৱা হৈছে। ১৫৯২ শকত ৫ আহিনৰ দিনা আলাউদ্ৰ যুদ্ধ প্ৰথম হোৱাৰ ঘটনাতলীতে এই বুৰঞ্জীৰ হঠাতে সামৰণি পৰিছে। বুৰঞ্জীখনৰ ভাষা হৈছে প্ৰাচীন আৰু দুৰূহ অসমীয়া গঢ়, আৰু ইয়াৰ পাঠো বিকৃত হৈছে, মাজে মাজে কথা পাবলৈ নাই, হেৰোৱা কথাখিনি পুনৰ উদ্ধাৰ কৰা টান। চূড়ামণি দৈবজ্ঞই নিজৰ গণনা সমৰ্থন কৰি কোৱা মূল সংস্কৃতৰ শ্লোকবোৰ বুৰঞ্জীত উদ্ধৃত কৰা হৈছে। সৰ্বসাধাৰণ পাঠকে ঘটনাৰ ধাৰাবাহিকতা অনুসৰণ কৰিবলৈ আৰু কিছুমান ঘটনাৰ তাৎপৰ্য উলিয়াবলৈ টান পায়। বৰ্তমান ‘লাচিত বৰফুকন’ গ্ৰন্থ সঙ্কলন কামত এইখন বুৰঞ্জীৰপৰা বহুল শিৰিষাৰে সহায় লোৱা হৈছে। অৱশ্যে যিবোৰ কথাক নিশ্চিতভাৱে ঠাৱৰ কৰিব পাৰি তাকেহে ইয়াত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে।

পুথিখনত সৰ্বমুঠ ২৮টা পাণ্ড আছে। পিঠিৰ সংখ্যা দুই পৰ্যায়ৰ,— প্ৰথম পাণ্ডৰপৰা সপ্তম পাণ্ডালৈকে প্ৰথম পৰ্যায়, আৰু ৩৯ পাণ্ডৰপৰা ২০৯ পাণ্ডালৈকে দ্বিতীয় পৰ্যায়। সেইদৰে ৩৯ পাণ্ডৰপৰা ১৯৭ পাণ্ডালৈকে আশ্বাষ হুটা পাণ্ডাহে আছে, অবশ্যে অন্তৰ্ভুক্ত পাণ্ড সম্পূৰ্ণভাৱে একে নহয়। প্ৰথম সাত পাণ্ডৰ পাঠ অনুবাদ প্ৰথমে সঙ্কলিত হৈছিল; আৰু দ্বিতীয় পৰ্যায়ৰ ৩৯ পাণ্ডৰপৰা ২০৯ পাণ্ডালৈকে থকা কথাখিনি প্ৰথম

পৰ্ৱায়ব ১নং পাতৰপৰা ৭নং পাতলৈকে মিলে, অৱশ্যে মাজে-মাজে পাঠৰ লবচৰ আছে। এই দুই পাঠক আমি প্ৰথম পাঠ আৰু দ্বিতীয় পাঠ বুলি আখ্যা দিলোঁ।

বুবঞ্জীৰ বৰ্ণনা পদ্ধতি আৰু ভাৱধাৰাৰ পৰিচয় দিবৰ নিমিত্তে ভলত কিছুমান বচন তুলি দিয়া হ'ল। সুকুমাৰ মহন্তৰ ঘৰত পোৱা অসম বুবঞ্জীত শৰাইঘাটৰ দৈবজ্ঞ অচ্যুতানন্দ দলৈয়ে বিশেষ স্থান অধিকাৰ কৰিছে। এই সমুদ্ৰ চূড়ামণি নামটো অচ্যুতানন্দ দলৈৰ খিতাপ আছিল বুলি ভাবিবলৈ সমৰ্থন পোৱা যায়।

(১) ববফুকনে সমুদ্ৰ চূড়ামণি দৈবজ্ঞক কলে,—“গণনা কৰি চাই মোক কোৱা কোনে হাৰিব আৰু কোনে জিকিব, কোনদিনা ৰণ হব, আৰু কোনদিনা শত্ৰুৰ পৰাজয় হব।” ২নং পাত, প্ৰথম পাঠ।

(২) ইয়াকে শুনি সমুদ্ৰ চূড়ামণি দলৈয়ে কলে :—

“বহাগৰ ৮ দিন যাওঁতে যুদ্ধ আৰম্ভ হব, আৰু ১১ দিন যাওঁতে খাতাংকৈ ৰণ হব। এই যুদ্ধৰ ফল আমালৈ ভাল হব। কিন্তু, আমাৰ এজন সেনাপতিৰ মৃত্যু ঘটিব।” ২নং পাত, প্ৰথম পাঠ।

(৩) পাত্ৰমন্ত্ৰীয়ে বৰমেল পাতিলে, স্বৰ্গদেৱে তেওঁলোকক বগলৈ যাবলৈ কলে। ফুকনবোৰে স্বৰ্গদেৱক কলে :

“আমাকে অশ্ব গগক নালাগে, চূড়ামণি আৰু সৰোবৰ এওঁলোক দুজনকেহ লাগে।” স্বৰ্গদেৱে কলে,—“বাক, গগক যাওঁক, উভতি আহিলে তেওঁলোকক মই হাতী উপহাৰ দিম।” ৩নং পাত, প্ৰথম পাঠ।

(৪) অনেক বঙাল অহাৰ কথা মানুহে কলে। এদিনা ববফুকনে কোঠৰ ওপৰত উঠি বঙালক দেখিলে, আৰু আনকো উঠি চাবলৈ কলে। ইয়াকে দেখি ববফুকনৰ চকুৱেদি লোতক ববলৈ ধৰিলে। তেওঁ ঘনতে গুনিলে :

“মই ফুকনৰ দিনত এনে দশা হ'ল। মোৰ ৰজা ৰক্ষা হব কেনেকৈ ? মোৰ ৰাজ্য ৰক্ষা হব কেনেকৈ ? পাচলৈ বা ৰক্ষা হব কেনেকৈ ? এই বুলি ভাবি ফুকন অস্থিৰ হ'ল। বহুকোঁ ফুকন আকৌ সুস্থিৰ হ'ল। তাৰ-পাচতে পালী চাই ফুৰি অলপতে উভতি আহিল। ইয়াৰ অলপ পাচতে ফুকনে আজ্ঞা দিলে, বোলে,—বঙালক মাৰিব লাগে।” ৭নং পাত, প্ৰথম পাঠ, ৬নং পাত, দ্বিতীয় পাঠ।

(৫) স্বৰ্গদেৱে কলে :

“গণক, পুখি চাই গণি মোক বারসিংহ আক লাচিত বন্ধকনে কি কবিব, সকলো দলৈয়ে ইয়াকে গণি চাওক।” দলৈয়ে খান্ন চাই কলে,—“বারসিংহ আহিছে যুধবৰ্ণে আক লাচিত বন্ধকনে গৈছে ‘বিড়াল’ বৰ্ণে।” ৩নং পাত দ্বিতীয় পাঠ।

(৬) পাত্ৰ-মন্ত্ৰীয়ে গণকবোৰক সুখিলে, বোলে,—

“বঙাল কোনদিনা আহিল, কোনদিনা বণ হব, কোনে হাবিব, আক কোনে কিকিব?” ইয়াকে শুনি চূড়ামণি সৰোবৰ কুয়ো গুনকে গণনা কৰি কলে,—“বহাগৰ আঠদিন যাওঁতে বঙাল আহি নাৰিব আক ১১ দিন যাওঁতে যুদ্ধ হব। যুদ্ধত আমাৰ এজন সেনাপতি পৰিব। ১৫৯০ খকব ১৫ চৈত্ৰৰ দিনা লনিবাবে স্বৰ্গমহাৰাজাৰ সৈন্ত ওতাহাজীত খিত হব।” ৩নং পাত, দ্বিতীয় পাঠ।

(৭) “সেইদিনাখনে বাতিয়েই ফুকনে এটা সপোন দেখিলে। বাতিপুত্ৰা বাহুবীয়া, চূড়ামণি, সৰোবৰ আক মহাইক আনি ফুকনে সপোনৰ কথা কলে।” ৬নং পাত, দ্বিতীয় পাঠ।

(৮) সকলো ফুকন লাচিতে ক’লে :

“সকলোৰে সান্ধানে শুনিবা। যি মানুহে পানী এবিধ ডাক খিতাতে মই এই হেংদানেকে কাটিম। আনি, গড়, বুকজ কাক কাক দিয়া হৈছে কটকী পঠিয়াই স্বৰ্গদেৱক জনাব লাগে।” ১১নং পাত।

(৯) গোহাঁই আক ফুকনবোৰে তেনেতে মাত লগালে :—

“লাউফুল ফুলিলে দেখিবলৈ ভাল, কিন্তু সবিলে একেলগে খিতাতে সৰে। দেখিলেহে লেখিম।” ১১নং পাত।

(১০) “আক এখন পানীৰ যুদ্ধত আমি দুই গণকে বৰ ভয় পালোঁ। এখন যুদ্ধৰ নাটক চহিয়ালক আমাক নৈ পাৰ কৰিবলৈ কৈছিলোঁ। উত্তৰপাৰলৈ যাওঁতে নৈৰ মাৰুতে বঙালে আমাক আহি ধৰিলে। চাবিখন নাটেৰে বঙালে খেদি আহিল, আক দুইগুণ বেছি যুদ্ধ হ’ল। মোৰ কেউকালে ওলী লাদি মানুহ পৰিবলৈ ধৰিলে। এটা ওলী মানুহ এটাৰ কপালত লানিল, তাৰে তেজ সৰোবৰৰ গাত পৰিল। সৰোবৰে চিকিৰি উঠিল, বোলে, চূড়ামণি, মই মৰিলো। তাৰপাচত সৰোবৰ অজ্ঞান হৈ নাগুত বাগবি পৰিল। মই মৰা সৈন্তৰ গাৰপৰা কুকিৰন বাক আনি তাৰে আঁৰ কৰি তাৰ ভিতৰত লুকাই থাকিলোঁ। তেতিয়া মই চতী নোদীয়াৰ

নাৰ লবলৈ ধৰিলে। ১৯ খন বাৰত গুলী লাগিল মাথোন এখনভহে নালাগিল।” ১৪নং পাত।

(১১) এই ঘটনাৰ কথা শুনি ববফুকনে আমাক থং কবিলে, আৰু সুধিলে, কোনে আমাক যুদ্ধৰ নাৱত উঠিবলৈ দিছিল, বোলে,—“গণক যবিলে আমাৰ সহায় নোহোৱা হব, সিহঁতৰ গণিতাই হৈছে আমাৰ প্ৰধান বল।” চুড়ামণিয়ে কলে,—“মহাভাৰতৰ যুদ্ধত নামান ঠাইত মানুহ যিছিল, কোন ক’ত যিছিল তাৰ ইয়ত্তা নাছিল।” ১৪নং পাত।

(১২) ভকতদাস আৰু ধূলি এই দুই কটকীয়ে আহোমৰ বাহুবৰপৰা যোগলৰ বাহুবলৈ অহাযোৱা কৰি আছিল। বামসিংহই কটকীক সুধিলে :

“মই হেন ক্ষত্ৰিয়ই যুদ্ধৰ কামত একো কৰিব পৰা নাই কিয়? আহোমৰ বণ-কৌশল কেনে? তেওঁলোকৰ চৰ্দাৰ বা কোন কোন?” ইয়াৰ উত্তৰত ভকতদাহে কলে :

“মহাৰাজ শূনা কপয়ৰ্গ [কক্স আতন] নামে এজন বুঢ়াগোঁহাই আছে আৰু লাচিত নামে ববফুকন আছে।.....এই নবাবসকলৰ লগত চুড়ামণি নামে এজন দৈবজ্ঞ আছে। তেওঁ শাস্ত্ৰ চাই গণিতা কৰি সৈন্য বণলৈ পঠিয়ালে সেই সৈন্যই পৰাজয় কাক বোলে নাজানে। এইহেন অপৰাজেয় বীৰসকলৰ সন্মুখত তোমাৰ জয়লাভৰ সপোন সকলো মিছা।” ১৬-১৭ নং পাত।

(১৩) ভকতদাহে বোলে,—

“চুড়ামণি তোমাৰ যশস্তা শুনি বামসিংহই প্ৰমাণ পান্ধৰ কাৰণে তোমাক তেওঁৰ ওচৰলৈ লৈ যাবৰ নিমিত্তে মোক কৈছে। আৰু দহ-হাজাৰ টকা উপহাৰ দিব দুলিও কৈছে।” কটকীৰ কথা শুনি মই মনতে শুনিলো,

“যদি যাওঁ মই বঙালৰ সৈন্য হানি কৰাৰ বাবে মোক সিহঁতে ধৰি লৈ যাব। শত্ৰুৰ ভাটলৈ যোৱাৰ কাৰণে ফুকনে মোৰ দায় ধৰিব, স্বৰ্গদেৱৰ ওচৰতো দোষী হব।” ফুকনক এই কথা কলত ফুকনে জিতি থং কৰি কলে, বোলে,—

“বঙালে যদি বলী কৰে তেতিয়া তুমি কি কৰিবা?” তাৰ পাচত ভকতদাহে পলুৱাই বামসিংহৰ ওচৰলৈ লৈ যাব দুলিছিল।

(১৪) “চোৰৰ হস্তান্ত শুনিলোঁ। এই কথা ইমানতে শেষ হ’ল। ইয়াৰ পাচত, ১৫৯১ লকৰ তাদ মাহত চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ বজা শতক হ’ল, জৰ্জাং স্বৰ্গী হ’ল।” ১৮ নং পাত।

(১৫) বায়সিংহৰ পত্ৰ পাই অসমৰ পাত্ৰ-মন্ত্ৰীয়ে দুহু জয়ৰ বিষয়ে আশঙ্কা কৰিবলৈ ধৰিলে, আৰু ভেঙেজ্বাকে এই বুলি ঘোষণা আন্দোৱা কৰিলে,

“কোঠৰপৰা ওলাই আহি যদি ভৈৰৱৰত দুহু কৰো ভেতে অৰ্থি শিক্ত হাটিম। সিহঁতৰ এটা সৈন্তই আৱাৰ এখটা বান্ধক দুহুত হুকাৰ পাবে। বঙালৰ সন্তুৰীন কোনে হব পাৰিব? পানীৰ দুহুতহে আৱাৰ বৰ্ণনতি, হাটিব দুহুত আহি পাকৈত নহওঁ।” পাত্ৰ-মন্ত্ৰীয়ে মনে মনে কৰ আশঙ্কা কৰিলে, কিন্তু কাৰো আগত তাক প্ৰকাশ কৰা নাছিল। ১৮নং পাত।

(১৬) এনেতে চাৰিজনীয়া ফুকনে হাত লগালে,—

“মই ইয়াৰ উত্তৰ দিম। ইতিমধ্যে সৰোবৰ আৰু চুড়াহাৰিয়ে কি কৰ লগা আছে কওঁক।” চুড়াহাৰিয়ে যেনত কলে :

“দুহু হলে যুনিহ, ক্ষত্ৰিয় আৰু বন্ধুৱাৰ কি সজট উপস্থিত হয় তাৰ বিষয়ে এতিয়া কম।” ইয়াৰ পাচত সংক্ৰান্ত শ্লোক। ১৮-১১ পাত।

(১৭) ফুকনে নৈবজ্যৰ পণ্ডিতৰ প্ৰমাণ পালে, আৰু কভো একো অমিল নাপালে। ফুকনে প্ৰশংসা কৰি বোলে,—

“ধন্য চুড়াহাৰি, ভেঙে সকলো দুহু-লাহু নিজৰ কৰণত কৰিলে।” ২১নং পাত।

‘বায়সিংহৰ দুহুৰ কথা’ নামৰ দুবজীৰপৰা তলত লিখা কথাখিনি অনুমান কৰিব পাৰি।

(১) অন্ত জ্যোতিষীক বাদ দি পাত্ৰ-মন্ত্ৰীয়ে চুড়াহাৰি আৰু সৰোবৰ নৈবজ্যক বাহি পঠোৱাৰ কাৰণ হৈছে ভেঙেলোক জ্যোতিষ পণ্ডিতৰ সভাতকৈ স্নেহ আছিল। কেপ্তেইন টমাচ ওৱেল্চ্ চাহাবে ১৭১৪ চনত কৈছিল :

“তিনিজনো নৌহাই আৰু দুজনো মন্ত্ৰীয়ে এই পাত্ৰ-মন্ত্ৰী পঠিত। তিনিজনো নৌহাই বা পাত্ৰ আছিল বৰপাত্ৰ নৌহাই, বৰনৌহাই আৰু বুঢ়া নৌহাই। ভেঙেলোক হাতী পৰামৰ্শদাতা আছিল, আৰু ভেঙেলোকে বুঢ়-নৌহাৰি ক্ৰমে এই বিষয় ভোগ কৰিছিল। ভেঙেলোকৰ মৰ্যাদা স্বৰ্গদেৱৰ অলপ তলতে। সকলো বিষয়তে ভেঙেলোকৰ পৰামৰ্শ আৰু প্ৰধান কাৰ্য-কাৰ্যত ভেঙেলোকৰ সমৰ্থন আৱশ্যক আছিল। ভেঙেলোকে বহু পাণ্ডিত্য পাবিছিল, আৰু অসমৰ বুলি জানিলে বা ওকতৰ ঘোৰী বুলি প্ৰমাণ পালে বহু।

জাতিৰও পাবিছিল।” কেপ্তেইন ওৱেলচ্ চাহাবে উল্লেখ কৰা মন্ত্ৰী হুগবাকী হৈছে বববকৰা আৰু ববস্কন। বাহসিংহৰ যুদ্ধৰ সময়ত যুদ্ধৰ কাৰ্যপন্থা-নিৰূপণ কৰিবৰ কাৰণে গুৱাহাটীত সঘনে পাত্ৰ-মন্ত্ৰীৰ মেলা বহিছিল। পাত্ৰ-মন্ত্ৰীৰ দৰে অসমৰ শাসনকাৰ্যৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ বিষয়াসকলে চূড়ামণি আৰু সৰোবৰৰ বিষয়ে দিৱা অভিযন্ত ডেওঁলোকৰ অসাধাৰণ ব্যুৎপত্তিৰ ওপৰত ভেঁটি কৰা হৈছিল।

(২) এই দুজন দৈবজ্ঞৰ ভিতৰত সৰোবৰতকৈ চূড়ামণি অধিক পণ্ডিত আৰু কামত লগা আছিল। লাচিত্ত স্ককনে চূড়ামণি কৰা প্ৰশংসা আৰু বাহসিংহই তেওঁক প্ৰলোভন দেখুৱাই নিজৰ ঠাইলৈ নিবলৈ কৰা চেষ্টাৰপৰা আমি প্ৰমাণ পাম।

(৩) নিজে বৰ্ণনা কৰা ঘটনাবলীত চূড়ামণিয়ে অসামৰিকভাৱে জ্যোতিষীয়া পৰামৰ্শদাতা হিচাপে অংশ গ্ৰহণ কৰিছিল। যুদ্ধাক নহলেও চূড়ামণি সামৰিক সংঘৰ্ষৰ দ্বাৰাভীৰু হৰ্ষোৰ্গৰ সন্মুখীন হব লাগত পৰিছিল।

(৪) বৰ্ণনাৰ মাজে-মাজে প্ৰথম বিভক্তিক ব্যৱহাৰপৰা আমি অনুমান কৰিব পাৰোঁ যে চূড়ামণি নিজেই বৰ্ণনাকাৰক আৰু বুৰঞ্জী লেখক আছিল।

(৫) চূড়ামণি দৈবজ্ঞ সমুদ্ৰ চূড়ামণি দলৈ বুলি জনাজাত আছিল, এই নামটো প্ৰথম পাঠত পোৱা যায়। দ্বিতীয় পাঠত তেওঁক অকল চূড়ামণি বুলিহে কোৱা হৈছে। শৰাইঘাটৰ যুদ্ধৰ বহুপূৰ্বে তাৰিখ আৰু ফলাফলৰ বিষয়ে দৈবজ্ঞৰ লগত আলোচনা কৰোঁতে এই সমুদ্ৰ চূড়ামণি নামটো ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। সেই কালত সেই নামৰ ব্যৱহাৰ অলপ আগতীয়া হোৱা দেখি সম্ভৱতঃ তাক দ্বিতীয় পাঠত বাদ দিয়া হৈছে।

উক্ত গুৱাহাটীৰ সুকুমাৰ মহন্তৰ ঘৰত পোৱা বুৰঞ্জীত অচ্যুতানন্দ দলৈ নামে এজন দৈবজ্ঞ শৰাইঘাটৰ যুদ্ধৰ সৈতে বিশেষভাৱে সংশ্লিষ্ট আছিল। এটা মহৎ সফলতাপূৰ্ণ কণত তেওঁ লাচিত্ত ববস্কনৰ কাষতে আছিল। অচ্যুতানন্দৰ গণনাৰূপে আক্ৰমণৰ শুভলগ্ন উপস্থিত হোৱা নাছিল। ইপোনে বঙালেও টানকৈ হেচি ধৰিছিল আৰু খেনহিলৈ মাৰিবলৈ ববস্কনো বৰ উদ্বিগ্ন হৈ পৰিছিল। এইদৰে পলম হোৱাত ববস্কনৰ অভি ধা উঠিল, তেওঁ কলে, “গণক, স্বৰ্গদেৱে নাকাতোঁতেই, মই তোক কাটিম।” অলপ পিচতেই অচ্যুতানন্দ দলৈয়ে খেনহিলৈ মাৰিবলৈ শুভলগ্ন উপস্থিত হৈছে বুলি কোৱাত এই সমস্তাৰ ওৰ পৰিল। যুদ্ধত অসমীয়াই বাহসিংহৰ সৈন্যক জিনিজে।

স্বৰ্গদেৱে অচ্যুতানন্দক বিত্তৰ বঁটা-বাহন দিলে, আৰু ডেওঁক সন্তুষ্টৰূপে উলাহি দিলে, কাৰণ সেই বুদ্ধ পানীৰ ওপৰত হৈছিল। অসমীয়াই পুখুৰীবোৰকো সাগৰ আখ্যা দিছিল, যথা; জয়সাগৰ, দিবসাগৰ, দৌৰীসাগৰ। সন্তুষ্টৰ মহত্ত্ব ঘৰত পোৱা বুৰঞ্জীত শৰাইঘাটৰ বুদ্ধ সন্দৰ্কে আন কোনো দৈবজ্ঞৰ নাম পোৱা নেযায়। সন্তুষ্টৰূপে অলম্বনকালে নিজৰ পৰিত্ৰাণক সাগৰৰূপে বংশ বুলিও কয়।

সন্তুষ্টৰ মহত্ত্ব বুৰঞ্জীপুথিৰ শেষফালে থকা কেইটামান পাণ্ডত দৈবজ্ঞ-সকলৰ বজাঘৰীয়া বাৰৰ বিষয়ে কিছুকথা লিপিবদ্ধ আছে। এইখিনি কথা 'দেওধাই অসম বুৰঞ্জী'ত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে, 'সেইদেখি তাক সন্তুষ্টৰ মহত্ত্ব বুৰঞ্জীৰ প্ৰকাশিত সংস্কৰণৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হোৱা নাই। এইকেইটা পাণ্ডত, অসম-যোগল যন্ত দৈবজ্ঞই কি অংগ গ্ৰহণ কৰিছিল তাকে বৰ্ণোৱা হৈছে। পোনতে দৈবজ্ঞসকল স্বৰ্গদেৱৰ লগত উল্লিখিত আছিল। পাচলৈ নানানিও বিষয়াসকলৰ লগত শিকিত দৈবজ্ঞ দিয়া হ'ল। আহোম সৈন্তৰ জয় হবনে পৰাজয় হব তাক পৰিত্ৰা কৰি দৈবজ্ঞসকলে পৰামৰ্শ দিব লগাত পৰিছিল। এইৰূপে বিভিন্ন বিষয়াৰ বেলেগ দৈবজ্ঞসকল আৱশ্যকীয় অৰ্থ হৈ পৰিল। ১৫০৯ খকত প্ৰতাপ সিংহ, স্বৰ্গদেৱে নাহব আৰু কলীয়া নামে দুজন দৈবজ্ঞক চামৰবাৰ বগলৈ পঠিৱালে। দৈবজ্ঞৰ পৰিত্ৰাঘাতে বুদ্ধ কৰাত আহোম সৈন্তই জয়লাভ কৰিলে। দৈবজ্ঞৰ কথা সকলোৱে মানি চলিব বুলি স্বৰ্গদেৱে আজ্ঞা কৰিলে। শ্ৰীৰত্নমালা, বামসিংহ আৰু মনচুৰ-বাঁহ যুদ্ধত বেলেগ বেলেগ আহোম ফৌজৰ লগত ভাল চাই দৈবজ্ঞ নিযুক্ত কৰা হৈছিল। শ্ৰীৰত্নমালাৰ আক্ৰমণৰ সময়ত জয়জয়সিংহ স্বৰ্গদেৱে বিৰাট আৰু ভ্ৰাতৃৰাজক সৈন্তৰ লগত থাকিব দিলে। বামসিংহৰ যুদ্ধৰ বেংকিা চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ স্বৰ্গদেৱে সৰুজা, বামৰূপি আৰু কবি সবমতীক ভ্ৰাতৃৰাজক সেনাপতিসকলৰ লগত থাকিব দিলে। মনচুৰ-বাঁহ সময়ত বিৰাটক দিলে সলাল বড়োহাঁইলৈ; সন্তুষ্টৰূপি আৰু জ্যোতিৰূপক দিলে চেটিয়া কৰ্মৰ বৰফুকনলৈ; বামৰূপক দিলে শিকচাইৰ নাতি ডেকাফুকনলৈ; ভ্ৰাতৃৰাজৰ নিতাইক দিলে চাৰিজনীয়া ফুকনলৈ; নাহব আৰু বিজয়ৰূপক দিলে বুঢ়াৰোহাঁইলৈ; জৰ্জুনক দিলে পানীফুকনলৈ; কান্দুক দিলে চোৰাই ফুকনলৈ; আৰু কলমৰূপক দিলে নাহ-দলীয়া ফুকনলৈ। কিছুদিনৰ পাচত গড়মঞা সন্ধিৰে অমালে যে ভ্ৰাতৃৰাজি হৈছে সীমা দুৰীতলী ঠাই, ইয়াত ভাল ভাল দৈবজ্ঞ থকা উচিত; সেইদেখি

বদাৰবসিংহ স্বৰ্গদেৱে এইকেইজন দৈবজ্ঞ গুৱাহাটীত থাকিব দিলে,—নাহৰ, কলীয়া, ভাকৱাল, জ্যোতিৰ্ৰূপ আৰু বাৰথৰি।

ঈশ্বৰ কীৰ্ত্তিনাথ বৰদলৈয়ে ‘সন্দীপিকা’ নামে গ্ৰন্থত উল্লেখ কৰা বুৰঞ্জীৰ টোকাৰপৰা জানিব পৰা যায় যে কলীয়াৰ ঘৰৰ অচ্যুতানন্দ দলৈক জাতিত বন্ধুকনৰ ভালে বৰদলৈ উপাধি দি সৰ্বপ্রধান জ্যোতিৰীয়াৰূপে নিযুক্ত কৰা হৈছিল। বৰদলৈৰ ভলত দৈবজ্ঞ পৰিষদৰ এঘাৰজন পাণ্ডিতলৈ আছিল,—কপৌ, ভাকৱাল, নাহৰ, বাৰথৰি, কল্পথৰি, নিঙাই, বৌদ্ধবীয়া, উজীৰ, ধৰ্ম্মশীল, বিৰাট আৰু বিজয়থৰি। আক্ৰমণৰ সময়ৰ সঙ্কট দিৱাত পলম হোৱাত জাতিত বন্ধুকনে অস্থিৰ হৈ দৈবজ্ঞক ভয় খুৱাইছিল, বোলে,—“মোৰাইক কাটিলো, বায়ুৰ দৈবজ্ঞক কাটিম।” গুলী অব্যৰ্থ হবৰ নিমিত্তে অচ্যুতানন্দই হিলৈত মন্ত্ৰ মাতি পৰিত্ৰ কৰিলে। শৰাইঘাটৰ বুদ্ধৰ পাচত জাতিত বন্ধুকনে মানাহা নৈলৈকে অসমৰ সীমা বহলালে। স্বৰ্গদেৱে অচ্যুতানন্দ দলৈক উপহাৰ দিলে সমুদ্ৰথৰি খিতাপ : এবোৰ পাৰাধাক, সোণৰ লগুণ আৰু কামৰূপৰ আলদিয়াবীৰ পোসাঁইৰ কপা এটিক ভাৰ্য্য কৰি লবলৈ দিলে, আৰু লগতে যৌতুক স্বৰূপে এশ বিঘা ধৰ বেটীবন্দী দিলে। এঘাৰজন পাণ্ডিতলৈক বৰদলৈ পাতিলে। স্বৰ্গদেৱৰ চ’ৰাত এই বাৰজন বৰদলৈৰ মান-মৰ্যাদা একে। গুৱাহাটীৰ উত্তৰে কুকৰা গাঁৱত অচ্যুতানন্দ দলৈৰ সন্তি-সন্ততি এতিয়াও পোৱা যায়। অচ্যুতানন্দ এজন বিদগ্ধ পণ্ডিত আছিল। ঈশ্বৰ কীৰ্ত্তিনাথ বৰদলৈদেৱৰ মতে অচ্যুতানন্দ বলৈয়ে হোৰান্দুত, ত্ৰিশিৰা, আদি কেবাখনো জ্যোতিৰীয়া পুথি সংকৃত ভাৰাত লিখে। আৰু অসমীয়া ভাষাতো কেবাখনো কাব্য লিখে। যথা, কুৰ্ম্মৱলী বধ, জজ্ঞাসূৰ বধ, বালী-সুগ্ৰীৱ আৰু ব্যাসাশ্ৰম। ‘এইবিমিত্তে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে ‘সন্দীপিকা’ৰ গ্ৰন্থকাৰ ঈশ্বৰ কীৰ্ত্তিনাথ বৰদলৈ অচ্যুতানন্দ দলৈৰপৰা মূলশাখাৰ অবন্তন সন্তম পুৰুষৰ মানুহ।

ওপৰত উল্লিখিত বুৰঞ্জীৰ অন্তৰ্গত কথাখিনিৰপৰা, অনুমান হয় যে চুড়াখনি বা সমুদ্ৰ চুড়াখনি দৈবজ্ঞ বোলা মানুহজন অচ্যুতানন্দ দলৈৰ বাহিৰে আন কোনো নহয়, আৰু স্বৰ্গদেৱ উদয়াধিত্যসিংহই সমুদ্ৰথৰি নামটো দিৱাৰ পূৰ্বে জ্যোতিৰীয়া জানৰ কাৰণে অচ্যুতানন্দ দলৈক চুড়াখনি বুলি কোৱা হৈছিল, আৰু কবি হিচাপে তেওঁ কবি সম্বন্ধী মাথ পাইছিল। মূল নামটো এৰি বিতাপী নামৰ ব্যবহাৰ অনেক স্থলত দেখা যায়। ‘বদন্ত বাজ-

বংশাবলী' নামৰ পদ্ম বুৰঞ্জীৰ গ্ৰন্থকাৰ আছিল বজোদেৱ দৈবজ্ঞ, কিন্তু তেওঁ সূৰ্য্যবৰি দৈবজ্ঞ বুলিহে অধিকতৈ প্ৰসিদ্ধ, বজোদেৱ নামটো মানুহে পাহৰি যোৱাৰ নিচিনা। সূৰ্য্যাবৰ মহন্তৰ ঘৰত পোৱা অসম বুৰঞ্জী গ্ৰন্থত অচ্যুতানন্দ দলৈৰ কাৰ্য আৰু বচনক প্ৰাৰম্ভ দিয়া হৈছে, আৰু বৰ্ণনাও স্পষ্ট চকুৰে দেখাৰ দৰে পোনপটীয়া হৈছে, তাৰ উপৰিও দৈবজ্ঞসকলৰ বজাবলীয়া বিষয়ে এটি সংক্ষিপ্ত আখ্যান বুৰঞ্জীখনৰ শেষবৰ্ণালৈ সংযুক্ত কৰা হৈছে। এইবোৰ কাবৰণৰণ। যোৰ এনে ধাৰণা হয় যে বুৰঞ্জীখন অচ্যুতানন্দ দলৈয়ে নিজে সঙ্কলন কৰিছিল। কিন্তু এই অনুমানক অখণ্ডনীয় সিদ্ধান্তলৈ কপান্তৰিত কৰিবলৈ হলে আৰু প্ৰমাণৰ কাৰণে বাট চাব লাগিব।

বাড়ভূমিৰ উন্নতিৰ কাৰণে, বাইকৈ কৃষ্টি আৰু বাজনীতি কেন্দ্ৰত অসমৰ দৈবজ্ঞসকলে ডালেখিনি যবঙদি যোপাইছে, তাৰ ভিতৰত এইসকলৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰি,—পুৰাতত্ত্ব বিভাগে প্ৰকাশ কৰা অসম বুৰঞ্জীৰ গ্ৰন্থকাৰ সোণামুৱা পৰিষদালয় ঈশ্বৃত হৰকান্ত মজিন্দাৰ বকৱা সদবাহীন ; মাধব কন্দলিৰ বাহাৰণৰ সম্পাদক আৰু প্ৰকাশক, কল্লখৰি পৰিষদালয় ঈশ্বৃত মাধবচন্দ্ৰ বৰদলৈ ; অগ্ৰগণী চাহখেতিয়ক সৰুমেজীয়া পৰিষদালয় ঈশ্বৃত মালভোগ বকৱা ; 'টাইমচ অৱ আসাম' নামৰ সাদিনীয়া ইংৰাজী বাতৰি কাকতৰ প্ৰতিষ্ঠাপক, চক্ৰবৰ্ত্ত পৰিষদালয় ঈশ্বৃত বাধানাথ চাংকাকতী ; সুপ্ৰসিদ্ধ অসমীয়া ঔপন্যাসিক বিজয়খৰি পৰিষদালয় ঈশ্বৃত বজনীকান্ত বৰদলৈ ; দেশপ্ৰেমিক আৰু সাহিত্যিক কল্লখৰি পৰিষদালয় ঈশ্বৃত নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ ; সজীৱকলাত সুপণ্ডিত আৰু সাহিত্যিক কলীয়া বা সন্তোষখৰি পৰিষদালয়, কবি ঈশ্বৃত। মলিনীবালা দেৱী ; আৰু ১৯০৫ চনৰ ইতিহাস পৰ্বৰ্ষমেক্টৰ আইনমতে নিযুক্ত অসমৰ বুৰঞ্জীয়া, ঔজীয়া বৰৰ ঈশ্বৃত বোণীনাথ বৰদলৈ। ঈশ্বৰাক্ষৰাৰ জ্ঞান। ইং ২০-১২-১৯৪৬ চন।

পঞ্চম পৰিচিহ্ন

প্ৰমাণপত্ৰী

ইংৰাজী গ্ৰন্থ আৰু প্ৰবন্ধাৱলী

ডট্টাচাৰ্য, সুধীশ্বৰনাথ।—মোগল উদ্ভব-পূৰ্ব সীমান্ত নীতিৰ ইতিহাস, কলিকতা, ১৯২৯ খৃষ্টাব্দ।

কৃষ্ণা, সূৰ্য্যকুমাৰ।—অসমত বীৰকুঁৱলা আৰু বাৰসিংহ। জৰ্ণেল অব ইণ্ডিয়ান হিষ্টৰী, মাসিক, ডিচেম্বৰ ১৯২৬।

—অসমীয়া সম্বলবপৰা মোগলযুগৰ ভাৰতৰ ওপৰত নতুন আলোকপাত। ইচ্ছামিক কালচাৰ, হাইদৰাবাদ, দেকান, ১৯২৮ চনৰ জুলাইবপৰা ১৯২৯ চনৰ জুলাইলৈকে চাৰিখণ্ডত বাৰ-বাৰিকৰূপে প্ৰকাশিত।

—ওঠৰল শক্তিকান্ত অসম। ১৭৯২ আৰু ১৮০২ চনত সংকলিত ডাক্তৰ জে. পি. ওৱেইডৰ অসমৰ ভৌগোলিক বিৱৰণ। লণ্ডনৰ ইণ্ডিয়া অফিচ লাইব্ৰেৰীৰপৰা পোৱা পাণ্ডুলিপিৰ সম্পাদিত সংস্কৰণ। শিলচৰৰপৰা প্ৰকাশিত ‘আসাম বিভিউ’ পত্ৰিকাত বাৰাবাৰিকৰূপে প্ৰকাশিত, ১৯২৮ চনৰ ডিচেম্বৰৰপৰা ১৯২৯ চনৰ আগষ্টলৈকে।

—অসমীয়া বুৰঞ্জীত পোৱা শিৱাজী মহাৰাজৰ কাহিনী। শিৱাজী নিবন্ধাৱলী, তৃতীয় খণ্ড, শিৱচৰিত্ৰ কাৰ্যালয়, পুণা।

—আতন বুঢ়াৰোহীই ৰাজহুৱী ডাঙৰীয়া। কটন কলেজ য়েণেজিন, গুৱাহাটী, নবম ভাগ, তৃতীয় সংখ্যা আৰু দশম ভাগ, প্ৰথম সংখ্যা মাৰ্চ আৰু চেপ্টেম্বৰ ১৯০১ চন।

—লাচিত বৰফুকন। ১৯০৫ চনৰ জুনমাহত প্ৰকাশিত বহা ইণ্ডিয়ান হিষ্টৰী কংগ্ৰেছৰ প্ৰথম অধিবেশনত পাঠ কৰা প্ৰবন্ধৰ সাৰাংশ। মহাদহোপাধ্যায় দত্তৰামণ পোন্ধৰ সম্পাদিত অধিবেশনৰ কাৰ্য বিৱৰণী গ্ৰন্থত সন্নিবিষ্ট।

—অসমৰ বিবৰণ, ১৮০৭-১৮১৪ চনত ডাঃ ফ্ৰেজিচ্ বুকানন হেমিলটন, পূৰ্বে বুকানন, সংকলিত। অসমৰ বুৰঞ্জী আৰু প্ৰবাস্তৱ বিভাগৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত, গুৱাহাটী, ১৯৪০।

বাৰ্ণিহাৰ ফ্ৰেজিচ্।—মোগল সাম্ৰাজ্যত জয়পৰ-বিবৰণ। আৰ্মিষ্টমণ্ড-কন্ঠেবগৰ . স পাদিত। দ্বিতীয় ডাঙৰণ অক্সফোৰ্ড ইউনিভাৰ্চিটি প্ৰেছৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত, ১৯১৬।

বেভেৰিজ, হেনৰী, আৰু বেইনী প্ৰসাদ।—‘মাহুৰ-উপ-উমৰাওৰ’ ইংৰাজী অনুবাদ। প্ৰথম খণ্ড; বেঙ্গল বয়েল এচিয়াটিক ছোচাইটি, কলিকতা, ১৯১১-১৯১১।

ব্ৰকমেন্ হেনৰী।—কোচবেহাৰ আৰু অসম। ‘কাজীৰাহ-ই-ইব্ৰীয়াহ’ আদি ফাৰ্চী বুৰঞ্জীৰ কিয়দ অংশৰ অনুবাদ সৈতে। বেঙ্গল এচিয়াটিক ছোচাইটিৰ জৰ্নেল। ১৮৭২, কলিকতা, প্ৰথম ভাগ, প্ৰথম সংখ্যা।

কাপিংহাম জে-দি।—শিখৰ বুৰঞ্জী। এইচ-ও-এল্ পেবেটৰ দ্বাৰা সম্পাদিত, আৰু অক্সফোৰ্ড ইউনিভাৰ্চিটি প্ৰেছৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত, ১৯১৪।

দেশপাণ্ডে, বাৰাচাহাব।—আগ্ৰাবৰণা মহাৰাতি শিৱাজীৰ মুক্তি আৰু প্ৰত্যাবৰ্তন। পুণা, ১৯২৯।

পেইট্ চাৰ এডোৱাৰ্ড।—অসমৰ ইতিহাস। প্ৰথম ডাঙৰণ, কলিকতা ১৯০৬, দ্বিতীয় ডাঙৰণ ১৯২৬।

—অসমত ঐতিহাসিক অনুসন্ধানৰ ক্ৰমোন্নতিৰ বিষয়ে বিপোর্ট। চিগং, ১৮২৭।

গ্ৰেণ্ট-ডাক, জেম্চ্।—মাবাধাসকলৰ বুৰঞ্জী। ডিনিংগ, কলিকতা, ১৯১২।

আবডিন, উইলিয়ম।—পৰবৰ্তী মোগল, ১৭০৭-১৭০৯। দুই খণ্ড, ১৯২২।

কিন্কেইদ, চি-এ, আৰু ডি-বি পৰশনিহ।—মাবাধা জাতিৰ বুৰঞ্জী। প্ৰথম খণ্ড, অক্সফোৰ্ড ইউনিভাৰ্চিটি প্ৰেছ, ১৯১৮।

মেকনিক, মেক্স আৰ্ণাৰ।—শিখ ধৰ্ম। দুই খণ্ড, মাজাজ, ১৯০৬। চতুৰ্থ খণ্ডত শিখৰ নবম গুৰু টেন্গাহাৱৰৰ জীৱনী অন্তৰ্ভুক্ত।

মেক্‌কি, নিকলাও।—মোগলৰ কাহিনী। উইলিয়ম আবডিনৰ দ্বাৰা অনুবাদ। চাবিংগ, লণ্ডন, ১৯০৭।

পৰকাৰ, চাব বহুনাথ।—১৬৬০ বৃহদীকৃত অসম আৰু আহোমসকল।

‘কাখীয়া-ই-ইখীয়া’ৰ’ একাংশৰ অনুবাদ। বিহাৰ আৰু উৰিষ্যাৰ
বিচাৰ্ট হোচাইটিব জাৰ্নেল, পাটনা, প্ৰথমভাগ, দ্বিতীয় সংখ্যা,
ডিচেম্বৰ, ১৯১৪।

—আওবজ্জেরৰ বুৰঞ্জী। তৃতীয় খণ্ড, কলিকতা, ১৯১৬।

—শিৱাজী আৰু ডেওঁৰ যুগ। কলিকতা, ১৯১৯।

—যোগল সাম্ৰাজ্যৰ সাহসবশি। হুইথগু, ১৯২২।

সেন, সুবেক্ষনাথ।—শিব হুত্ৰপতি। সভাসদ বাখৰৰ অনুবাদ। কলিকতা,
১৯২০।

শৰ্মা, জীৱায়।—মহাবাণা প্ৰভাপ। দয়ানন্দ এংলো-বেদিক কলেজৰ ঐতি-
হাসিক গ্ৰন্থাৱলী। প্ৰথমখণ্ড লাহোৰ।

—যোগলযুগৰ ভাৰত সম্বন্ধে গ্ৰন্থাৱলীৰ ডালিকা। ১৫২৬-১৭০৭
চন। বোম্বে, ১৯৪১।

সিংহ, অৰ্জুন।—অসমৰ সৈতে লিখ সমাজৰ সম্বন্ধ। গুৱাহাটী, ১৯৪৬।

স্মিথ্, ভিনচেণ্ট।—মহামানৱ যোগল সম্ৰাট আৰুৰৰ। অক্সফোৰ্ড, ১৯২৬।

টিউবাট্, চাৰ্লচ্।—বঙ্গলাৰ ইতিহাস; দ্বিতীয় ভাগবণ, কলিকতা, ১৯১০।

টেডানিয়াৰ, জাঁ চেপ্-টিক্।—ভাৰত ভ্ৰমণৰ কাহিনী। ভি-বলৰ দ্বাৰা
সম্পাদিত। অক্সফোৰ্ড ইউনিভাৰচিটি প্ৰেছ, ১৯২৫।

টভ্, কৰ্ণেল জেইমচ্।—ৰাজপুতনাৰ কাহিনী আৰু পুৰাণত। তৃতীয়
সংস্কৰণ, মাজাজ, ১৮৮০। দ্বিতীয় খণ্ডত অৱেবৰ কাহিনী
অন্তৰ্ভুক্ত।

টাকাকত, এন-এম, আৰু কে-এ, কেলুচকাৰ।—শিৱাজী মহাবাজৰ জীৱনী।
বোম্বে, ১৯২১।

বৈদ্য, চি-ডি।—মহাবাণা সমাজৰ প্ৰতিষ্ঠাপক শিৱাজী। পুণা, ১৯০১।

অসমীয়া গ্ৰন্থ আৰু গ্ৰন্থকাৰলী

বৰদলৈ, কীৰ্ত্তিনাথ।—সম্বীপিকা, যোৰহাট, ১৯০০।

বৰগোহাঁই, ক্ষেত্ৰধৰ।—লাচিত্তৰ কাহিনী, আৱাহন, কলিকতা, পঞ্চমভাগ।

বৰুৱা, ইন্দীৰা।—জীৱনদৰ্শ। শিৱসাগৰ, ১৮৮৯।

বকৰা, কেশৱকান্ত।—বৰ্ণিতা কাকতিৰ কথাতলীৰ সাৰ। প্ৰথমভাগ, বিত্ত-
সাগৰ, ১৯১৩।

বকৰা, সৰ্বেশ্বৰ।—জাতিতত্ত্ব ববন্ধকৰ। বাহবাহাৰ, পদ্মনাথ বোহীঞি-
বকৰাৰ জীৱনী সংগ্ৰহত অন্তৰ্ভুক্ত, প্ৰথমখণ্ড, তেজপুৰ, ১৯৪৬।

কুঞ্জা, শ্ৰীমূৰ্খকুমাৰ।—বীৰকুমলাৰ অসম অভিযান। আত্মাহুত সপ্তম আৰু
অষ্টম ভাগ।

—বাজেশ্বৰ সিংহ স্বৰ্গদেৱৰ বুৰঞ্জী। বীহী, গুৱাহাটী। পঞ্চদশ আৰু
ষোড়শ বছৰ।

চৌধাৰী, সোণাৰাম।—কানাই-বৰখীৰোৱা শিল। আলোচনী ডিব্ৰুগড়,
অষ্টম বছৰ।

গোহাৰী, হেমচন্দ্ৰ।—ববন্ধকৰ অৱতন্ত। আলোচনী, সপ্তম বছৰ।

—কানাই-বৰখীৰোৱা শিলৰ গল্প। আলোচনী, অষ্টম বছৰ।

—সবাইঘাটৰ যুদ্ধ। উষা, তেজপুৰ, প্ৰথম বছৰ, আলোচনী, অষ্টম
বছৰ।

গোহাৰী, শৰৎচন্দ্ৰ।—নীতি-মজাফুৰ। প্ৰাচীন অসমীয়া বণশাস্ত্ৰ। বুৰঞ্জী
আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, গুৱাহাটী, ১৯৪১।

লেখক, উপেন্দ্ৰচন্দ্ৰ।—অসমৰ সাৰ্বিক চকী আৰু গড়ৰ তালিকা, ১৮৮১ চন
মানত সংকলিত। এখন অসম্পূৰ্ণ প্ৰাচীন পুথিবৰণা। আত্মাহুত,
কলিকতা, দ্বিতীয় বছৰ। মূলপাঠ ৪ম অসম বুৰঞ্জীত সন্নিৱিষ্ট।

শইকীয়া, জয়ৰ চন্দ্ৰ।—বুৰঞ্জী-কণিকা, ঐতিহাসিক টোকা। বীহী, গুৱাহাটী,
ত্ৰয়োদশ আৰু চতুৰ্দশ বছৰ।

বঙলা গ্ৰন্থ আৰু প্ৰবন্ধাতলী

আমানত-উল্লা আহমদ, বামচৌধুৰী।—কোচবেহাৰৰ ইতিহাস। প্ৰথম
ভাগ, কোচবেহাৰ, ১৯০৬।

কুঞ্জা, মূৰ্খকুমাৰ। হাজিৰাম চেকিয়াল ফুকনৰ ‘আমাৰ দেশৰ ইতিহাস’
গ্ৰন্থৰ পৰিচয়। বকীৰ সাহিত্য-পৰিষদ পত্ৰিকা, কলিকতা, ৭৫ম
ভাগ, প্ৰথম সংখ্যা, ফাল্গুন ১৩৩০। পাচত পণ্ডিত বতীক্ৰমাৰ
তট্টোচাৰ্যদেৱে ১৩৩৯ ফাল্গুন উক্ত পত্ৰিকাত এই বিষয়ে এটি
পৰিচিহ্নিত প্ৰবন্ধ লিখিছিল।

জুকন, হজিৰাম ঢেকিয়াল।—আসাম দেশৰ ইতিহাস। সম্বাচাৰ চন্দ্ৰিকা
যত্ন, কলিকতা, ১৮২৯ চন।

অসম বুৰঞ্জী

সমসাময়িক প্ৰাচীন অসমীয়া ইতিহাসসমূহক বুৰঞ্জী বোলা হয়। বজা-
ঘৰীয়া বিষয়াৰ তত্ত্বাৱধানত বুৰঞ্জীবোৰ সংকলিত, সেইবোৰৰ উপাদান
আছিল বজাঘৰত সংৰক্ষিত কাকত-পত্ৰ। একে যুগৰ বুৰঞ্জীসমূহো ইখন
সিখনৰ জ্বল নকল নহয়। প্ৰত্যেকখন বুৰঞ্জীত আনখনত মথকা ঘটনাৰ
বিবৰণ সন্নিবিষ্ট হৈ আছে। বুৰঞ্জীৰ বিষয়ে আৰু জানিবলৈ হলে শ্ৰীসূৰ্য্যকুমাৰ
ভূঞা ৰচিত ‘অসমীয়া বুৰঞ্জী সম্পৰ্কীয় সাহিত্য’ পঢ়িবলৈ পাঠকক অনুৰোধ
ক’ৰা হ’ল। এই প্ৰবন্ধ কলিকতাৰ ইতিহাস হিষ্টৰিকেল কোৱাৰ্টাৰ্চি,
১৯২৯ চনৰ চেপ্তেম্বৰ সংখ্যাত প্ৰকাশিত হৈছিল। ইয়াৰ লগতে প্ৰকাশিত
বুৰঞ্জীবোৰৰ ইংৰাজী পাতনি আৰু ভূমিকা পঢ়িবলৈকো পাঠকক অনুৰোধ
কৰা হ’ল।

প্ৰকাশিত অসম বুৰঞ্জী

(ক) ইংৰাজী অনুবাদ।

বৰুৱা, বাৰচাহেব পোপালচন্দ্ৰ।—আহোম বুৰঞ্জী, অতীতবৰ্ত্তমান বৃষ্টিৰে
অসম অধিকাৰ কৰালৈকে। আহোম আখৰত আহোম বুজ,
তাৰ লগতে ইংৰাজী অনুবাদ। ঢিলং, ১৯০০ চন।

ভূঞা, সূৰ্য্যকুমাৰ।—ভূঞাজীয়া বুৰঞ্জী, ১৮৮১-১৮২৬ চন। শ্ৰীনাথ হুতবা
বৰবৰুৱাৰ বুৰঞ্জী, আগৰুণা আৰু সামৰণি অংশৰে সৈতে, লগত
লকাৰ্ণ, আহোম ৰাজপৰিচালন পুৰাণীনাৰা, নিৰ্ধৰ্ট, ইত্যাদি।
অক্সফোৰ্ড ইউনিভাৰ্চিটি প্ৰেছ, ১৯০০ চন।

—বিজ্ঞী পাণ্ডাসকলৰ কাহিনী!—অসমীয়া ভাষাত লিখা পান্ডিত্য
বুৰঞ্জীৰপৰা ইংৰাজী ভাষাত। ১৯০০ চনৰ জুলাইৰপৰা ১৯০৪
চকৰ জুলাইলৈ, বেংগাল হাইদৰাবাদ ইচলামিক কালচাৰ পত্ৰিকাত
ধাৰাবাহিকৰূপে প্ৰকাশিত। সম্ভৱি প্ৰকাশকাৰে অসমৰ বুৰঞ্জী আৰু
পুৰাতত্ত্ব বিতৰণৰপৰা প্ৰকাশিত হৈছে।

ওয়েইট, ডাক্তার জন পিটার।—অসমৰ বিদ্যৰ, হাইটেক এখন জালীয়া আৰু এখন আহোম ভাষাত লিখা বুৰঞ্জীৰ ইংৰাজী অনুবাদ। ১৭৯২-১৮০০ চনত সংকলিত। ঐবেদ্যৰ শৰ্মা সম্পাদিত, নিবন্ধাশয়, ১৯২৫ চন।

(খ) অসম বুৰঞ্জীসমূহ। ইংৰাজী পাতনি আৰু কৃত্তিকাৰে সৈতে।

কুমা, সুৰ্য্যকুমাৰ, সম্পাদিত।—অসমৰ বুৰঞ্জী, ১২২৮-১৮২৬ চন। কানীয়াৰে ডাঙ্গীকুমাৰ বুৰঞ্জী, ইংৰাজ বৰদান দ্বাৰা পৰিচালিত। বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, গুৱাহাটী, ১৯০০ চন।

—কামৰূপৰ বুৰঞ্জী, অসম-বোধনৰ সংকৰৰ কাহিনী। গ্ৰাটীৰ কামৰূপৰ বিদ্যৰ আৰু ১৮৭৭ কুটনৈতিক পদ্ধতিৰে সৈতে। বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, গুৱাহাটী, ১৯০০, ১৯৫৮ চন।

—দেওৰাই অসম বুৰঞ্জী, আহোম বুৰঞ্জী আদিহোৱাৰ বিষয়ে কেবাখনিও বুৰঞ্জীৰ সংগ্ৰহ, ঐতিহাসীয়া-বুৰঞ্জী আহোমৰ নিয়ম-বীতি, ইত্যাদি। বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ গুৱাহাটী, ১৯০২ চন।

—অসমৰ পদ-বুৰঞ্জী, পদত লিখা বুৰঞ্জী অসম বুৰঞ্জী, ১৮৭২-১৮৫৯ চন, লিখক হুতিৰাম হাজৰিকা আৰু বিদ্যেশ্বৰ কৈতাৰিণ। বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, গুৱাহাটী, ১৯০২ চন।

—কুৰুঞ্জীয়া বুৰঞ্জী, ১৮৮১-১৮০৬ চন, গ্ৰন্থকাৰ ঐনাথ কুমাৰ বৰবৰুৱা। বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, গুৱাহাটী ১৯০২ চন।

—কহাৰী বুৰঞ্জী, কাহাৰী বুৰঞ্জী, অতীতৰপৰা ১৭১৪ চনলৈকে। বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, গুৱাহাটী, ১৯০৬, ১৯৫১ চন।

—অৱতীয়া বুৰঞ্জী, অৱতাৰ বুৰঞ্জী, অতীতৰপৰা ১৭৪৪ চনলৈকে বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, গুৱাহাটী, ১৯০৭ চন।

—ত্ৰিপুৰা বুৰঞ্জী, বা ত্ৰিপুৰা দেশৰ কথা। ত্ৰিপুৰা দেশৰ বিদ্যৰ, বিশেষকৈ ১৭১০-১৭১৫ চনত হোৱা ঘটনাসমূহ সম্পৰ্কে। স্বৰ্গদেৱ কল্পসিংহ মহাৰাজে ত্ৰিপুৰালৈ পঠোৱা অসমৰ কটকী বৰুৱাৰাজী আৰু অৰ্জুনদাস বৈবাহীৰ দ্বাৰা সংকলিত। দ্বন্দ্ব পুথিালয়ৰ মুঠিহ মিউজিয়ামত সংৰক্ষিত। বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, গুৱাহাটী, ১৯০৮ চন।

—অসম বুৰঞ্জী, অতীজবপবা ১৬১৪ চনলৈকে মুকুমাৰ মহন্তৰ ঘৰত পোৱা পুথিবপবা। বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, গুৱাহাটী, ১৯৪৫ চন।

পাদম্ভাহ বুৰঞ্জী, দিল্লীৰ পাদম্ভাহসকলৰ কাহিনী, মুছলিম আধিপত্য স্থাপনৰ পৰা জয়পুৰ বা অম্বাবৰ দ্বিতীয় জয়সিংহলৈকে। কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতি, গুৱাহাটী, ১৯০৫।

দত্ত, শবৎকুমাৰ, সম্পাদিত।—অসম বুৰঞ্জী, স্বৰ্গদেৱ জয়ধ্বজসিংহ মহাবাজৰ পৰা গদাধৰসিংহৰ সিংহাসন আৰম্ভলৈকে, ১৬৪৮—১৬৮১। বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, গুৱাহাটী, ১৯০৮ চন।

গোহাৰী, হেমচন্দ্ৰ, সম্পাদিত।—পুৰণি অসম বুৰঞ্জী, অতীজবপবা স্বৰ্গদেৱ গদাধৰসিংহৰ ৰাজত্বলৈকে। কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতি, গুৱাহাটী, ১৯২২ চন।

অপ্ৰেক্ষিত অসম বুৰঞ্জী

(১) অসম বুৰঞ্জী, বিবেক-বত্ত, দ্বিতীয় খণ্ড, গ্ৰন্থকাৰ মণিৰাম দত্ত বৰভাণ্ডাৰ ৰচনা দেৱান। অসমীয়া জাতিৰ ৰাজনীতি, ৰাজ্য পৰিচালনা আৰু ধৰ্ম সম্পৰ্কীয় বুৰঞ্জী। ঐউপেন্দ্ৰচন্দ্ৰ লেখাৰ জৰিয়তে উত্তৰ গুৱাহাটীৰ সৰুজনা দিহিং সত্ৰাধিকাৰ গ্ৰন্থ ঐঐঐলৈকে শোভা-চন্দ্ৰ গোহাৰীদেৱৰপৰা পোৱা। ১৯৫৮ চনত সংকলিত।

(২) অসম বুৰঞ্জী, গ্ৰন্থকাৰ পদ্মেশ্বৰসিংহ নাওবৈচা ফুকন। অতীজবপবা বৃষ্টিৰ অহালৈকে অসম বুৰঞ্জী, আহোম অনুষ্ঠান আৰু নিয়ম-নীতি আদিৰ বৰ্ণনাৰ সৈতে। আনুমানিক ১৯০০ চনত সংকলিত।

মিঃ এইচ-এচ-ক্লেৱাৰ আৰু ঐচন্দ্ৰকমল ভূঞাদেৱৰ জৰিয়তে গ্ৰন্থকাৰৰ পুতেক নিৰুলাপৰ ঐচন্দ্ৰেশ্বৰ নাওবৈচা ফুকনৰপৰা পোৱা।

(৩) অসম বুৰঞ্জী, অসমৰ স্বৰ্গদেৱ আৰু বিষয়া, আৰু দিল্লী, ঢাকা কোচবেহাৰ, জয়ন্তী, কাছাৰ, চিলহট আদিয়ে সৈতে গভাগত হোৱা ১৯২ খন পত্ৰৰ সংগ্ৰহ। পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোহাৰীৰ তত্ত্বাৱধানত মূল সাঁচিপতীয়া বুৰঞ্জীসমূহৰপৰা সংগৃহীত। ১৯২৮ চনৰ জুন মাহত গোহাৰী ডাকৰীয়াৰ দ্বাৰা পাচত অসম উপত্যকা কমিচনাৰপৰা পোৱা।

- (৪) অসম বুৰঞ্জী, অসমৰ সাৰ্বিক চকী আৰু গড় আদিৰ বিষয়, আনুমানিক ১৫৮১ চনত সংকলিত, অসম্পূৰ্ণ। উক্তৰ ওতাহাটীৰ কত্থেৰৰ গাঁৱৰ ঐউপেন্দ্ৰচন্দ্ৰ লেখাকৰপৰা পোতা।
- (৫) অসম বুৰঞ্জী, স্বৰ্গদেৱ প্ৰতাপসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ দিনবেৰণা বত্থৰকসিংহ চুলিককা ল'ৰাবজাৰ দিনলৈকে, ১৫০০—১৬৮১ চন। স্বৰ্গদেৱ হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী ডাঙৰীয়াৰ পুত্ৰ ঐশবৰ্ণচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱৰপৰা পোতা।
- (৬) অসম বুৰঞ্জী, বীৰ্জা আহিলাৰ আক্ৰমণৰপৰা স্বৰ্গদেৱ শিত্ৰসিংহৰ দিনলৈকে, ১৬০০—১৭৪৪ চন। ঐশবৰ্ণচন্দ্ৰ গোস্বামীৰপৰা পোতা।
- (৭) অসম বুৰঞ্জী, অতীজৰেপৰা স্বৰ্গদেৱ গদাধৰৰ দিনত ১৬৮২ চনত যোগলৰ হাতৰপৰা ওতাহাটী উদ্ধাবলৈকে। ঐশবৰ্ণচন্দ্ৰ গোস্বামীৰপৰা পোতা।
- (৮) অসম বুৰঞ্জী, অতীজৰেপৰা ১৭১৪ চনত কত্থসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ মৃত্যুলৈকে। ঐশবৰ্ণচন্দ্ৰ গোস্বামীৰপৰা পোতা।
- (৯) অসম বুৰঞ্জী, অতীজৰেপৰা স্বৰ্গদেৱ কত্থসিংহৰ দিনলৈকে বিবিধ ঘটনাৱলী, কল্লদিন পাদস্তাহৰ দিল্লী জয়ৰ আখ্যানেৰে সৈতে। ঐআনন্দৰাম গোহাঁই আৰু ঐদেৱেশ্বৰ গোহাঁই ৰাজকুমাৰৰ জৰিয়তে আহোম যুদ্ধক সন্নিৱনৰপৰা পোতা।
- (১০) অসম বুৰঞ্জী, স্বৰ্গদেৱ জয়ধ্বজসিংহৰপৰা স্বৰ্গদেৱ চক্ৰধ্বজসিংহৰ দিনত ওতাহাটী উদ্ধাবলৈকে, ১৫৪৮—১৫৬৭। মূল পুথিৰ নকল। ঐউমানাথ গোহাঁইৰপৰা ঐসূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞাদেৱে পোতা।
- (১১) অসম বুৰঞ্জী, খুনলুং—খুনলাইৰপৰা স্বৰ্গদেৱ কত্থসিংহৰ দিনলৈকে বুৰঞ্জীৰ ঘটনাসমূহৰ তালিকা। ইতিহাস অফিচ লাইব্ৰেৰীৰপৰা পোতা।
- (১২) অসম বুৰঞ্জী, 'ৰামসিংহৰ যুদ্ধৰ কথা' নামক পুথি। ৰজা ৰামসিংহৰে অসমৰ যুদ্ধৰ বিৱৰণী। অসম্পূৰ্ণ, পাঠ প্ৰাচীন আৰু গড়-বিগড়। শিত্ৰসাগৰৰ চেবেকাপাৰৰ ঐনপেন্দ্ৰ নাথ গগৈৰপৰা পোতা।
- (১৩) অসম বুৰঞ্জী, চুকাফাৰ দিনবেৰণা প্ৰমত্তসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ দিনলৈকে, আহোম ৰজাসকলৰ বৈবাহিক সম্বন্ধ আদিৰ বিষয়ে বিৱৰণ। শিত্ৰ-

সাগৰ জিলাৰ দিলিঙীয়াল গোহাঁই গাঁৱৰ জীৱিপুনাথ দিলিঙীয়াল বুঢ়াগোহাঁইবপৰা পোৱা।

(১৪) অসম বুৰঞ্জী, স্বৰ্গদেৱ প্ৰতাপসিংহৰ দিনবেপৰা লালুকসোলা বৰফুকনে চুলতান আজমতাবাৰ কোজদাৰ মনচুৰ-খাঁ নবাবক গুৱাহাটী এৰি দিয়ালৈকে, ১৬০০—১৬৭৯ চন। লাচিত্ত বৰফুকনৰ বংশধৰ যোৰহাট চিনামবাৰ জীৱজ্যোত্সব ফুকনবপৰা জীসূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞাদেৱে পোৱা।

(১৫) অসম বুৰঞ্জী, চুহুংমুং দিহিঞ্জীয়া বজাবপৰা প্ৰমত্তসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ দিনলৈকে, ১৪৯৭—১৭৫১। অসম্পূৰ্ণ, কেবাখিলাও পাত নাই।

অসম গৱৰ্ণমেণ্টৰ তৰফে পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী ডাঙৰীয়াই মাজুলীৰ বেজেনা-আটি সত্ৰৰ জীজীঅধিকাৰ গোস্বামীবপৰা পোৱা।

(১৬) অসম বুৰঞ্জী, জয়ধ্বজসিংহবপৰা কত্ৰসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ কছাৰী বৰলৈকে ১৬৪৮—১৭০৭ চন। জীসূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞাদেৱে গুৱাহাটীত আমেৰিকান ৰেপ্ৰিষ্ট মিছনবপৰা পোৱা।

প্ৰস্তাৱ : ওপৰৰ উল্লিখিত বুৰঞ্জীসমূহ অসম গৱৰ্ণমেণ্টৰ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগৰ লাইব্ৰেৰীত সংৰক্ষিত। প্ৰকাশিত আৰু অপ্ৰকাশিত বুৰঞ্জীসমূহৰ সম্পূৰ্ণ তালিকা ডক্টৰ সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞাৰ আতন বুঢ়া-গোহাঁই ৰাজমন্ত্ৰী ডাঙৰীয়াৰ বিষয়ে সুবৃহৎ ইংৰাজী গ্ৰন্থত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে।